

ЖҰМАБЕКҰЛЫ СЕРІК

Құқық тақырыбына жазылған мақалалар жанры

Алматы

І тарау. Қылмыс Бұл сөзімді басқалар білсе ғой...

Отken жылдың 23 желтоқсан күні Қазақстан Республикасы ішкі істер министрлігінде отken баспасөз конференциясында ішкі істер министрінің орынбасраы, полковник Бексұлтан Сәрсеков мырза жиналған журналистердің алдында осылай деп мәлімдеді. Бұлай деудің бірнеше себептері де бар еді.

Елімізде қылмыстық жағдайлардың күннен-күнге өршіп бара жатқаны жайында баспасөз беттерінде де, теледидар арқылы да қаншама байбалам салып айқайлағанымызben жағдай өзірге өзгере емес. Бұл аз болғандай енді республиканың ішкі байлығы – азық-түлік, киім-кешек, т.б. күнделікті өмірге қажетті заттардың өзін шет жаққа заңсыз жолмен тасып әкету әрекеттері белең алышты.

1991 жылдың 12 желтоқсан күні, яғни осыдан тұра бір жыл бұрын республика Президентінің арнайы шығарған «Қазақстан жұртшылығын әлеуметтік жағынан қолдау жөніндегі қосымша шаралар» туралы Жарлығы да жүзеге аспай жатқанын құқық қорғау органдарының өкілдері осы бас қосуда ашық айтты. Президент Жарлығын жүзеге сырғы жолында Ішкі істер министрлігімен бірге шұғыл шара қолдануға тиісті – Бас кеден басқармасы мен Қаржы министрлігі ешқандай әрекет жасамай отырғанын Б.Сәрсеков мырза журналистердің алдында жасырмады.

- Бұл арада, - деді ол кісі, - осы ведомстволардың басын біріктіріп, игі іске жұмылдыратын бір үйлестіруші орган керек сияқты. Егер өзгелері бұған қарсы болмаса осы міндетті Ішкі істер министрлігі өз қолына алуға дайын. Онсыз ештеңе өнбейді. Менің бұл сөзімді басқалары да білгенін қалар едім...

Иә, Ішкі істер министрі орынбасарының мына сөзінде жан бар. «Бас басына би болған өңкей қиқым» (Абайдың сөзі) бір-біріне қыр көрсетіп, дәл осылай ведомстволық шамшылдық жетегінде кете берсе, таяу арада не ішіп, не киерімізді білмей қалатынымыз айдан анық. Себебі, кейінгі кезде Теміржол басқармасы мен Азаматтық авиация басқармасындағылар жолаушылардың тең-теңімен әкетіп бара жатқан жүктөрін тексеру міндеттін де «өз қолдарына» ала бастаған көрінеді. Осы міндетті тікелей атқаруға тиісті милиция қызметкерлеріне төленетін ақшаны өз қалталарына қалдыру мақсатымен ішкі істермен қосанжарласа өз іштерінде «сақшылар» тобын құрып жатқандары түсініксіз. Бұл мәселе жөніндегі орынды ескертулерге де құлақ аспаған.

Таяуда №2-Алматы теміржол басқармасы бастығының орынбасары заңсыз жолмен сырт жаққа қарай дүние әкетуге тырысқан алпауыттардан пара алыш жатқан жерінде қолға түскенін еске алсақ, мұндай берекесіздіктің соңы неге әкеліп соқтыратынын алдын-ала юолжау қын емес.

Алайда, әр ведомство солай істегісі келді екен деп Ішкі істер министрлігі заңсыздыққа көз жұмып қарап отыра алмасы тағы белгілі. Қазіргі уақытта республика жерінде 200-ден астам тұрақты және

жылжымалы тексеріп өткізу тіректері (КПП) бар. Оларда негізінен МАИ қызметкерлері мен участекелік милиционерлер күндіз-түні кірпік қақпай тұрады десек, артық айтқандығымыз емес.

Сондай-ақ 21 әуежай (аэропорт) мен бүкіл республиканы көктей ететін теміржол бойларында жол-қатынас (транспортный) милиция қызметкерлері жұмыс жүргізеді. Міне, тек солардың ыждағатты еңбектерінің арқасында өткен жылдың соңғы жарты жылдығы ішінде айдалаға судай шашылғалы тұрған 84 миллион сом республика қоржынына қайта құйылды. Оның ішінде 17,5 миллион сомның азық-түлігі, 8,1 миллион сомның техникалық құрал-жабдықтары, 16,7 миллион сомның киім-кешегі, 5,3 миллион сомның құрылым материалдары «суыққолдылардан» қайтарылып алынған.

Өткен жылдың 1 желтоқсан айына дейінгі уақытта Шығыс жол қатынасы ішкі істер басқармасының қызметкерлері республикамыздан тысқары жерлерге заңсыз түрде тауар әкетушілердің 4569 рет жолын кесті. Оның ішінде қазіргі тұрмыста, күнделікті тіршілікте тапшы бол тұрған дүниелердің бәрі бар екенін тағы еске сала кеткен дұрыс.

Бұл аз болғандай шет елдерге – әсіресе Қытайға, Польшаға, Түркияға «туристік сапармен барамыз» деген желеумен өз адамдарымыз қашшама дүние-мұліктерді заңсыз түрде жымқырып кетіп жатыр десеңізші! Егер дер кезінде оларға тосқауыл қойыла қалса, олар аяқ астынан бет алған сапарынан бас тартады, сөйтіп оған кеткен шығынды ел сақшыларының мойнына жүктей салғылары келетінін қайтерсің? Сонда азаматтардың заң бұзғаны үшін де милиция қызметкерлері кінәлі болуы керек пе екен? Міне, осы жағы ақылға сыймайды-ак!

Егер баспасөз конференциясында журналистер назарына ұсынылған деректерге көз салсаңыз мемлекеттік құрылымызың өзін түгелдей алпауыттар жайлап алған ба деге нойға қаласын.

Мына қараңыз, Қарағанды металлургия комбинатынан бағасы 3,5 миллион сом тұратын 5,5 тонна қалайына «Ревикс» шағын кәсіпорнының деддалы Гыуба деген азамат қандай жолмен қолға түсірген? Оған жалға нұрқсат қағазын (лицензия) сонау Санк-Петербургға дейін кім жазып берді? Сол сияқты 100 тоннадан астам түсті металды 5 автокөлікке тиеп, Латвия мен Литваға қарай кім жөнелтті? Ал Ақтөбе облысындағы шағын кәсіпорынның директоры Сахнов деген азамат 37 миллион сомды қалайша заңсыз түрде банк арқылы Орынбор облысына қарай оп-оңай аудара салған? Осы «қызыметі» үшін ол Орскінің «Южуралникель» комбинатынан 15 тонна кобальт металын алғып, қалайша оны 22 миллион сомға Санк-Петербургға сатып жібереді? Мұндай деректерді түгелдей тізіп шықсақ, жағаларыныңды ұстайсыздар. Құдая тәубә, осының бәріне ел сақшылары дер кезінде тосқауыл қойып үлгеріпті. Сонда да қолға түспей құрдымға кетіп жатқандары әлі қашшама екен? Ол жағы белгісіз.

Сөз арасында мұндай келеңсіз құбылыстарға «үйтқы» болып жүрген жергілікті әкімшілік басшылары да бар екені айтылып қалды. Мұны естіген журналистер қауымы елең етісіп, алаяқ әкімдердің атын атап, түсін

түстеуді өтінді. Бірақ алдын-ала тексеру-тергеу жұмыстары әлі аяқталмай жатқанына байланысты баспасөз конференциясына қатысып отырған өкілетті ел сақшылары бұл жөнінде сабырлылық танытты.

Менің өз басым осы баспасөз конференциясын жүргізіп отырған Ішкі істер министрінің орынбасары, полковник Сәрсеков Бексұлтан Сәрсекұлының сөзінен мынадай ой түйдім.

Қазіргі аумалы-төкпелі кезеңде кез келегн сэтте ер тоқымнан аударылып, ат бауырына тұсу қатері басымызда тұрған кезде, Ел ағасының Жарлығы да, Үкімет басшысының арнайы қаулысы да орындалмай, аяқастықалып жатқанда, мына берекесіздікке тыйым салатын бір орындаушы өкілетті орган болмай ештеңе өнбейтін сияқты.

Себебі Кеден басқармасы қазір өз жұмысына көніл бөлмейді. Оның міндетін онсыз да бір қолын екі ете алмай отырған баяғы милиция атқаруда.

Теміржол басқармасы милициямен қосанжарласа өздерінде құзет-саұшылық құрылымын жасауға бет бұрған. Сөйтіп, «май шелпекті» екі бүктең асауға кіріскең сыңайлы.

Азаматтық авиация басқармасы милицияны аяқтан шалудың тиімді әдістерін іздестіруде. Өйтпесе «алпауыт» жолаушылар «өз кінәсінен» ұшаққа отыра алмай қалған жағдайда оның шеккен шығынан милицияның мойнына жүктемес еді ғой.

Сауда министрлігі республика бойынша 200-ден астам тексеріп өткізу тіректері бар екенін біле тұра, сол жерден заңсыз әкетіліп бара жатқан азық-түлікке тосқауыл қойылғанда оны уақытша сақтайтын қойма мәселесін ұйымдастырмай, сол азық-түлікті халыққа қайта сату үшін республика бойынша бар жоғы екі-ақ дүкен ашып бергенін қалай түсінеміз?

Қазакта: «Қайтқан малда береке бар» деген сөз бекер айтылмаған. Ал шет жаққа заңсыз түрде тасылып бара жатқан азық-түлікке тосқауыл қойылғанымен, ол халықтың өзіне қайтарылмаса немесе сол жерде жата-жата шіріп кетсе, онда ел саұшыларының қырағылышынан не пайда? Бұған да милиция кінәлі болуы керек пе?

Содан да болса керек, Бексұлтан Сәрсекұлының: «Осы сөзімді өзгелер де білсе ғой» деп күйінгені. Министрдің орынбасарының бұл өтінішін біздің әріптестеріміз өз басылымдарында өздерінше жеткізуге тырысып жатқаны да белгілі. Алайда, мен айттар едім: «Құрметті, Беке-ау, өзгеге жалынғанша, өзіңіздің «Сақшы» - «На страже» газетіңіздің Ішкі істер министрлігінің ауласынан әрірек шығып, қалың қөпшілік оқитын басылымға айналу жағын қарастырсаңыз, біз алмайтын қамал қалmas еді ғой!» - деп.

Шынымды айтсам, осы мақаланың тақырыбы, яғни, Бексұлтан Сәрсеков мырзаның аузынан шыққан сөз, біздің редакция ұжымындағы азаматтардың әрқайсысының да аузында жүргені анық.

**Серік Жұмабекұлы.
«Сақшы» - «На страже» газеті
7 қантар, 1993 жыл.**

Есірткі елге қауіпті

Үстіміздегі жылдың 14 қаңтарында Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев БҰҰ Бас хатшысының орынбасары, БҰҰ-ның есірткіні қадағалау жөніндегі халықаралық бағдарламасының атқарушы директоры П. Арлакки мырзамен Астанада кездесіп, осынау дерптің алдын алу жөніндегі келелі ойларды ортаға салған болатын. Бұдан кейін іле-шала БҰҰ-ның өкілдері Қазақстанға келіп, еліміздегі есірткінің заңсыз таралуы жөніндегі ахуалды жан-жақты зерттей бастаған. Жәй ғана зерттеп қоймай, олар осы іске қарсы күрес жөніндегі нақты бағдарламасын жасап, үкіметіміздің назарына ұсынған. Біздегі біраз министрліктер бұл жұмыс бағдарламасын негізге ала отырып, осыған қосымша өз жобаларын жасауға кірісken. Осы аптаның соңында вице-премьер Жәнібек Кәрібжанов мырза БҰҰ-ның есірткіні қадағалау жөніндегі халықаралық бағдарламасының Орта Азия және Қазақстан бойынша өкілі Богдан Лисовичті арнайы қабылдап, жоғарыда айтқан жұмыс бағдарламасының біздің ел тарапынан толықтырылған, пысықталған нұсқасын өздеріне табыстады. Осы іс жөнінде алдағы уақытта Қазақстан Президентінің арнайы Жарлығы да шығып қалатынын құлаққағыс етті.

Бұл дегеніңіз, Қазақстан енді БҰҰ-ның көмегін пайдалана отырып, есірткі дертіне қарсы бітіспес күрес ашады деген сөз. Оны жүзеге асыру үшін, әрине, қаржы керек. Өзіміз тарапымыздан жұмсалатын шығын да аз емес. Дегенмен, БҰҰ бізге бөлуге тиісті қаражат дер кезінде қолымызға тисе, осынау ізгі ниеттің жүзеге асатыны сөзсіз. Ж. Кәрібжанов мырза БҰҰ өкілін осыған шүбесіз сенуге шақырды. Өз кезегінде Богдан Лисович мырза біраз уақыттан бері екі жақ тер төге даярлаған жұмыс бағдарламасының жүзеге асуына бар күш-жігерін жұмсайтындығын білдірді.

Сонымен, жұмыс бағдарламасы деп отырғанымыздың өзі не екенине қысқаша тоқталып кетейік. “Қазақстан-2030” бағдарламасы біз үшін негізгі мемлекеттік құжат екені белгілі. Ендеши, алдағы уақытта өмір талабынан туындал жатқан тың ойлар мен жұмыс жоспарлары осыдан бастау алуға тиісті. Сонда ғана ол өміршің болады. Міне, жұмыс бағдарламасына біздер тек осы тұрғыдан келіппіз.

Айтпақшы, БҰҰ өкілдерінің айтуына қарағанда, Қазақстан болашақта есірткі таратушылардың ойранына айналып кету қаупі бар болып көрінеді. Оның үстіне, көрші елдермен шекарамыз күні бүгінге дейін ашық- шашық жатыр. Оны жаппасаңыздар сіздермен бірге жұмыс жүргізу, онды нәтежиеге қол жеткізу қындей түседі дегенді БҰҰ өкілі жасырмай айтты. Иә, етек-женімізді толық қымтауға жағдай болмай жатқаны рас. Алайда, ең бастысы, есірткі деген кесел жеке адам үшін де, бүкіл ұлт болашағы үшін де қауіпті қатер екенін жастарға түсіндіруден ешқашан тынбауымыз керек. Сонда ғана іс оңға басады.

Серік Жұмабекұлы,

«Егемен Қазақстан» газеті,
31 қазан, 1998 жыл.

Инспектордың бір күні

Бұл маңайда ең көп жасалатын қылмыстар - ұрлық, тонау, алаяқтық, автокөліктердің мүлкін қымқыру, тағы басқалар. Әдетте, ақша қай жерде болса, қылмыскерлер де сол жерлерді торуылдайды. Орталықта мерекелік шаралар жиі өтеді. бағалы бұйымдар сататын дүкендер де осында. Ендеше, қалталы адамдар, әсіресе шетелдік қонақтардың жүретін жері де осы төнірек. Дүкенге кірген ауқаттылардың соңына түсken ұрылар кейде (тапатал) тал түсте қолсөмкелерін ала қашқан жерінен талай рет ұстадық. Қолға түспей кеткендері қаншама. Әсіресе қас қарайған кездегі қылмыстарды ашу оңай емес. Демалыс орындары мен мейманханаларда, түнгі сайранханаларда әртүрлі клубтар мен би алаңдарында жасалатын қылмыстар да жетерлік, - дей отырып. Талант түнгі Алматының біз біле бермейтін құпияларын аша сөйледі. Тоғыз жылдан астам бір жерде тапжылмай қызмет етудің арқасында Талант осы мандағы адамдардың өздері тұрмақ иттеріне дейін танып-біліп алғандай. Қай үйде қандай маскүнем немесе нашақор тұратынын, қай үйдің баласы қандай болып өсіп келе жатқанына дейін хабардар.

Участкелік инспекторлардың жұмысы таңғы сағат 8.30-да басталады. Күні бойы маскүнемдер мен нашақорлардың құжаттарын реттейді(,) арыз-шағымдарды тексеріп, кімге айып салу, кімді әкімшілік жазаға тарту түс қалса, оперативтік топпен бірге дереу сол жаққа аттанады. Себебі қылмыс болған жерге тергеушімен бірге қорытынды құжат толтыратындар да, із кесушілерге бағыт-бағдар сілтеп, олармен бірге қылмысты бел шеше ашуға кірісетіндер де осы участкелік инспекторлар. Мұні екінің бірі біле бермеуі мүмкін. Таяуда Алматыдағы «Арома» кафесінде үлкен төбелес болып, сегіз жеткіншек пышакталғаны жайындағы хабарды елдің бәрі естіді. Міне, осы төбелесті басуға да біздің кейіпкеріміз Талант тікелей араласыпты. Тергеу жүріп жатқандықтан ол жайында толығырақ әнгімелеге әлі ертерек. Участкелік инспекторлардың негізгі міндеттері туралы сұрағанымда ол:

- Бұкіл полиция немен айналысса, соның бәрі участкелік инспектордың қатысуыныз өтпейді, - деп қысқа қайырды.

Міне, сондықтан да кейінгі кезде участкелік инспекторлардың қызметіне ПМ тараپынан айырықша көніл бөлінуде. Бұл дұрыс та. Себебі, участкелік инспекторлар - ПМ-ның жергілікті жердегі көзі мен құлағы, негізгі тірегі екені әлімсақтан белгілі жайт. Сондықтан да оларға басқа полиция қызметкеріне қарағанда көбірек билік берілген. Оның бәрін санамалап жату міндет емес. Ептеп құпия сақтағанымыз да дұрыс.

Таяуда олардың жалақыларын көбейту жөнінде шешім қабылданды. Бұл енді қариялардың зейнетақысын өсіргендей бірдене болып шықпаса екен деп тілейік.

Инспекторлардың киім ұлгісі де өзгерді деген сөз бар. Бұл да онды бастаманың бірі екені даусыз. Мәртебелері мен беделдерін көтере түседі.

Қазіргі кезде участекелік инспекторлардың бәрі көлікпен, пәтермен қамтамасыз етілген сыңайлы.

Талант Тоқсанбаев жасы отыздан аса бере таяуда ғана үйленіпті.

- Ұжымымыз екі бөлмелі пәтер берді, рахмет. Әйтпесе, әлі де үйленбей жүре берерме едім, кім білсін, - дейді ол қуанышын жасыра алмай.

Бұған дейін де жоғары білімі бар Т.Тоқсанбаев қазір заң факультетінде сырттай оқиды. Алдағы жылдары қос дипломды инспектор болып шыға келетіні сөзсіз. Мен білетін участекелік инспекторлардың көбісі осындай адамдар болып кездесетіні қызық. Бұл өзі кездейсоқтық па, заңдылық па деп ойлайсың кейде. Меніңше, бұл - полиция қызметінің соның ішінде участекелік инспектордың беделі жылдан-жылға артып келе жатканын аңғартса керек. Кейде оларды сынап-мінеп жатамыз. Жек көргеннен емес, әрине. Мұны олар да түсінуге тиісті.

Таланттың айтуына қарағанда, ауыр қылмыстар жылдан-жылға көбейіп бара жатқан көрінеді. Осының бәрі тұрмыстың ауырлығынан, жалақының тұрақсыздығынан. Сондай-ақ әлеуметтік теңсіздік ара-жігі тереңдеп бара жатқанын аңғартады. Дегенмен, қылмысқа қарсы құрес күн сайын күшайе беруі керек. Өмір осыны талап етеді. Әйтеуір біздің тыныштығымыз үшін тұн қатып жүрген Талант сияқты азаматтар аман болсын.

Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан» газеті,
14 қазан, 2003 жыл.

Қарпып қалуға асыққан «Тұранбанктің» бұрынғы басшылары енді бас сауғалауда

«Адам көзі топыраққа ғана тояды» деген рас-ая. Нарықты экономиканың өтпелі кезеңін ұтымды пайдаланып қалуға тырысын жүрген алпауыттар өздері тойса да, көздері ештеңеге тояр емес. Олардың алдарынан бір «даңғыл» жол ашылғандай. Заң-зәкүнге пысқырып та қарамайды. Керек десең, оның осал тұстарын кез-келген заңгерлерден артық «менгеріп» үлгерген. Бірақ «Тұранбанктің» бұрынғы басшылары бұл жолы Бас прокуратуралың құрығынан құтыла алмады. Жоғарғы сот алқасының (коллегиясының) қорғаштауынан да ештеңе шықпады. Өкініштің сол, «Тұранбанк» акционерлік банкісі төрағасының орынбасары Коржов Андрей «аңқау» соттың арқасында шет елге қашып кеткен. Ал, банк төрағасы Бейсенов Ораз келесі соттың шешімін күтіп, бостандықта жүр. Егер А.И. Коржовтың осы кеткеннен қарасы күрінбесе, істің соңы сиырқүймышақтанып бітуі де мүмкін. Дәл солай болса, онда біздің егеменді еліміздің беделіне де үлкен нұқсан келері сөзсіз. Мұндай былық-шылдық бүгінде мемлекет құрылымын да жайлап алған десек, артық айтқандығымыз емес. Осынау дерптің күні бұрын алдын алмасақ, соңы бір сұмдыққа соктыруы әбден мүмкін. Сондықтан да бұл жөнінде бүкпесіз жазып, шындыұты ашық көрсетуге тұра келеді.

Аталмыш банк туралы не білеміз?

Бұрынғы КСРО кезінде, КСРО Мемлекеттік банкісімен қоса салалық өндірістер мен шаруашылықтарды ақшамен қамтамасыз етіп отыратын Мемлекеттік-салалық банкілер де жұмыс істеген. Оған жататындар – «Сбербанк», «Внешэкономбанк», «Агропромбанк» және «Промстройбанк». КСРО Мемлекеттік банкі сияқты бұл салалық банктердің де әр одақтас республикаларда, облыс, аудандарда мемлекеттік жүйелері қалыптасқан.

1990 жылдың соңында, яғни, бір орталыққа бағынған КСРО құрылымы әлсіреп, нарықты экономика өмірімізге дендер ене бастаған кезде Қазақ ССР Министрлер Кеңесі Төралқасының шешімімен Қазақстандағы «КСРО Промстройбанкі» акционерлік-коммерциялық банк болып қайта құрылды. Оның негізгі құрылтайшысының бірі Қазақ ССР Министрлер Кеңесінің өзі еді. Сөйтіп бұрынғы «Промстройбанктің» 23 миллион 800 мың қаржысы «Тұранбанкке» берілді. Онымен қоса осы банкі орналасқан жер, ғимарат тағы басқа дүние-мұліктер банктің пайдалануына тегін қалдырылды.

1991 жылдың 7 ақпанында шақырылған алғашқы құрылтай конференциясында «Промстройбанктің» аты өзгертиліп, ол акционерлік –

коммерциялық «Тұранбанк» деп аталды. Осы жында «Тұранбанктің» жарғысы қабылданды. Онда Республика үкіметінің мұндағы өкілі банктің мемлекеттік кеңесшісі болып есептелінеді деген шешім дуниеге келген. «Тұранбанктің» бұл жарғысы 1991 жылдың 22 мамырында Қазақ ССР Мемлекеттік банкісі арқылы арнайы тіркеуден өтті. Бұдан кейін «Тұранбанктің» өрісі кеңейе түсті. Оған Республикадағы 86 министрлік пен ведомство, ірі-ірі мемлекеттік өндіріс ошақтары мен құрылышы, жол қатынастары, тау-кен өндірістері, ауылшаруашылық ұйымдары мен алып индустрималь аймақтар құрылтайшы болып кірді. Қысқасы, 1991 жылы ресми тіркеуден өткен кезде «Тұранбанктің» айналымындағы қорының 92,8 процентін мемлекет қаржысы құрады. Ол 1992 жылы 84,1 процент болса, 1994 жылдың 1 ақпанына дейін сәл төмендеп, 61 процент болған.

Еліміздегі экономиканы тұрақтандыру мақсатында Республика үкіметі «Тұранбанктен» ештеңесін аямаған. Бұл үшін оған мемлекет бюджетінен және бюджеттен тыс қаржы-несие айналымын жүргізуге кеңінен мұрасат берілген. Былайша айтқанда, «Тұранбанк» үкімет агентствосы ретінде іске кіріскең. Үкімет тарапынан коммерциялық банктерге бөлінген барлық ақшаның 20 проценті тұрақты түрде «Тұранбанкке» де бөлініп отырды. Егер мұны нақты сандармен көрсетсек, 1991-1992 жылдары 269 миллион, 1993 жылы 1275,3 миллион рубль осы банктің есеп-шотына аударылғанын байқаймыз. Сөйтіп, «Тұранбанк» мемлекет пен акционерлердің арқасында байыған үстіне байып жатты. Тергеу құжаттарына қарағанда «алтын көрсе періште жолдан таяды» дегендей, бұл банктің бұрынғы басшылары енді

Несие үшін пара алып

қылмыстық жолға бет бұрды.

1991 жылдың 1 шілдесінде шве фирмасы «Евромин АБ» Павлодар қалайы зауытынан «глинозем» деп аталағын шикізат сатып алу үшін шартқа отырған. Бірақ ол үшін тек рубльмен есеп айырысуға тұра келген.

«Евромин АБ» - ның Қазақстандағы бас өкілі С.Югай 1,5 миллиард рубльді ешкімнен таба алмаған соң, «Тұранбанк» төрағасының орынбасары А.Коржовпен женұшынан жалғасуға кіріседі. Коржов оны «Тұранбанктің» бірінші басшысы О.Бейсеновке жолықтырғаннан кейін, іс оңай шешілген.

1992 жылдың 31 шілдесі күні бұлар №64 келісім-шартқа қол қояды да, қысқа мерзімге өсімсіз (беспроцентный кредит) қайтарыммен алғашқы 500 миллион рубльді Югайға беріп кеп жібереді. Бұл қызметі үшін Бейсенов одан 80 мыңнан астам доллар, Коржов 34 мыңнан астам доллар пара алған. Яғни, бірінші жолы Югай бұларға 115 мың долларды лақтырып таstadtы деген сөз.

Арада екі айдай уақыт өткеннен ке йін 6 қыркүйекте Югайға тиесілі тағы бір 500 миллионды беріп қою үшін екінші шартқа (№76) қол қойылады. Екі күннен кейін Югай осы шартқа қосымша №1 шарттың құжаттарын дайындал әкелгеннен кейін, олар бұған да қол қойып үлгерді. Сөйтіп, өсімсіз қайтарыммен 1,5 миллиард рубльді қалтасына басқан Югайдың көнілі бір тыншыды.

Соңғы екі шартты дайындалап, бір миллиард рубльді оңай жолмен шығарып берген «енбекі» үшін ол Коржовтың қолына 136 мыңдан астам долларды ұстатқан. Ал, бірінші басшы Бейсеновтің «ұлесі» бұдан әлдеқайда қомақты – 309 мың доллар. Сондықтан ол бұл аұшаны Швейцария банкісінде күні бұрын өзінің ұлы Бейсенов Асқардың атына ашылып қойған № 1004600-есеп-шотқа аударуды өтінеді. Югай бұған сөзсіз келіседі. Сол жылдың 1 қазан күні алғашқы 150 мың доллар Бейсенов Асқардың Швейцария банкісіндегі есеп-шотқа келіп түскен. Югай енді қалған 159 мың долларды Асқардың атына аудару ниетімен әрекет ете бастағанда, бұл істің беті ашылып қалады. Алдымен қолға түскен Коржов

Тергеуде тыптыр ете алмаған

1992 жылдың қараша айында Алматы қалалық прокуратуrasesы «Тұранбанктің» жұмысын тергеген кезде біз жоғарыда айттып кеткен №64 және №76 шарттар жөніндегі құжаттардың былық-шылығы шыға бастады. Онда «Тұранбанк» тарапынан «ЕвроминаБ» - ге алғашқы екі қарыз (кредит) қысқа уақытқа әр жыл сайын 90 процент өсімді қайтарыммен, ал, ұзақ уақытқа әр жыл сайын 180 процент өсімді қайтарыммен берілді деп кейіннен жазылғаны анықталды. Шын мәнінде бұл қарыздар шетел фирмасына өсімсіз қайтарыммен берілгені тексеру барысында дәлелденді.

«Тұранбанк» тарапынан бұлай жасаудағы мақсат не еді? Оны жете түсіну үшін аздаған есеп-қисаптық талдау жасауға тура келеді.

Югайға алғашқы 500 миллион берілген кезде 1 доллардың курсы 150 рубльге тең болатын. Бірақ Бейсенов пен Коржов есеп айырысу құжаттарында рубльдің 1 долларға қатысты курсын 145 деп көрсетеді. Міне, осы құжатқа енбеген 5 рубльді 1 долларға шаққанда 115 мың доллар шыға келеді. Оны олар қалай бөлісіп алғанын жоғарыда айттық.

Ал, екінші (500 миллион) және үшінші (500 миллион) қарыз беру кезінде бір доллардың курсы 220 рубльге тең болған екен. Бұл жерде де бұрынғы әдіс қолданылады. Есеп айырысу құжатында 200 рубль үшін 1 доллар жазылады да, оның сыртында қалған 1 миллиардтың ішіндегі әрбір 20 рубль, 1 доллар есебімен Бейсенов пен Коржовтың қалтасына түскен. Мұны тағы да есеп-қисапқа салып байқасаңыз, 445 мыңдан астам доллар шыға келеді. Бейсеновке тиесілі – 309 мың, Коржовқа тиесілі 136 мың доллар осының ішінде (бұл екі санды қайта қоссаңыз 445 мың шығады).

Бір ескерте кететін нәрсе, Бейсенов Асқардың Швейцария банкісіндегі есеп-шотына соңғы 159 мың доллар аударылып ұлгерілмегендіктен, бұл аұша тергеуде «алуға ниет етілген пара» ретінде қарастырылуда. Сонда Бейсеновтың нақты алған ақшасы – 230 мың доллар (80 мың+150 мың). Коржовтың алғаны – 170 мың доллар (34мың +136 мың)

Тергеу кезінде бұл адамдардың қылмысы қалай дәлелденгені жөнінде баяндал жатпай-ақ қояйық. Мұның бәрі бұлтартпас айғақтар арқылы көрсетілген. Эйтседе осы іс сот алдынан қайта тергеуге жіберілді. Неге?

Сот солқылдаутық танытты ма?

Бір қарағанда солай да сияқты. 1994 жылдың 27 мамырында Қасымтай Нұржановтың төрағалық етуімен осы істі қараған Республиканың Жоғарғы соты қылмысты істер жөніндегі алқасының (коллегиясының) үйғарымы қисынға келмейтінін алдын-ала айта кеткен жөн. Бұған қарсы Республика бас прокуратурасының орынбасары В.Шведюктің келтірген наразылығы да орынды. Жоғарғы сот төралқасы (призидумы) осы наразылық бойынша Жоғарғы сот алқасының шешімін қарап шығып, дәлелденіп тұрган қылмысты істі қайта тергеуге жіберудің ешқандай қажеттігі жоқ екендігін анықтады. Сонда Қ.Нұржановтың төрағалық етуімен үйғарым жасаған Жоғарғы сот алқасы мұндай қисынсыз қадамға неге барды және неге сүйенді деген сауал туатыны белгілі. Оған қысқаша тоқтала кетсек, мынандай екен:

1. Жоғарғы сот алқасы «Тұранбанктің» о баста мемлекет қаржысының, яғни бұрынғы «Промстройбанктің» негізінде дүниеге келгенін ескермей, оны түбебейлі жекеменшік банк ретінде қарастырып, Бейсенов пен Коржовты қызмет бабын пайдаланып, мемлекет мүлкін талан-таражға салған лауазымды адамдар емес, жекеменшік иелері, ендеше олар не істеймін десе де өз еріктері деген жалпақшешейлікке жол берген. (Осы мақаланы алғашқы тарауында «Тұранбанктің» қалай құрылғаны, оған қаншама министрліктер мен ведомстволар акционерлер болып кіріп, есеп-шотына қаржы құйғаны жайында айттық).

2. Исті қайта тергеуге жібере отырып, сот алқасы Бейсенов пен Коржовтың Югайдан аса көп мөлшерде пара алғандығы тайға таңба басқандай көрініп тұrsa да көзжұмбайлышқа жол берген. Сот тергеуінде Коржовтың байланысты қылмыстар назардан мұлдем тыс қалған десе де болғандай.

3. Сот тергеуінде Югай бұрынғы жауаптарынан тайсақтап, әртүрлі анықтамалар бере бастаған. Оның әрбір солқылдақ сөзіне сене бермей, әділ сот бұл жерде Югайдың әрекетін басқа қылмыстармен тікелей қатыстыра, жинақтай қарууы керек еді. Өкінішке орай, олай етпеген. Ақыр соңында бұл – Югайдың кінәсі толық дәлелденбеген деген сынаржақ тұжырым жасауға әкеп соқтырған.

4. О.Бейсеновтың ұлы – Бейсенов Асқар мен куәгер Волков А. Дегендеге бұл кезде іздеу салынып жатқан. Сондықтан оларды сот мәжілісне әкелу мүмкін емес еді. Шет елдерде қашып жүрген құдіктілерді ұстап әкеле қоймадың деп сот тарапынан прокуратура тергеушілеріне дәл осы арада кінә тағудың, соған бола істі ұйта тергеуге жібере салудың жөні жоқ. Керек десеніз, куәгерлер мен құдіктілерді сот мәжілісіне әкелу – сottың тікелей өз міндетіне кіреді. Өкініштің сол, бұл қағиданы да сот есте ұстамаған, өзім білемдікке салынған.

5. Қызмет бабын пайдалану арқылы мемлекет мүлкін талан-таражға салып, сыйбайластық пен жемқорлықтың жолына түскен «Тұранбанктің» бұрынғы басшылары Бейсенов пен Коржов Жоғарғы сот алқасы іс қарағанға дейін қамауда отырған. Сот алқасы істі қайта тергеуге жіберіп қана қоймай

екі айыпкерді босату жөнінде шешім қабылдағанын қайтесіз? Әрине, олардан ешқайда қашып кетпейтіндіктері жөніндегі қолхат алыныпты.

Республика бас прокурорының орынбасары В.Ф.Шведюк мырза Жоғарғы сот алқасының бұл шешімімен келіспегендігі жөнінде Жоғарғы сот төралқасына наразылық келтіруінің басты себебі осы болатын. Прокурордың бұл ұсынысы төралқа тарапынан қолдау тапты. Іс қайта тергеуге емес, басқа сот құрамының қарауынв берілді. Бірақ бұны ести сала бостандықта жүрген

Коржов шетелге қашып кетті

Енді оны қолға түсірудің өзі қыынға соғып тұр. Осы суыт хабарды ести сала бас прокурордың орынбасары Владимир Федорович Шведюк мырзага арнайы жолықкан едім. Ол кісі өзінің қарамағындағы жауапты қызметкерлерінің бірін шақырып, «Тұранбанктегі» былдық-шылыққа байланысты жинақталған құжатардың біразын алдыртты. Онымен толық танысып шыққан кез-келген адам мынадай

Тұжырым

жасай алады деп ойлаймын.

«Тұранбанктегі» жасалған қылмыс жалғыз-жарым емес, бүкіл қофамды жайлап бара жатқан ауыр дерптің бірі екеніне дау жоқ. «Қорқыт дегенде осылай қорқыт деп пе едім?» дегендей, шетел іскерлерімен байланыс жасағанда өзіңмен қоса оларды да қылмыстық әрекетке тарт, сөйтіп заңың осал тұстарын өзіңнің ынғайына қарай икемдеп пайдалана бер деп кім айтыпты? Мұны көрген шетелдіктер Қазақстан мемлекетіндегі іскерлермен тек пара беру арқылы ғана сөйлесуге болады еken деген пікірге келетіні сөзсіз. Сонда, нарықты экономика жолымен елімізді гүлдендіреміз деп жүріп күндердің күнінде құрдымға кететініміз ешкімнің жанына батпағаны ғой. Бұл азаматтар халықтың обал-сауабы туралы ойлады ма еken? Қарапайым еңбекшілердің табанақы, маңдай тері есебінен құралған қаржыны сұліктей сорып алып, енді бас сауғалап жүрген Коржов сияқтылар арамызда әлі де жетерлік. Заңың әр тармағын әр жаққа бұра тартып, солқылдан отырған сотымыздың тұрі анау. Әлде осал заңдарды дүниеге әкелген Жоғарғы Кеңеске өкпелейміз бе?

Бейсенов сот мәжілісінде көз жасын көл етіп, 1937 жылды әкесі де зобалаңға ұшырағанын, енді оның баласы да соның аяғын құшқалы тұрғанын айтқанында жай адамдар түтілі, заседательдің бірі көзіне жас алса, судьяның да көңілі босаған көрінеді. Ендеше, халқымыздың (Бейсенов пен Коржов та халқымыздың бір өкілі ғой) тағдырын тәлкеекке салмаудың бірден-бір жолы – заман ағымына сай сауатты заңдарды дүниеге әкелу, оның мұлтіксіз орындалуын қатаң қадағалау болып саналады.

Бірақ қылмыскерлер әділ жазадан құтылмауы тиіс.

**Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан» газеті.**

Пара алмасаң, айлығың өспей ме?

Елбасының Жарлығы екі етілмеуге тиісті. Өкінішке орай, кейінгі жылдары біздің мемлекетте мұндайға жол беріле бастады. Себебі оның алдында түлкі бұлаңға салып, мұләйімсіп отыратын шенеуніктердің көніл түкпірлерінде арам пиғылдар бұғып жатқандай. Эйтпесе неге Елбасын алдайды? Міне осы және тағы басқа саударға жауа палу мақсатында біз әрбір сала бойынша құрылған кәсіподақ басшыларының әрқайсысымен жеке жолығып, әңгімеге атрікан едік.

«Алдымен бесігінді түзе!»

Қазақстан Республикасы білім беру және ғылым қызметкерлері кәсіподақтарының төрайымы Майра Амантаева:

-Мен сізге мынаны айтайын, деді ол кісі. – Елімізде болып жатқан жаңалықтар мен өзгерістердің бәрін алдымен халыққа жеткізетін – мұғалімдер. Мектеп оқушыларынан бастап жоғарғы оқу орындары студенттерін қосқанда бір күнде бір ұстаздың алдында, қаншама шәкірттер өтетінін көз алдыңызға елестетіп көріңізші. Мемлекетіміздің ішкі-сыртқы саясаты мен идеологиясын, әлеуметтік-экономикалық жағдайын баспаөсзден оқып, шәкірттеріне түсіндіретін – ұстаздар. Олардың аузынан шыққан әрбір сөзтүпкір-түпкірдегі ауылдарға дейін тарап жататынын ескере бермейміз. Ұстаздың бір ауыз сөзі келер ұрпақтың бүкіл болашағын анықтайды. Ендеше сол ұстаздар «Былтырғы ең төменгі 6600 теңге айлық жалақымызды биылғы бюджетте 7 мың теңге болып бекітілген көлемінде дер кезінде беріңдерші!» деп бүкіл республикаға әлімдеме жасайтындей не жазықтары бар еді? Жалақыны жоғарылат де потырға нжоқ, тек заң бойынша тиесіліні бер дейді.

Міне 2005 жыл басталғалы бір айдай уақыт өтті, бюджет саласы қызметкерлерінің айлығы бір тынға да өскен жоқ. Өспек тұрмақ олар былтырғы желтоқсанның айлығын да ала алмай жаңа жылды ақшасыз қарсы алды. Ұлы Мұхта рұғозовтің «Алдымен бесігінді түзе» деген қанатты сөзі бар. Егер біз ел қатарлы ұлт боламыз десек, алдымен ұстаздарымызды, ғалымдарымызды, өне радмдарымызды, дәрігерлеріміз бен қайраткерлерімізді қадірлеуіміз керек. Қадірлеу деген – олардың әлеуметтік

жағдайын көтеру деген сөз. Былтырғы ең төменге жалағы мен биылғы ең төменгі жалақының айырмашылығы 400 теңге ғана. Осы қаржыны мұғалімдердің стажы мен коэффицентіне қосқанда орташа айлықтары әреке дегенде 14-15 мыңға жақындайды екен. Ал республика бойынша орташа айлық көлемі 22-23 мың теңгені құрайды. Мұғалімдердің мына айлықтары орташа айлық деңгейінен әлдеқайда төмен. Осы да әділдік пе? – деп Майра Тұрганқызы өзінің атына келіп түсіп жатқан біраз жеделхаттарды берді. Олардың де кейбіреулерін назарларыңызға ұсына кеткенді жөн көріп отырмыз.

Елбасының Жарлығы екі етілмесін!

Солтүстік Қазақстан облысы білім және ғылым қызметкерлері кәсіподак ұйымының төрайымы К.Қасенова:

«Біз Солтүстік Қазақстан облысы білім және ғылым қызметкерлері бюджет саласы қызметкерлерінің 2005 жылғы еңбек ақы көлемін былтырғы деңгейде қалдырганына наразымыз.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев Республика еңбеккерлерінің II съезінде сөйлеген сөзінде бұл туралы қадай айтқаны есімізде. Ендеше «Елбасының сөзін екі етпендер, төмендегі шенеунік мырзалар!» дегеміз келеді».

50 пайызға көбейтілсе

Шығыс Қазақстан облысындағы мекемелер мен ұйымдардың кәсіподак төрағалары (барлығы 12 адам) Үкімет пен Парламентке мынадай мәлімдеме жасапты:

«2005 жылдан бастап жалақымыз көтерілмек тұрмак бұрынғының өзіне зар болып қалдық. Біз мемлекеттен артық ештеңе сұрамаймыз. Тек ақшаның күн сайы нұқсусыздандына орай орнын толтырып отырсаңыздар екен. Егер олай етпегенде мемелкеттегі әлеуметтік жағдай қиындай келе соңы тығырыққа тірелетіні сөзсіз. Қазіргі бюджет саласықызметкерлерінің жалақы мөлшері Республикадағы орташа жалақы көрсеткішінен екі еседей кем. Сондықтан біздің айлығымызды 50 пайызға көбейтуді талап етеміз!»

Бір орын бос тұрады

Алматы облысы Қапшагай қаласындағы «Негіз» кәсіподагы қоғамдық бірлестігі атқару комитетінің төрағасы (тегі көрсетілмеген, қолын қойған):

«Сіздерден сұрайтынымыз – жалақымызды уақытында алуға және оны көбейтуге көмектессеніздер екен. Ең жоқ дегенде былтырғы желтоқсан айындағы жалақымызды толық берсінші! Ауыл мектептері жылусыз қалды. Бұл мектептердегі бір күзетшінің орны қашан да бос тұрады. Үш адамның орнына екі адам жұмыс істейді. Сонда үшінші адамның жалақысы қайда жұмсалып жатыр? Күзетшілердің мереке күндерінде жұмыс істеген

уақытында зандық негізде ақы да төленбейді. Бұл Еңбек туралы занды өрескел бұзу ғой».

Тұсқі астары – пирожки

Қазақстан Республикасы мемлекеттік банк мекемелері және қоғамдық қызмет көрсету мекемелері кәсіподағының төрайымы Рая Ахметова былай деді:

- Біздің кәсіподақ ұйымының құрамында екінші деңгейдегі банктермен қоса Ішкі істер министрлігінің, Әділет министрлігінің, Еңбек министрлігінің, соттардың, прокуратураның, қаржы министрлігінің кәсіподақтары бар. Бұл саладағылардың бәрін қазір мемелкеттік қызметшілер деп атайды. Олардың қатарына хатшылар, операторлар, шаруашылық істеріндегі адамдар кіреді. Алайда осы қарапайым қызметшілердің жалақылары тым мардымсыз. Кейде тұсқі үзіліс кешде қыздар «бүгін сен кезекшісің деп» бірін-бірі дүкенге жұмсап жатады. Сондағы тұсқі астары – әрқайсысына екі талдан пирожки ғана. Асханаға барып тойып тамақтануға қалатарлы көтермейді. Алатын жалақылары 5 мың теңгенің көлемінде ғана. Бұл адамдар қалай құн көріп жүргеніне таң қаласың. Мұндай жағдайға жол бермеуіміз керек. Тек айлыққа ғана қарап отырған қала қызметкерлеріне де көңіл бөлетін кез келді.

Әскердегі әділетсіздік қауіпті

Қазақстан Республикасы Қарулы Құштері қызметкерлері кәсіподағының төрағасы Станислав Аношенко:

- Кейінгі жылдары әскердегі сардарлардың жалақысы мүлдем көтерліген жоқ. Ал жалдамалы қызметшілер мен келісім-шарт бойынша еңбек ететіндердің жалақысы туралы сөз қозғаудың өзі ыңғайсыз. Олардың қатарына госпитальдағы медбикелер мен дәрігерлер, қоймалардың күзетшілері, әскери оқу орындарындағы ұстаздар, тағы басқалар жатады. Нарықтың қыыншылығы осылардың басына төніп тұрғанын несіне жасырамыз. Егер олар жұмысты тастап кетсе, әскери қауіпсіздігімізге де зиян келеді. Қорғаныс министрлігінің басшылары оларға көмектесуге тырысқандарымен қолдары қысқа. Бюджеттен тыс қаржы бөліп бере алмайды ғой. Меніңше, 2005 жылдың бюджетінде Қарулы Құштер саласының қызметкерлері жайында арнайы мәселелер қаралуы керек деп ойлаймын.

Жыртық туфлимен жүреді

Қазақстан Республикасы ғылым қызметкерлері кәсіподағының төрағасы Мұрат Молдабеков:

- Біздің кәсіподақ 40 шақты мекеменің кәсіподақ ұйымдарынан тұрады. Алты мындаған мүшеміз бар. Бірақ санымыз аз болғанымен сапамыз жоғары. Біздің мүшелер профессорлар, академиктер дегендей. Олардың да айлықтары өте төмен. ғылыми атақтарымен жұмыс стаждаоын қосқанда 20 мындан әрек асады. Ғылым адамдарына көп ақша берсөн, күндіз-түні жұмыс істеуге бар. Айлығы аз болса да сол жұмыстарын жалғасытыра береді.

Әйткені, ғылым – олардың өмірлік мұраты. Жыртық туфли киіп жүре беруден де қысылмайды. Себебі қоғамдағы орындарын ғылыми жұмыстарының нәтижесімен есептейтін нағыз ғалымдар іршілк тауқыметіне де шыдамды. Солай екен деп мұндай адамдарды қорлауға болмайыды ғой. Біздің жоғарыдағы шенеуніктер ғалымдардың мардымсыз еңбек ақысын көбейтпек түгілі соның өзін оларға қимай отырған тәрізді.

Статистикаға кіргізуге ұялыпты

Қазақстан Республикасы мәдениет қызметкерлері қәсіподағының төрайымы Светлана Шалахметова:

- Біздің ұйымға театр, кітапхана, мұражай, кино ұжымдарының қәсіподақтары кіреді. Ал енді олардың алатын жалақылары туралы айтудың өзі ұят. Сол ұяттылықтан босла керек, жыл сайын әр сала қызметкерлерінің жалақы мөлшері жарияланып тұратын статистикалық көрсеткіш кестесіне бізді кіргізбепті де. Осының өзі-ақ көп нәрсені айтып түрған жоқ па? – деп қысқаша қайырған Светлана Минашқызына басқа сұрақ қоюды артық санадық.

Түйін

Бұл адамдардың пікірлері аиылау айтылғанымен мемлекет саясатын бір ауыздан қолдайтындықтарын біліріп отырды. Бар мақсаттары – қазіргі ақша құнсыздануының қарқынына сай жалақыларын уақытында көбейтіп отыру ғана.

Мен осы кісілердің әрқайсысымен жеке сөйлесу барысында «пара алуға мүмкіндігі бар адамдардың айлық жалақысын өсіру – парапорлықтың жсолын кесудің бірден-бір амалы ма?! Деген сұрақ қоюмен болдым. Оған мысал ретінде сот, прокуратура, полиция, кеден, салық инспекциясы, тағы басқа пара алуға мүмкіндігі бар сала қызметкерлерін мысалға келтірдім. Бәрі келспейтіндіктерін ашиқ айтты. Жалақыларын өсіру арқылы парапорларды имандылыққа шақыруға тырысу – қасқырға күнде қой беріп «сен енді малға шаппа» дегенмен бірдей екенін олар жасырмады. Осыдан келіп екінші пікір туындаиды екен. Егер сен өз қызметінде пара алудың әдісін ойлан тапсаң, ал оны ойлан табу қыын емес, мемлекет таратынан жалақынды көбейтуге жағдай жасап алатын сияқтысың. «Заманың тазы болса, тұлғі болып шал».

Айналып келгенде жалақысы төмен адамдар пара алмағаны үшін кінәлі болып қалатындаидай. Бұган сізде рқалай қарайсыздар?

**Серік Жұмабекұлы,
«Қазақстан-Zaman» газеті,
4 ақпан, 2005 жыл.**

II тарау. Тергеу

«Садовая – 24» - қасірет мекені

Бірде Патрульдік полиция қызметкерлері сол аулаға бас сұғып еді, үй иесі оларды қыып шықты дегенді де бір тұрғын теледидар алдында айтып

қалды. Соңынан әлгі полиция қызметкерлері үй иесінен келіп кешірім сұрады дегенді естігенімізде өз құлағымызға өзіміз сенбедік.

Арада бір күн өткеннен кейін Алматы қалалық ішкі істердепартаментінің қызметкерлерімен хабарласып, осы оқиғаның мәнжайын сұрастырганымызда «Садовая -24» ПД-ның қалалық есірткі бизнесіне қарсы күрес басқармасы тарарапынан қатаң бақылауға алынып, біраз нәрсенің беті ашыла бастағанын айтты. «Қажет деп санасаныз оқиға барысында түсірілген бейнетаспаны да көрсете аламыз» деген соң, қалалық ПД-ны баспасөз орталығына келіп, «Садовая-24»-тегі тірліктің бәрін бүге-шігесіне дейін экраннан көріп шықтық.

10 тамыз, түнгі сағат 1.30. 1 жастан асқан баласын алдына алған орыс әйелі экраннан алдында полиция қызметкерлерінің сұрақтарына жауап беруде дауысы бәсек бей-жай күйде сөйлейді. Аты шулы үйдің иесі осы әйел. Аты-Майя. Қүйеуінің ныспысы – Сергей. Ол әзірге көрінбейді. Әйелінің айтуына қарағанда – нашақор. Үй толы адам. Сол жақ қабырғада қаздай тізіліп отырған бес-алты қызы беттерін көлегелей береді. Әрқайсының қолында шарап толы бөтелкे. Бір-бір ұрттап қойып, өз-өздерінен мәз. Есінеп-күсінеп әрен жауап қайтарады. «Жәй әншайін, шарап ішіп көңіл котеруге жиналдық» дейді.

Үй иесі Майя жұмыс істемейді.

- Қайтіп күн көріп жатырсындар? Деген сауал қойылды.

- Ауламыздағы моншамызды жағамыз. Жуынушылар көп. Солардан түскен ақшаға ентек күн көрудеміз дейді ол.

Үйдің бәрі тінтілді. Есірткі заттары табылмады. Жихаз тартпаларынан дәрігерлік инелер мен «димедрол» деген дәрілер шықты.

Міне, есікten екі қазақ жігіті кіріп келе жатыр. Үй тексеріске алынғанынан бейхабар, әрине. Аттары Арнұр, Ержан көрінеді. «Мұнда неге келдіңдер?» деген сұраққа «Бір танысынан қарызымды алайын деп едім» дейді.

- Тұн ортасында танысынды бұл үйден неге іздедің?
- Осында келуге тиіс болатын.
- Ол мұнда тұн ортасында не үшін келуге тиісті?

Жауап жоқ. Тағы бірнеше жігіт келді. Келу себебін сұрағанда қайтарған жауаптарына кісі күлерлікте. Үй иесі Майя тергеуге алынды. Бірақ ертеңінде бұл үйге тағы да құзет қойылғанын мұнда келетін «түнгі қонақтар» әлі біле қоймаған сыңайлыш.

11 тамыз. Түнгі сағат – 1.00. Бұл күні мұнда бір топ еркектер жиналышты. Үй иесі жоқтығына қарамастан олар мұнда өздерін еркін сезінеді. Осыдан – ақ бұл жер маскүнемдер мен нашақорлардың тұрақты мекеніне айналғанын аңғару қын емес.

Түсіру камерасымен келген полиция қызметкерлеріне бәрі одырая қарасады. Моншаның ішінде бір сары шашты жігіт ұйықтап жатыр. Аты-жөнін айтуға шамасы жоқ. Жұлқылағанға тұрмады. Мынаны қараңыз, терезенің сырт жағынан біреу ішке қарай өрмелеп түсе бастады. Кенет көз

қарықтырар жарықты көріп сасқалақтап қалды. Бұл Руслан деген жігіт екен.

- Мен әншейін, мына терезенің алдында отыр едім. Арғы жақтан ит үрген соң қорқып кетіп ішке кіргенім ғой... – дейді.

- Қайда тұрасың?

- Осы үйдің көршісімін. Мұнда жиі келемін. Әншейін, иттен қорқып...

«Тұнгі қонақтар» легі толастар емес. Таня, Серега деген қыз бер жігіт ішке кірді. Бұлар Алматының шағын аудандарының бірінде тұратын көрінеді. Дима деген жігіттің білектері шұрық тесік. Мұнда өзіне «героин» ектіруге келіпті. Тағы бір Руслан деген жігіт «Айнабұлақ» ауданынан осылай қарай ат басын тірепті. Сол жақтан сатып алған есірткісін тамырына салдырып алмақшы екен. Есік алдына «ақ жигули» келіп тоқтады. Одан түскен бір топ қыз бер жігіт апыр-топыр үйге қарай беттеді. Камера ұстаған полиция қызметкеріне таңдана қарайды. Марат деген жігіт героинді Алматы облысындағы «Минсовхоздан» сатып алыпты. Осында алып келіп тамырына салдырып жүретінін жасырмады.

Таң атқанша «Садовая-24» - тің қақпасынан да, есігінен де, терезесінен де келушілер саны азаяр емес. Өрімдей жастардың арасында 40-тың о жағымен бұжындағы ересектер де баршылық. Олар үй иесі Маяның тұтқындалғанынан әзірге бейхабар. Енді бұнда жоламасы белгілі. Тағы бір нашақорлар мекенін басқа жерден табатыны анық.

Бейнетаспаны көріп болып кете бергенімізде ПД-ның қызметкери А. Жусанбай қолымызға екі парақ қағаз ұстартты. Онда мынадай сөздер жазылған: «Үстіміздегі жылдың басынан бері Алматының өзінде есірткіге байланысты 77 қылмыстық оқиға бойынша 792 адам қолға тұсті. 2005 жылдың алты айында 143 келі 413 грамм есірткі заттары тәркіленсе, бұның алты келісі героин болып отыр». Нашақорлықтың дертіне шалдыққандардың жас мөлшері шамамен 20-25-тен 50-ге жетіп жығылады. Тіпті араларында 17-18-дегі жасөспірімдер де кездеседі. Есірткі затты шамадан тыс пайдаланудан былтырғы алты ай ішінде 15 адам көз жұмса, биылғы жарты жылдықта бұл сан 59-ға жетіп отыр. Оның 55-і ер азаматтар, қалған 4-і отызға жетпеген әйелдер. Есірткіден қаза болғандардың барлығы Алматы қаласының тұрғындары.

Жастарды есірткіге тартуға ұйымдастырылған арнайы үйлер (притондар) саны әзірге қанша екені белгісіз. Олардың осы уақытқа дейін алтауы анықталып, үй иелері тұтқындалған. Алматы ПД-ның есірткі бизнесіне қарсы күрес басқармасының қызметкерлері күшімен жыл басынан бері есірткіге қатысты қылмыстардың 92 пайызы ашылды. Бұл көрсеткіш көңіл жұбатқанымен, келешек үрпақ тағдыры тұрғысынан қарастырғанда түкке тұrmайды.

Ия, «Садовая -24» сияқты адамдардың өмірін қор етіп, бақытсыздық аpanына айналған притондарды тұп тамырымен жою құқық органдарының басты міндеті. Ал оларға көмек қолын созу – көпшіліктің

парызы. «Хабар» телеарнасының журналистері арқасында бір қасіret мекені ойрандалды. Ал ондайлардың жасырын түрде өмір сүріп жатқандарының саны қанша екенін әзірге ешкім дөп басып айта алмайды. Ең өкініштісі осы.

Асуда ауыстырғанымызбен...

Құқықты реформаны жүзеге асыру үшін оған түбегейлі құрылымдық өзгеріс қажет екенін баяғыда-ақ сезгенбіз. Осы тұрғыда ішкі жағдайымыздың ерекшеліктерін ескере отырып, тағы бір ілгері қадам жасадық. Осы жылдың 7 қазан күні Президентіміз Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тергеу комитетін құру туралы Жарлыққа қол қойды.

Алдағы жаңа жылдың алғашқы күнінен бастап бұл комитет өз міндетіне кірісkenнен кейінб прокуратура мен ішкі істер министрлігі тергеу ісімен айналысады додарды. Бірақ оған дейін де әлі екі айдай уақыт бар. Осы аралықта бұрыннан созылып келе жатқан «шулы» мәселеге соңғы нұктесін қоюға қазіргі тергеушілердің күші жете қойса жақсы. Тіпті, бітіргеннің өзінде шалағайлыққа жол берілмесіне кім кепіл. Тергеу қорытындысының соңы сотқа келіп тіреледі. Бір қайнауы ішінде жатқан істердің соттан өте қоюы екіталай. Өте қалған күннің өзінде біреулердің жазықсыз жазаланып кетуі де мүмкін.

Тергеу комитетін құрудағы мақсаттың өзі осындай келеңсіздіктерге жол бермеу, қылмыстың тез ашылуын қамтамасыз ету болып табылады. Егер, енді екі айдан кейін іске кірісетін Тергеу комитетінің тергеушілері бұрын өздері бастаған істерді жаңа жерге алып келіп, «қайта илесе», одан болатын пайданың шамалы екенін білікті мамандар жасырмайды. Осы жағы қалай болар екен деген сауалды құқық қорғау органдарының таяуда ғана тағайындалған басшыларына қоюға тырыстық. Алайда, олар өзірге ештеңе айта алмайтындаи сыңай танытты.

Соңғы тоғыз ай көлемінде ашылған қылмыстар дерегіне көз жіберсеніз, төбе шашыңыз тік тұратындаи. Қылмыстың ашылуы – істің жартысы ғана. Кінәлі адамның айыбын бұлтартпас айғақтар арқылы мойыннату – тергеудің ісі. Ишкі істер министрлігі мен прокуратуралық тергеушілері бүгінде асуда ауыстырғандай күй кешуде. Ал қылмыс күннен күнге өршіп барады. Оған ішкі істер министрлігінен алынған мына деректер дәлел бола алады.

Ұйымдастық қылмыс

Соңғы тоғыз айдың ішінде 200 ұйымдастың ұясы ашылып, оған қатысты 800 адамның ісі әшкереңген. Бұлар негізінен халықаралық деңгейде сыйбайлар жемқорлықпен айналысқандар. Соңғы бір жылдың ішінде ұйымдастың саны 2,5 мыңға жеткен. Оның 168-і бопсалумен, үшеуі қарақшылықпен, 83-і шабуыл жасап тонаумен, 415-і есірткі бизнесімен, 140-ы қару-жарақ сатумен айналысқан. Өте көп мөлшерде ұрлық жасаған 250 адам қолға түсken. 182 адам пара алу үстінде әшкереңген. Жүзден астам лауазымды адамдар қызмет бабын пайдаланып, қылмыс жасаған. Бірнеше облыс, қала, аудан әкімдерінің және құқық қорғау органдары өкілдері мен ірі банкілердің басшылары үстінен қылмысты іс қозғалған. Тек осы аталған қылмыстардың кесірінен мемлекетке 1,6 миллиард теңге зиян келген. Оның 421 миллион теңгесі ғана қайтарылған.

Қылмыскерлердің қолынан 240 сұық қару, оның ішінде, 84 мылтық тартып алынған. 30-дан астам қарулы топтың жолы кесілген. Алматы қаласында милиция киімін киіп, бандалық топ құрған төрт адам белгілі болған. Сондай-ақ, самбодан КСРО спорт шебері Н. деген адам бастаған сегіз адам қарақшылықпен кісі тонап жүрген жерлерінде ұсталған.

Облыс орталықтары мен аудандарда жасалған қылмыстар бұдан асып түспесе, кем соқпайды. Мәселен, Қарағандыда ұйымдастық топ осы жылдың ішінде ғана 6 рет қарулы шабуылға шығыпты.

Ақтөбеде автоматпен қаруланған топтың әзірге төрт адамы ғана құрыққа ілінген.

Семейде құрылған қарулы топтың әзірге алты адамы ғана белгілі. Белгісіздер мен қолға түспей жүргендер қаншама екенін кім білсін.

Экономикадағы қылмыс

Бұл салада соңғы тоғыз айдың ішінде әр салада 20468 заң бұзушылықтарға жол беріліп, соның кесірінен мемлекетке 440 миллион теңге зиян келген. Жалған ақша жасап, халықты теспей сорып жүрген 841 алаяқ қолға түсken. Қолдан арақ жасаушылардың 1977-сі заң алдында жауап беруге мәжбүр болған.

Экономика саласындағы былық-шылыққа байланысты 15 мың 473 қылмыс тіркеліп отыр. Қазына мүлкін көп мөлшерде талан-таражға түсіру әрекеттері өткен жылғымен салыстырғанда 38,2 процентке өссе, аса көп мөлшерде ұрлау әрекеттері 62,4 процентке жеткен. Пара алушылардың саны 5,2 процентке көбейген. Шетелдерге түсті металдарды заңсыз жолмен тасып әкетуге 425 рет тосқауыл қойылған. Сөйтіп, жалпы құны 925 миллион теңге тұратын 10 мың тонна металл орта жолдан қайтарылған.

Алайда қымбат металдарды арзан бағаға сатып алып, оларды лицензиясыз-ақ шетелдерге өткізіп жіберетін коммерциялық құрылымдардың әрекеті қүннен-қүнге өршіп барады. Соңғы тоғыз айдың ішінде осындағы келеңсіз құбылыстар сексен рет қайталанып, соның кесірінен мемлекетке 27 миллион теңге зиян келіпті.

Әсіресе банкі құрылымындағы қылмыстардан мемлекетке келер шығын өте көп. Бұл салада биылғы жылы ғана 300 қылмыс жасалған. Соның кесірінен мемлекет 1 миллиард 800 миллион теңге зиян шеккен. Бұл жөнінде де нақты деректер жеткілікті көрінеді.

Із кесушілердің ашқаны

Соңғы тоғыз айдың ішінде республика бойынша 95 мың 268 қылмыс жасалынса, соның 7 мың 400-і із кесушілердің көмегімен ашылған. Қылмыстың өте ауыр түрлері былтырғы жылы осы уақытпен салыстырғанда 25 процентке өскені байқалады. Барлығы – 29 мың 752. Қасақана кісі өлтіру әрекеттері 3,6 процентке көбейген. Яғни, қанішерлер тоғыз айдың ішінде 1 мың 839 адамның өмірін қиган. 14 мың қылмыс бұрын сотталғандардың қолымен жасалған. Қорқытып ақша алу әрекеттері 6,2 процентке өскен.

Сонымен, соңғы тоғыз айдың ішінде 86 мың 423 қылмыскер қолға түсіп, оның 82 мың 379-ына қылмыстық іс қозғалған екен.

Енді ойланайық.

Қылмысты іс қозғау дегеніміз – тергеу басталды деген сөз. Яғни, қылмыскерлер әлі жазасын алған жоқ. Ол үшін тергеу толық аяқталып, іс сотқа өткізілуі тиіс. Ал сottың іс қарап, үкім шығаруы туралы әңгіме – бөлек тақырып.

Әзірge білетініміз – Тергеу комитеті іске кірісkenнен кейін қылмыс болған жерге бірден тергеуші шақырылады. Бұрынғыдай қылмыскерді біреу ұстап, екіншісі анықтап, үшіншісі тергеп, төртіншісі ол істі сотқа әзірлең, сөйтіп бір-біріне өткізіп жүрмейді. Алайда, құрылымды қаншама жетілдіргенмен, арада бір «саңылау» қалмай тұрмайтынын тәжірибе талай рет көрсеткен. Енді тек сол «саңылаудан» сақтасын дейік. Ол да түк емес-ау, ең үлкен «саңылау» жаңа жылға дейінгі екі айдың аралығы болып жүрмесін дейік.

Асуда ат ауыстырғанымызбен, ер-тұрманды ерте тартуға асықпадық. Осы жағы көпшілікті аланнатуда. Бұл жөнінде құқық қорғау өкілдерінің жаға басшылары не ойлайтыны әзірge белгісіз. Белгілі болған күні ол жайында да көпшілікті хабардар етерміз.

Серік Жұмабекұлы.

Дәрігерлер де қылмыскерді қолдады, ал тергеушілерге керегі осы болатын

Жалғыз ұлын жазықсыздан-жазықсыз атып тастаған жауыз сол жерде қолға түсken. Қанды оқиғаны өз көздерімен көрген күэгерлер қанішердің қол-аяғын байлап-матап, милицияға табыс етіпті. Соған қарамастан, бұл қылмысты іс күні бүгінге дейін сағызыла келеді. Оның бірнеше себептері бар.

Қайғыдан қан жүтқан ана – Даниярова Дәмелі апай редакцияға мынадай мазмұнда хат жазыпты:

«1993 жылы қыркүйектің 13-і күні жалғыз ұлым Абзалды әйелінің және жолдастарының көзінше Смайылов Жандос деген бұзық жазықсыз атып өлтірді. Сол күні кешке жақын балам мен келінім Ыбыраев Мақсұт деген танысының үйіне кіріп шықпақшы болып, баспалдақпен көтеріліп келе жатқанда, Смайылов бұларға қарсы ұшырасыпты. Мениң балам оны танып амандақан екен, бірақ Смайылов оған балағат сөздермен жауап қайтарыпты. Сөйтіп, ол баспалдақпен төмен түсіп кеткен. Балам мен келінім келген үйлерінде көп отырмай қайта далаға шыққанда, есік алдында тағы екі-үш танысы кздесіп қалады. Солармен әңгімелесіп тұрғанда Смайылов аяқ астынан көлікпен жетіп келеді де, дәл жандарына тоқтай қалады. Қолында мылтық болатын. Қасында тағы бір жігіт бар. Жандос машинадан шыға сала бұларға қарсы мылтық кезенеді. Тұн тыныштығын бұза аспанға қаратада бір оқ шығарған Жандосқа Абзал:

«Ақымақ болмасаңшы!» деп ескерту жасаған. Смайылов қараңғыда ешкімнің бет – жүзін айыра алмай тұрса керек: «Мұны айтқан қайсын?» дейді. «Бұл мен – Абзал ғой» дей бергенде: «Мә, ендеше!» деп шүріппен басып қалған. Абзал сол жерде қансырап барып, көз жұмыпты. Жан даусы шыға өзіне қарсы ұмтылған оның әйелін де жер қаптырығысы келген Смайылов оғы таусылғанын біліп, қашуға әрекет жасапты. Бірақ, Абзалдың жанында тұрған жолдастары – Рұстем, Мақсат, Руслан деген жігіттер сол жерде оның қол-аяғын байлап, милицияға тапсырыпты. Бұл жағдайды келінім Сәуле және жоғарыда аттары аталған балалар растайды» дей келіп, Дәмелі апай тергеу орындары мен сот-дәрігерлік сарабының құйтырқы әрекеттерін баяндайды.

Ол кісінің айтуына қарағанда, бұл істі Алматы қаласы Фрунзе аудандық прокуратурасының тергеушісі К. Алмасов деген жүргізген. Баласының қырқын өткізгеннен кейін қайғылы ана Алмасовқа келіп, мән-жайды сұрамай ма? «Тергеу аяқталып қалды. Қылмыскердің есі дұрыс екені көрініп тұр. Жауыз жазасын алады. Тергеу толық біткен соң өзінізді шақырып, іспен таныстырамын. 13 қараша күні істі сотқа өткізуге

тырысамын» деп тергеуші ол кісіні шығарып салыпты. Айтылған мерзім өткеннен кейін Дәмелі апай тағы да тергеушіге келген.

Келсе, К. Алмасов жұмыстан шығып кетіпті. Бұл іспен енді Аманатов Михаил Сергеевич деген тергеуші айналысып жатқан көрінеді. Ол Смайловты Қылмыстық кодекстің 88-бабы II бөлімімен айыпта, сот-дәрігерлік сарабының қорытындысын күтіп отырганын айтады.

Сөз соңында: «Бәлкім, оны босатып жіберер, бәлкім соттар, бәлкім наградтар» деп әлдекімді мазақтағандай сыңый танытыпты.

Мынадай сөздерден секем алып, көңілі алай-дүлей күйге түскен Дәмелі апай Республикалық прокуратураға, Президент аппаратына дейін шағымданады.

Соның нәтижесінде Смайловты айыптау дәрежесі Қылмыстық кодекстің 88-бабы II бөлімінен осы баптың I бөліміне ауыстырылыпты. Бұл, яғни, қасақана кісі өлтірудің ең қатал түрі деген сөз. II бөлімге қарағанда мұның жазасы да ауыр – 8 жылдан 15 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырылады немесе өлім жазасына кесіледі. Өлім жазасы дегенде кімнің де болса жаны мұрнының ұшына келетіні белгілі. «Суга кеткен тал қармайдының» кебін киген қылмыскер және оның жақындары барын салып, жазаны жеңілдетуге тырысады. Ол үшін ең алдымен тергеушінің, сосын прокурордың аузын алса, бітіп жатыр. Олар анаумынауды сұлтауратып, істі сағызша созады-ай келіп. Уақыт өткен сайын қылмысты іс күрделене береді. Сөйтіп, әділ соттың өзін шатыстырып жіберу оп- онай.

Дәмелі апайдың айтуына қарағанда, мына жағдай да дәл солай болған сияқты. Дәлелденіп тұрған қылмысты іс қақпағылға түскен доптай бір тергеушіден бір тергеушінің қолына сырғи отырып, енді Үсенов Амантай деген тергеушінің қолына түскенде, қанды оқиғаның себеп-салдары да өзгере бастаған. Бұл жерде Смайлов Жандос алғашқы берген жауаптарынан тайқып, өзі атып өлтірген Абзалмен жанжалдасып қалғанын, оның қасында тұрған жолдастары бұны жабылып ұрғаннан кейін ашу үстінде мылтығының шүріппесін басып қалғанын айтып, ақтала сөйлейді. Бірақ тергеу кезінде Абзалдың жолдастарынан жауап алынбаған. Оның үстіне сот-дәрігерлік сарабы қылмыс жасалған сэтте Смайловтың ақыл-есі ауытқу үстінде (невменяемый) болған деген анықтама берген. Бұдан кейін Дәмелі апай Алматы қаласының прокуроры А. Э. Буксманға барып, Фрунзе ауданының прокуратурасы тарапынан істің шалағай тексеріліп жатқанын баяндапты. Буксман ол кісінің сөзіне түсіністікпен қарай келе, қылмыстық істі Фрунзе ауданының прокуратурасынан алғызып, Октябрь ауданының прокуратурасына бергізеді. Енді бұл іспен Сергей Александров деген тергеуші айналыса бастаған. Өкінішке орай, Александров та бұрынғы тергеушілер дайындалған кеткен материалдар негізінде істі сотқа өткізіп жіберілті.

Осы жылғы шілденің 22-сі күні Ф. Г. Пак мырзаның төрағалық етуімен, істі қараған қалалық сот тергеу тарапынан кеткен шалағайлыштарды, әсіресе

сот-дәрігерлік сарабы берген анықтамаларға құдік келтіре отырып, осынау қылмысты істі қайта тексеруге жіберіпті. Айыпкер Смайылов Жандос әлі қамауда. Қазіргі ең басты мәселе – қылмыскердің есі дұрыс немесе бұрыс екенін анықтау болып тұр. Іс сотқа өткізілгенге дейін Смайыловтың денсаулығы үш рет тексерілген. Ең алғаш рет 1993 жылдың 12 қазан күні Алматы қалалық жүйке аурулары ауруханасының дәрігерлері оның есі дұрыс (вменяемый) деген анықтама беріпті. Смайыловтың бұған дейін жүйке ауруымен ауырмағандығы және еш жерде есепте тұрмағандығы жөнінде тағы да құжаттар жиналған. Оның үстіне машина жүргізуге рұқсат куәлігі де бар екен. Қылмыс жасалған уақытқа дейін «Женіс» деп аталатын шағын кәсіпорнының бас директоры бола жүріп, мемлекеттік банкіден аса көп мөлшерде қарыз (кредит) ақша алышты. 1993 жылдың сәуір айында Мәскеу аудандық ішкі істер бөлімінің рұқсаты бойынша мылтық ұстауға тағы да рұқсат алған. Осы рұқсаттардың әрқайсысы үшін алдымен адамның ақыл-есінің дұрыс, иә бұрыстығы анықталатын, содан кейін ғана арнайы құжаттар берілетіндігін еске алсақ, Смайылов Жандостың жүйке ауруымен ауырмайтындығына көзіңіз жете бастайды. Соған қарамастан соңғы тексеру кезінде Республикалық жүйке аурулары ауруханасының бөлім менгерушісі, сарапшылар комиссиясының мүшесі Ш. Матаева Смайылов қылмыс жасаған кезде ақыл-есі дұрыс болмаған деген анықтама беріпті. Осыны басшылыққа алыш істі сотқа өткізген тергеуші қылмыскердің қылмысы өте ауыр екенін, бірақ осы жауапқа тартуға емес, керісінше еріксіз турде жалпы режімдегі ауруханаға емдеуге жіберуге шешім қабылдау жөнінде мәселе қойған.

Сот тергеуі кезінде дәрігер Ш. Матаева мұндай анықтама беру себебін былай дәлелдеуге тырысыпты: «Смайылов бұрындары бокс спортымен шұғылданып жүрген кезде бірнеше рет басынан ауыр соққы алышты-мыс. Ал қылмыс жасаған сэтте көңіл-күйі қатты бұзылып тұрған. Оны тергеу құжаттарынан да байқай аласыздар...».

Алайда, тергеу құжаттарында ондай пікір айтылмағандығын судья бетіне басқанда ол сасқанынан: «Қайдан білейін, әке-шешесі, әйелі солай дейді ғой» деген сияқты қисынсыздау жауап қайтарыпты. Сондай-ақ, дәрігерлік сарап қорытындысында қылмыс жасардан бір ай бұрын оның жүйкесі жүқарып, сандырақ пен елестің арасында жүрген деген де пікір айтылыпты. Дәл сол кезде Смайылов бұл дәрігерлерге келіп қаралмаса, өзінен-өзі жүрген адамның көңіл-күйін олар қайдан біле қойған деген сауал туады. Сотқа қатысып отырған прокурор Т. Бокунович мырза осы арада орынды ескертпе жасап, істі қайта тергеуді талап еткенін әділдіктің бір белгісі ретінде атай кеткеніміз дұрыс. Жалпы, судья Ф. Г. Пак мырзаның төрағалық етуімен өткен сот мәжілісі әділ шешім қабылдауға талпынған сияқты.

Сот залында дәрігерлер тарапынан жіберілген былықтардың біразы ашыла түсіпті. Мәселен, соңғы дәрігерлік анықтама «психологопсихиатрический» деп аталғанымен, онда психолог дәрігерлік қолы қойылмаған. Яғни, психолог дәрігерді қатыстармай-ақ Ш. Матаева

бастаған «ақ халатты абзал жандар» қылмыскерді жазадан құтқарып жіберуге күш салғаны еріксіз көзге ұрады. Сот мәжілісі кезінде Ш. Матаевадан «Қылмыскердің ақыл-есі қазір дұрыс па?» деп сұралғанда, ол: «Иә, қазір ақыл-есі дұрыс, бірақ қылмыс жасаған кезінде бұрыс болған» деп жауап қайтарған. Сонда қылмыс жасағаннан кейін 8 айдай уақыт өткен соң ол адамның дәл сол кезде ақыл-есі ауытқып тұрғанын дәрігер Матаева қайдан біле қойған десенізші? Бұл сауалға Матаева тағы да Смайловтың туыстарының сөзін дәлел етіп, сол кезде Жандостың қатты күйгелектеніп жүргенін ескерткен. Тіпті болмаған соң «Энцефограмма» деген құрал арқылы оның миын тексергенде ауру екені анықталды деп сырғактатыпты. Ал бұл құралға кез келген ауру адамның миының суретін (рентген тәрізді) салып, одан шыққан қорытындыны басқа адамға тели салу қын емес. Олай болса, Республикалық жүйке аурулары ауруханасының дәрігерлері бұл жолы ашықтан-ашық «көзжұмбайлық әрекетке» барған тәрізді. «Өзі пұшық сорлы еді, ит қапқан соң не сорым» дегендей, онсыз да тергеуді шалағай жүргізген, негізгі куәлардан жауап алмаған, сөйтіп жәбірленуші нақты күні бүгінге дейін әуре-сарсанға салған тергеушілерге не дерінді білмейсің.

Әзірге көңілге үміт ұялатар бірақ нәрсе бар. Қалалық сот бұл істі қайта тергеуге жібере отырып, қылмыскер Смайловтың денсаулығын тексеруді бейтарап сарапшылардың үлесіне қалдырды. Соңғы сөзді солар айтуға тиіс. Ол адамдар, әйтеуір, Гоппократтың антына берік болғай деп тілегеннен басқа амал жоқ.

Бірақ, 26 жасында жесір қалған Сәуленің, бес жасында жетім қалған кішкентай Маликаның әкесі енді бәрібір қайтып оралмайды-ау. Ал бұл өмірден ерте кеткен әкесінің мұрагерін, оның ұрпағын жалғастыруышы жалғыз ұлын да мәңгілікке жоғалтқан ана жүрегі мұнан кейін тынши қойса бір сәрі. Бір үйлі жанға осыншама қайғы әкелген, жазықсыз жанның қанын төккен Смайлов әділ жазаға кесілсе, қыршын кеткен ұлының аруағының алдында соңғы борышын өтегендей ана жүрегі бір жеңілдеп қалар ма екен деп те ойлайсын.

Ал сарапшы дәрігерлер мен тергеушілер қылмыскерді тағы да жақтап шығар болса, олардың жазасын ақыретте құдай берсін дегеннен басқа сөз ауызға түспес...

Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан» газеті.

Жүректе ұйыған қан

Алматы қалалық сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасы Бостандық аудандық сотының 2005 жылғы 15 наурызда хирург-дәрігер Қ.Жайырбаевқа қатысты шығарған үкімін күшінде қалдырды. Алдын ала тергеу қорытындысы бойынша Қ.Жайырбаевқа өзінің кәсіби міндтін атқару кезінде ауыр жарақатпен ауруханаға келіп түскен Ә.Байымбетовке дер кезінде дұрыс дәрігерлік көмек көрсетпеді, сейтіп оның өліміне себепкер болды деген айып тағылған.

Қанды оқиға

2003 жылдың 6 тамызы. Таңғы сағат 5 шамасында Әлім Байымбетов жолда қол көтерген қыз бен жігітті межелі жерге дейін өз машинасымен жеткізіп салды. Есеп айырысу мәселесіне байланысты ма, әлде басқа себеп болды ма, Достық даңғылының бойындағы «Шегарашылар» училищесінің тұсына келгенде жанжал шықты. Нәтижесінде Әлім қатты жарақат алды. Анау екеуі таңғы алакеуімде бой жасырып үлгерді.

Әлім ұялы телефоны арқылы жедел жәрдем шақырды. Көп ұзамай олар да келіп жетті. Жедел жәрдем Әлімді сол маңайдағы ең жақын №5 қалалық клиникалық ауруханасына жеткізді. Ондаға дәрігерлер тексереп келе, Әлімнің оң жақ қеуде тұсына пышақ салынғанын, күрделі емдеуді қажет ететінін анықтағаннан кейін, Орталық қалалық клиникалық ауруханаға апарып салды. Өйткені №5 аурухана жақ-бет хирургиясымен ғана айналысатын мекеме еді. Бірақ, осы жерде жаралы Әлім жарты сағаттан астам уақытын өткізіп алды.

Ауруханада

Таңғы сағат алтыдан он бес минут өткенде Әлімді сол күнгі кезекшіліктегі жауапты хирург Қ.Жайырбаев қарап шыққан. Қан-қысымы 40-ты ғана көрсетіп тұр. Оң жақ қеудеге пышық үрүлған. Жараның көлемі 3 сантиметрдей. Жауапты хирург қарамағындағы кезекші хирургтердің бірі Еңкебаевқа жаралы адамды операцияға дайындауды нұсқау берді. Сонымен қатар оған алғашқы дәрігерлік көмек көрсетіле бастады. Тамырдан дәрі жіберілді. Қан қысымы қайтадан қалпына келді. Қеудесін айнаға (рентгенге) түсірді. Қеуде қуысына ауа кірмеген және қан жиналмаған. Қан құрамы мен кіші дәретті тексеру қорытындысы да осыны көрсетті.

Бұдан кейін Қ.Жайырбаев тәжірибесі молдау кезекші хирургтердің бірі Дәсібековке жараның аузын тігуге нұсқау берді. Қеуде қуысының еш

жеріннен қан ағып жатпағаны белгілі болды. Кеудеге пышақ кіргенімен ішкі құрылыстар – өкпе, жүрек, тағы басқалары аман екеніне көздері жетті. Енді кеуде қуысының тәменгі жағынан ішке түтікше жіберілді. Егер алдағы уақытта іште қан жинала бастаса, ол түтікше арқылы сырттағы бөтелкеге құйылуға тиісті. Дегенмен, сырқатты қатаң дәрігерлік бақылауда ұстau үшін оны жан сақтау (реанимация) бөліміне жіберктізdi. Екі сағаттан кейін аурудың жағдайы күрт тәмендеп, түтікшеден аққан қан бөтелкеге жинала бастады. Дереу бұлар операция жасауға кіріstі. Өкінішті. 31 жасар Әлім операция кезінде мәңгілікке көz жумды.

Тергеу мен қорғау

2004 жылдың ақпан айында Қ.Жайырбаев Алматы қалалық Ішкі істер бас басқармасына шақырылды. Ақыры, оның үстінен қылмыстық іс қозғалып, жауапқа тартылды. Қойылған кінә – Орталық қалалық клиникалық аурухананың қабылдау бөлімінде жауапты хирург міндетін атқарған күні Қ.Жайырбаев кесіби міндетін тиісінше орындалмай, салақтық, селқостық танытқан. Соның кесірінен операция үстінде Ә.Байымбетов қайтыс болған. Ә.Байымбетовтың шешесі Роза Байымбетова ауыр қайғыдан есін жиғаннан кейін Денсаулық сақтау министрлігіне арыз жазып, ұлының өлімі дәрігерлердің қателігінен болғанын көрсеткен. Тексеріп, кінәлілерді жауапқа тартуын өтінген. Осы іс бойынша арнайы мамандар ретінде сұралған А.Н.Сызғанов атындағы ғылыми зерттеу орталығының жауапты қызметкерлері өлімнің себебі дәрігерлердің дұрыс диагноз қоймауынан және дер кезінде дәрігерлік көмек көрсетпеулерінен болған деп тұжырымдапты. Сондай-ақ «торакоскопия» деп аталатын арнаулы құрал арқылы кеуде қуысын мұқият тексергенде, жүректегі жараны анық көруге болатындығын айтқан.

Қ.Жайырбаевтың адвокаты бұған келіспей, тергеушіге де, прокурорға да қарсы ұсыныс түсіреді. Сол себепті бұл істі үш рет сот-дәрігерлік сарапшылары да Ә.Байымбетовтың өлімі жүрек құлақшасын пышақ тесіп өтуден болған, оған дәрігрелердің кінәсі жоқ деген тұжырымға тоқтапты.

Ана көнілі сенбейді

Ұлымының ауруханаға ауыр халде түскендейі жайында маған телефон арқылы Қ.Жайырбаевтың өзі хабарлады. Жылдам жеттім. «Жүрек те, өкпе де аман. Операция жасамаймыз»-деді Қ.Жайырбаев. Ал кеудедегі жараны тіккен кезекші хирург Дәсібеков жауапты хирург Қ.Жайырбаевқа бірден кеудені ашып, операция жасау жөнінде ұсыныс білдірген екен, анау оны тыңдамапты. «Әрине, мен ұлымының өліміне дәрігерлер тікелей кінәлі деуден аулақпын. Бірақ осы уақытқа дейін дәл осында ауыр жағдайда ауруханаға түскендердің біразы тірі қалыпты. Соның 1 пайызын менің ұлымға неге бұйыртпаған? Сонда аман қалуы мүмкін еді ғой. Таныс дәрігерлерім де солай дейді. Қазір әр түрлі ойларға беріліп, ұлымының аруағының алдында өзімді кінәлі сезінемін. Бәлкім, дәрігерлерге бірден ақша ұсынғаным жөн бе еді?

Сонда олар ұлымға бірден операция жасап, аман алыш қалар ма еді?» – деп ах үрған анаға жұбату айтудың өзі қын екен.

Дәрігердің дәлелі

6 тамыз күні таңғы сағат алтыдан кete бергенде кеудеден ауыр жарақат алған Ә. Байымбетов біздің ауруханаға жеткізілді. Бірден айнаға түсірдік. Егер он жақ омырау тұсынан сұғылған пышақ ішкі құрылыстардың бірін жарақаттаса, кеуде қуысына қан толып кетуге тиісті. Рентгенолог мамандар да мүқият қарады. Іште қан да, ауа да жоқ екені анықталды. Ал «торакоскопия» деген аспап біздің ауруханада болған емес. Сондықтан ішкі құрылысты толықтай көре алмадық. Қан тамыры арқылы қажетті дәрілер жібердік. Қан қысымы қайтадан 100-ге дейін көтерілді. Сырқаттың жағдайы жақсарып қалды. Енді жарақатты емдеуге тапсырма бердім. Жауапты хирург ретінде өзім тікелей қадағалауға алдым. Жараның аузын ашып көргенде жалпақтығы 3 сантиметрдей пышақ кіргенін байқадық. Он жақ бұғананың орта сызығы мен үшінші қабырғаның жанынан сұғылған екен. Бұдан кейін кеуденің төменгі тұсынан инемен сорып, тағы да қан алыш тексердік. Ондағы мақсат – іште қан жиналған ба және ол бір жерден ағып келіп жатқан жоқ па, кеуде қуысына ауа жиналған ба, соны анықтау еді. Бәрі дұрыс екендігіне көз жеткіздік. Операция жасауға негіз көрінбеді. Кеудені ашудың өзі өте қауіпті, екінің бірі оны көтере алмайды да. Енді жаңағы ине салған тесік арқылы тұтікше қойдық. Бұл кезде таңғы сағат 8 болып қалған. Менің ауысым уақытым бітті. Тұнгі кезекшілік барысы жайында басшыларға мәлімдеме беру үшін жоғары көтерілдім. Жансақтау бөліміне жатқызылған Ә.Байымбетовтың жағдайы туралы бәріне айтам. Сағат 10-ға таман жиналысқа кірдім. Сол кезде Ә.Байымбетовтың жағдайы нашарлағаны туралы хабар келді. Тұтікшеден қан кете бастапты. Кеудені ашуға ұйғардық. Операция басталды. Жүректің құлақшасы маңайына қан ұйыпты. Оны тазалай бастағанда қан атқақтай жөнелді. Он жақтан сұғылған пышақ сол жақтағы жүрекке дейін жеткені бізді таңқалдырыды. Жараны жылдам тіктік. Енді құлақшаның арғы бетінен қан ақты. Елтеп жүректі бұрыңқырап, астыңғы жағынан қараганымызда пышақ жүрек құлақшасын тесіп өткенін көрдік. Жүректі аздал көтеріп тұрып, арғы жақтағы екінші жараны тігуге кіріскенімізде жүрек тоқтады. Жанталаса басқа мүмкіндіктерді пайдалануға тырысқанымыздан нәтиже шықпады, - дейді Қ.Жайырбаев.

Жұмбақ жарақат

Қайтыс болған Ә.Байымбетовтың денесін аурухана мәйітханасында ашып қараган сот-дәрігерлік сарапшысы жүрек құлақшасының алдыңғы жағынан кірген пышақ төменгі жүрекшеден тесіп шыққан деген тұжырым жасапты. Мұның дұрыс еместігін кейінгі сот – дәрігер сарапшылары дәлелдеген. Себебі жүрекке тұра кірген пышақтың жүзі майысып, төменгі жақтағы жүрекшеден шығуы мүмкін емес қой. Жүрекшедегі қан қысымы өте

жоғары. Соңдықтан жараның аузын ұйыған қан бітеп тұра алмайды. Ал оның жоғары жағына орналасқан жүрек құлақшасындағы қан қысымы аздау болады. Ол жердегі жараның аузын ұйыған қан бітеп қалған да, кеуде қуысына қан жиналмаған. Мұндай өзгеше жағдай (атипичная картина ранения сердца) бұрындары кездеспеген.

Р.Байымбетова жауапты хирург Қ.Жайырбаевты жаралы ұлына бірден операция жасауға рұқсат бермегені үшін кінәлайды. «Кезекші хирургтардың бірі Дәсібеков кеудені ашу жөнінде Қ.Жайырбаевқа ұсыныс жасаса да, ол тыңдамапты» дейді. Сонымен қатар, алғаш рет бұл іс жөнінде пікір білдірген мамандар бастапқы жауаптарынан тайқып, Қ.Жайырбаевты қорғаштап отырғанын айтады.

Ал Қ.Жайырбаев болса, қатардағы кезекші хирург ондай ұсыныс айтуы мүмкін емес дейді. Себебі әлі толық диагноз қойылмаған, оның үстіне адам өміріне қауіп төніп тұрған жоқ. Мұндайда бірден операция жасау асығыстық болады. Ол оны жақсы біледі.

Бұл іс жөнінде алғаш пікір білдірген мамандардың назарына бірінші түсірілген рентген көрінісі ұсынылмапты. Онымен кейін толық танысқаннан кейін ғана олар алғашқы тұжырымдарының дұрыс еместігіне көз жеткізген.

Үкім

«Сол себепті дәрігерлік көмек дер кезінде көрсетілмеді, бірден операция жасауға нұсқаулық бермеді» деп, Қ.Жайырбаевты Қылмыстық Кодекстің 114-бабы 1-тармағы бойынша жауапқа тартқан тергеушілердің айыптаулары сотта өз дәлелін таппады. Бостандық аудандық сотының хирург Қуантқан Жайырбаевты ақтау жөніндегі шешімін күшінде қалдырды. Бірақ, 31 жасар Әлімнің өмірін қиған қылмыскерлер мына жарық дүниеде әлі сайрандап жүр. Олар түбі бір қолға түсетініне тәртіп сақшылары сенімді.

Әлім қайтыс болғаннан кейін көп ұзамай дүниеге келген оның тұңғыш ұлы әкесін суретінен танып өсіп келеді. Ал ана жүрегі қан жылауда.

Серік Жұмабекұлы,
«Қазақстан -Заман» газеті,
10 маусым, 2005 жыл.

Қанішердің қолынан қаза тапқан аңқау да адал арулар-ай!

Дәл қазіргі сэтте бұл өмірде жоқ адам жайында салқын сөз айту күпірлік сияқты. Өйткені, ол сені естімейді, сенің сөздеріңе жауап та қайтара алмайды. Бірақ, ол адам өз құлқыны үшін жазықсыз жандардың қанын төккен, сөйтіп, өз басын өзі жүтқан адам тұрпатындағы айуан болса ше!

Менің бұл мақаланы жазудағы мақсатым онсыз да қанды оқиғаны қызыл-жалқын бояумен алаулата суреттеп, оқырман көңіліне үрей тудыру емес екенін түсінерсіздер деймін. Бар ойым – әрқайсысымыздың басымызда бар құнделікті күйбен тірлікте қандыбалақтарға арандап қалудан сақтандыруғана. Сосын... иә, ол жайында сонына таман айтартмыз.

Сонымен, 1961 жылы туған, Алматы қаласының тұрғыны Смағұлов Эділбек Әблілқасұлы дегенге қатысты қылмыстық істі түбегейлі зерттеп болып, Алматы қалалық сотының судьялары Е. М. Нұрәлиев (төрағалық етуші), Ш. К. Нұржанова, К. С. Бухбанова сот мәжілісінде төменгі жағдайларды анықтады.

1996 жылдың қаңтар айында Смағұлов А. басқа адамның жеке мүлкін қылмыстық жолмен иемдену мақсатында Н. В. Юхненко деген азаматшамен танысады...

Бұл келіншектің сотқа берген жауабына қарағанда, ол күйеуі екеуді 1996 жылғы қаңтардың сонында бір бөлмелі пәтерлерін екі бөлмеге айырбастайтындығы жөнінде құлақтандырулар жазып, Гагарин-Сәтбаев көшелерінің маңындағы үйлердің кіреберістеріне жапсырып қойған. Кеп кешіктірмей үйлеріне бір адам телефон шалған, дәл сол маңайда екі бөлмелі айырбастауға болатын пәтер бар екенін айтқан. Өзін осындай іспен айналысатын делдалмын (маклер) деп таныстыруды. Қалағанға сұраған, екі жақ кездесті. Делдал Смағұлов үйін кеңейткісі келген Юхненконың бір бөлмелі пәтерін келип көрді. Өзі бұларға ұсынатын екі бөлмелі үйдің ішкі жобасын суреттеп берді. Жоба таныс. Юхненко екі бөлме үшін қосымша 4500 АҚШ долларын төлетін болып келісті.

25 қаңтар күні таңертең Смағұлов аяқ астынан телефон шалып, ақшага ете зәру болып тұрғанын, үйді айырбастау жөніндегі құжаттарды жөндеуді

шүғыл түрде қолға алу керектігін айтты. Ақшаны да бірге ала келуді Юхненконың есіне салған.

Өзінің болашақ екі бөлмелі пәтерін көзімен көргісі келген Юхненко ақшаны үйге тастап, межелі жерге келген. Қызды мәшиненің ішіне кіргізген соң Смағұлов біраз жер жүріп барып 4500 АҚШ долларын дәл осы жерде өзіне беруді өзіне талап етті. Ақшаның үйде қалғанын естіген Смағұлов мәшиненің ішінде Юхненконы пышақтап өлтірмекші болған. Алайда қатты қарсылықта тап болып, арам ойы іске аспады. Бұдан кейін оны зорламақшы болды. Сот мәжілісінде бұл әрекет толық дәлелденбекендіктен, оған егжеттегжайлі тоқталғанды артық санадық. Юхненконың сотқы берген жауабына қарағанда, Смағұловтың күш алып бара жатқанын байқаған соң, оның қойған талаптарына көнетіндігін, ол үшін тасалау жерге апаруын өтінген.

Смағұлов қыздың қолын байлад, мәшиненің артқы орындығына отырғызды да, Төле би-Розыбакиев көшелерінің қылышына келіп тоқтайды. Сол жерде әлдекімдерге телефон шалмақшы болып, мәшинеден шыға бергенде, жол-жөнекей оған білдірмей қолын шешіп ұлгерген Юхненко оның қалтасындағы кілтті ептілікпен жұлып алғып, есікті іштен бекіте қойыпты. Смағұлов мәшинені айнала жүгіріп, есікті қайта ашуға тырысқан. Мәшиненің ішіндегі және сыртындағы адамдардың әбігерін көрген былайғы жұрт милиция шақыртып, Смағұловты қамауға алдырыпты.

Тергеу 1990 жылдың 15 мамырында аяқталды. Іс сотқа өтті. Алайда Алмалы аудандық сотының судьясы А. Ахметова істі қайта тергеуге жіберген. Ал Смағұловтан ешқайда қашып кетпеу жөнінде қолхат алып, оны уақытша бостандыққа шығарыпты. Міне, ең өкініштісі осы жағдай. Бұл уақыт аралығында Смағұлов қылмысты тағы қайталап, жазықсыз екі жанның өмірін қиды.

Көлік қорабындағы өлік

Сембаева Ш. және Әбжанова Л. есімді екі қызы Пушкин көшесіндегі екі бөлмелі пәтерде тұрып жатқандарына біраз уақыт болған. Енді олар осы екі бөлмені бір бөлмелік жеке екі пәтерге айырбастап, әрқайсысы бөлек тұрмакқа ниет етті. Әдеттегідей көшелерге құлақтандырулар ілінді. Ол құлақтандырулар бойынша бір ер адам телефон шалып, бір бөлмелік екі пәтер тауып бере алатындығын өзі осы іс жөніндегі «маклер» екендігін хабарлайды. Бұл, әрине, алаяқ, қаныпезер Смағұлов екені айтпаса да түсінікті шығар.

Үйреншікті әдіспен ол алдымен екі қыздың пәтеріне келген. Аңқау қыздар үйлерін 14 мың АҚШ долларына сатқандарын да осы жерде айтып салыпты.

1996 жылдың 22 тамызы қуні Смағұлов өзінің жеңіл автокөлігімен келіп, Әбжановага «Көктем-2» шағын ауданындағы сатылуға тиіс 1 бөлмелі үйді көрсетпекші болды. Бұлармен бірге барғысы келген Сембаеваны «үй иесі көп адамды ұнатпайды» деп тастап кетті. Ақыры ол ешқандай пәтерге бармастан қала көшелерінің бір тасалау жеріне тоқтады да, мәшиненің ішінде Әбжанованы қылғындырып, өлтіріп тастады. Бұдан кейін өлі денені деруе

көліктің қорабын ауыстырып салып, Алматының көшелерімен баяу жүріп кете барған. Кешке дейін біраз уақыт бар. Жол жигеіне аялдаپ, біраз көз шырымын алды. Құн көкжиекке ілінуге сүйемқарыс қалғанда ол енді көліктің қорабында өлігі жатқан қыздың құрбысы Ш. Сембаеваға қарай бет түзеді.

Бәрін ал, тек жанымды қалдырышы!

Сотта қуә ретінде жауап берген Е. Сембаеваның сөзіне назар аударайық. Ол – Ш. Сембаеваның немере сіңлісі. Соңғы күнге дейін әпкесімен бірге тұрып жатқан.

«Кешкісін балабақшадан інілерімді (Ш. Сембаеваның екі баласы бар) алып келгенімде, Л. Эбжанова БТИ-де үйдің құжаттарын заңдастырып жүргенін әпкемнен естідім. Біраздан кейін дос қызыиммен үйге қайта кіргенімде әпкеммен бірге мұнда Смағұлов та отырғанын байқадым. Бұлар Эбжановадан хабар күтуде екендерін айтты. Бұдан кейін мен дос қызыымды шығарып салып, қайтып келе жатқанымда, біздің пәтерден қатты шыңғырған дауыс естілді. Жүгіріп келсем, Смағұлов «ақша қайда?!» деп әпкемді пышақтап жатыр. «Менде ақша жоқ, керегінің бәрін ал, тек жанымды қалдырышы!» деп шырылдаған әпкемнің даусын ести сала, айғайлап далаға қарай үмтүлдым».

Бұл кезде аулада Ш. Сембаеваның туысқаны Е. Сембаев жеңіл мәшинесін жуып жатқын. Іле-шала үсті-басы қан-қан Смағұлов та үйден атып шығып, қаша жөнелді. Сол маңайдағы көршісі Б: Ахметов мен Е. Сембаев екеуі қылмыскерді қуа жөнелді. Қашып бара жатып, пышағын жалаңдата бұларға қарсы бір рет айбат көрсетіп ұлгерген Смағұлов көп дүнгіршектердің арасына кіріп, қарасын батырды. Бірақ ол көп ұзамай-ақ бір дүнгіршектің астында тығылып жатқан жерінде құқық қорғаушылардың қолына түскең.

Үкім

Смағұлов Әділбек Әбілқасұлы Қылмыстық кодекстің 762-бабының 3-тармағымен, 88-баптың 1-тармағы, а, г, е, и-бөлімшелерімен айыпты деп табылып, бірнеше қылмыстық іске байланысты жағдайларды топтастыра қарауға негізделген 37-бап бойынша өлім жазасына кесілді. Алматы қалалық сотының бұл үкімі өзгеріссіз қалдырылып, ол орындалғалы да біраз уақыт етті.

Жеке үйғарым

Алматы қалалық сотының осы істі қарап, үкім шығарған судьялары қылмыскер Смағұлов А. Алғаш рет Юхненкоға қарақшылық шабуыл жасап, қылмысты іс сотқа түскеңде, оны уақытша бостандыққа жіберген Алмалы аудандық сотының судьясын айыптаپ, оны әкімшілік жазаға тарту жөнінде жеке үйғарым шығарған.

Әттең!

Егер қандыбалаш Смағұлов алғашқы қылмысынан кейін қамаудан босатылмағанда, анқау да адал арулар жазықсыздан-жазықсыз қаза таппас

еді-ау. Ш. Сембаевың онсыз да әкесіз өсіп келе жатқан екі бүлдіршіні тұлдыры жетім болып қалmas еді-ау деген өкініш ойдан кетпейді.

Пәтер сату, сатып алу, тағы басқа қымбат дүниелер жөнінде саудаласқан сэтте өте сақ болмасаңыздар, жоғарыдағыдай жағдайға тап болуларыңыз мүмкін. Сондықтан да осынау қанды оқиғаны сақтандыру ретінде назарларыңызға ұсындым. Әйтеуір, аман болайық.

Серік Жұмабекұлы
«Егемен Қазақстан» газеті,
2 қыркүйек 1998 жыл.

Қара пышақтың әлегі

Редакцияға жолданған хаттың тақырыбы осылай аталады. Оны сол күйінде өзгерпей мақалаға шығарудың да өзіндік себебі бар.

Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы «Бірлік» кеңшарының қарапайым жұмысшысы Маханбетов Ергеш деген азаматтың: «Өмірде адам басынан не өтпейді? Сондай бір келеңсіз оқиға менің де басымды шарпып өтті. Бұл тіпті адам сенбейтін нәрсе» деп күйіне жазған арызын соңына дейін оқып шыққан адам еріксіз бас шайқайтындей екен.

Егер зандылық тұрғысынан қарасақ, бәрі орынды сияқты. Тергеушілерге «мынауың дұрыс емес» деуге екінің бірі себеп таба алмайды. Мәселені талдап түсіндірер алдында Жаңақорған аудандық Мемлекеттік тергеу комитетінің тергеушісі Ш.Амитовтың шығарған айыптау қорытындысына назарларыңызды аударайын.

1996 жылы 24 маусым күні тәртіп сақшылары «Бірлік» кеңшарының Қыраш бөлімшесінде тұратын Е.Маханбетовтың үйіне, дәлірек айтсақ, Қайнарбұлақтың басына тігілген оның қараша үйіне (киіз үй) тұтқылдан тексеру жүргізеді. Айдаладағы жалғыз үйде шынымен—ақ осында тексеру жүргізілді ме, жоқ әлде «жолаушылар» шаршап, шөлдеп келе жатып бас сұға салды ма, ол жағы бізге белгісіз. Күтпеген қонақтар қараша үйдің төріне жайғасып, жан-жақтарына көз салғанда керегенің басында ілулі тұрған үлкен қара пышаққа көздері түссе керек. Егер қылмыс жасаушылардың «шортандарын» шап беруге сақшылардың жүректері дауаламай, шабақтары қармаққа ілікпей, діңкелері құрығандай жағдай болса, мынау, әрине, әжептәуір олжа.

Сақшылар сол арада хаттама толтырып, оған куәлар – Ж.Құлтанов, Н.Әбдіримов, Ә.Жандарбековалардың қолдарын қойдырып, кереге басында ілулі тұрған қара пышақты ала жөнелді. Пышақтың иесі үйде жоқ екендігіне де қарамайды. Тек оның келесі күні, яғни, 25 маусымда милицияға келуі

керек екендігін ескерткен. Ертеңінде Е.Маханбетов милицияға келіп, барлығын түсіндірген.

Бұл қара пышақты 1982 жылы құдасы оған сыйлық ретінде ұсыныпты. Содан бері осы пышақ кереге басында ілулі тұрған. Тек ауылдағы тойтомалак, өлім-жітім кезінде сойылған ірі малдардың етін бөлшектеуге ғана пайдаланып жүріпті. Қара пышақ сол ауылдың қадірлі бір затына айналған сыңайлыш. Біреу мал соя қалса, Ергешті қара пышағымен қоса шақыру әдетке айналған. Бұл пышақты ол ешқашан белдігіне қыстырмағанын, қонышына, не қолтығына тығып жүрмегенін өзі де, жұбайы Ә.Жандарбекова да тергеу кезінде дәлелдеуге тырысқанымен, ештеңе шықпапты. Қара пышақты криминалистикалық сараптаудан өткізгенде ол қолдан жасалынған аңшы пышағы, кесуге, тесуге бейімделген сұық қару екендігі анықталған. Сөйтіп, Е.Маханбетов кәсіптік немесе қызмет жағдайларына байланысты емес, сұық қару түріне жататын пышақты зансыз сақтап, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 202-бабы 3-бөлімінде көрсетілген қылмысты жасағанын анықтаған тергеуші істі Жаңақорған аудандық прокурорына жолдайды. Ал прокурор бұл істі сотқа жібереді. Е.Маханбетов редакцияға жазған арызында:

«Сот әуелгіде 6 ай беріп, кейін ол үкімін 4600 теңге мөлшерінде айыппұл төлеуге ауыстырды. Дәл қазір бұл айыпты төлей қоюға менің шамам жоқ. Бір үйде кәрі шешем, тоғыз бала – бәрі маған қарап отыр. Мектепте оқитын шиеттей бала–шагамның аузынан жырып, мен оны қайдан табамын? Бәрінен бұрын бататыны – солардың алдында кінәсізден кінәлі болғаным. Айналамызда түйені түгімен, биені бүгімен жұтып жатқандар да, неше түрлі қылмыс жасап жүргендер де аз емес.

Сол нағыз қылмыскерлермен күресудің орнына аудандық МТК тергеушісі мені, қарапайым жұмысшыны ұстап, қаншама уақытымды алыш, дабылдатқандарына жаным күйеді. Егер, әр ауылдардағы инспектор немесе зангер біз секілді жандарға «сұық қару» дегенниң не екенін айтып түсіндіргеннің өзінде де ауылда тұратын жұрт үшін мұндай зат (пышақ, айбалта, шоқпар, т.б.) ең зәру еңбек құралы емес пе? Жергілікті жерлердегі милициялар кейде түймедейді түйедей қылыш көрсететінін жоғарыдағы басшылар біле ме екен? Осы ойымды сіздермен бөлісуді жөн көрдім» деп күйіншін білдіріпти. «Бұған күрметті оқырман, сіздер не айтар едініздер?» деп мақаланың соңына нұкте қоя салуға да болар еді. Бірақ, көкейге келген мына бір ойды айтпасқа амалымыз жоқ.

Зандылық тұрғысынан қараганда бұл арада тергеушіге кінә қою қыын екенін жоғарыда айттық. Себебі Қылмыстық кодекстің 202-бабы 3-бөлімінде былай деп жазылған: «Қанжар, фин пышағын немесе басқа да атылмайтын қару алыш журу, сақтау, алу, жасау немесе өткізу, егер атылмайтын қаруды алыш журу кәсіптік немесе қызмет жағдайларына байланысты болмаса – бір жылға дейінгі бас бостандығынан айыруға

немесе екі жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарына немесе 100 сомға дейінгі штрафқа жазаланады».

Е.Маханбетовтің қылмысы осы бапқа дөп келген. Сарапшылардың қорытындысы анау. Қара пышақ қараша үйде сақтаулы тұрған жерінен, яғни керегенің басынан алынған. Осы арада құқық қорғаушылардың арасында айтылатын мынадай бір әзіл–мәтелсұмақ еске түседі. «Адамын тапсан, сottтайтын бап табылады». Бұл – біреуді айыптағың келсе, Қылмыстық кодекстің кез келген бабын қолдана салу оп-оңай деген мағынаны білдіреді. Алайда, бұған қарап құқық қорғау органдарындағы жоғары білімді қызметкерлер кодекстің көз жұмып қолдана береді еken деген бір жақты ұғым тумауы тиіс.

Жоғарыдағы жағдайға ұқсас бір оқиға есіме түсіп отыр. Сексенінші жылдардың сонына таман Колбиннің бұйрығымен елдің қолындағы заңды, заңсыз мылтықтардың бәрін сипыра жинап жатқан кез. Дәл сол қарсанда Атырау облысы Қызылқоға ауданында іссапармен жүргенмін. Бір шаруамен ішкі істер бөліміне бас сұқтым. Тергеуші әлдекімді қыспаққа алыңқырап отыр еken. Әңгіме сыңайына қарасам, тұтқылдан тексеру кезінде әлгі адамның үйінен винтовка табылған көрінеді. Рұқсат қағазы жоқ. Бұл қаруды елуінші жылдары Ресей жаққа барып келе жатып, жолда бір дүкеннен сатып алыпты. Содан бері қолданусыз тұрған. Тергеуші осы арада Қылмыстық кодекстің 202-бабы 1-бөлімімен қылмысты іс қозғап, тергеп, дәлелдеп, оны сотқа өткізсе, әлгі адамның бес жылды арқалап кете беруі сөзсіз еді. Бірақ, тергеуші олай етпеді, жағдайды түсінді.

«Сіздің дұрыс адам екеніңді сырттай білемін. Сөзіңзеге сенемін. Елуінші жылдары Ресей жақта мұндай мылтықтардың дүкендерде сатылғаны да рас. Енді бұл қаруды сіз бізге өз еркінізben әкеліп өткізген ретінде қабылдайын» – деп, құжаттарын толтыра бастады. Міне, адамгершілік жолы деген осы. Ең бастысы, мылтықтың иесі қылмыскер емес және қылмыстық оқиға болған жоқ. Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 14, 14-1-баптарында бұл мәселе жан–жақты қарастырылған да. Қара пышақтың иесін тергеген тергеуші істі ушықтырмай-ақ қоя саламын десе, кодекстен оған сеп боларлықтай басқа да баптарды тауып алу қыын емес еді. Алайда, ол оған бармаған. Мүмкін тергеуші ол жағына мән бермеген шығар, осы арада прокурор мен судьяның біреуі: «Әй, жігіттер, осыдан басқа қылмыстың бәрі құрып қалды ма, қарапайым жұмысшыны шырылдатып қайтеміз?» дегендей сәл емеурін танытса, оқиға басқаша сипат алар ма еді, кім білсін. Әлде бұл қайтсе де қылмысты ашу керек деген көрсеткіш қуу мен жоспаршылдықтың салқыны ма?

Сот 6 ай мерзімді 4600 теңге айыппұлға ауыстырған еken. Оған да шүкіршілік. Бірақ, соның өзі ауылдың бүгінгі бейнеткеріне үлкен салмақ екені ескерілмепті.

Он төрт жыл халық игілігіне қызмет еткен қара пышақ енді міне, бір азаматтың басын сергелденге салып отыр. Ауылда соятын мал да азайып барады. Күндердің күнінде мұндай қара пышақтың да керегі болмай қалар.

Мал ұрлау мен қасақана кісі өлтіру әрекеттері құннен-қунге өрши түсіде. Тергеушілер осынау қылмыстарды да аса бір шеберлікпен аша білсе, құба-құп.

Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан» газеті,
9 қазан, 1996 жыл.

Оз ісінді сүймесен, шындық үшін құймейсің

Мемлекеттік тергеу комитеті Алматы қалалық бас басқармасының бастығы, әділет полковнігі Қозы Көрпеш Жапарханұлы Карбозов мырзамен әңгіме кезінде осы бір ойқазығы алдымызды орады

– **Былтырғы жылдың 6 қазанында Президент Жарлығымен Мемлекеттік тергеу комитеті құрылды. Содан бері де бір жылдан астам уақыт өтті. Өзіңіз басқарып отырған қалалық тергеу комитетінің бүгінгі жағдайы мен болашағы жайында не айтар едіңіз?**

– Бүгінгі жағдайымыз жаман емес, болашақта да жаман болмайды деп ойлаймын. Ал қындықтар болған, бола да береді. Бұл – өмір заңдылығы. Сол қындықтарды жену үшін күресіп жатқан жоқпыз ба? Өмір талабы солайғой.

Қалалық тергеу комитеті төрт аяғынан тік түрді деп бүгінде нықтап айтуға негіз бар. Ең бастысы, кадр мәселесі толық шешілді. Алғашқы кезде осында қызмет жасауға тілек білдірген тергеушілер мен зангерлердің бәрін жұмысқа қабылдадық. Өйтпегендеге қайтеміз? Қазіргі кезде өз арамызда сұрыптау, тазалау жұмыстарын қолға ала бастадық. Пара алумен айналысқан өзіміздің 15 тергеушіні өзіміз ұстап, қылмысын мойнына қойып, ісін сотқа өткіздік. Олардың орнын биыл ғана жоғары оқу орындарын тәмамдаған жас түлектермен толықтырудамыз. Жалпы, біздегі қызметкерлердің 40 проценті жас маман, «Жас келсе іске» деген ісіміз алға баса беретініне күмәнданбаймын.

– **Әңгімеміз кадр мәселесіне қарай ойысты ғой.** Енде, алдымен осы төңіректегі ойлардың басын ашып алайық. Жұмыстың ілгері басуы – адамның тек жас мөлшеріне ғана емес, оның қабілет-қарымына, кәсіби шеберлігіне де байланысты болып келеді. Бұл турасында не айтар едініз?

– Былтырғы жылдың басында қолында зангерлік дипломы бар адамдардың бәрін жұмысқа қабылдауымызға тұра келгенін айттым. Жаңа мекеме құру оңай шаруа емес. Бос орындарды толтырып, іске кіріскеннен кейін, жол жөнекей кадрлар өз-өзінен сұрыпталып, кімнің кім екені, кімнің қолынан не келетіні анықтала түседі екен. Мен өзім оларды шартты түрде мынадай төрт топқа бөліп қарастырдым. Олар: жақсы жұмыс істейтіндер, орташа жұмыс істейтіндер, әйтеуір жұмыс істейтіндер, жұмыс іstemейтіндер. Алдыңғы екі топтағылар жөнінде әңгіме басқа. Ал әйтеуір тиіп-қашып жұмыс істейтіндер мен мұлде жұмыс іstemейтіндерден құтылуудан басқа амал жоқ. Тиіп-қашып жұмыс жасайтындарды тергеу орындарында қалдыруға әсте болмайды. Бірақ олардың кейбіреуін ынтасына қарай құқық қорғау органдарының басқа салаларында пайдалануға мүмкіндік бар. Мәселен, милициядағы күзет, т.б. сондай қызметтер.

Ал мұлдем жұмыс жасамайтындар қай жерге барса да жұмыс жасамайды. Ондайларды құқық қорғау саласының маңына жолатпау керек.

Кадрларды қайта сұрыптау кезінде арнайы комиссия құрып, 55 тергеушіні осы соңғы топтағылар қатарында жұмыстан босаттық. Олардың орнына жаңа қызметкер қабылдауда да талап күштейтілді. Мәселен, екі адам жұмысқа қабылдау жөнінде қатар өтініш жазды дейік. Екеуі де жоғары білімді зангер, екеуінің де құқық қорғау саласындағы тәжірибелері бірдей. Тек, біреуі кейінгі кезде фирмада, т.б. «жылы жұмсақтау» жерде зангерлік қызмет атқарған. Қайсысын қабылдаған дұрыс. Әрине, әлі қолы еш жерге былғанбаған азаматты қабылдаймыз.

– **Қазіргі кезде адамдардың, әсіресе тергеушілердің қаншалықты әділ, таза жұмыс істейтініне қоз жеткізу қыын-ау.** «Шортандардың» біреуі қолына түсіп, істі түбекейлі тергеу басталғанда алдынан «батпан құйрық» шыға келсе қайтпек? Мемлекеттен алатын айлығына қолы жетпей жүрген тергеушінің «сынып түсетін» жері де осы шығар?

– Оған сөз бар ма?! Алтын көрсө періште жолдан тайған ғой. Сондықтан да біздер өзіміздің арамыздағы парапорларды өзіміз әшкерелеуге кірістік. Жігіттерге қашан да айтарым – аштан өліп бара жатсан, да пара алма. Әрине, тіршілік тауқыметі ешқашан таусылмайды. Қаражат жағынан қатты құқысылсандар тікелей өзіме келіндерші дегенді әрқайсысына жолдастық ниетпен ескертіп отырамын. Мен ондай азаматтарға кез келген уақытта мекеме тарапынан көмек бергізуге дайынмын. Ол адам көп болса бір ай, не екі айдай ақшадан қысылар. Алайда өне бойы солай бола беруі мүмкін емес қой. Соған бола әлде кімнен алған пара бірде болмаса бірде желкесінен шығатыны сөзсіз. Міне, осынау бір шындықты кімге де болса ескертіп отырған артықтық етпейді деп ойлаймын.

– Ескерткен дұрыс қой, егер содан нәтиже шығып жатса. Шындығын айтсақ, тергеушілер мен судьялардың жаяу жүретіндері сирек. Мемлекеттің айлығына ғана қарап отырған солар кейінгі кезде қай жерден қаржы үнемдеп үлгерді екен деген сұрақ туындайды. **Әйткені оларға коммерциямен айналысуға заң рұқсат етпейді ғой.**

– Тапқан табысын қалай үнемдеу әркімнің жеке шаруасы. «Қалай байыдың?!» деп біреуді бас салып тергеп, тексергенмен бәрібір ештеңе шықпайды. Мен өзім басқарып отырған мекеменің қызметкерлері жайында аитар болсам, бауды аңсайтын жігіттерді де талай рет кездестірдім. «Айлық табысым күн көруге жеткенімен, баюға жетпейді. Пара алсам, ұстайсыздар. Сондықтан бұл саладан кетуіме рұқсат беріңіз» деп өтініш жазғандарды мен жақсы түсінемін. Олардың біразына алғысымды білдіріп шығарып та салдым. Шындығын айтқаны үшін сөйттім. Әйтпесе, ол қызмет бабын пайдаланып, арам ниетін жүзеге асырамын десе, асырап еді. Сөйтіп, бәріміздің абырой-беделімізге нұқсан келтірер еді. Өз ісін шын сүймеген адам ешқашан шындық үшін күйе алмайды. Мәселен, сіз өз мамандығыныңды шын сүймесеңіз, мемлекеттің аз ғана айлығына қарап, отырмас едіңіз. «Есектің құйрығын жусаң да мал тап» деген қағиданы ұстансақ, сіздің де, менің де қолымнан бір «пысықтық» жасау әбден келеді. Бірақ, өз мамандығымыңды қадір тұтқандығымыздан өз ісімізді орта жолда тастай алмаймыз. Мынау аумалы-төкпелі өмірде қара жерді аяғыңмен нық басып, досыңың да, дүшпаныңың да көзіне тұра қарап жүргенге не жетсін!

– **Біздің осы әңгімемізді оқыған адам: «Мыналар періштенің сөзін айтып отырған жоқ па?»** деп ойлауы мүмкін ғой.

– Құқық қорғау органдарының адамдары мәшине мінбесе, олар кедейшілікпен өмір кешсе ғана тәртіп түзеледі, қылмыс құрықталады деп түсінсек, қателескеніміз. Мен өзім қарапайым қойшының баласымын. Қойшылардың кеудесіне кезінде самсатып орден мен медальдар тағып, оларды қаншама арқаға қаққанымен ең ауыр түрмис солардың басында еді ғой. Содан болса керек, бала кезімізден жақсы азамат болуды, сөйтіп жақсы өмір сүруді армандал өстік. Ешкімнің ала жібін аттамауға тырыстық. Өз басым осы тіршілікке шүкіршілік етемін. Біреулер байып жатса, оған іштарлықпен қараған ыңғайсыз емес пе? Ал егер ол заң бұзса, ұрлық-қарлықпен айналысса өз обалы өзіне. Ондайлардың жегені желкесінен шығатынына көзім әбден жеткен. Сөзім жалаң болмас үшін, мынадай бір мысалдар келтірейін.

Алматыда 17 үйымдаған қарақшылар тобы бар екені бұрын да айтылып жүретін. Тергеу комитеті құрылғалы бері солардың 12-сін әшкөреледік. Жасаған қылмыстарының бәрі адам өлтірумен байланысты. Бұлардың көбісі бұрын жасалған қылмыстар. Бірақ, биыл ашылды. Яғни, қылмыс жасадың екен, ерте ме, кеш пе, бәрібір қолға түсесің деген өмір шындығы осы. Осы шындықты түсінген адам қылмыс жасар алдында сәл ойланар еді. Ең өкініштісі, сіздер мен біздер осыны көпшілікке түсіндіре алмай жүргендейміз бе, қалай?

– Ол үшін не істеу керек?

– Ол үшін ақпарат құралдарының өкілдері қылмыстың ашылу деңгейін тек жалаң сандар процентімен көрсетпей, оның арғы жағындағы мәселелерді ашып жазса деген тілек айтар едім.

– **Жалаң көрсеткіштерді біздің қолымызға ұстаратын сіздер. Сол көрсеткіштердің арғы жағындағы оқиғаларды қарапайым оқырмандарға талдап түсіндіретіндер де өздерінің болуға тиіссіздер. Олай болса, ендігі әңгімені осы төніректен нақтылай, аса бір қауіпті қылмыскердің әрекетін мысалға келтіре отырып, әңгімелесек қайтеді?**

– Ондай мысалдар жетіп артылады. Қайсысын сұрасаныз, сонысын айтайын. Мәселен, Сәрсембаев Е.А. деген азамат басқарған қылмыстық топтық әрекеттері мынадай:

Сәрсембаев биыл көктемде есірткі және қару-жарақ сақтағаны үшін қолға түсті. Тексере келгенде одан алтын бүйімдары да табылды. Бұл заттарды ол «Алмаз» дүкенінен ұрлағаны анықталды. Жай ғана ұрламаған, күзетшіні атып өлтірген. Оның жанында өзі сияқты қандыбалақ қарақшының бірі Итахунов Б. деген серіктесі болған. Тергеу барысында бұлардың бұдан бірнеше жыл бұрын жасаған қылмыстарының бері ашылды.

Осы жылдың ақпан айында Алматыдағы жинақ банкілерінің біріне қарулы шабуыл жасап, 279 мың теңге мен 127 долларды алып кеткен.

1995 жылы «Нұр» деп аталатын дүкенге қарулы шабуыл жасап, 8 мыңды жымқырған. Одан кейін «Модные напитки» деп аталатын дүкенге қарулы шабуыл жасап, 336 мың теңге мен 300 АҚШ долларын, 300 неміс маркасын иеленген.

Ал 1993 жылдары «Луч» деп аталатын дүкеннің есігін сындырып кіріп, ондағы заттарды, «Ганга» дүкеніндегі мемлекеттік мұліктерді ұрлаған.

Сондай-ақ Сәрсембаев 1993-94 жылдары Захаров С.М. деген танысымен бірге Алматыдағы 11 дүкенді тонағанын бүгін мойындал отыр.

– Қозы Көрпеш мырза, осы біздер әр саланың білікті мамандарымен баспасөз бетінде әңгіме жүргізе қалсақ, бері жақсы, бері орнында сияқты етіп сөйлейміз. Ал өмір шындығы басқашалу екенін халық жақсы біледі. «Караван» сияқты бейресми басылымдар кейде қара аспанды төндіріп жіберетіні тағы бар. Сіз бен біз манадан бері қарулы қарақшылар мен ұйымдастыран қылмыскерлер жөнінде ғана сөз қозғадық. Ал мына қаржы саласындағы алпауыттар мен банкі, кеден, салық сияқты қызметтегі құйтырқылар жөнінде не айтуға болады?

– Қазіргі кезде құйтырқы қылмыстардың бері осы банкі, салық, шетел инвестициясын пайдалану, жекешелендіру қызметтері төнірегінде туындал жататыны рас. Тауда біз тек осы мәселелермен айналысатын арнайы бөлім құрдық. Оның нәтижесі де көріне бастады. «Номад-Банк», «Тараз-Банк», «Верненский» деп аталатын банктерде заң бұзып, талан-таражға жол берген Ивашкина, Мырзабекова, Ким деген адамдардың істері тексеріліп жатыр. Салық инспекциясының, салық полициясының салақтығын, жергілікті әкімшіліктің жалпақшешейлігін пайдаланып, халықтың ақшасын процентпен

қайтарамын деп алдап жинап алып, қашып кететіндердің әрекеттері әдетке айналғандай. Бір өкініштің сол, осындай жалған іскерлер мен өтірік банкротқа ұшырағандарға біздер Қылмыстық кодекстің 165-бабын бірден қолдана алмаймыз. Заң бойынша мұндайларға алдымен әкімшілік шара қолданылғаннан кейін ғана қылмыстық іс қозғауға болады. Соның салдарынан Смағұлов, Лобукова дегендер халықтың ақшасын сыпрып алып, бүгінге дейін жасырынып жүр. Әйтсе де «Недвижимость Казахстана» деп аталатын компанияның өкілі Мамажановың ісі тергелу үстінде. «Айлы тұн» траст компаниясының қызметкери Жақсыбаевтың ісін тергеп бітіріп, сотқа өткіздік. Ол тиісті жазасын алды. «Салтанат» фирмасының басшысы Бекбасаровтың да ісін аяқтап, сотқа өткіздік. Міне, қадағалау органдары алдын ала осылардың жолын кесіп, әкімшілік шаралар қолданып отыrsa, халықтың ақшасы желге ұшпас еді. Ал «Караван» газеті бұларды жарнамалап, халыққа жар салуға келгенде алдына жан салмады.

Толық іске кіріскеңіне әлі бір жыл тола қоймаған Алматы қалалық МТК басқармасының тындырған шаруалары жөнінде әлі де айта түс десеңіз нақты деректер жеткілікті, проблемалар одан да көп...

Оның бәрін тізіп шығу міндет емес шығар. «Теңіз дәмі – тамшыдан» дегендей, Сіз бен біздің әңгімеміз Алматы қалалық МТК басқармасының бүгіні мен болашағына тамшыдай үлес қосса, соның өзі үлкен олжа емес пе? Әңгіменізге рақмет.

Серік Жұмабекұлы.

Биылғы 9 айдың қорытындысы:

Осы уақыт ішінде қала бойынша 10 мың 730 қылмысты оқиға тіркелді. Өткен жылдың осы уақытымен салыстырғанда бұл 41,8 процентке (18 мың 423) азайған. Қылмыстың жалпы түрі бойынша 55,4 проценті, қылмысты іздестіру саласы бойынша 53,8 проценті ізі сұымай жатып ашылған.

Қасақана кісі өлтіру өткен жылдың осы уақытымен салыстырғанда 16,8 процентке өсken. Яғни, былтыр ол 184 болса, биыл 215-ке жетіп отыр. Соған қарамастан оның ашылуы былтырыға қарағанда ұлғая түсті (85,9%).

Осы уақыт аралығында 191 зорлау әрекеттері жасалынса, олардың ашылуы 93,3 процентке жеткен. Денеге жарақат салу былтырыға қарағанда азайған да (314/335), ашылуы 11,1 процентке көбейген.

Ұрлық-қарлық біршама азайғанымен, қарақшылық шабуыл жасау әрекеттері көбейе түсken. Бұл қылмыстың ашылуы былтыр 37,0 процент болса, биыл ол 5,4 процентке көбейді.

Өлікті көрден қайта қазып қараганмен

Бұл қылмысты іске нүктө қоюға әзірге ешкім асығар емес.

Сонымен, 1999 жылдың 5 қаңтaryнда Бас прокурордың бірінші орынбасары қол қойған мына қатынас қағазда не айтылып еді, соған тоқталайық.

Сіздің ұлыңыздың өлігі табылуына байланысты. Шиелі аудандық ішкі істер бөлімінің тергеушісі Ф.Баетов өлімнің себеп-салдарын анықтау үшін сот-дәрігерлік сараптау жұмыстарын тағайындал, тексеру жүргізген. Мәйітті тексеру ісін аудандық сот-дәрігерлік сарапшысының міндетін атқарушы уролог дәрігер Қ.Мәдиев жүргізген. Ол Ф.Садықов суға кетіп өлген, денеде ешқандай күштеп өлтіру белгісі жоқ деген қорытынды шығарған. Осы тұжырым мен тергеуші Ф.Баетов қылмысты іс қозғаудан бас тартқан.

Алайда өлген баланың ата-анасының арызы негізінде 1998 жылдың 21 желтоқсанында облыстық прокуратура бұл қаулыны өзгертіп, жиналған деректермен қоса, өлікті көрден қайта қазып қарау, тағы басқа жұмстарды облыстық ішкі істер басқармасына жүктеген.

Қазылып алынған өлікті сот-дәрігерлік сараптаудан өткізгенде онда тірі кезінде денеге зақым келгені, мойнынан қылғындырылғаны, басына ауыр соққылар тигені белгілі болды. Сол себепті 1998 жылдың 22 желтоқсанында облыстық ішкі істер басқармасы Қылмыстық кодекстің 96-бабы, I бөлігі (кісі өлтіру) бойынша қылмыстық іс қозғады.

Тергеу барысында мыналар анықталған:

1998 жылдың 11 қарашасында сағат тұнгі 11 шамасында F.Садықов пен Тартоғай арақ ішкен. Соңында екеуі С.Байназаров екеуі төбелескен. Төбелес барысында С. Байназаров бүгінде марқұм F.Садықовты қылғындырып өлтірген де, денесін суға тастаған.

1998 жылдың 25 желтоқсанында жоғарыда айтылған қылмыс белгісіне орай айып тағылып, дәл сол күні облыстық прокуратуралық рұқсаты бойынша ол қамауға алынды.

Облыстық прокуратуралық нұсқауымен, облыстық істер басқармасы өздерінің қызметтік міндеттеріне жауапсыздықпен қарап, аса ауыр қылмысты жасырып қалуға тырысқан. Шиелі аудандық істер бөлімі бастығының орынбасары, милиция подполковнигі Б.Байтілеуов пен тергеуші, милиция лейтнанты F.Баетов үстінен қызметтік тексеру істері жүргізілген. Ал сот-дәрігерлік сарабының міндетін атқарушы Қ.Мәдиевтің мәселесін қарауды аудандық прокуратура облыстық сот-дәрігерлік сараптама бюросының бастығына тапсырыпты. Сонымен қатар тергеу барысында алғаш рет өлікті тексерген кезде жалған тұжырым жасаған сарапшының ісі де тексерілуде екен.

Марқұм болған баланың шешесі, батыр ана Өтегенова Аманқул редакцияға арыз жазыпты. Енді соған тоқталайық.

1998 жылдың 12 қараша күні таңғы сағат 8 шамасында Сырдария өзені Айғара қалқымағы көпірінің астынан баласы Садықов Ғалымжанның өлігі табылған. Ол кісінің айтуына қарағанда оқиға былай болған екен.

11 қараша күні кешкі сағат 6 шамасында олар тамақ ішіп отырған. Кенет мотоциклдің дауысы естіледі. Ғалымжан сыртқа шығып, қайтып оралады. Сәбит келді. Мен көпір жаққа барып келемін дейді де, киініп шығып кетеді. Содан ол келмейді. Сонда ол қайда жүр деген сұрақ туады. Олар – Байназаров Сабит, Рахметов Ержан және Ғалымжан үшеуі Мақанов Ермекке: «Жүр, әлдекімдермен төбелесіп қайтайық» депті. Ал мұның алдында Байназаров Сәбит бұларға маған балалар тиісіп жүр деп айтқан болатын. Ауырып тұрғандықтан Мақанов бұл сапарға бармай қалады. Судың басына үшеуінен басқа Рахметов Ғалым, Қөпешбаев Бекзат болады. Бәрі отырып арақ іshedі. С.Байназаров пен Е.Рахметов кешкі сағат 8-де ауылға қайтып оралған.

12 қараша күні таңғы сағат 8-де ауыл жақтан Талқанбаев Мейірбек келеді. Байназаров Сәбит оған: Сен Ғалымжанды көрген жоқсын ба? Ол суға кетіп қалды-ау дейді түк білмегенсіп. Екеуі судың жағасын аралап көрсе, Ғалымжанның сол аяғының туфлийінің судан шығып көрініп түр екен. Байназаров мәйітті судан шығарып алған. 13 қараша күні Шиелі аудандық сот-дәрігерлік сарапшысы Қ. Мәдиев бұл жайында Садықов суға тұншығып өлген, өкпесінде шамалы көріршік бар, денесінде дақ жоқ деген қорытынды шығарады.

Баланы жерлер алдында оның сүйегін жуған кісілер денеде жарақат көп дегенді айтты. Сонымен өлген бала 14 қараша күні жерленеді. 16 қараша күні Шиелі аудандық істер бөлімінің тергеушісі Баев Фалым істі мұлде жабады. Бірақ бұл кезде сарапшының қорытындысымен жәбірленуші жақсы танысуы керек болатын. Өкінішке орай олай етілмейді. Марқұм Фалымжанның әке-шешесі арызданып жүріп 18 күннен кейін, 1998 жылғы 2 желтоқсанда қайтадан сот-дәрігерлік сараптамасын өткізуге қол жеткізіпті.

Сол екінші рет шыққан сараптаудың қорытындысына назар аударсақ, онда былай делінген: Қылғындырылған механическая аспекция, сол жақ қаракұсынан ауыр қатты затпен ұрылған, қан ұйыған. Өңешімен тамақ сінірлері езілген, қан ұйыған. Ендеше бала суда өлмеген, өлтіріліп барып, суға тасталған деген қорытынды өзінен-өзі қылаң береді.

1998 жылдың 21 желтоқсан күні өлген баланың әкесі Садықов Сейітсұлтан қайтадан сарапшилдың қорытындысымен танысқан. Ол кісінің айтуына қарағанда 21 желтоқсан күні тергеуші Б.Досжанов екінші рет өткен сараптау қорытындысын облыстық істер басқармасының бастығы Т.Рахымовқа бермепті. Айқай-шумен жүріп, түстен кейін барып берді, оған дейін уакыты болмапты, – дейді Садықов Сейітсұлтан.

Келесі күні Байназаров Сәбитті қамауға алған. Ал Е.Рахметов, Б.Рахметов, Б. Өпешбаевтар уақытша ұстайтын жерде КПЗ болып, босатылыпты. Сөйтіп, барлық кінәні С.Байназаров мойнына алышты да, қалғандары судан таза, сүттен ақ болып шыға келіпті...

Міне, редакцияға арыз жазып келген жәбірленуші жақ тергеу жұмысына осылайша күмән келтіреді.

Бізді бұл жерде қатты ойландыратыны – бала қайтыс болғаннан кейін жүргізген сот-дәрігерлік сарапатау жұмысының жалған жасалынғандығы. Солардың кесірінен қаза тапқан баланың денесін қайтадан көрден алыш, қарауға тұра келді. Сөйтіп, онсыз да қаралы болып отырған отбасына тағы қайғы ұстеді, мәңгілік жер қойнына кеткен адамның аруағы қорланды. Ендеше, о баста-ақ тергеу ісі таза жүргізілмегендігінің бір айғағы осы болса керек.

Күдіктен күдік туады. Шынында да қаза болған баланы жалғыз адам өлтірді ме, әлде жанында бірге арақ ішкендер де оған қатыстыма, мұны анықтау әрине тергеудің ісі. Эйтсе де, редакцияға келіп түскен арызданың ішінде ата-ана тарапынан бұл іске қатысты бірнеше айғақтар келтіріліпті. Оны әзірге газет бетінде жариялағымыз келмей отыр. Тергеу бітсін, сот үкімін шығарсын, сонан кейін де үлгерерміз деген ниетпен мақаланы аяқтағанды жөн көрдік.

Тек, онсыз да бұлталаққа түскен тергеу ісі созыла бермей, тезірек аяқталсын деп тілейік. Бұл жөнін де жоғарыдағы Бас прокуратура нұсқауын бекерден-бекер тілге тиек еткеніміз жоқ. Себебі, заң алдында бәрі бірдей жауапты. Мұны тергеушілер де санасына мықтап ұстағандары дұрыс.

Серік Жұмабекұлы

Полицияның бүгінгі бет-бейнесі

Кейінгі жылдары полиция қызметкерлеріне деген көпшіліктің көңілі салқынданап барады. Оның себебі жеткілікті. Әділ зандау жүзеге асырудың орнына полиция өзі зан бұзады, қылмыс жасайды, пара алады, тағы басқалар. Бұл қазір ешкімге құпия емес. Егер кез-келген адамды сөзге тартып, тәртіп сақшылары туралы пікірін сұрасаңыз ең жоқ дегенде бір жағымсыз мысалды алдыңызға тартуы мүмкін. Таяуда Алматыдағы жүргізушілердің бірқатарынан МАИ қызметкерлері жайындағы пікірлерін білуге тырысып көріп едім, олардың көбісі менің сұраптарыма күле жауап қайтарды. Кейбір әзілге үйірсектері МАИ қызметкерлері жайында біраз аңы мысқылдар да айтып үлгерді.

- Дегенмен, өзінді себепсіз тоқтатқан МАИ қызметкерлеріне пара бермеуге бола ма? – деп сұрадым.
- Тоқтатқан еken, міндетті түрде қолына бірдене қыстыруың керек. Әйтпесе әртүрлі себеп тауып, айтып салады.
- Міне, мәселе қайда, «бәрібір себеп тауып, айып салады».

Сонда ол қандай себептер дегенге тоқталайық. Сіз жеңіл көлікпен келе жатқанда ағаштардың арасында немесе тағы бірдененің қалқасында жасырынып тұрган МАИ қызметкерлері сопаң етіп шыға келеді де ала таяғын шошайта қояды. Тоқтауға тиіссіз. Ең алдымен құжаттарыңызды тексереді. Жол ережесін бұзбасаңыз да ол жүргізуіші куәлігініз берілгенде техникалық құжатты алып қалтасына салады. Сосын қандай жол ережесін бұзғаныңызды ескертеді. Айып салу үшін хаттама толтыруға кіріседі. Осы кезде өзіңіз шырылданап келіп оған пара ұсынасыз. Неге?

Біріншіден, айып көлемі сіз беретін парадан әлденеше есе көп. Екіншіден, жүргізуіші куәлігініздің қайтып алу үшін МАИ басқармасының табалдырығын тоздырумен уақытыңыз өтеді. Сондықтан 200 берін 300 теңге аралығында паралық бересіз де жөніңізге кетесіз. Ол да риза, сізде риза.

Енді мынадай жағдайды қарастырайық. Сіз жол ережесін бұзған жоқсыз, бірақ МАИ қызметкерлері тоқтатты. «Кезекті құжат тексеру ғой» дейді. Болмаса, «Сіздің көлігіңіз сияқты көлік іздестірілуде» дей салады. Мұндайда оған тағы сол «жарнаңызды» ұсынып, бәйек боласыз. Неге? Себебі, сіз техникалық байқаудан дер кезінде өтпеген шығарсыз. Ол жағы дұрыс болса, сіздің аптечкаңыз жоқ. Ол жағы дұрыс болса, дөңгелектеріңіздің қышыры азайған шығар. Ол жағы дұрыс болса, көлігіңіздің сырты кірлеу болуы мүмкін, сактандыру полисіңіз болмауы мүмкін, тағы басқа ... Міне, көрдіңіз берілгенде, МАИ қызметкерлеріне паралық берудің ебептері мен тетіктегі жетіп артылады. Сонда оған осыншама билікті неге берді және кім берді деген сұрақ туады. Мұның берілгенде ақша сауудың амалы екені көрініп тұрган жоқ па?

Бұдан біраз бұрын Ішкі істер министрінің арнайы бұйрығымен жол бойындағы МАИ бекеттерінің көпшілігі алынып тасталған. Бұл – МАИ қызметкерлері үшін тамаша «май шелспектің» өзі болып шыға келді. Енді олар кез келген бұтанаң түбінде жасырынып тұрып ақша жинай береді. Егер бағдаршам өшіп қалып, көліктер легі тығырыққа тірелген жағдайда МАИ қызметкерлерін ол жақтан кездестіре алмайсыз. Өйткені олар бұтанаң арасында бұғып отыр. Ақша қай жерде болса, олар сол жерде.

Мына бір қызықты қараңыз. Екінші Алматыдағы темір жол вокзалының алдына жеңіл көліктердің тоқтауға қақысы жоқ. Себебі, онсында жүргіншілері көп бұл жерден тысқарырақтау жерден көліктер тоқтайтын автотұрақ жасалыныпты. Енді сіз теміржол вокзалына көлікпен келсөніз, еріксіз сол «кораның» ішіне кіріп тоқтауға мәжбүрсіз. Осы жерден шығарда міндетті тұрде ақша төлейсіз. Қанша уақыт кідіргеніңіз есепке алынбайды. Вокзалдың алдына бір секөнтке аялдап, шығарып салушы адамыңызды түсіріп кете алмайсыз. Өйтсаның анадай жерде тұрган МАИ қызметкері алатағын шошайта қояды. Арғы жағы белгілі. Бұдан кейін МАИ қызметкерлерін паралық деп кінәлаймыз. Ал жаңағы автотұрақтың иесі кім? Онда аялдаудың неге белгілі бір мөлшері көрсетілмеген? Сұрақ көп, жауап жоқ.

Заң бойынша белгіленген айыпты төлегіміз келмей, оларға өзіміз тықпалап пара ұсынсақ, мемлекеттік орындар енді оны заңдастыруға кіріскендей. Оның үстіне, тексеру кезіндегі МАИ талаптарын ешқайсымыз толық орындаамаймыз. Кейбір жүргізушілер үшін ол талаптарды мұлтіксіз орындау қындық тигізуі де мүмкін. Мәселен, шытынаған әйнекті ауыстыра қоюға, қышыры кете бастаған дәңгелектің орнына жаңасын сала қоюға, кімнің қалтасы көтерсін. Сондықтан сол ұсақ-түйек кемшіліктер үшін айып салуды МАИ-дың құзіретінен алып тастаса, қайтер еді деген ой келеді.

Таяуда осы және тағы басқа мәселелер төңірегінде Алматы қалалық ішкі істер бас басқармасының орынбасары полковник Сәбит Өтегеновпен әңгімелескен едік. Енді сол кездесуден біраз үзінділер келтірейік.

Алматы қаласының ішіне алыс жақтан көкөніс тиеп кірген, тағы басқа тауарлар таситын үлкен көліктерді орынсыз тексермеу жөнінде МАИ қызметкерлеріне бұйрық бердік. Себебі, халық тұтынатын тауарлар құнының шарықтап өсіп кетуіне жол бойындағы тексерушілер кінәлі деген сөздер жиі айтылуда. Бұл жөнінде таяуда Президен Нұрсұлтан Назарбаев та қатты ескертті. Сондықтан, ондай көліктер жол ережесін бұзғанда ғана тоқтатылады. Ал қандай жүк әкеle жатқандарына МАИ-дың шаруасы болмауға тиісті, - деген еді ол.

Егер осы қағида басқа жүргізушілерге де қолданылса, бәлкім олар МАИ қызметкерлеріне тоқтатқан сайын пара ұсынбас еді деген тағы бір ой келеді.

Сәбит Нұркелдіұлы өзі тікелей жауап беретін сала – осы МАИ қызметі жайында біраз ойларын ортаға салды. Кемшіліктерді де жасырмады. Пара алған, қызмет бабын теріс пайдаланған, тағы басқа заң бұзған полиция қызметкерлерінің атын атап, түсін түстеді.

Биылғы жылдың жеті айы ішінде қалалық ПБ-нің 44қызметкерінің үстінен қылмыстық істер қозғалыпты. Осы қылмыстардың бірнешеуін өздері ашып, өздері сотқа өткізіпті. Олардың қатарына аға лейтенант К.Досходжаев, Б.Кегенбаев, Қ.Манатбаев, Т.Қошқарбаевтар, майор И.Сабырқұловтардың қылмыстық істерін жатқызуға болады. Бұлардың кейбіреулеріне сот үкімі шығып, жазаларын өтеуде.

Осы арада С.Өтегеновке мынадай мағынада сұрақ қойдым:

– Қазіргі кезде сыйбайлас жемқорлар мен үйымдасқан топтар жасайтын қылмыстар жайында айтсақ, ешкім таңданбайды. Еттері үйреніп кеткен. Соған қарамастан иығына оқа тағып, арнайы үлгіде киім киіп, әділ занды жүзеге асыру ісінде ант қабылдаған, тек арнайы жарғыға бағынатын полиция қызметкерлерінің титімдей де қылмыс жасауға қақысы да жоқ қой.

Полковник С.Өтегенов менің сұрақ түріндегібұл пікірімді толық құптай отырып, өз тарапынан былай деді:

– Иә, басқа құқық қорғау саласының қызметкерлеріне қарағанда, полицияның қоғамдағы орны өзгешелеу. Ол – көпшіліктің көз алдында. Сондықтан ол киім үлгісімен де, жүріс-тұрысымен де елге үлгі болуға тиісті. Өкінішке орай, кейінгі жылдары полицияның беделі қатты түсіп барады.

Оған жоғарыдағы мысалдардың өзі-ақ күә. Тергеу абақтысында айыпкерді қинау, қызмет бабын пайдаланып ақша талап ету, пара беруге мәжбүрлеу, тағы басқа толып жатқан сорақылықтарды жасырып-жабудың керегі жоқ. Баспасөз беттерінде, теледидарда ондайлардың бет-бейнесін ашық көрсетуге тырысадамыз. Жалпы, мұндай құбылыстар әлемнің кез келген елдерінде кездесетінін естіп те, көріп те жүрміз. Солай екен деп қатаң талап ешқашан өз деңгейінен төмендемейді. Занды бұзған, жарғыны бұзған тәртіп сақшылары бәрібір жазасын алады. Әрине, полиция қызметкерлерінің өз міндеттерін адал атқаруын қадағалау үшін олардың әрқайсының жанына тағы бір қадағалаушы қою мүмкін емес. Тіпті солай еткеннің өзінде заң бұзғысы келген адам бәрібір заң бұзады. Сондықтан, ең алдымен кадр мәселесін дұрыс жолға қою қажет. Онсыз ештеңе өзгермейді.

- Кадр мәселесінің шешілетін уақыты жеткен жоқ па?
- ПМ академиясынан бастап бірнеше арнайы полиция мектептері жыл сайын қаншама жас кадрларды даярлауда. Оның үстіне жоғары оқу орындарының заң факультеттерін бітіргендер бар. Қазір полицияға бұрынғыдай басқа мамандық иелері қажет емес дегенді жиі естіміз.

– Бәрі бірден өзгере қалмайды. Рас, осы саланың арнайы оқу орындарын бітіргендер қатарымызға жылда келіп қосылады. Олардың дені жиырмадан жаңа асқан немесе әлі аспаған, өмірден ештеңе көрмеген балғын жігіттер. Мәселен, әлдекімнің отбасындағы ұрыс-керіске байланысты іске әлгі жас жігіт қандай шара қолдануы мүмкін деп ойлайсыз. Иә, занды білгенімен оны нақты жағдайға байланысты дұрыс қолдану үшін терең тәжірибе керек. Осыны ескере отырып, жас мамандарды біраз уақыт қайта баулу кезеңінен өткізуге тұра келеді.

- Қайта баулыдыңдар дейік. Сонда ол маман адал қызметкер болатынына қандай кепілдік бар?
- Ешқандай кепілдік жоқ. «Адам аласы ішінде» деген. Мүмкін ол жақсы маман болып шығар, ал ішкі дүниесінде не болып жатқанын қайdan білеміз.

– Ішкі істер органына қабылданарда кез келген адам психолог пен психиатрдың алдынан өтеді. Сөйтіп оның қандай адам екендігі анықталады емес пе?

– Бұл сұрақты сол мамандардың өзіне қойған дұрыс болар еді. Дегенмен, уақыт өте келе адамның ақыл-ойы толысады, мінезі мен дүниеге көзқарасы өзгерістерге ұшырайды. Мұны екінің бірі біледі. Басында дұрыс адам кейіннен бұзылуы да мүмкін ғой. «Алтын көрсе періште жолдан таятыны» сияқты, айлығы шайлығына әрең жететін полиция қызметкерлерін әділ жолдан тайдыру бүгінде қалтасы қалындар үшін түкке тұрмайтын тәрізді. Алпауыттар одан да зорды сатып алғаны жасырын емес. Қоғамдағы әлеуметтік теңсіздіктер тудырган бүгінгі қайшылықтар жайында айта берсек, әңгіме көп.

– Қоғамдағы қайшылықтар мен әлеуметтік теңсіздіктер, тағы басқа қарым-қатынастардың барлығы заңмен реттелуге жатады. Оны ретке

келтіретіндердің бірі – тәртіп сақшылары. Егер полиция қу құлқыны үшін сатылып кетсе, онда мемлекеттегі ішкі тәртіпті кім реттемек? Меніңше, құқық қорғау қызметіне қандай жағдайда да ымыраға бармайтын, елі үшін, мемлекеті үшін жанын пиде етуге даяр адаптация келуге тиісті. Әскері мен полициясы әлсіз мемлекетте болашақ жоқ екенін неге түсінбейміз. Ал мемлекет жоқ жерде ұлттық құндылықтар туралы сөз етудің өзі бекер. Ендеше, әрбір қару ұстаған адам өзін ұлт мұддесін қорғап тұрмын деп түсінуі тиіс.

– Сөз бар ма. Соңдықтан, ПМ саласындағы оқу орындары екі жыл әскерде қызмет етпеген жігіттерді оқуға қабылдамағандары дұрыс болар еді. Отан алдындағы борышын сезінбей, өмірдің ыстық-суығын көріп шынықпаған балауыздардан жақсы полиция қызметкері шығатынына өз басым сенбеймін. Алдағы уақытта осыны зандастыру жағын қарастыру керек сияқты.

Полковник С.Өтегенов бүгінгі полиция қызметкерлерінің кемшіліктерін жасырмай айта отырып, ол кемшіліктерден құтылудың амалдары жайында өз пікірін ортаға салуға тырысты. Себебіг мемлекетімізде құқықтық реформаны жүзеге асыру оңайға түспей отыр. Таяуда өткен құқық қорғаушылардың кеңесінде Президент Нұрсұлтан Назарбаев әсіресе кадр мәселесіне қатты көңіл бөлу қажеттігін еске салды. Жалғыз полиция ғана емес, бүкіл құқық қорғау саласындағы келеңсіз құбылыстар төңірегінде осы жиында ашық әңгіме қозғалды. Ендеше, жаманды жасырмай, жақсыны аса дәріпте асырмай, қара қылды қақ жара сөйлейтін кез келген сияқты.

Тергеушіге де тірек керек

«ПМ тергеу саласына 30 жыл»

Қазақстан Республикасы ішкі істер министрінің орынбасары, генерал-майор Рұстем Қайдаровпен сұхбат.

Біздегі ішкі істер саласында қазіргі кезде 3 мың 40 тергеуші жұмыс істейді. Откен жылы осы тергеушілердің қолына 190 мың 779 қылмысты істер келіп түсken. Егер бір тергеуші бір жыл ішінде 40-45 қылмысты істі қарауға тиісті екенін еске алсақ, онда ішкі істер саласында 4 мың 240 тергеуші жұмыс істеу керек екен. Ендеше, дәл қазіргі кезде Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінде 2

мындаған тергеуші жетіспейді деген сөз. Ал қылмыстар саны күннен күнге өрши түспесе, әзірге бәсендер түрі байқалмайды.

Рұstem Есімханұлы, қазіргі кездегі қылмысты әрекеттердің қаулаш өсіп кетуі себептер жөніндегі құқ қорғау органдарымен әңгімелесе қалсақ, бәрінің айтатыны біреу. Ол –бүгінгі экономикадағы және саяси өміріміздегі дағдарыс салдарынан дегенге әкеп саяды. Бұл енді, елдің бәріне белгілі жағдай болды. Алайда, жағдай солай екен деп құқ қорғау органдары қол қусырып отыра алмасы тағы белгілі. Қазақстан Республикасы ішкі істер министрінің орынбасары, тергеу жөніндегі Бас басқарманың бастығы ретінде өзініз бұл жөнде не айтар едініз?

– «Заманың тұлға болса, тазы бол шал» деген сөзді атам қазақ кезінде бекер-ақ айтқан ба деп ойлаймын кейде осы. Себебі заман ағымы сәл бұлаң етіп еді, осыны күтіп жүрген жылмақайлар бір-ақ күнде арсаландаш шыға келді емес пе? Енді, міне «тұлқі» алдырмай, «тазы» шалдырмай әуре сарсанға түскен жайымыз бар. Құқ қорғау өкілдері қанша жанталасқанмен қылмыс азаяр емес. Мына қалпымызben таяу арада қылмыстың жолын түгелдей кесеміз деп ешкім үзілді-кесілді айта алмас, сірә. Қазіргі кезде көп қылмыстар түрі қандай, оған қарсы қарес қай деңгейде жүріп жатыр деген саудардың басын ашып алу керек сияқты. Олай етпесек, бірді айтып бірге кетіп қалуымыз мүмкін.

– **Менің сізден сұрайын дегенім осы еді.**

– Ендеши, тындаңыз. Бұрыңғы тоқырау жылдарын, темір құрсаулы құрылымға негізделген КСРО-ны қанша жамандағанымызben, ол кезде белгілі бір жүйе, қатаң тәртіп сақталғанын несіне жасырамыз. Әрине, ол кездері өктемдік пен бюрократизм, көзбояушылық, тағы басқа осы тәрізді келеңсіз құбылыстар жөнінде әңгіме бір басқа. Бірақ дәл қазіргі кездердегідей бейберекетсіздік, қылмыстың адам естімеген түрлері аз еді ғой. Рас, ол кезде де қоғамда тәртіп бұзушылар, ұры-қарылар, бұзақылар, жеке адамдар мен мемлекет мүлкіне қол сұғушылар кездесіп қалатын. Қандай ізгілікті қоғамда да, өркениетті мемлекетте де мұндай оқиғалар бой көрсетпей түрмайды. Алайда, ол қылмыстарға дер кезінде тосқауыл қойылып, кінәлілер тиісті жазаларын алады. Тәртіп қатаң сақталады, заң бұлжытпай орындалады.

– Бұдан бес-алты жыл бұрын «бәлен жерде атыс болыпты, тапа - тал түсте мұздай қаруланған қарақшылар үй тонапты, вагон-вагонымен мемлекет байлығын шет елдерге алып кетіпті» дегенді естісек, жағамызды ұстап таңданар едік. Ал саудагерлікпен айналысып жүргендерінде қолға түсіпті дегенді естісек, жерге кіріп кете жаздайтынбыз. Қазір мұның бәріне етіміз үйреніп алғандай. Өйткені кейбіреулер мұны нарықтық қатынастың бір белгісі деп түсінсе, енді біреулер жоқшылықтың салдарынан деп кешіріммен қарайды.

– **Келесі біреулер мұның себебі тәртіптің жоқтығынан, құқық қорғау өкілдерінің өздері жемқорлармен ауыз жаласып кеткендіктен-ау деп топшалайды.**

– Оныңыз да рас. Осы өмірдегі болып жатқан заңсыздықтардың бәріне құқық тәртібін қорғаушылар, милиционрлер кінәлі деп түсінеді көпшілік. Себебі прокуратура, сот қызметкерлерінен гөрі милиционерлерлердің іс-эрекеті халықтың көз алдында өтіп жатады. Қақаған қыста, аптап ыстықта күндіз-түні көшеде жүретін, сендей сапырылысқан көліктердің жол тәртібін сақтауын қадағалайтын, шыбын жанын шуберекке түйіп, төбелес пен атыс-шабыстардың ортасында жүретін де солар. Сөйтсе де жүртшылыққа ең алдымен жаман атты болатын да осы ел сақшылары.

– **Генерал мырза, осы арада тағыда сөзінізді бөлейін. Бұл әңгімеміз де коптен бері айтылып жүрген жайттардың бірі еkenі белгілі. Көпшілік болған соң не демейді? Қайсы бірінің аузына қақпақ қоямыз. Сондықтан мына өзің тікелей басшылық жасап отырған тергеу басқармасы саласындағы жұмыстар төңірегінде ой қозғасақ...**

– Қазақстанда тергеу қызметінің құрылышы, жұмыс істей бастағанына биыл алтыншы сәуірде 30 жыл толады екен. Міне, осы қарсанда өткенімізді бір ай сарабынан өткізіп болашаққа болжам жасай кеткен де дұрыс. Тергеу саласындағы өзекті мәселелерді айта берсек, әңгімеміз ұзаққа созылары сөзсіз. Сондықтан бүгінгі іс-ахуалымызды цифrlар тілімен қысқаша сипаттап берсем деймін.

Заманың өзгеруіне байланысты бұрынғыларының бәрін іске алғысыз етіп, лақтырып таstadtық. Ал оның орнына жаңадан ойлап тапқан әзірге ештеңеміз жоқ. Мәселен, бұрынғы жылдары бір тергеуші бір жылда 45-40 қылмысты істерді қарап шығуға тиісті болатын. Ал бүгінгідей қылмыстың шарықтап өсуі салдарынан бір тергеушіге бір жыл ішінде жүзден астам істі қарап шығуына тұра келді. Бұл дегенініз өте ауыр жұмыс екенін біреу біле бермейді де. Мынаған қараңыз, өткен жылы республика бойынша 200 мың 873 қылмыстық оқиғалар тіркеліпті. Яғни, оның алдындағы жылмен салыстырғанда қылмыс көлемі 15,5 процентке өсе түскен. Мұның ішінде өте ауыр қылмыстар саны 32 мың 122ге жетіп жығылыпты. Осы деректі біз тағы да мұның алдындағы жылмен салыстырсақ, ауыр қылмыс көлемі 20 процентке өсе түскенін байқар едік. Жасалынған қылмыстардың 190 мың 779-ы тергеушілердің қолынан өткен. Енді дәл бүгінге дейін республика бойынша қанша тергеуші жұмыс істейді дейсіз ғой. Айтайын, барлық жиыны бізде бізде күні бүгінге дейін 3 мың 40 тергеуші ғана бар. Егер жоғарыда көрсетілген қылмыстар санына бөлсек, бізде әлі 2 мындағы тергеуші жетпейтіні белгілі болып шыға келеді. Қарапайым, есеп- қисап тілімен айтсақ бүгінде штатта 4 мың 240 тергеуші болуға тиісті.

– **Қылмыстың алдын алу, оны ашу, сосын жазалау деген уш процестің ортанғысы, яғни қылмысты ашу міндеті тергеушілердің мойнына жүктеледі. Егер қылмыс ашылмаса, ол дәлелденбесе, қылмысқерге тиісті жаза қолдану да мүмкін емес. Олай болса осы қызметкерлерді дер кезінде ұстаган ел сақшыларының еңбегі де еш кетті деген сөз ғой. Сондықтан, ең алдымен, тергеу жұмысын жолға кою қажет шығар.**

– Менің негізгі айтайын дегенім де осы еді. Тергеушілердің қазіргі материалдық жағдайы, моральдық әл-ахуалы сын көтермейді. Мына бір дерекке тағы да назарларыңызды аударайын.

– Республика бойынша бізде әзірге 3 мың 40 тергеуші бар дедік қой. Оларға арнай берілген көліктің саны 199 ғана. Сонда бір тегеушіге қанша көліктен келетінін есептей беріңіз. Заң бойынша 8 тергеушіге бір машинадан бөлінуге тиісті. Мынадай қын жағдай»да ол мүмкін бе?

– Әрине, жоқ. Сонда қаланың бір басынан екінші басына салпақтап жаяу жүрген тергеуші қайтіп онды іс бітіре қойсын. Оның үстіне бір қылмысты іске байланысты бірнеше адамнан жауап алауга, оған куәгер шақыру қағазы бойынша тергеушіге келуге тиісті адамды мекеме басшылары жұмыстан босатпайды, сол уақыт үшін ақы төлемейді. Бұдан кейін тергеуші өзіне қажетті адамды жаяу-жапылап өзі іздел, қаланың әр бұрышында қаңғып жүргені. Осы тығырықтан шығу үшін тергеушіге көмекші ретінде бір старшиналық қызмет ашу жөнінде рұқсат алғанбыз. Ол адамның еңбек ақысы жергілікті өкімет тараپынан қаржыландарады. Қылмыстың азауына мұдделі жергілікті басшылардың біразы бұған қол ұшын беріп те жатыр. Дегенмен, көпшілігі әзірге үнсіз отыр. Осы арада мен, біздерге көлік жағынан, бейнетаспа, жазутаспа сияқты тергеушіге қажетті құрал-жабдықтар бөліп, көмек көрсете білген Балхаш мыс қорыту, өндірістік бірлестігінің басшысына, Жезқазған тұсті металлургия ғылыми-өндірістік бірлестігінің басшысына алғысымды білдіре кеткім келеді.

– **Бұл жалғанда біреуге құнінді түсіре көрмесін. Өзің қыннан жол тауып, бір амалын қарастырмасаң кімге-кім қарасатында заман қазір. Облыстық ішкі істер басқармалары, аудандық ішкі істер бөліміндегі тергеушілердің хал-күйі қалай екен?**

– Дұрыс айтасыз, біреуге құнінді түсіре көрмесін де. Заманың қындығына қарамастан тергеушілердің жағдайына қатты, көңіл бөлетін Семей облыстық ішкі істер басқармасының, Қостанай, Шығыс Қазақстан облыстық, Алматы қалалық ішкі істер басқарма бастықтарының игі істерін атап өткен жөн. Мәселен, Қостанай облысында бүгінгі кезде 8 тергеушіге бір машинадан бөлініп отырғаны қуантарлық жәйт. Ал жаңағы атап кеткен облыстарда көлік мәселесі толық шешілмегенімен, тергеушілерге көмекші бөлу жағдайлары біраз шешілген сияқты. Басқалар да осылардан үлгі ала білсе деймін.

– Иә, тергеу ісінде өзекті проблемалар көп. Соның бірі, тергеушілердің мәртебесі (статусын) бекіту ісі талайдан бері сөз болып келе жатқанын білеміз. Бұл қажет те. Себебі, жасалған қылмыстың бүгешігесін тергеушіден басқа ешкім жақсы білмейді. Бірақ қылмыскерге жаза кесу, сотта оның ісін қарап, үкім шығару жұмыстарына тергеушілердің қатыстырылмайтыны түсініксіз. Сот мәжілісінде судьяның алдынан сәл бір қыншылық шыға қалса болды, сол істі қайта тергеуге жібере салатын сияқты көрінеді маған. Бұған сіз қалай қарайсыз?

– Бұл сөзіңіздің жаны бар. Тергеуші істі қолға алып тексере бастағанда оның қандай күйде болатының бір сәт көз алдымызға елестетіп көрейікші. Ол өзінің тікелей бастығына қарап бір жалтақтаса, прокурорға қарап екі жалтақтайды. Сондай-ақ ол қылмыскердің алдында, оның туғантуысқандары мен қорғаушысының алдында зандылықты сақтау тұрғысынан тағы жауапты. Осыншама ауыртпалықт көтеріп, қылмысты істің бүге-шігесін ашу жолында маңдай терін аямай төккен тергеушіні сот мәжілісіне қатыстырмау, кейбір түйткіл тұстарды оның өз көзінше сұрамау әділдікке жата ма? Міне, сол үшін тергеушінің ресми мәртебесін көтеретін уақыт жетті деп білемін. Бұл орайда бір арнайы заң жобасын да жасап қойдық. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің келесі сессиясына осы жобаны ұсынбақ ойымыз бар. Сол сияқты Қылмысты істер кодексі мен қылмысты істерді жүргізу кодексіне де өзгерістер енгізіп, оны түбегейлі қайта қарап шығатын мезгіл баяғыда-ақ жеткен. Бірақ...

– **Ойынсызды түсіндім.** Осы мәселені **Жоғарғы Кеңестегілердің, Жоғарғы Сот пен Прокуратураның назарына** газет арқылы жеткізсем дейсіз ғой. Бірақ, біздің «Сақшы» «На страже» газетінің үні олардың құлағына жетпей жатқанын осы арада сіздің де есіңізге сала кеткім келеді. Сондықтан, бұл ой-пікірлерінізді тереңдей жазып шығып, «Халық кеңесі» немесе «Егемен Қазақстан» сияқты көшілік оқырмандарға кеңінен тарайтын газеттерде жариялауға мен уәде берейін. Ал, сіздер болашақта өз газетіміздің де мәртебесін көтеріп, республикамыздың көптеген оқырмандарына кеңінен тарайтында жағына көмектессеңіздер қандай ғанибет болар еді.

– Сіздердің тараптарыныздан ондай үлкен талап болса, неге қостамасқа. Қолдан келгенше министрлік тарапынан материалдық жағынан көмек беруге біз де тырысып көрейік.

– **Рақмет, бұл сөзіңіз көңілімізге қанат бітіргендей әсер етті, «Ата алмасам –маған серт, атылмасаң-саған серт» дегендей...**

Серік Жұмабекұлы,
«Сақшы»-«На страже» газеті.

III тарау.Прокуратура

Азаматтар өтініші ескерусіз қалмайды

КР Президенттігіне үміткер Н.Назарбаевтың РКШ Алматы қалалық бөлімшесі аптаның дүйсенбісінде үгіт-насихат жұмыстарының барысына, сондай-ақ қалалық, аудандық қоғамдық қабылдау орындарының жұмыс қорытындысына шолу жасады. Үміткердің Алматы қалалық бөлімшесінің бастығы Т.С.Садықов қоғамдық қабылдау орындарына 25 қазаннан бергі аралықта 718 өтініш келіп түскендігін жеткізді. Бөлімше бастығының айтуынша, өтінішпен келген әрбір азаматтың жағдайы назардан тыс

қалмайды. Қайткен күнде де әрбір азамат өтініші бойынша тиісті орындарға хат жолданады. Осы аралықта өтініш білдірген қала тұрғындарына «Алматықұрылыш», «Қуат», «Базис А», т.б. компаниялар тараپынан материалдық көмек көрсетілген.

Қоғамдық қабылдау орындарының негізгі мақсаты азаматтарға көмек берумен ғана шектелу емес, оларды толғандырып отырған мәселелерге кеңінен талдау және Алматы қаласындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайларға да сараптама жасау. Осындай жұмыстардың нәтижесінде Алматы қаласы тұрғындарын баспана, газдың жетімсіздігі, жол, заңсыз құрылыш және де электр жүйесімен толық қамтамасыз етілмеу жайындағы мәселелер мазалайтындығы анықталып отыр. Т.Садықов мырзаның айтуынша, азаматтар өздерін толғандырған мәселелермен қатар еліміздегі саяси науқанға да белсенділіктерін байқатуда. Тіптен, штабқа келіп түскен алты өтініш иесі сайлау науқанына қол ұшын беретіндіктерін жеткізген.

Қазіргі кезде азаматтарды қабылдау әртүрлі салада қызмет ететін, қоғамымызға белгілі азаматтардың қатысуымен жүзеге асырылуда. Елімізге еңбегі сіңген Б.Рамазанова, С.Құрманғожин сынды ардагерлеріміз Н.Назарбаевтың штабындағы жұмыстарда белсенділік таныта отырып, халықтың еліміздің кешегі жүріп өткен жолына салыстырмалы түрде қарап, осы уақытқа дейін жеткен жетістіктерімізді дұрыс бағалай білгені абзal, дейді.

«Әкімшіліктің жауапкершілігі қүшейтілсе...»

Газетіміздің өткен нөмірінде Қазақстан Республикасының Президенттігінен үміткерлер Н.Назарбаевтың, Ә.Байменовтың, Ж.Тұяқбайдың Алматы қаласындағы қоғамдық штабтарында болып, ондағы жасалынып жатқан жұмыстар жайында жазғанбыз. Бұл жолы Президенттікten үміткер «Табиғат» экология одағы атынан ұсынылған Мәлс Елеусізов пен Қазақстан Коммунистік Халық партиясы атынан ұсынылған Әбілқасымов Ерасыл Әбілқасымұлының қоғамдық штабынан ақпар беруді ниет еткен едік. Е.Әбілқасымовтың штабы әзірге Астана қаласында ғана ашылғандықтан жолығудың сәті түспеді. Сондықтан назарларыңызға. М.Елеусізов және «Ақ жол» партиясының төрағасы Ә.Бәйменовпен болған қысқа сұхбатты ұсынып отырмыз.

— Әлеке, Президенттікке үміткер ретінде таяуда ел аралап, сайлаушылармен кездесіп қайттыңыз. Не көріп, не білдініз?

— Көрген–білгенім көп. Елдің бізге деген көзқарасы жақсы екен. Кездесуге халық көп жиналды. Талап–тілектері, ой–пікірлерін жасырмады. Бағдарламамыз халыққа ұнаған сыңайлы.

— Халықтың осы бөлігі енді Сізге дауыс беретін шығар?

— Әділ сайлау өтсе, халықтың дауысы ұрланбаса болды да...

— Дегенмен, Павлодарда жүргенізде бір кездесуге келмей қалдыңыз. Жиналған халық сізді қолдаушы өнерпаздардың өнерін тамашалаумен ғана шектелді емес пе?

— Ол күні сайлаушылармен кездесу қаланың ішіндегі бір орынға белгіленген болатын. Дәл кездесу басталар сэтте биліктегілер кездесу орнын өзгертіп, қаланың сыртындағы басқа жерге сілтеді. Олардың бұл әрекетіне қарсылық ретінде мен бармай қалдым. Соған қарамастан, халық көп жиналыпты. Сенімді өкілдерім оларға жағдайды түсіндіріп, алдын–ала жоспар бойынша өтуге тиісті концерттік бағдарламаны халыққа ұсынды. Бірақ, кейбір БАҚ өкілдері бұл жайында жағымсыз ақпарат таратты. Осының өзінен–ақ биліктің қоғам дамуынан артта қалып бара жатқандығын аңғару қыын емес.

— Осы пікіріңіздің нақты деректермен дәлелдей аласыз ба?

— Биліктің қазіргі қорқақтығының өзі–ақ қоғам дамуынан артта қалғандығының бір белгісі емес пе? Әйтпесе, жоқтан өзгеге бола аяғымызға оралып несі бар? Сайлау заңы бойынша барлық үміткердің құқығы бірдей. Іс жүзінде басқаша. Мәселен, мына 28 қазан күні факс арқылы Ақтаудан келді. Сондағы біздің штаб жетекшісі Г.Муафика тің атына «Қала көркемдеу» МКК директоры А.Аханов қол қойып, біздің банерлер мен билбордтарды орналастыратын қалада ешқандай орын жоқ екендігін айтып қатты қиналыпты. Мұндай деректер жетіп артылады.

— Ондайларға жол бермеу үшін не істеу керек деп ойлайсыз?

— Билікті халық алдында жауапты ететін жүйе құру керек. Олар Аязбидің тұмағын көз алдарына жиі–жі елестетіп отырса, дұрыс болар еді.

— Үміткерлікке қол жинау кезінде «Ақ жол» заңбұзушылықтан алға шықты деген ақпараттар да тарады емес пе?..

— Біз ол науқан кезінде 16-18 мыңнан астам адамның қолын жинадық. Осыдан үрейленген биліктегілер біз жинаған дауыстың біразын жоққа шығарды. Сөйтіп, теріс ақпарат таратты.

— Сізді халық зиялды азамат деп біледі. «Дегенмен мінезі жұмсақтау, ел басқара алар ма екен» деушілер де бар...

— Басшының міндегі билік құрылымдарын дұрыс жұмыс істеткізу болып табылады. Яғни, биліктің тексеру, қадағалау, үйлестіру, реттегіш және басқару тетіктерін бірдей іске қоса білсе ғана көздеген нәтижеге жетеді.

Ол үшін біріншіден, ақыл–парасат және имандылық қажет. Ал мені мінезі жұмсақ дегендер қол астында қызмет етіп байқасыншы. Содан кейін не дегендерін көрер едім...

— **Әңгіменізге рахмет.**

Елеусізов өзін «центрист» санайды

Мэлс Елеусізовтың штабындағы ахуал өзгеше екен. Сапырылыса жұмыс істеп жатқан адамдар көрінбейді. Бір бөлмеде штаб бастығы мен үміткердің өзі ғана отыр. Айтуларына қарағанда, қаржы жоқтығынан үгіт–насихат жұмыстары енді ғана қарқын ала бастаған сыңайлыш. Үміткерге «**Бұл тартыста өзіңіз қанша дауыс жинаймын деп ойлайсыз?**» — деген сұрағымызды көлденең тарттық.

— Қазіргі Президент Н.Назарбаевтың бірінші айналымда–ақ шығатындығына күмәнданбаймын. Ал мен өзім үшеудің бірі болсам, үлкен жетістік деп білемін, — деді үміткер жайбарақат қана.

— **Сіз сонда оппозиция жағындасыз ба, жоқ әлде...**

— Мені “центрист” деуге болатын сияқты.

— Бағдарламаңызben толық танысуымызға мүмкіндік болмады. Сонымен қазіргі Президентке деген көзқарасының қандай?

— Қазіргі Президенттің жеке басына қоятын кінәм жоқ. Тек саяси жағдайларды өзгерту керек. Ол үшін Конституцияға да өзгерістер жасаған дұрыс. Себебі, Президенттің қолына барлық билік шоғырланған. Бұл қатерлі жағдай.

— Несімен қатерлі? 1990 жылдардың басында барлық билікті Советтерге береміз деп жүріп, бейберекетсіздікке ұшырағанымызды ұмытпаған шығарсыз? Сол кезде алғашқы шақырылған Жоғарғы Совет өзін–өзі таратып, Президенттік билік орнады. Отпелі кезеңде барлық билік Президенттің қолына берілсін дедік. Одан бері де көп уақыт өте қойған жоқ.

— Қазір онша қатерлі емес, бірақ Нұрсұлтан Назарбаевтың орнына басқа біреу келсе, бір қолға шоғырланған шексіз билік қатер төндіреді деп ойлаймын. Сондай–ақ, Парламенттік билікті қүшешту керек. Соттар бізде әзірге тәуелсіз емес. Атқару билігімен қоса осы үшеуі тен дәрежеде болғаны жөн. Сөз бостандығы да жетіспей жатыр. Журналистер шындықты жазса, қудаланады.

— Оппозициядағы журналистер деңіз...

— Журналистер қандай жағдайда да шындықты жазуы керек. Ал оған бізде жағдай туғызылмаған.

— Сайлаудың әділ өтетіндігіне көзіңіз жете ме?

— Сайлаудың әділ өтуі–өтпеуі сайлаушылар берген дауысқа байланысты. Меніңше, халықтың 30 пайызы ғана сайлауға қатысады. Қалған 70 пайызы үшін «әлдекімдер» дауыс береді. Сөйтіп қажетті адам мәреге ентікпей–ақ жетеді.

— Тәуелсіз бақылаушылар бар емес пе?

— Өткен жылғы Парламент сайлауына Тәуелсіз бақылаушы болып қатысқанмын. Дауыс санауга келгенде бақылаушылар анадай жерде қарап тұрады. Ал үстелдің астында, оның қалтарысында не болып жатқанына нақты көз жеткізу қыын.

— Егер Сіз президент болсаныз, ең алдымен қандай шаруаны қолға алар едініз?

— Қазір біз экологиялық апattyң алдында тұрмыз. Ауыз су мәселесі алдағы жылдары ең зәру мәселеге айналады. Бір Алматының өзін алсақ, таудағы мұздар әлемдік жылудың әсерінен ери–ери таусылады да, бұлақтар тартыла бастайды. Өзен–көлдер ластанып бітті. Алматы қаласында көліктің көбеюіне байланысты қаншама көлік жуатын тіректер ашылды. Ал олар кір суды жердің астына сініріп жіберуде. Арнайы құбырмен басқа жаққа бұруды

олар ойламайды да. Мына жақта соры қалың «Сорбұлак» түр. Ең алдымен осыларды қолға алар едім. Қалғандарын біртіндеп жөнге келтіруге болады...

М.Елеусізов зауыт–фабрикалардан шығып жатқан улы тұтіндер мен радиация қалдықтарын залалсыздандыру, көшелерде қаңғыш жүрген жұмыссыздардың жағдайын түзеу, тағы басқа әлеуметтік мәселелерді жолға қоюды басты міндеті деп санайды. Айтуына қарағанда, сайлауалды бағдарламасында бұлардың бәрі нақты көрініс тапқан тәрізді...

**Серік Жұмабекұлы,
«Президент және халық»,
11 қараша, 2005 жыл.**

Акция үшін арпалыс

«ПетроҚазақстан» төнірегіндегі дау-дамай үдең барады

Газетіміздің өткен санында «Жер қойнауын пайдалану және Қазақстанда мұнай операцияларын жүргізу мәселелері туралы» Занға түзетулер мен толықтырулар енгізілгеннен кейін бұл төнірегіндегі дау жаңа бағытта өрбүі мүмкін екендігін айтқан едік. Солай болып шықты да.

Қазіргі кезде «ПетроҚазақстан» мен CNPC (Үндістан) компанияларының арасындағы келісім-шарт жайында әртүрлі пікірлер туындауда. «ПетроҚазақстанның» акционерлері барлық акцияны Қытайға 4,18 АҚШ долларына сатуға келісім беріп отыр. Бірақ Ресейдің «Лукойл» компаниясы бұған қарсы. Олар бұл жөнінде Канаданың сотына талап-арыз түсіріп, акцияның 50 пайзын иемденуге қақысы бар екендігін білдірді.

Себебі, «Лукойл» мен «ТорғайПетролиум» - бірлескен кәсіпорын. Ендеше, неге олар өз үлестерін қолдан беруге тиісті? Талап-арыз берумен

қатар олар «ПетроҚазақстанның» белгілі мөлшерде акцияларын иемденбекші болып отырған Қазақстанға да ешқандай қарсылық білдірмейді. Өйткені жаңа Заң бойынша енді Қазақстан өз жеріндегі шетелдік компанияларының акцияларына қожалық ете алады.

Әйтсе де, CNPC компаниясы мол ақша төлеу арқылы «ПетроҚазақстанды» сатып алғатынына сенімді. Бірақ «ПетроҚазақстанның» бізге берешегі шаш етектен. Кейінгі кезде ол тіпті өсіп кетті. Егер ол бұл берешегін төлемесе, Қазақстан оны сот арқылы өндіріп алуға толық қақылы. Ондай жағдайда іс ұзаққа созылады. Канадалықтар бұл берешекті қайтара алмай ұзақ діңкелейтіні сөзсіз.

Мұндай жағдайда «ПетроҚазақстанның» сатылуы да ұзаққа созылады. Бұл кімге пайдалы, кімге зиян екендігі айтпаса да түсінікті. Дегенмен, бәрін ақшаның күшімен шешіп үйренге CNPC ентелей түсетіні анық. Ал Қытай жағы әдеттегідей мынқ етпейді. Мұндайда Қазақстан еріксіз CNPC-тан 1,3 млрд.долларға 33 пайыз акцияны сатып алуы да мүмкін.

Ондай жағдайда монополияға қарсы зандарды бұзғаны үшін канадалықтар Қазақстанға берешегімен қоса өтемақы төлеуге мәжбур болады. Таяуда Қазақстанның Индустрія және сауда министрлігінің бәсекелестікті қорғау жөніндегі комитеттің белді өкілі «ПетроҚазақстанның» иесі кім болғанына қарамастан жоғарыда аталған берешек пен өтемақы бәрібір төленуге тиісті екендігін аңғартты.

Ал ресейліктер бұл жерде «ПетроҚазақстан» өздеріне «ТорғайПетролиум» компаниясы арқылы туыстас бола тұра бірден ара қатынасты үзуге тырысқан «ПетроҚазақстанға» ренішті екендіктерін де жасырмады. Соған қарамастан, CNPC пен "Қазмұнайгаз" компаниялары өткен сәрсенбіде меморандумға қол қойды. Онда "ПетроҚазақстанның" белгілі мөлшердегі акцияларына Қазақстан қожалық ететіндігі айтылған.

Энергетика және минералды ресурстар министрі В.Школьник «ПетроҚазақстанның» сатуға қойған нысандарының бағасы нарық талабынан екі есе жоғары екендігін ескертті. Бұл дегеніміз, Қазақстан өз жеріндегі мұнай компанияларына өзі иелік ете бастағанын аңғартады. Нәтижесінде, CNPC «ПетроҚазақстанның» қожайыны болғанның өзінде «Қазмұнайгаз» Шымкент мұнай өндіреу зауытын өз қол астына басып қалатыны белгілі болып отыр.

Ал «Лукойл» Қазақстан мен Үндістанның арасында делдал бола жүріп, «ТорғайПетролиум» жөнінде Қазақстанмен келісім жүргізуге әзір екендігі байқалып қалды. Әйтсе де «ПетроҚазақстан» АҚШ пен Канаданың сақтаңдыру және зейнетақы жинақтау қорын түгелдей иеленіп отырғанын да естен шығармайық. Қазақстанға инвестиция құйғандардың бәрі шаш етектен пайдаға кенелетінін осы деректердің өзі-ақ аңғартып тұрған жоқ па?! Соған қарамастан олар бәрібір «ПетроҚазақстанды» сатудан түскен пайданың бәрін өз қалталарына тоғытады деген болжамдар да айтылуда. Сонда кім ұтты, кім ұтылды? Бұл жағын тағы да уақыт көрсетеді.

Серік Жұмабекұлы,
«Президент және Халық» газеті.

Ату жазасы

Осынау айырықша қатал үкімге байланысты не білеміз? Ол қазіргі өркениетті қоғамымыздың қажет пе?

Жариялыштық пен демократия үрдісі аясында сот, прокуратура және жалпы право тәртібін қорғау органдарының жұмысына сын көзben қарау, қылмысқа байланысты берілетін жаза мөлшерлеріне уақыт тұрғысынан сараптау қажеттігі туралы мәселелер де көтеріліп жүр. Әсіресе, өлім жазасына қатысты пікірлер сан алуан.

Редакциямыздың келіп түсіп жатқан хаттар легінің бірқатары осы жөнінде ой қозғап, өз пікірлерін білдіреді. Ішінара кейбір хаттарда адамдардың бір-біріне деген аяушылық сезімінің жоғалуға шақ қалғанына аландаушылық білдірсе, енді бірінде елімізде қалыптасып отырған саяси ахуалдың тұрақсыздығынан көбейіп бара жатқан қылмыстардың алдын алу үшін жазалау шараларын күштейтуді талап етеді. Шынында, соңғы жылдарда қасақана кісі өлтірушілік едәуір көбейді. Тек өткен жылды ғана республикамызда 1700-ден астам адам қылмыскерлер қолынан қаза тапты. Бұл соның алдындағы жылмен салыстырғанда 10 процентке өсken. Мойынна кісі қанын жүктеушілердің тең жартысынан астамы жастар болып отыр. Осынау ауыр қылмыстың сипаттараты да неғұрлым қатыгездік пен жауыздықты аңғартатындей. Бір ауыз сөз үшін немесе болмашы ғана жылтырақ дүние үшін адам өмірін қия салу жиілеп барады. Құрбандықтарына ойна келгенін істеп, тіпті бесіктен белі шықпаған сәбілердің өзіне айуандықтар жасалып жатқан тұста сондай қаныпезерлерге жеңілдіктер сұралуы көңілге де қонбайды. Десек те қайта құру лебімен жаңаруды мақсат еткен қоғамымыз ізгілік пен адамгершілікке бағдар алып

отырған шақта көкейде көлбендерген сауалдарды айналып өтуде еш хақымыз жоқ.

Өлім жазасы... Осынау өркениетті заманымызға еклемешектің көкжиеғінен қарасақ ол қажет пе? Бұл орайда Қазақ ССР Қылмыстық Кодексіне қарасаңыз, оның 22-бабында: «... жазалаудың айырықша шарасы ретінде, бұл шара алдағы уақытта толық жойылғанға дейін, өлім жазасы – атуды қолдануға болады» дедінген. Ден қойып қарасақ, аталмыш жазаның ары қарай сақталуы, сақталмауы өз қолымызда, парламент еркінде екен. Ал осы мәселе туралы заң қызметкерлері не айтады? Право тәртібін қорғау органдарының жауапты қызметкерлері мен мамандары өлім жазасы және оны қолдану жөнінде төменде өз ой-пікірлерін бөліседі.

Мақсұт Нәрікбаев, Қазақ ССР Әділет (Юстиция) министрлігінің басқарма бастығы:

- Өлім жазасына қарсы пікірлердің ішінде праволық мемлекет жағдайында адам өмірінің шексіз құндылығын бағалап, әрбір адамның өмір сүрге деген құқын оның ой-пифылымен және іс-әрекеттерімен байланыстырмау қажет деген тұжырымдар кездеседі.

Меніңше, өлім жазасын қолдануды адамдардың өмір сүру құқымен тікелей байланыстыру дұрыс емес.

Біріншіден, кісі өлтіру сияқты асқан жантүршігерлік қылмысты жасауға барған қылмыскер осы жасаған әрекеті үшін, өлім жазасының қолдану мүмкіндігін біле тұра, өзінің де өмір сүрге деген құқын саналы түрде жойды деп түсінген дұрыс.

Екіншіден, ол қылмыскерге басқа адамды өмір сүру құқынан айыруға ешкім рұқсат еткен жоқ қой. Ендеше, соның қатыгез іс-әрекетінің салдарынан жан қиған азаматтың (не азаматшаның) жазығы қандай? Оның құқын кім қорғауға тиіс?

Окінішке орай, кейінгі кезде біраз басылымдарда айтылып жүрген пікірлерге қарасаңыз, қылмыстың объектісі болған жәбірленушінің мүддесі, құқы қағыс қалып қылмыскерлердің мүддесі мен құқына қатысты біржақты қорғаштаулар айтылып жүр. Мұны мен қылмыскерлерге қылмысынан жоғары жаза берілсін деп айтып отырған жоқпын. Бірақ сол «біржақтылықтың» салдарынан өте ауыр қылмыс жасағандарға «жеңілірек» жаза қолданушылық, шынын айтуымыз керек, бар. Мұндай жағдайда көпшілік арасында жалпы сот туралы бұрыс пікірлер белен алыш, әділқазылыққа көлеңкө түседі. Сондықтан біздің соттарымыз бұл мәселені

әрқашан де еске сақтап, ең алдымен жәбірленуші жасының құқын қорғаудағы заң талабын қatal сақтағандары дұрыс.

Өлім жазасын Қылмыстық Кодексте сақтап қалу қажеттігінің тағы бір себебі, бұл жазаны негізінде қылмысты ерекше қаталдықпен, асқан айуандықпен жасағандарға қолданылатындығында. Әсіресе адам жаны түршігерлік қылмыс жасағандарға қалай өлім жазасын тағайындаламасқа.

Өлім жазасын қолданбау қажет деушілер, өз ойларының негізі ретінде сот жұмысында қателіктердің болмай түрмайтындығын, сол қателіктердің салдарынан жазықсыз адам жазаланып кетіп. Қателікті түзетуге кештік болып қалады деген қауіпті алға тартады.

Әрине, сотта мұлдем қателік жіберілмейді деген кепілдік жоқ. Бірақ өлім жазасы тағайындалатын істе соттардың қайсысы да егжей-тегжейлі тексерусіз үкім шығармайтыны шындық. Сондықтан соттың мүмкін қателесуінен сескеніп, өлім жазасынан бас тарту дұрыс бола қояр ма еken?

Менің ойымша, өлім жазасы өте қатыгез қылмыстардың жасалуына психологиялық тосқауыл ретінде біздің Қылмыстық Кодексімізде сақталғаны жөн. Қоғам мүшелерін осындай қылмыстардан қорғану правосымен қамтамасыз етуіміз қажет. Әйтсе де өлім жазасын қолдану шенбері келешекте әлдеқайда қысқартылғаны дұрыс деп ойлаймын. Меніңше, өлім жазасы тек адам өміріне қасақана қатер төндіру арқылы жасалған қылмыстарға, оның ішінде сол қылмыстардың ерекше ауыр түрлеріне ғана қолданылуы тиіс. Ал мемлекеттік қылмыс түрлеріне (шпионаж, бандитизм т.б.) өлім жазасын тек соғыс жағдайында ғана белгілеген дұрыс.

Отеген Ықсанов, Қазақ ССР Жоғарғы Сотының қылмыстық істер жөніндегі сот коллегиясының төрағасы:

- «Жаңылмайтын жақ, сүрінбейтін түяқ жоқ» дегендей «қара қылды қақ шықтым, қателеспедім» деу ағаттық. Ол сот ісінде де бар. Егер ол мемлекет атынан үкім шығаратын сот төрағасының жеке басының шалағайлышына байланысты кетсе ол, әрине, алдымен арға сын, сосын заңға қайшы.

Заң демекші, біздегі заң шығару органы әлі заман талабына сай емес екенін мойындауымыз керек. Республикалық парламентте саусақпен санарлықтай ғана заң мамандары бар екені осының айғағы.

Кейінгі кезде өлім (ату) жазасын Қылмыстық Кодекстен алып тастау керек деген пікірлер айтыла бастады. Бұл ССРО Жоғарғы Советінің алдағы

сессияларының бірінде арнайы қаралуы да мүмкін. Енді осы мәселеге нақты тоқталайын. Ол үшін өлім жазасын қандай қылмыскерлерге не үшін қолданылады деген сауалдардың басын аша кеткен дұрыс.

Өлім жазасы – жазаның ең ауыр түрі. Ол Советтік Қылмыстық Кодексте белгілі бір кезең аралығында, яғни, қоғамның белгілі бір даму сатысында алғынып тасталатын, уақытша жаза ретінде қарастырылған.

1922 жылы РСФСР Қылмыстық Кодексінде өлім жазасы тек кейбір мемлекеттік, әскери, шаруашылық мәселелері жөнінде және кісіні күшпен тонаушылық сияқты қылмыстарға қолданылды.

1932 жылы бұл заң толықтырылып - өлім жазасы социалистік меншікке аса қауіпті түрде қол сұғушыларға да қолданатын болды.

1962 жылы қабылданған ССРО Қылмыстық Заң негіздеріне ату жазасын қолдануға болатындығы айтылған.

Осындай ауыр қылмыстарға өлім жазасын қолдануды заң бекіткенмен ол барлық жағдайда сөзсіз қолданылады еken деген пікір тумауға тиіс. Қылмыс жасағанға дейін жасы он сегізге толмаған жеткіншектер, аяғы ауыр әйелдер өлім жазасына кесілмейді.

30-шы жылдары бұл жаза шпиондық әрекеттер жасап, Отанын сатқандарға, қазына-мұлкіне қол сұққандарға да қолданылатын. Еліміздегі қазіргі экономикалық қыыншылықтарға байланысты ұрлық-қарлық, алыпсатарлық сияқты жағымсыз құбылыстар көбейіп барады. Осыған байланысты кейбіреулер өлім жазасын қолдану шенберін ұлғайтуды қалайтын сияқты. Мен өз басым бұған қарсымын. Оның аяғы зобалаңға ұласып кетуі әбден ықтимал. Баяғыдағы «үштіктер» қайта өмірге келмесіне кім кепіл?

Өркениетті заманда өлім жазасын қолдану адамгершілікке жат-ақ. Адам өмірінен, бір күнгі жарық сәуледен қымбат не бар бұл дүниеде. Сондықтан мемлекет жекелеген адам мұддесін қорғай отырып, «қанға-қан» деген принципті ұстануға тиіс емес. Бұл – орта ғасырдан қалған психологияның сарқыншағы. Эрине, өлген адамның сонында қалған жақынжығы қылмыскерді еш кешіре алмасын да түсінеміз.

Егер туган тарихымызға көз жіберіп, салт-дәстүрімізге назар салсак, сонау Тәуке ханның тұсында-ақ адам өлімі болған жерде билер кеңесіне жүгініп, қарсы жаққа құн төлеттіріп, қалайда қанды қанмен жууға жол

бермеуге, адам өлімін болдырмауға тырысқан. «Алдыңа келсе атаңың құнын кеш», «Иілген басты қылыш шаппайды» мақалдар осыған байланысты айтылса керек.

Өлім жазасының біздің гуманистік қоғамға жат тағы бір жағымсыз жағы бар.

Жазаға кесілген адамды келесі бір адамның қолымен өлтірткіземіз, сонда не болды? Адам өлтірген қылмыскер адамның қолынан қаза тапты ғой. Кек қайтты, қанды қанмен жудық деген осы емес пе? Заң орны басқа бір адамның қолын қанға бояу арқылы өлген адамның кегін қайтарды. Яғни бұл жерде адамның өмір сүру құқына қол сұғылды деген сөз.

Осы арада еске алатын тағы бір жәйт бар. Қылмыскер әділ жазасын алып, үкім орындалды дейік. Атылған қылмыскердің мәйіті тәртіп бойынша артында қалған туған-туысқандарына қайтарылмайды, басына белгі де қойылмайды. Артында қалған адамдар оның осы жазаға лайық екенін саналы түрде сезе тұрса да жүректері езіліп, қайғырмаяу мүмкін емес. Сөйтіп біз қылмыскердің жазықсыз туыстарын да белгілі бір мөлшерде жазалағанымызды түсінеміз бе? Өлім жазасының біздің гуманистік қоғамға қайшы келетін тұстары осы.

Бұған қарап дәл қазір өлім жазасын қолданбау керек деу де жөнсіз болар еді, оған әлі уақыт жеткен жоқ. Түкке тұрмайтын жылтырақ дүние үшін де адам өлтіру етек алып бара жатқан тұста жазаның бұл ерекше түрі амалсыз сақтала береді, басқа шара жоқ.

Ал адамгершілік тұрғыдан алғанда бұл біздің қоғамымыздың үш қайнаса сорпасы қосылмайтын жат құбылыс, тағы да айта кеткім келеді. Бұдан шығудың жолы әлеуметтік-экономикалық проблемалармен сабақтасып кетеді. Қысқаша айтсам, өз басым өлім жазасын қолдануға қарсымын, өйткені адамбыз ғой, ал адамды адам өлтіру деген...

Сағындық Жүрсінбаев Қазақ ССР Ішкі істер министрлігінің орынбасары, тергеу басқармасының бастығы:

- Өлім жазасы бізде жазаның ерекше түрі ретінде, тек қылмысты айрықша ауырлататын жағдайларда, қасақана кісі өлтіргендік және мемлекеттік ерекше ауыр қылмыс жасағандық үшін белгіленген.

Соңғы уақытта бұл өте ауыр жазаны қолдану жөнінде пікірталас көп. Қазіргі уақытта Қылмыстық Кодекске өзгерістер енгізу қарсаңында әртүрлі пікірлерді сараптау өте орынды. Көпшілік кейбір өркениетті мемлекеттерге

қарап осы гуманистік көзқарасқа жатпайтын жазаны алып тастау орынды деп есептейді.

Жақсы ниет, болашақта солай болуға да тиіс. Бірақ бүгінгі таңда сол мемлекеттерден біздің қоғамымыздың жалпы мәдениеті мен өркендеу деңгейі әлдеқайда төмендеу еkenі ескерілмейді. Кей кезде адамның шашы тік тұратындей сұмдық қылмыстар жасап, адамның өмірін шыбын құрлы көрмейтіндер қоғамымызға мүше болып, басқалармен бірге араласып өмір сүруге құқы бар ма деген ойлар келеді.

Меніңше, әділетті және заңды тағайындаған жазаны гуманистік тұрғыдан қараганда дұрыс деп есептеймін.

Сол себепті, қылмыс етек алыш, оның ауыр түрлері өршіп тұрғанда өлім жазасын шектеу мүлдем дұрыс емес. Әрине, оны тек ауыр қылмыстарға ғана қолданған жөн. Ескертетін жағдай, бұл жаза азда болса қанды қол қылмыскерлерге тоқтау салып, арқа желін басуға әсерін тигізеді. Сонымен қоса жазаның осы бір ерекше түрі ретті жерінде ғана қолданатынын ұмытпауымыз керек.

Төменгі буындағы, орта буындағы соттар қылмыскерлерді ату жазасына кескен соң үкім сол сәтте орындала салмайды. Оны міндettі түрде Республикалық Жоғарғы сот қарап, тексеріп бекітеді. Егер Республикалық Жоғарғы сот үкімі дұрыс деп тапса, ол Одақтық жоғарғы сотқа жіберіледі. Олар да бұл үкімді дұрыс деп тапса, ел басшысы – Президенттің назарына ұсынылады. Президент қылмыскердің жастығын, артында қалып бара жатқан бала-шагаларының болашағын ескеріп, аяушылық білдіруге, ату жазасын бас бостандығынан айыру жазасымен алмастыруға құқысы бар. Осындағы сатылардан өткеннен кейін ғана үкім орындалады.

Ал үкім қалай орындалады дегенге келетін болсақ, менің білуімше, оны орындаитын адамдар бар.

Таяуда «Известия» газетінде сондай үкімді орындаушы бір адамның тілшіге берген жауабы жарық көрді. «Өзінді адам өлтірдім деп сезінесің бе?» деген сұраққа ол: «Жоқ өйткені мен адам қанын төккен, өмір сүруге хақысы жоқ қылмыскерді аттым» деген еken. Шынында нағыз жауызға кім де болса аяушылық білдіре алмайды ғой.

Атылған қылмыскердің денесін артына қалған туыстарына қайтарып беру де тәжірибеде жоқ. Қылмыскер мәйіті аруланып жерленсе, басына белгі қойылып жатса, ол жәбірленуші жақтың наразылыған тудыратыны сөзсіз.

Сондықтан үкім орындалған соң қылмыскер денесін жақын туыстарына қайтарып беру біздің гуманистік көзқарастарымызға қайшы келеді деп білемін.

Көріп отырыздар, өлім жазасы туралы жалпы оны қолдану-қолданбау жайында право тәртібін қорғау органдарының өкілдері де әртүрлі пікір айтады. Алайда, дәл қазіргі кезде өлім жазасын Қылмыстық Кодекстең мұлдем алып тастауды ешқайсысы жақтай алмайтындығы тағы белгілі болып отыр.

Ата-бабаларымыз қанды қанмен жууды дәріптемегенмен, осынау қатал жазаны қалайда қолданбауга тырысқанымен шектен асып кеткен кейбір қылмыскерлерді еріксіз ат құйрығына байлаап жіберуге мәжбүр болған кездері де бар ғой.

«Бір анадан ала да, құла да туады» дегендегү қандай өркениетті қоғамның өзінде де шектен шықкан бірлі-жарым қылмыскерлердің кездеспеуі мүмкін емес.

Ендеше, жазаның ең қатал түрі - өлім жазасы да жазықсыз жандардың жапа шекпеуін, ең бастысы адамның өмір сүруін қорғайтын әділ шараның бірі ретінде Қылмыстық Кодексте өзірге сактала тұрғаны жөн болар.

Серік Жұмабекұлы,
«Халық кенесі» газеті.

Редакциядан: жарияланып отырған материал мәселеге түпкілікті тұжырым жасаудан аулақ. Қазіргідей аумалы-төкпелі күй кешкен заманда Қылмыстық Кодекске өзгерістер енгізіп, жаза мөлшерін жеңілдетуге қадамдар жасау ақылға сыймайтындығы анық. Дегенмен, праволық мемлекет құру жолындағы ұмтылысымызға ондай өзгерістер болуы әбден ықтимал. Ендеше, оқырман қауым өздеріңізден осы орайда пікір білдірген хаттарыңызды күтеміз.

Пікір: – Қазақстанда ғана емес, көптеген елдерде ату жазасына қатысты қызу талқыға түсken пікірлер айтылып жатады. Адами тұрғыдан қарасақ, «кісіні жауыздықпен өлтірген жандарға неге рақымшылық неге аяушылық жасауымыз керек?» деген сауал туындейды. Біздің қоғамның басты мақсаты – адамның сана-сезімін көтеру жағдайында рақымшылық ауаны тұрақтандыру. Жазаны жазамен ғана қайтару ежелден келе жатқан үлкен

проблема. Бірақ ату жазасын қолдану адам баласын қылмыстан тыйып жатқан жоқ. Мұндай жазалаудың өзінің гумандық мақсаттары болғандықтан, елімізде көп нәрсе әлі анықталмай келеді. Мұның барлығы бір күнде шешілетін нәрсе емес. Сондықтан «ату жазасын қолдану керек пе?» деген мәселені әлі де кең көлемде қарауымыз керек. Қасақана кісі өлтіргендер кейін қылмыс істемеген адамның қалпына түседі дей қою тағы қын. «Адам өлтірді» деп ату жазасына кесіп, сонымен шешімін тауып жатса, қанекей?! Ондайларды соттау керек, қоғамнан аластатудың жолы ретінде мәңгілікке түрмеге қамауға тиістіміз. Бұл қалай болғанда да, қылмыскердің санасына ықпал етудің негізгі жолы.

Ақ «москвичпен» абайсызда апатқа ұшыраған жас жігіт өлмей қалғаны үшін кінәлі болып қуғынға түсті

Істің дәл осылай ушыға түсүіне Талдықорған облысы Бөрлітөбе аудандық прокуратурасы да себепкер болған екен. Алайда, редакцияға келіп түскен арыз прокуратураның емес, тоблыстық газет тілшісінің үстінен жазылыпты. Онда: «Біз Талдықорған облыстық «Жерүйік» газетін өзіміздің ана тіліміз, ақ сүтіміз деп білеміз. Бұл басылымды кейінгі жылдары оқырмандар қатты құрметтейді, іздең жүріп оқиды. Бірақ, «бір қарын майды бір құмалақ шірітеді» дегендей, осы газеттің партия бөлімінің меңгерушісі Болат Бисұлтанов қызмет бабын пайдаланып, бүкіл журналисттер атына кір келтіріп жүр. Сондықтан арнайы келіп тексерулерінізді, ақ-қарасын ашып берулерінізді сұраймыз» депті.

Мұны оқығаннан кейін әрі-сәрі ойға қалдық. Егер жергілікті газеттің тілшісі шынымен-ақ асыра сілтеп бара жатса, сол органның құрылтайшысының атына немесе сотқа арыз беріп, тәртіпке шақырып алу қиын емес қой. Міндегі түрде оған республикалық газеттің араласуы қажет пе? Алғашында осындай сауалдар көкейімізде тұрғанмен істі толық тексеріп шығуға тұра келді. Сөйтсек, мәселе біз ойлағандай емес, кәдімгідей шиеленісіп кетіпті.

Хат иесі айтса айтқандай, жиырма үш жылдай баспасөз төнірегінде қызмет істеген тәжірбиелі журналист қаламдастарының атына кір келтіретіндей қылыштарға бойын үйретіп алышты.

-Кейінгі жылдары бір қырсықтан бір қырсық шалып, әбден мазамыз кетті. «Тоқал ешкі мүйіз сұраймын деп құлағынан айырылыпты» дегендей, облыстық газеттен көмек сұрап неміз бар еді. Ендігі түріміз мынау, - деп

Талдықорған облыстық Тері-венерологиялық диспансерінің бас дәрігері С.Қадыров «Жерүйық» газетінің осы жылғы 22-ші ақпанда шыққан санын алдымызға тастады. Ондағы «Ақ «Москвичтің» ажалы» деген көлемді фельетон осы диспансердің дәрігері С.Ибраев пен жүргізуши Қ.Иманжанов 1987 жылдың 24-і сәуірінде Бөрлітөбе ауданы М.Төлебаев атындағы совхоз орталығына арнайы сапармен бара жатып, тұнгі сағат 11-де ақ «москвичпен» Лепсі өзеніне түсіп кеткенін, өздері аман шыққанымен мекеме машинасы сол күйі су түбінде қалып қойғанын, ал кінәлі адамдар машинаның құнын әлі төлемегенін айта келіп, диспансердің бас дәрігері С.Қадыров пен дәрігер С.Ибраевті қатты сынға алды. Оларды қәдімгідей сайқымазаққа айналдыра суреттейді.

Фельетон авторы Б.Бисұлтановтің пікірінше, дәрігер С.Ибраев пен жүргізуши Т.Иманжанов екеуі «тұнгі серуенде» жүріп, осындай жағдайға үшыраған сияқты. Сонымен қоса облыстық газеттің тілшісі «08-06 ТКА» нөмірлі ақ «москвичтің» су түбінде жатқанына да күмән келтіреді. Бұл ойын: «... ақ «москвич» суға батқан жоқ, өзенде жатқан жоқ, тірі жүр, тек бояуы өзгерді» деп тұжырымдайды. Ал, мемлекет мулкін кінәлі адамнан өндіріп беруін, егер оған ешкім кінәлі болмаса, ақ «москвич» диспансердің есебінен шығаруды өтініп, әр мекеменің есігін қағып жүрген бас дәрігер С.Қадыровтің әрекетін «сезікті секірердің» ісі деп бағалайды. Кінәнің бәрін бас дәрігерге аударып, көліктің құнын диспансердің әкімшілігі төлеуге тиісті деп мензейді. Себебі, ақ «москвич» диспансердің ортақ өгізі сияқты «ешкімге бекітілмеген» деген себепті алға тартады. «Соның салдарынан заң орындары жүргізушіге машинаның құнын төлете алмай» отыр деп, тергеу ісін 4 жылға созған прокуратура ақтай сөйлейді.

Шын мәнінде олай емес екендігін облыстық «Әділет» басқармасының бастығы М.Әділбаев былай деп айғақтаған көрінеді: «1941 сом машинасының құнын жүргізушісі Иманжановтан өндіріп беру туралы талап-арыз сотқа 2рет ұсынылды. Бірақ, тергеу жұсының дұрыс жүргізілмеуіне байланысты Иманжановтың кінәсі дәлелденбекен. Сондықтан, сот-тері-венерологиялық диспансердің талап-арызын кері қайтарды.

Бұл құжат облыстық газеттің қызметкери б.Бисұлтановтың атына жазылыпты. Неге ол кісінің атына жазылған деген мәселеге кейінрек тоқталайық.

Алдымен, тергеудің неге 4 жылға созылу себебін анықтап алғанымыз дұрыс. Облыстық прокуратурадағы осы іспен арнайы айналысқан

адамдармен тілдесіп, іс-қағаздармен танысқаннан кейін мынаған көзіміз жетті:

1987 жылдың 4-і мамырында машина суға құлаған жерге келіп тексеру жүргізген Бөрлітөбе аудандық II бөлімінің автоинспекторы Б.Сүлейменов бұл жерде қылмысты іс жоқ, өлім жетім болмаған деп тауып мемлекетке келген шығынды жүргізуіден азаматтық жолмен өндіріп алу туралы шешім шығарыпты. Алайда, іс сотқа келгенде иманжанов машинаның құнын жалғыз толеуден бас тартады. Себебі, көктемде су бұзып кеткен көпірдің алдына ешқандай белгі қойылмаған, бұрынғы көпірге барап жол бекітілмеген, жаңа көпір әдейі көзден тасаланғандай етіліп, басқа жерге ауыстырылған. Ал, мұны кез келген адам байқай бермейді. Сондықтан, су түбінде қалған ақ «москвичтің» құны осы жерге дер кезінде белгі коюды ойластырмады жол жөндеушілер мен автоинспекция қызметкерлері де бөліп төлеуге тиісті деген уәж айтады.

Бұл жерге бұдан бұрында бірнеше машина, трактор батып кетіп, сол бойы құрдымға сініп жоғалған. Өйткені, су өте терең, асты қыыршық құм болатын. Ақ «москвичті» шығаруға қанша әрекет жасағанмен ештеңе өнбепті. Олай болса Иманжановтың талабы орынды. Оны іштей мойындаған прокуратурадағылар 1990 жылдың 2-і қаңтарында алғашқы шешімді бұзып, істі қайта текеруге жіберіпті. Бірақ, Б.Бисұлтанов айтқандай тергеуге бөгет болған жағдай машинаның «ортақ өгіз» құсап, ешкімге бекітілмеуінде емес екен. Ол мекеме әкімшілігінің ішкі мәселесі көрінеді. Ең бастысы, жүргізуі шұмысқа бұйрықпен алынған соң, оның қай машинаға ие болуы бұл арада соншалықты себеп бола алмайды. Өйткені, мекемеде бірнеше машина бар. Эр машинаға жүргізуіні ауыстырған сайын қайта-қайта бұйрық шығара берудің мәні жоқ. Бұл қағазbastылықтың белгісі болып шығады. Мұны заңсыздық деп қараған дұрыс емес. Облыстық прокуратура осы пікірді растайды.

Қайта тексерумен айналысқан Бөрлітөбе аудандық прокуратурасының тергеушісі К.Қойбағаровта автоинспектор Б.Сүлейменовтің алғашқы тұжырымын қайталап мемлекетке келген шығын мөлшері елеусіздеу болғандықтан қылмыстық іс қозғаудан бас тартыпты. Онда да бұл машинаның кімге бекітілгенін анықтай алмай қыындыққа кезіккен тергеушіні көре алмадық.

Осы жыдың 29 мамырында облыстық прокуратура бұл ұйғарымды да бұзып, қылмысты іс қозғау жөніндешешім шығаурға мәжбүр болды. Бірақ,

бұған дейын аудандық тергеушілер неге өздері қылмыстық іс қозғауға батылдары бармады деген сұрап туады. Оған тікелей ықпал еткен Бөрлітөбе аудандық прокуроры Ж.Досымбековтың өзі сияқты.

1988 жылдың 19- сәуірінде диспансердің бас дәрігеріне берген жауаптардың бірінде ол «06-08 ТКА» нөмірлі «москвичті» суға батырған Бөрлітөбе ауданының адамдары емес, өз адамдарыныз. Ендеше сол адамдарыныздан құнын өндіріп алыңыздар. Прокуратура суға батқан машинаны шығарумен айналыспайды (№4/124-88) деп қолды бір-ақ сілтепті.

Бұдан кейін тергеушілер қайтіп батыл шешім қабылдасын. Еріксіз аудандық прокурора ығына қарай жығыла береді де. Ж.Досымбеков таяқтың бір ұшы келіп тиетінін күні бұрын сезгені көрініп тұр. Әйтпесе, ол «машинаны суға батырған Бөрлітөбе ауданының адамдары емес» деп байбалам салмас еді ғой.

«Орнынан жылжыған» бұрынғы көпірге барад жолды дер кезінде жаптырып, жаңа көпірге бұрылар тұсқа белгі қоюды кезінде ешкімнен талап етпеген соң, сөйтпегендегі қайтеді?! Бәлкім. «Бұл да аудандық прокуратураның міндетіне жатпайды» деп ол кісі бізге қарсы пікір айтуы мүмкін. Сонда прокуратура қашан кісі өлімі болғанша қол қусырып, әліптің артын бағып отыра беруі керек пе? Ойлап қараса шынында да солай сияқты. Әйткені, прокуратура тергеушісі Қ.Қойбағаровтың «бұл жерде қылмыты іс жоқ, қайғылы оқиға болмаған» деп арқаны кеңге салуы осыны аңғартады.

Арада төрт жылдан астам уақыт өтіп кеткеннен кейін енді автоинспекция қызметкерлерімен жол жөндеушілер тараپынан жіберілген шалағайлықтарды дәлелдеу мүмкін емес. Қазір прокуратура тергеу бастығының орынбасары Б.Трубачев апатты оқиға болған жерге барған кезінде ешқандай жол көрсеткішін байқамағанын, «орнынан жылжыған» жаңа көпірге бұрылар тұстағы бұрынғы жол сол күйінде жатқанын жасырмады. Олай болса, бұл «қақпанға» бұрын осы арамен жүріп көрмеген кез-келген жолаушы түсіп кететіні айдан-анық. Ендеше, апатқа ұшыраған ақ «москвичтің» жүргізуісі Иманжановтың сотқа қойған талабы да дұрыс. Көліктің құнын жол жөндеушілер мен автоинспекция қызметкерлері, сонымен қоса тексеру жұмысын дұрыс жүргізбеген прокуратура тергеушілері де бөліп төлеуге тиісті.

Егер облыстық газеттің тілшісі Б.Бисұлтановты суға батқан машинаның тағдыры қатты алаңдататыны рас болса, алғашқы әңгімені осы төңіректен бастау керек еді. Бірақ, ол өйтпеген. Керісінше, жүргізуінің

жанында отырған дәрігер С.Ибраевты, дәл сол кезде Алматыда оқуда жүрген диспансердің бас дәрігери С.Қадыровты жерден алып, жерге салады. Олардың аттарын бүкіл облысқа әйгілеп, жұрт алдында сайқымазақ етеді. Сөйтіп, бүкіл оқырман қауымды, заң орындарының назарын басқа жаққа аударып, адастыруға тырысқан.

- Енді мен не істеуім керек еді. Бисұлтанов мені ақ «москвичпен» бірге суға кетіп, өлмегенім үшін кіналайтын сияқты. Сонда, өлмей қалғандығым үшін де кінәлімін бе? – дейді дәрігер Ибраев. Расында да өлмей қалғаны үшін біреуді кінәлауға бола ма еken. Әлде бұлардың арасында басараздық бар ма? Сөйтсек, Б.Бисұлтанов фельетон жазбас бұрын, оның үстінен он екі жерге арыз жазыпты. Журналист басымен бұл қай сасқаны деп ойлайсын. Сонда Б.Бисұлтанов тери-венерологиялық диспансердің басшыларына неге осынша шүйлігіп жүр? Мәселе былай еken:

Б.Бисұлтанов 1989 жылы әскер қатарынан қайтқан ұлы Ерланды осы диспансерге жүргізуші етіп орналастырды. Бұл кезде бас дәрігер С.Қадыров кезекте еңбек демылсында болатын. Оның міндетін уақытша орындаушы Сләмжан Ибраев Ерланды жұмысқа қабылдайды. Бұйрық шыққан күннің ертеңінде УАЗ-469 машинасының құлағына отырған жас жігіт жол апатына ұшыраған. Құдай үрғанда оның жолы бұл жолы да С.Ибраевтың өзі отырыпты. Тексере келгенде, кінәлі диспансердің жүргізушісі еkenі анықталды. Ол оны мойындал, соқтығысқан машинаның құнын төлеуге келісім берді.

Бұдан кейін жас жігіттің женіл машина жүргізуге тәжірбиесі аздығын байқаған С.Ибраев мекеменің еңбек колективімен келісе отырып, оған жүк машинасын жүргізе тұруды тапсырды. Алайда, Ерлан оған келіспей, өз өтінішімен жұмыстан шығып кетті. Енді бұған әкесі араласып, Талдықорған қалалық прокуроры Ю.Г.Морскойдың атына арыз жазады. «Баламды әдейі қудалап, жұмыстан шығарып отыр», дейді. Сонында қалалық прокурор Е.Бисұлтановты қайтадан жұмысқа қабылдау туралы шешім шығарды. Бұл кезде С.Қадыров демалыстан шыққан. Дереке бұйрық беріп Ерланды қайтадан бұрынғы жұмысына қабылдайды. Сосын осы диспансерде бас медбике болып істейтін Ерланды шешесі арқылы бірнеше рет шақырады. Ерлан қасарысып келмейді. Сосын оны біраз уақыт өткен соң қайта бұйрық беріп жұмыстан шығаруға мәжбүр болады. (Әрине, Ерланның өз еркімен, өтініші бойынша осылай істеп еді.) Осы арада диспансердің басшылары Бисұлтановтың алдында неге құрдай жорғалап, оның айтқанын істей береді деген ой туы мүмкін. Өйтпегендеге қайтсін, қит етсе бұлардың үстінен арыз жазып, әбден

мазаларын алған соң «бәледен машайық та қашыпты» деп отырған жайлары бар. Қысқасы, Бисұлтанов бұларды қызмет бабын пайдалана жүріп, әбден қорқытып, «ерттең мініп алған» сияқты.

Оны біз диспансердің 1989 жылғы 6 қазан айында қткен көсіподақ жиналысының протоколынан байқадық. Онда жұмыстан өз еркімен шығып кетіп, енді коллективтің мазасын алып жүрген Ерлан Бисұлтанов пен оның шешесі Нұрғалимова туралы адамдар ашық пікір айтыпты.

С.Нұрғалимова диспансердің бас медбикесі қызметін атқарған кезде ол орнын аяқ астынан қысқартыпты. Сосын оны жалақысы дәл сондай – емхананың аға медбике қызметіне ауыстырады. Бұл ол кісіге қызметінен күрт төмендеп кеткендей әсер етіпті. Міне, осы кезде тағы да күйеуі Б.Бисұлтанов журналисттік куәлігін шошаңдатып, осы мекемеге жетіп келді де, екі аяқтарын бір етікке тығады. «Бұл біздің ішкі жұмысымыз той, өзіміз шешеміз.» деген сезге құлақ аспайды. «Ертең газетке жазамын, бәрінді құртамын!» деп қоқаң-лоқы көрсеткеннен кейін бұлар тағы да «шегініске барады. Бұйрықтарын өзгертіп, С.Нұрғалимованы қайтадан бұрынғы жұмысына тағайындауды. Бірақ, енді ол кісі шалқайып, бұрынғы жұмысына бармай қояды. Мұны қалай түсінерсің? Бұл – не мекеме басшыларына қыр көрсеті, немесе оларды ойыншыққа айналдыру ма? Сөйтіп, әр адымын басқан сайын өзінің салмағын танытып отыру деп қабылдаған жөн. Бұдан кейін тынышталған шығар деп ойлайтын шығарсыздар. Жоқ, Болат Бисұлтанов жоғарғы орындардың бәріне бұрқұратып арыз жазудан жалықпайды. Не жазса да ішіне С.Ибраевті іліктіріп, оның мекеме машинасын жоғалтып жібергенін бетіне басады да отырады. Бірде ол қалалық комитетіне де осындай арыз жөнелтілді. Онда: «мемлекет мүлкін талан-таржыға салып жүрген С.Ибраевқа үй беруге болмайды» деп байбалам салады. Сөйтіп, талай жыл кезекте тұрып, енді бір баспанага ие болам ба деп жүрген жас маман бірақ күнде пәтерден қағылады. Әбден запы болған жас жігіт шыдай алмай, облыстық газеттің редакторына шағым арыз жазған.

Редакцияның коллективтік жиналысында Бисұлтанов пен Ибраевті беттестіре отырып, істің анық-қанығын тексергенде, облыстық газет қызметкерінің бұл әрекеті жала екені анықталған. Сөйтіп, Бисұлтанов Ибраевтан кешірім сұрап, енді тері-венерологиялық диспансеріне соқтықпауға уәде берді. Редакция бұл жауапты зандастырып, жазбаша түрде мекеме басшысына салып жіберіпті. Сөите тұра арада біраз уақыт өткен соң Бисұлтанов «Ақ «москвич» ажалы» атты фельетонмен бұларды тағы да «осып» түсіпті. Бұл бір қызық жағдай.

Алғашқы тексеруді диспансерден бастаған біздер оларға күдіктене қарағанымыз рас. Тәжірбиелі журналисттің бір білгені рас шығар, әйтпесе, нақақтан-нақақ біреулерді күйдірмеуге тиіс қой деп ойладық. Бірақ, қаламdasымыздың қолында фельетондағы пікірлерін айғақтайдындай бір дерек табылмады.

Ертеңінде «Жерүйық» газетінің редакциясында коллектив мүшелері бас қосқан жиналыс өтті. Бұл жерде сөз сөйлеген көпшілік тарапынан Бисұлтанов туралы бір ауыз жылы сөз ести алмадық. Тергеу бітпей жатып фельетон жазып алыш келіп, газет редакторында алдан соғыпты. «Бәрі біткен іс, қолымда деректерім жетеді» деп сендірген. 23 жыл газетте жұмыс істеген тәжірбиелі адамның бұл ісі, әрине, ақылға сыймайды-ақ. Дегенмен, бұған қарап Талдықорған облыстық «Жерүйық» газеті туралы, жалпы журналисттер туралы біржақты пікір туып қалмауы тиіс.

Бұл мақаланы дәл осылай жазып, бұлай аяқтамасақ та болар еді. Әйтседе бәріне себеп – «Ақ «москвичтің» ажалы» болып тұрғанын байқаған шығарсыздар.

Біріншіден, ол оқиға жөнінде қазір қайтадан қылмыстық іс қозғалды. Ал, біздегі право тәртібін қорғау органдары бір қателіктен екінші қателік туындастып, істің бетін басқа жақа бұрып жіберуі әбден мүмкін ғой.

Екіншіден, жазықсыз жазықты болып, сайқымазаққа ұшыраған диспансер басшылары бізге хат жазып, әділ пікір айтуымызды өтінді емес пе. Ендеш, оларға газет арқылы жауап беру – біріншіден, азаматтық, екіншіден журналисттік парызымыз.

Үшіншіден, ақ «москвичке» байланысты қылмыстық іс қозғаған облыстық прокуратура тергеушілері облыстық газетте жарияланған фельетонның жетегінде кетіп қалмау жағын, кінәсіз адамдардан кілтип жағын қарастырдық.

Ал, қызмет бабын пайдаланып, облыстық газетті өш алу құралына айналдырып отырған партия түрмисы бөлімнің менгерушісі Б.Бисултановтың мәселесін редакция алқасы, қала берді облыстық партия комитеті шеше жатар деп ойлаймыз.

Серік Жұмабекұлы,
«Халық кеңесі» газеті.

Асқаров толық ақталды

Жүректе бірақ дақ қалды

1986 жылғы әйгілі «Желтоқсан оқиғасынан» кейін-ақ республика басылымдарында бұрынғы басшыларды әшкерелеу мақсатында мақалалар жарық көре бастаған. Соның ішінде Асанбай Асқаровтың есімі де жиі-жікі атальып қалып жүрді. Көп ұзамай «Асқаров қамауға алышыпты» деген хабар да естілген. Алғашқыда кейбіреулер оны даттады, сонан соң ақтауға күш салды. Асқаровты ақтауға күш салысқан басылымдарың бірі сол кездегі «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газеті екені де елдің бәріне мәлім.

Тергеу ұзакқа созылды. Соның кесірінен А.Асқаров жазықсызданды жазықсыз төрт жарым жылдай түрменің тозығын, тергеушінің тепкісін бастан өткізді. Ол жайында да баспасөз беттерінде аз жазылған жоқ.

Жиырма жылдан астам КОКП Орталық Комитетінің мүшесі, отыз жылдан астам уақыт бойы Жамбыл, Алматы, Шымкент обкомдарының бірінші хатшысы қызметін атқара жүріп, халқына әбден еңбегі сіңген қадірлі азаматтың аяқ астынан тағдыр тәлкегіне түсуге көпшілікті сол кезде қатты аланнатқан.

Өз жүргегінен жаралған асыл ұлын КОКП-ның бір-ақ күнде өзекке тебуй тіпті түсініксіз еді. 1985 жылы зейнеткерлік демалысқа шыққан Асекең кеудесінде Социалистік Еңбек Ерінің Алтын жұлдызымен қоса Ленин орденінің бір емес, қатарынан бесеуі, Октябрь Революциясы ордені, Еңбек Қызыл Ту орденінің екеуі тағы басқа медальдар жарқырап тұратын.

Өзін - өзі баянсыз еткен қайран КОКП! Кезінде даралап, сосын жүрегін жаралаған оның боздақтарының көніліндегі наланы енді кім өшіреді? КОКП тарих сахынасынан кетпегенде қылмыскер деп қыспақقا түскең Асанбай Асқаров сияқты адамдар өмір бойы ақтала алмай, бұл дүниеден өтер ме еді, кім білсін?

Асекең тұратын пәтердің қоңырауын келіп басқан кезде ғана өзімнің әртүрлі ой жетегіне кетіп қалғанымды аңғардым. Бұрын кездесіп ауызба-ауыз сөйлеспеген адамыңмен бірден ашық әңгімеге көшу оңай да емес қой. Жетпістің бел ортасынан алқымдан қалған Асекеңнің жүзіне барлай қарап отырып, әңгімеге тарта бастағанмын. Ол кісі:

- Мен туралы не жазбақ ойың бар? – деп бірден тұрасына көшті.
- Редакция тапсырмасы бойынша интервью алсам деп едім....
Бұл ұсынысыма Асекеңнің көнілі толмағандай.
- Таяуда толық ақталғаным жөніндегі қағаз қолыма тиісімен біраз журналистер келіп интервью алды. Бұл дегенің бір жеңіл әңгіме түрінде шығады еken ғой. Оқыған шығарсың?- деп, жүзіме сұраулы жүзбен қарады. Эрине, оқығам. Онда Асекеңнің қазіргі қолымдағы жағдайға көзқарасы, өткен өмір жолы жайында ептең әңгіме қозғалатын.

Асекең туралы қысқа да, ұзақ та, жазуга болатын сияқты. Балалық шағынан бүгінгі қунге дейінгі бастан өткен оқигаларды ол кісі өзінің «Тағдыр» атты кітабында жан-жақты баяндаған. Ал түрмедегі отырған төрт жарым жыл ішіндегі көрген қияметі «Жұмақ пен тозақ жырлары» атты жинағында өлең сөзімен өрілген. Осы екі кітапты мұқият оқыған адам Асанбай Асқаров тағдырынан толық мағлұмат алады. Ол кісіден интервью алған журналистер сол кітаптарда айтылған жәйттер төңірегінен тағы бір шиырлап өткендей көрінген. Интервью жанрының Асекеңе неге ұнамай отырғанын сөлден кейін түсінгендей болдым. Сірә, бұл кісіге қазбалап сұрақ қоюдың түкке де керегі жоқ. Төрт жылдан астам уақыт бойы жанды жеп, жүйкені тоздырған тергеушінің сұрағы да өзін әбден қажытқандай. Ендеше, қайдағы бір көнілге кірбің түсірер әңгімеге бармағаным дұрыс-ау деп ойладым.

Алдымен таяуда ғана қолына тиген өзін толық ақтау жөніндегі қағазбен танысқанды жөн көрдім. Бір-екі рет сұрап едім, Асекең оны көрсетуге асықпайтындағы сыңай танытты. Байқаймын, бұл кісі алдымен менің өзімнің кім екенімді, қандай деңгейдегі адам екенімді барлап алғысы қелгендей. Мен ешқашан комунист болмағанымды айттым. Бірақ ол жайында өз пікірім бар екенін де жасырмадым. Міне, осы тұста Асекең ептең шешіле бастады.

Комунистік партияға, социализм идеясына бұл кісі әлі де сенеді. Әрі оны кез-келген адамға дәлелдей де алады еken. Иә, бүкіл ғұмырын сол жолға сарп еткен адам бір-ақ күнде бұрынғы көзқарасынан бас тартса, өзі де жалған өмір сүргенін көрсетер еді. Ал біздің көбіміз солай жасадықта. Қазіргі қыыншылықтардың бәріне социализм дәуірі кінәлі деп түсінеміз. Коммунистік партияны жерден алып, жерге салуға келгенде алдымызға жан салмаймыз. Асанбай Асқаров мұны жетесіздіктің, өресіздіктің белгісі деп біледі. Өзін шарықтатып, шыңға шығарған, сосын сол шыңның басынан шыңыраудың түбіне бір-ақ лақтырган коммунистік партияны жамандаса да Асекең дұрыс айтып отыр деп қолпаштай салар ма едік, кім білсін?! Ондайға біз үйренбегенбіз ғой. Егер қазіргі нарықтық қатынас жолынан тайқып өмір басқа арнаға бет бұрса, қазіргі саясатымызды да, біразымыздың іске алғысыз етіп шыға келуіміз мүмкін-ау....

Асанбай Асқаров бұрынғы Одақтың бір сәтте күйреп тұскенін де іштей қаламайды. Керек десеніз, сол кездегі біртұтас мемлекеттік құрылымды сақтау керек еді деген ойын да жасырмайды. Сонда, бүгінгі тәуелсіздігіміз, егемендігіміз ол кісіге ұнамайды еken-ау деп ойлауга да болатындей. Жоқ, Асекең өз ұлтының тәуелсіздігі үшін жанын пида етуге даяр адам. Ол кісі сол Одақтың құрамында енді-енди жетіліп келе жатқан жас мемлекеттердің орта жолда жетесінен қылыш тұскеніне өкінеді, оның болашағы үшін алаңдайды. Бұған кінәлі Коммунистік партия да, социализм идеясы да емес, КСРО мемлекетінің кейінгі басшылары еkenін ашық айтады және бұл пікірін жеріне жеткізе дәлелдейді де.

Жетпістің бел ортасына жеткен зейнеткер өткенді көксеп отыр, себебі ол замана көшінен қалып қойды деушілер де арамыздан табылар. Өз заманында шоқтығы биік қоғам қайраткерлерінің бірі болған адам, бүгінде көз алдында болып жатқан құбылыстарды қалт жібермей, көңіл көзімен салалап отыргандай. Данагөй қарияны оқайшлықпен сөзден ұстай алмаймыз.

Капиталистік құрылым мен социалистік құрылымның қайсысы өміршең еkenін өмірдің өзі дәлелдеп бергеннін тілге тиек ете бергенім де сол еді, Асекең «сабыр ет»дегендей белгі беріп, орнынан тұрды. Жайлап барып кітап сөресінен Маркстің «Кайталын» қолына алды.

- Ме осы екі томдық кітаптың әр сөзін әлденеше рет астын сызып отырып оқып шықкан жанмын. Парақтап қарасаң, қаламым тимеген беттері жоқ. Еkenін байқайсың. Мақтаныш үшін айтпаймын. Біздердің көбіміз капитализмнің негізгі құпиясын тұсіне алмай кеттік. Соның салдарынан тығырыққа тірелдік. Қазіргі өркендерген капиталистік құрылымның өзінде социализмнің элементтері өріп жүр емес пе. Сондай-ак, капиталистік елдердің бәрі қарыштап дамып барады деуге де негіз жоқ.

Белгілі бір даму деңгейіне жеткеннен кейін, қайта құлдырау жолына түсken мемлекеттер қаншама. Нарықтық қатынастың заңы өте қatal. Бәрі өнімнің сапасына байланысты. Әлемдікрынокта өз орнынды табу үшін тек қана жоғары сұранысқа ие сапалы өнім шығаруың керек. Ал біздер күнделікті тұрмысқа қажетті тауарлардың өзін шығара алмай жүріп, нарық теңізіне бірден қойып кеттік. Әйттеуір, соңының қайырын бергей. Бұрынғы КСРО-ны күйретпей-ақ, басқа бір жолын тапқанда мұндай күйге түспес едік,-дей отырып, Асекең өткенді ой сарабынан өткізеді, бүгінгі күннің қызындықтарының себеп-салдарын өзінше жіліктейді. Ол кісінің пікірінше, қазіргі тығырықтан шығудың бірден бір жолы – өркениетті елдермен ынтымақтастықты нығайта беру. Бұрынғы Одақтың ыдырауына байланысты өндірістік желілер үзіліп қалды, анау жоқ, мынау жоқ деу сылтау ғана. Халықтарт достығы деген киелі ұғымға ешқашан көлеңке түсірмеу керек. Сонда ғана тәуелсіздігінің тұғыры берік болады. Бұл ретте Қазақстан Президентінің қазіргі ұстанған жолы – бірден – бір дұрыс жол. Орыс халқымен достығымыз сонау тарих қойнауларынан бастау алады. Осы халықпен дәл қазақтардай етene араласқан ешкім жоқ шығар. Ендеше, дос көңілді арзан өкпеге айырбастамаған жөн. Рас, жетпіс жылдың ішінде тілімізден айырылып қала жаздадық. Ол үшін орыс халқын кінелау орынсыз. Оған сол кездегі саясат кәнәлі. Тіліміз өліп барып қайта тірілді. Егемендік болмаса бұл күнімізге де зар болар едік дегенді айтады Асекең. Осыншама ақыл мен білімді бойына жинаған адамның қалайша тағдыр тәлкегіне ұшырағанына еріксіз таңданасын.

- Өмірімде бір-ақ рет қателестім, күншілдік пен іштарлық бар екенін біле тұра, әлдекімдерге сеніп қалғаныма өкінемін. Қызғаныш деген ұғымды біздер, коммунистер, қызыға қызғану, күншілдікпен қызғану деп бөліп қараушы едік. Сөйтсем, қызғаныш дегенің кәдімгі күншілдіктің өзі екен ғой.

Иә, Асанбай Асқаровты аяқтан шалған өзінің маңайындағы «жанашырлары», яғни, өз сөзімен айтқанда күншілдер мен ішітарлар болатын.

1959 жылдары аралығында Жамбыл, Алматы облыстарының бірінші хатшысы қызметін атқарған Асанбай Асқаровтың беделі сол кездегі Одақ көлемінде өте жоғары еді. Тіпті, ол КСРО атынан алыс шетелдерде делегация басшысы болып кетіп бара жатқанда жерлестері оны сырттай мақтан тұтатын. 1978 жылы Шымкент облысына бірінші хатшы болып ауысқанда онтүстіктер оны үлкен үмітпен қарсы алды. Ел үмітін ақтау басты міндетім деп білетін Асекең мұнда да экономикамен қоса халықтың әлеуметтік тұрмыссын, мәдениетін жақсартуға күш салды. Қысқа мерзім

ішінде бірнеше жаңа ғимараттар, әдемі гүлзарлар, мәдениет, сарайлары, кинотеатрлар, дүкендер тағы басқа мәдениет ошақтары бой көтерді. Елдің аузына іліккен Шымкенттегі ипподром да осы кезде дүниеге келген. Кейіннен осылардың көбісі жоспардан тыс салынды делініп, Асқаров зейнет демалысына шыққаннан кейін әлдекімдер арыз жазды. Құншілдердің көзіне күйік болған осы жетістік Асекенде партия қатарынан шығаруға себеп болды.

Қысыла жүріп қаржы тауып, халық игілігі үшін салынған бұл ғимараттарды Асекен арқалап кетпесе де оның қыр сонына түсушілер бәрібір қоймайды. Дәл сол қарсанда «Желтоқсан оқиғасы» бүрк етті. Енді Асқаровты соның негізгі «ұйымдастырушысы» ретінде қаралай бастаған.

Ақыры дегендеріне жеткен олар бұл кісіні теміртордың арғы жағынан бір-ақ шығарып тынды.

Егер осы жалған айыптауды Асқаров өз қара басын қорғау үшін мойнына алса, Қазақстанда ешбір қасиет қалмайтыны құншілдердің ойына кіріп-шықпаған. Асқаровқа қарай көзделген қару келесі ретте Дінмухамед Қонаев ақсақалды қарауылға алатынын ол пенделер қайдан білсін. Тозақ отына күйіп, темір тордың ішінде төртжылдан астам уақыт аласұрған қазақтың арыстан ұлын империяның қорқаулары жан-жақтан талағанымен, ештеңе өндіре алмады. КСРО Бас прокуратурасының аса маңызды істер жөніндегі тергеушісі В.И.Калиниченко Асқаровпен алысамын деп жүріп, өзі тентіреп кете жаздаған соң, ол істің материялдарын жоғалтып жіберді. Бірақ Қазақстанда коррупция болмауы мүмкін емес деп зәріп шашқан КСРО Асқаровты қанды шенгелінен босатқысы келмеген. Енді оған «пара алды» деген жала жабылды.

Жалғанда тергеудің «дөңгелегі» бірайналып кетпесін деңіз. Бір айналған соң оны кері айналдыру аса қыын. Сонау 37-ші жылдардың қандыбалактарынан қалған бұл «дәстүрдің» қаймағы бұзылмақ түгілі, қоюолана түскенін несіне жасырамыз. Олар үшін «Адамның басы – Алланың добы». Егер Асанбай Асқаровтың түрмеде жатқан кезде жазған өз сөзімен айтсақ:

«Талатам!»- деп анаңды,
«Қаматам!»- деп балаңды.
«Өлтірем!»-деп өзінді,
Шұқиды кеп көзінді.

Бірақ олар бұл жолы Асекенде қаматқанымен, талата алмады. Көзін шұқығанымен өзін өлтіре алмады. Құдай ондағанда заман өзгерді. Империя құлады. Қазақтың қадірлісін Қырғыз елінің заңымен соттап, туысқан екі халықтың көңіліне көлеңке түсіргісі келген арам пиғылдары да орындалмады. Нұрсұлтан Назарбаев пен Асқар Ақаевтай елбасылары бар екі

халық өз ерлерін енді ешкімнің езгісіне салып қоя алмайтыны да занды құбылыс болса керек.

Несіне жасырайын мұны бүгін.

Өліммен артықтығым – тірілігім.

Көне алмаспын тағдырдың тәлкегіне.

Қайда менің адамдық – ірілігім,- деп ішкүса бол іштей тағдырына налып жүрген Асекеңнің қолына осы жылғы қыркүйектің 13-і күні Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы корупцияға қарсы құрес жүргізетін арнайы прокуратурадан ақтау қағазы келіп тиді.

Әңгіме соңына таман сол қағазben танысқым келетінін Асекеңе тағы да ескерттім. Ақырын көтеріліп, терезе алдында тұрған үстелдің тартпасынан бір парақ қағазды алып ұсынды. Онда былай деп жазылған екен:

«Бұрынғы әрекеттеріңізде ешқандай қылмыстың белгілері болмауына байланысты сізді қылмысты адам ретінде қуғындау әрекеттері тоқтатылғанын хабарлаймын.

Сонымен қоса 1995 жылдың 25 тамызынан бастап сізді қылмысты адам ретінде қуғындау әрекеттерін тоқтату жөніндегі қаулының көшірмесі қоса жіберілді

Коррупцияға қарсы құрес жүргізгені үшін арнайы прокурор, юстиция аға кеңесшісі Қ.Қарбузов».

Алты беттен тұратын қаулыны оқи бастағанда А.Асқаровқа жала жауып, оны осыншама сергелденге салған екі жұзділердің аты-жөндері мен олардың о бастағы сұрқия жауаптарына көзім тұсті. Әрі қарай оқуға ыңғайсызданып, парастарды қайта жаптым.

- Асеке, рұқсат болса, маған сенсеңіз мына қағаздарды қазір өзіммен алып кетіп, бірнеше дана етіп көбейтейін де, біреуін өзіме қалдырып, қалғанын сізге әкеп берейін, дедім. Деуін десем де, ұзақ жыл күткен, қолындағы жалғыз дана құжатты бірінші кездескен адамға бере салу оңайға түспейтінін кештеу түсіндім. Асекең сәл ойланып тұрып:

- Бір-бірімізге сенбесек, азаматтығымыз қайсы. Мінеки, ала ғой,- деді.

«Әй Асеке-ай бәлкім осы аңғал адалдығыныз, сенгіштігіңіз сізді кезінде қатты сүріндірді ме екен? – деп те ойладым есікке беттеп бара жатып.- Әйтеуір, енді сізді бір құдайым аман қылғай!. Ел-жүртіңыздың ортасында ойлы да парасатты кейіпіңізден жаңылмай, мына бейдауа заманың ұлы күштің дүмпүіне дес беріп, құлы да қын күндерді басынан кешіп жатқан отандастарыңызбен әмсө бірге болыңыз. Сіз қағаз жүзінде бүгін ақталғаныңызбен, халқыңыздың ойы мен санасында, жүрегінде бір күн де «қараланып»көрген емессіз!.. ».

Осындаған табиғатта ой құшағында сыртқа шықтым. Дүниеде адалдығынды, ақтығынды ұғынғаннан, сезінгеннен үлкен бақыт бар ма екен, сірә?! Жоқ-ау! Жоқ! Нағыз елін, жұртын сүйген арда мінез азаматтарға бұдан артық бақыт жоқ!

«Ештен кеш жақсы» демейтін бе еді?! Сарғайып, сағынтып жетсе де осындаған бір қуанышты сезімнің Асекендей ағамыздың есігін қағып, төріне шыққанына қалың елдің қатардағы бірі бол біз де қуандық

Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан» газеті,

18 қараша 1995 жыл

Ату жазасына кесілгендер өлім алдында не ойлады?

«Бас шабатын балта астына күштеп итере салған адамды қорқыныш сезімі кернегені сонша, тіпті оның ауруы ұстап, бүкіл денесі діріл қақты. Домалап жерге түскен бас сол сәтте-ақ жан берді, ал дene болса қорапта жатып секіре берді. Жиырма минөттен соң молаға әкелгенде де өліктің тәні көпке дейін діріл қағып жатты.» (Сұлтан Сартаев «Ар мен дар алдындағы сөз». Алматы, 2001. Альбер Камюдің осы кітаптағы «Гильотина хақындағы пайымдаулар» атты мақаласынан үзінді).

Бұл тақырыпқа осыдан он шақты жыл бұрын бір соғып өткенім бар еді. Онда өлім жазасына кесілгендердің үкімі қалай орындалатыны, жалпы осы

жаза бүгінгі таңда керек пе, керек емес пе деген сауалдар төңірегінде пікірлер қозғалған болатын.

Енді осы тақырыпқа басқа да бір қырынан келіп, тереңірек, толығырақ жазуға мүмкіндік туып отыр. Ол мүмкіндікті туғызған – белгілі зангер ғалым, профессор Сұлтан Сартаевтың «Ар мен дар алдындағы сөз» атты кітабы болды.

Таяуда газеттің бір тапсырмасы бойынша ол кісіге арнайы жолықтым. Кетер кезде Сұлтекен баспадан жаңа ғана жарық көрген кітабын ұсынып, қолтаңба жазып берді.

Әдетте жаңа кітап қолымызға түссе, алдымен оның алғашқы бетіндегі алғысөзге үцілеміз ғой. Онда: «... Эр әңгімеде зұлымдық пен қайырымдылық, арамдық пен адалдық, қатыгездік пен мейірбандық, өтірік пен шындық арасындағы қүрес, өмір мен өлім туралы философиялық пайымдаулар бар. Егер осы айтылғандарға Сұлтан Сартайұлының Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Кешірім жасау жөніндегі комиссияның төрағасы болғандығын, дар мен ар алдындағы кешірім сұраған талай өтінішшагымдарды талқылап, комиссия мүшелерінің шешімдерін Президенттің қарауына ұсынғанын ескерсек – бұл кітаптың құны бірнеше есе арта түседі» деп жазылыпты.

Яғни, мұндағы әңгімелердің бәрі нақты деректер негізінде жазылған деген сөз. Бұл жерде сондай-ақ ату жазасы туралы әрбір үкімнің астында Президенттің қолы тұрғанын сеземіз.

Мен кітапты қолыма тиген күні бір түн ішінде түгелдей оқып шықтым. Бұдан кейін біразға дейін өзіме-өзім келе алмағаным да рас. Біреулермен алған әсерінді бөліскің келеді екен. Алайда бұл кітапты әзірге менен басқа кім оқығанын білмеймін. Ақыры Сұлтан Сартайұлының өзіне телефон шалдым. Уақыты болса кездескім келетінін айттым. Ол кісі келісті.

Күн сенбі. Сұлтекенің атшаптырымдай қызмет бөлмесінде онаша әңгімелесіп отырмыз.

- 1990 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің жанынан Кешірім жасау жөніндегі комиссия құрылды, - деп бастады Сұлтекен әңгімесін. – Бұл комиссия тек өлім жазасына кесілгендердің ғана емес, басқа да ұзақ мерзімге сottalғандардың, немесе жазақсыз сottалдым деп, мемлекет басшысынан араша сұрағандардың арызын алдын ала тексеріп қарайтын болды. Қорытынды пікірлерін Президентке ұсынады. Елбасы бәрін сраптай келе өзі шешім қабылдайды. Комиссия төрағасы етіп мені тағайындағы. Төрағаның

орынбасарлығына Алматыдағы №111 мектептің директоры Владимир Кривобородов деген азамат бекітілді. Комиссия мүшелері төрт адамнан тұратын. Мұнымен қоса оның құрамына республиканың прокуроры, Жоғары соттың төрағасы, Ішкі істер, Әділет министрі, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің төрағасы енді.

- **Сонда Жоғарғы соттың өлім жазасы туралы шығарған үкімі соңғы шешім болмағаны ғой.**
- Жоғарғы соттың үкімі – соңғы үкім. Ал өлім жазасын кесілген адамның Президентке өтініш жазуы, жазбауы өз еркінде. Егер жазбаса, сот үкімі белгілі уақыттан кейін орындалады.

Кешірім жасау комиссиясы өздігінен шешім қабылдамайды. Тек мемлекет басшысына ұсыныс түсіреді.

- **Сонда заң алдында бәріміз бірдей дегенімізben Президент билігі бәрібір заңдан жоғары тұрған сияқты болып шығады ғой. Оның үстіне елбасының қолымен адам тағдырын шешудің қажеті бар ма?**
- Президент мемлекет басшысы болғандықтан сол мемлекеттің кез келген азаматының өмірін сақтауға міндетті. Өлім жазасына кесілген қылмыскер де осы мемлекеттің азаматы... Енде, өлім жазасына кесілгендердің не істеп, не қойғанына қарамастан оның өлім алдындағы ақтық сөзін Елбасы тыңдауға тиіс. Президент те ет пен сүйектен жаралған пенде. Сондықтан ол занды сот үкімі мен қылмыскердің соңғы жанайқайын өз көніл сүзгісінен өткізеді, қылмыскердің жүргегінен де бір жылт еткен адами сезімнің ұшқынын іздейді. Содан кейін соңғы шешім қабылдайды. Себебі адам өмірінен қымбат ештеңе жоқ. Ол бір-ақ рет беріледі. Сол өмірді қалай да сақтап қалуға тырысамыз.

Өлім жазасы – қылмыскердің қолынан өлген адамдардың кегін қайтару емес, алдағы уақытта қасақана кісі өлтіруге жол бермеудің амалы. Өлмейтін пенде жоқ. Кеудесінде жаны бар адам әйтекеір бір күні ақыретке баратыны ақиқат. Бақылышқа болғалы тұрған адамның өлім алдындағы сөзін қастерлеп тыңдалап, ақырғы өтінішін артында қалғандар орындауға тырысады.

Егер кісі өлтірген қылмыскер адами сезімнен айырылып, екі аяқты жыртқышқа айналып кетсе, шара қайсы. Одан тек құтылудан басқа амал жоқ. Елбасы осыған көз жеткізсе, сот шешімін қалайша мақұлдамасын.

Президенттің сіздердің ұсыныстарының қайтарып тастаған кездері болды ма?

Мұндай жағдай болған жоқ. Біздің ұсыныстарымыздың бәрін қабылдалап, бекітіп отырды.

Сіз комиссияға төрағалық еткен кезде өлім жазасына кесілгендердің бәрінің үкімі орындалды деп түсінеміз ғой.

Әрине. Ал енді ұзақ мерзімге сотталғандардың кейбіреулерінің түрмедегі тәртібіне қарап, мерзімдерін қысқартуды сұраған кездеріміз болды. Елбасы олардың ешқайсысына қарсылық білдірген жоқ.

- **Сұлтеке мына «Ар мен дар алдындағы сөз» деген кітабыныңда ату**

жазасына кесілгендердің өлім алдындағы ақтық жанайқайларын түгелдей келтіріпсіз. Газет бетінде ол туралы нақтырақ жазсақ қайтеді?

Бұл жөнінде осы кітапта бәрін жаздым-ау деймін. Дегенмен сұраған екенсің, бұрынғы ойларымды қайталасам да жауап беруге тырысайын, - деп Сұлтекен ұзағынан сөйлеуге дайындалды. Мен енді ол кісінің сөздерін бөлмеуге тырыстым. – Өлімнің де ағы мен қарасы болады. Ақ өліммен өле білу де абзал. Әділдік жолында өлген адам ажалды да женғен адам деп білемін. Ал өзгенің өмірін қастандықпен қиып, қаныпезерлікпен тартып алғандар, бұл өмірден қара өліммен кетеді. Оларға шығарылған өлім жазасы – Аллатагаланың о бастағы ғаділ келісімін орындау ғана. Өмір адамға құдіреті құшті Аллатагаланың еркі бойынша берілгенімен қасиетті Құранның «Мұлік» сүресінің 9,2 бөлімінде «Ол (Аллатагала) қайсыларының қандай іс істейтіндерінде байқап көру үшін өлім мен өмірді қатар жаратты» дедінген. Шындал келгенде қанша жасаса да адамның өмірі қамшының сабындан қысқа ғой. Сондықтан бұл өмірде біреудің қанын жүктемей-ақ адаптациянда кеткен адам ғана өмір сүрдім деуге толық қақысы бар. Жалпы, адам өлтірушілер нағыз қорқақ адамдар. Өлім жазасына кесілгендердің кешірім беру туралы арыздарын қараған кезде менің көзім осыған толық жетті.

Қанышерден асқан қорқақ жок

1988 жылдың соңғы айларында Алматыдағы ҚазМУ қалашығының маңынан бірнеше қызы ай сайын үшті-күйлі жоғалып жатқаны туралы хабар елді қатты алаңдатты. Әр айдың 21-22 жүлдэзында қас қарада қалашықтың әл-Фараби даңғылы жағындағы кіреберіс қақпаның алдында аңдып тұрып, жалғыз келе жатқан қыздарды ағаш арасына күштеп апарып, зорлап, сосын денесін қорлап, қоқыстың арасына көміп отырган қаныпезер Иван Манджиков көп ұзамай қолға тұсті. Сонында өлім жазасына кесілді.

1990 жылы үкім орындалар сәтте ол өлімнен қорқып, жан дауысы шыға шыбын жанын қиюоды сұраған мына сөзіне назар аударғым келеді. Жауыздың жазғандарын үтір, нүктесін өзгерпестен өз тілінде берейік:

«... Да, мной совершенно ряд тяжких преступлений... Я с самого начало предварительного следствия и на суде давал чистосердечные, правдивые показания, что способствовал быстрейшему раскрытию моих деяний, мной по настоящему осознан мои преступления, мне трудно просить, уж слишком тяжкие преступления совершены мной! Ноя верю в гумманность нашего государства, в котором происходит утверждения этого принципа – ведь нельзя ни кому и не в какую часть ни карать, ни миловать! Такое требование сегодняшнего дня, а в условиях формирования правового государства, его надо соблюдать особенно строго. Я знаю что мое дело уголовное – серезное и требует не только строго, но и человеческого подхода, и Вам будет очень трудно пойти на тот шаг, который теплиться в моей душе. Дайте мне этот последний шанс.!

... Прошу Вас помиловать меня, и дать мне возможность честным трудом искупить свою вину. Манджиков».

Жап-жас қыздарды зорлап өлтіргенімен қоймай, аяғын кесіп өзенге тастаған, мойыны мен ішек-қарынын, жыныс мүшесін тілім-тілім қылыш бункерге тыққан жауыздың жан тапсырар алдында аузына түскен сөздері осы.

Бұл сөздерді оқиға комиссия мүшелері бір-біріне қарауга батылдары жетпей, үнсіз отырысып қалды. Олар Манджиковтың өтінішін талқыға салуға үялады. Сол үнсіз қалпы сот үкімі бір ауыздан қолдады.

Ар-ұяты кеш оянған...

- Мен Кешірім жасау туралы комиссияның төрағасы болған кезімде жүздеген кісі өлтірушілерден арыздар түсті. Солардың ішінде өз ісіне кешірім сұрамаған Досхоев Мұса деген қылмыскер болды. Ол бір жүргізушиңі машинесі үшін өлтіріп, денесін өзенге лақтырып тастаған. Машинесін бөлектеп сатуға апарғанда ұсталды. Өлім жазасына кесілгеннен кейін ол былай деп жазады: «Мне очень трудно сейчас писать о прощении, никто не вернет этому человеку жизнь, а его близким его самого... Верьте, я говорю правду, раскаиваюсь».

Мен мұны қанішердің өлер алдында аз да болса арының оянғандығы, өз өлімін батылдықпен адамша қабылдауды деп есептеймін.

Жалған намыс

- Қазіргі кезде болмашы нәрсеге бола кісі өлтірушілер жиілеп барады. Бір мысал. Ұзынағашта Сиқымбай деген жігіт (кейіпкерлердің аттары өзгертуілген) Әсия деген қызға ғашық болып, өлердегі сөзін айтып жүріп үйленеді. Екеуінен бір бала туады. Сол бала екі жастан аса бергенде араларына сайтан жүгіреді. Әсия қит етсе «сен еркек емессің» деп күйеуінің намысына тие береді. Келе-келе әйелі оның әке-шешесіне тіл тигізеді. Бір күні түнде кезекті ұрыс-керіс үстінде Сиқымбай әйелін пышақтап тастайды. Арашаға түскен қайын енесіне де пышақ салады. Жаны оңайлықпен шыға қоймаған Әсияны буындырып өлтіреді. «Еркектің қандай болатынын көрсетейін!» дейді де әйелінің сіңілісі Наргұлді де зорлап тастайды. Бар оқиға осы.

Қазақ намысқой халық екені рас. Намыс жолында талай ерлікке барған. Бірақ жалған намысты жамылғы етіп, талай ездікке барғандар да баршылық. Сиқымбай солардың бірі. Истерін істеп болып, артынан өкініп, өмірін сақтауды сұрайды. Бірақ бұл өтініші орындалмады.

Естілмеген жанайқай

- Бұл оқиға тек Беріkbай Өмірзақовтың емес, бүкіл қазақ халқының басына түскен қасірет еді.

Ол Семей облысындағы полигонның нағыз орталығы – Абай ауданы Саржал ауылында 1951 жылы дүниеге келген. Бала кезінен сол маңайда әкесімен бірге қой баққан. Сөйтіп жүргендеге сынақ әсерінен пайда болған «атом көлдеріне» талай рет шомылған. Есейе келе жүйке ауруына

шалдыққан. Өзін-өзі өлтірмекші болып асылып тұрған жерінен адамдар талай рет оны құтқарып алған.

Басынан сөз асыра алмайтын ашуланшақтықтың салдарынан бір адамды таяққа жығып, біреуін өлтіріп тынған. Жай уақытта одан жақсы адам жоқ. Таланттан да құралақан емес. Өлім алдындағы ақтық сөзін өлеңмен жазыпты. КСРО-ның қара ниет саясатын сынай келіп, Семей полигонының қазақ халқына тигізген әсерін ашына суреттейді. Өзі сол қасіреттің құрбаны екенін айтады. Аурудың салдарынан абайсызда кісі өлтіргенін дәлелдеуге тырысады.

Әйтеуір осы шындыққа көз жеткізсеңіздер болды жейді. «Бірақ өмірімді сақта деп кешірім сұрамаймын. Себебі, әлдекімдер жүйкеме тисе, тағы да кісі өлтірмеске кепілдік бере алмаймын» дейді. Дәрігерлер ол қылмыс жасағанда ақыл-есі дұрыс болған деген анықтама беріпті. Берікбайды кешіргіміз-ақ келді. Алайда кісі өлтіруге кепілдік бере алмаймын деп өзі ашық айтып тұрған соң ештеңе жасай алмадық. Оны тірі қалдыру – тағы біраз жазықсыз жандардың өліміне жол ашумен бірдей көрінді бізге, - деп Сұлтекең әңгімесін бір қайырып тастады.

- **Өмір бойы қамауда ұстау жазасына қалай қарайсыз?**
- Соңғы кезде бүкіл дүние жүзінде өлім жазасымен қатар өмір-бақи тұтқында ұстау жазасын енгізу туралы ұсыныстар ауыздан түспей келеді. Өзіңіз көз алдыңызға елестетіп көрініші, өмірбақи қамауда отырған адам 4-6 шаршы метрлік төрт қабырғадан басқа ештеңе көрмейді. Тәулігіне 1,5-2 сағатқа таза ауа жұтуға далаға шығады. Онда да төрт қабырға мен аспаннан басқа ештеңе көрмейді.

Таяуда мен радиодан өмір бойы тұтқында отыру жазасына кесілген адамның сұхбатын тыңдадым. Ол: «Күн сайын, сағат сайын бүйтіп азапқа түсіп өмір сүргенше өліп кеткенім артық еді дейді», - деп Сұлтекең осыған байланысты мына бір әңгімені айтып берді.

Тұрмеде отырып ғалым болған

- Тарихта менің білуімше, өмірлік қамауда отырған кісінің өзіне жұбаныш тапқаны жөнінде бір-ақ дерек бар.

Стоун деген американдық жас жігіт бірде өзінің үйленгелі жүрген ғашық қызын әлдекімнің зорлап жатқан жерінде ұстінен түседі. Қызғаныштан өзін-өзі ұстай алмай зорлықшыны сол мезетте өлтіріп жібереді. Сөйтіп, өмір бойы қамауда отыру жазасына кесіледі. Төрт қабырғаның аясында уақыт өтіп жатады. Бірде ол өзі жатқан абақтының торлы терезесінің жақтауына келіп қос шымшық торғай ұя сала бастағанын байқайды. Шымшықтарды үркітіп алmas үшін ең түкпірге барып, күні бойы қозғалмай отырады да, торғайлардың күйбең тіршілігін қадағалайды.

Олар неше күнде ұя жасап болғанын, жұмыртқаларын қанша күн басқанын, жаңадан шыққан балапандарды енесі күніне қанша рет тамақтандырғанын, олардың қалай өсіп жетілгенін, қанаттанғанын, ақыры үяларын тастап ұшып кеткен сэттерін түгелдей қағазға мұқият жазып

отырады. Бұдан кейін ол ұяға тағы басқа құстар келіп балапан басады. Олар туралы да жаза береді.

Сосын ол алғашқы мақаласын құстардың өмірін зерттейтін – орнитология саласындағы журналға жібереді. Бұл мақала маман-орнитологтардың көңілінен шығады. Олар түрмеде отырған жас жігітке мақалаларын одан әрі жалғастыра беруін өтінеді. Арнайы әдебиеттер жіберіп тұрады. Ақырын түрмегі жас жігіт орнитология саласындағы ғылыми зерттеулермен айналысып кетеді.

Күндердің күні мұны естіген бір бай әйел оған сырттай ғашық болыш, қамқорлығына ала бастайды. Әдебиеттермен қамтамасыз етіп қана қоймай, тұрмыстық жағдай жасайды.

Стоун түрмеде 52 жыл отырады. Осы уақыт аралығында оның есімі дүние жүзіне әйгілі ғалым ретінде ғана емес, қамаудағы өмірін өз қолымен нұрландырған ғажайып адам ретінде де танылады.

Ғылыми қоғамдастықтың талабы бойынша Стоун 52 жылдан соң түрмeden босатылады. Ол бостандыққа шыға салысымен жүз метрдей жүгіріп барып, тұрып қалады. «Камерама қайтып барсамба екен, енді мен еркіндіктегі қандастарымның арасында адам құсап жүре алармын ба?!» деген ойға келеді.

Әрине, елдің бәрі Стоун емес. Мұндай жағдай миллионнан бір рет қайталануы мүмкін. Бәлкім қайталанбас та.

Айтайын дегенім, осындай жазаны бүгінде қолданудың реті бар ма?

- **Ал өлім жазасын ше?**
- Қазіргі кезде әлемнің 185 елінде өлім жазасы қолданылады. АҚШ-тың 37 штатының қылмыстық кодексінде өлім жазасы бар. 24 мемлекетте өлім жазасы мұлдем жойылды. Осы өлім жазасын жойған екі ел оны қайтадан орнына келтірді. Соның бірі – халқы өте аз Непал мемлекеті.

Өлім жазасына кесудің барысын «Халықаралық амнистия» атты ұйым қадағалайды.

Қазіргі Қазақстан жағдайында өлім жазасын мұлдем жоюға әлі ерте. Себебі, ұлттық менталитетіміз де, құқықтық санамыз да әлі толық пісіп жетілген жоқ.

- **Бұл жаза қылмыстық жағдайдың түзелуіне септігін тигізеді деп ойлайсыз ба?**
- Әзірге оның пайда, зиянын ешкім дәлелдеген емес.
- **Сот қателігі салдарынан жазықсыз адамдардың өлім жазасына кесіліп кеткендігі жайында не айтар едіңіз?**
- Бұдан бірнеше жыл бұрын КСРО кезінде Брянскіде сегіз адам өлім жазасына кесіліп, үкім орындалды. Кейіннен нағыз қылмыскерлер ұсталынып, ол адамдар кінәлі емес екендігі анықталды. Осындай жағдайлар қайталанбас үшін өлім жазасын орындауды үш жылға шегере тұру жөнінде шешім қабылданған. Біз де осы мерзімді ұстанамыз. Айта кетейін, біздің Қылмыстық кодексімізде бұрын өлім жазасына байланысты 31 бап бар болатын. Қазір оның саны 13-ке дейін азайтылды.

- **Жалпы, өлім жазасы дүние жүзінде қандай әдістермен жүзеге асырылады?**
- Дарға асу, электрлі орындыққа отырғызып өлтіру, газ толтырға камерада тұншықтыру, қарумен ату, гильотиномен (қылмысты адамның басын шауып алуға арналған арнайы құрал) бас шабу, инъекция (укол) жасау әдістері арқылы жүзеге асады.
- **Әлемде өлім жазасын ең көп қолданатын ел қайсы?**
- «Халықаралық амнистия» ұйымы 1997 жылы әлемнің 69 елінде 4364 адам өлім жазасына кесіліп, о дүниеге аттанғанын тіркеді. Бұл мәселеде алда келе жатқан елдер – Қытай (1976 адам), Иран (143 адам), Сауд Арабиясы (122 адам), АҚШ (24 адам).
 - Бізде ату жазасы қолданылады. Оған өзініз күә болған кездеріңіз бар ма?
 - Жоқ, ондайды көрген емеспін. Естуімше, үкім орындалар сэтте прокурор, дәрігер, тағы басқа құқық қорғау органдарының адамдары қатыстырылады. Қылмыскердің ақтық өтініші қанағаттандырылмағаны оған ресми түрде естіртіледі. Сосын ақтық дыбыс шығармас үшін оның аузы сыртынан арнайы затпен бекітіледі. Екі адам екі жағынан жетектеп, арнайы науаның қасына әкеle бергенде желке тұсынан жендет келіп атады. Қаны науаға ағызылады. Дәрігер оның өлгені туралы акт жасайды. Қалғандары қолдарын қояды.
- **Сонда өлім жазасына кесілген қылмыскердің Кешірім жасау комиссиясына жазған арызы оның өлер алдындағы ақтық сөзі, соңғы ойы дейміз той.**
 - Иә, одан кейін қылмыскермен ешкім тілдеспейді.
 - **Атылған адамның қайда жерленгені де көрсетілмейді еken той.**
 - Меніңше, осы дұрыс емес. Үкім орындалғаннан кейін өлген адамның денесін оның туған-туыстарына қайтарған жөн сияқты.

**Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан» газеті.**

Жол жиегі жеке адамның меншігі емес

Уақытша аялдаған автокөлік иелерінен ақша жинау әрекеттері тоқтамай түр

Таяуда мынадай бір жағдайға жолықтым. Сенбі күні жеңіл көлікпен Алматының «Ақсай» З «б» шағын ауданының №34 үйінде тұратын ағайындарымызға жол тарттым. Ол үй қаланың күнбатысындағы автокөлік базарына таяу орналасқан. Аулаға кіре берісте шағын «шлагбаум» алдыннан шықты. Оның жанында бір жігіт тұр. «50 теңге төлеңіз», – дейді.

- Сен мына үйлердің бөрін ауласымен қоса жекешелендіріп алып па едің? – деп сұрадым. Ол бір жапырақ қағазды көрсетті. Онда сол шағын ауданның КСК бастығы қолын қойып, мөрін басып, сол жігітке сол жерде тұрып табыс табуға рұқсат етіпті. Себебі, сенбі, жексенбі күндері автокөлік базарына келгендер өз көліктерін осы үйлердің ауласына қоюды әдетке

айландырған. Сондықтан осы екі күнде ептеп ақша тауып қалуға мүмкіндік бар екен.

Егер онсыз да тар аулаға сырттан келген бөтен көліктерді жібермейсіз десе, бір сәрі. Ақшанды төлесең біріншінде бірін шықсан да өте бер.

Ерілкіз көлігімді сол маңайға тастап, ары қарай жаяу жүруіме тұра келді. Ал басқалар үн-түнсіз ақшаларын төлеп өтіп жатыр. Не үшін төлегендерін өздері де білмейді және ол жөнінде ойланғылары да келмейтін сияқты.

Міне, заңсыздық деген осы. Ол аяқ астынан-ақ кездесе береді. Бірақ оны көрмейсіз, көрсекте мән бермейміз.

Енді Алматыдағы базарлар мен вокзалдардың, ірі мекемелердің маңайында үстеріне сары күртеше киіп, қолдарына ала таяқ ұстаған жігіттерге жол жиегіне аялдағаның үшін ақша төлемей көр. Ол үшін жаға жыртысадан да тайынбайды.

Таяуда Алматы қалалық прокуратурасынан осы істердің қаншалықты заңды екенін сұрағылбыз. Ондағылар жол жиегіне уақытша аялдаған көліктерден ақша жинау заңсыздық қана емес, оның астарында кәдімгі сыйайлас жемқорлықтың белгісі жатқанын жасырмады. Сонымен қоса тексеру барысында прокуратура тарапынан жиналған ресми деректерді алдымызға тартты.

«Благоустроствоның» былықтары

Алматы қалалық прокуратурасы 2001 жылдың қараша айында «Жер туралы» Заңын Алматыда қолданылуы туралы арнайы тексеру жүргізілті. Тексеру барысында жалпыға ортақ мемлекеттің жерін өз жеке меншігіндей пайдаланып, халықтан заңсыз ақша жинауға әдеттенгендердің ісі әшкереленіпті. «Әшкереленіпті» дегеннің өзі жәй сөз. Себебі, бүгінде кәдімгі алпауытқа айналған жемқорлар прокурорлардың тексерулеріне, олардың нұсқауларына пысқырыпта қарамайтын болыпты.

Бұл сөзімізге сенбесеніздер, Алматының базарлары мен ірі мекеме маңындағы автокөліктер тоқтап тұрған жерді барып қарасаңыздар. Кеуделеріне қызыл қеудеше киген жігіттер әлі сол баяғыдай жүргізушілерден ақша жинауда.

Жеңіл көліктерден – 50 теңге, жүк көліктерінен – 150 теңге, тіркемесі бар «КамАЗ», «МАЗ» сияқты жүк көліктерінен – 200 тенгеден. Ақша

жинаушы жігіттерден құжат талап етіп, мұның заңсыздық екенін ескертсөн үн-түнсіз саусақтарын шошайтып, жоғары жақты нұсқайды. Сонда жоғары жақтағылар кімдер дейсіздер ғой. Ол – «Благоустройство», ашық акционерлік қоғамы көрінеді. Президенті – А. Карпов деген азамат.

Прокуратураның анықтамасында бұл жөнінде былай деп жазылған: 1995 жылдың 10 наурызында Алматы қаласының әкімі «Алматының жалпы қолданыстағы жерлерінде орналасқан уақытша автотұрақ орындарын «Благоустройство» мемлекеттік акционерлік қоғамына беру туралы» №47 қаулысын шығарады. Бұл қаулы сол жылдың 21 сәуірінде қалалық мәслихаттың V сессиясында бекітіледі. Кейіннен «Благоустройство» бұл жерлерді «Уақытша автотұрақтар басқармасы» (УАБ) деп аталатын ашық акционерлік қоғамға беріп жіберді. Бірақ, бұл басқарманың құрылтайшысы «Благоустройство» ААҚ-ның өзі болып қала берген.

Қалалық прокуратура мұның бәрі, яғни, Алматы қалалық әкімшілігі мен мәслихаттың уақытша автотұрақ орындарын «Благоустройство» ААҚ-ға беруі туралы шешімдері заңсыз шешімдері, заңсыз екенін дәлелдейді. Себебі, Конституцияның 4- бабы бойынша адамдардың құқы, бостандығы мен міндеттеріне қатысты қаулы –қараплар міндетті түрде басапасөз арқылы халыққа жариялануы керек. Ал, қалалық әкімшіліктің бұл қаулысы еш жерде жарияланбаған. Сонымен қатар ол «Жер туралы» Заңға да қайшы келеді.

Біріншіден, УАБ-тың жол жиегіндегі уақытша автотұрақтарға иелік етуге құқық беретін занды құжаттары жоқ. Олардың қолында тек жол жиегіндегі уақытша автотұрақтардың жалпы саны мен орны көрсетілген құжатсымақтары ғана бар. Оған жергілікті атқару органдарының бастықтары қол қойғанымен, жол жиегінің қанша көлемі уақытша автотұраққа бөлінгені нақты көрсетілмеген.

Екіншіден, уақытша пайдалануға берілген жер телімінен салық немесе жалға беру ақысы алынып, ол бюджетке өткізілуі тиіс. Алайда, бұлардың бірі де жасалын баған және әкімшіліктің қаулысында бұл жөнінде ештеңе көрсетілмеген.

Үшіншіден, қаланың ішіндегі жер телімі уақытша пайдалануға тек жеңіл бекеттер (дүңгіршектер, автотұрақтар, жарнама тіректері, тағы басқа жеңіл құрылыштар) салу үшін ғана беріледі. Бірақ, кейінгі алты жыл ішінде УАБ мұндай жұмыстардың бірінде жасамаған.

Сондай- ақ, жол жиегіндегі автотұрақтардан салық жинау ісі салық заңына қайшы келеді. Себебі, жол жиегіндегі уақытша тоқтаған автокөлік иелерінен салық жинау мәселесі бұл занда қарастырылмаған. Өйткені, Автокөлік иелері жыл сайын онсыз да көлік салығын төлейді. Көлік салығының ішіне жол шығыныда кіретіні белгілі. Соған қарамастан автокөлік иелері жол жиегіне тоқтағаны үшін тағы да қосымша ақша төлейді. Олай болса автокөлік иелері жолда жүргені үшін бір рет және тоқтағаны үшін екінші рет салық төлеген болып шығады. Сонда қалай, жүргізушилер автокөлігін жол жиегіне емес, жолдың ортасына тоқтатылуы керек пе еken?

Бұл дегеніңіз, бұлдірмей қанаудың бір түрі ғана. Осыны түсінетін кез келген сияқты. Ең өкініштісі, жол жиегінен түскен ақша мемлекет қоржынына емес, жеке біреудің қалтасына түсіп жатқандығы. Ол жөнінде жоғарыда айттық. Дегенмен, әлі де тереңдеп айту керек болып тұр.

Қалалық прокуратура тағы да мынаны анықтаған: 1995 жылы Алматы қалалық әкімшілігі жалпы қолданыстағы мемлекеттік жерлерге орналасқан автотұрақ орындарын, «Благоустройство» ААҚ -ға бергенде бұл қоғамның акциялары түгелдей мемлекеттің иелігінде болған көрінеді.

1997 жылы мемлекет осы акциялардың «ДЭУ - автобаза» акционерлік қоғамына берген. Олай болса, бүгін де «Благоустройство» ААҚ мемлекеттің жерін (жол жиегін) жүргізушилерге сатып одан түскен қыруар қаржыны түгелдей өз қалтасына басуда. Ол оны қандай жолмен іске асырады дейсіздер ғой. Тағы да нақтылай түсейік.

УАБ жол жиегінен түскен қаржыны өз есеп –шотына аударады. Одан кейін ол қаржы УАБ-ның құрылтайшысы – «Благоустройство» ААҚ-ның есеп-шотына жөнелтіледі. Мұнымен қоймай УАБ-тың өзі осы Алматыдағы жол жиектерін тағы біреулерге жалға беріп, қосымша пайдаға кеңеліп отыр.

Мына «қызықты» қараңыз. Қаланың әр ауданындағы уақытша автотұрақтардан (жол жиегінен) ай сайын жиналатын ақша көлемін алдымен қалалық әкімшіліктің экономика жөніндегі комитеті (төрайымы – Васильева Л.А.) анықтайды еken де, оны әкімнің орынбасары Заяц Я.И. бекітеді еken. Сосын бұл кәдімгі жоспар түрінде УАБ-қа тапсырылады.

Бұл шығатын қорытынды – бұл былық-шылықты Алматы қалалық әкімшілігінің өзі ұйымдастырып, заңсыздыққа жол беріп отыр деген сөз. Жол жиегінен түсетін қыруар қаржыға қала шенеуніктері де қол сұғуы мүмкін-ау деген ой еріксіз оралады.

Көлденең табыс көлемі

2000 жылдың басынан бастап қалалық прокуратура тексеру жүргенге дейінгі уақыт (2001жыл, 10 қыркүйек) аралығында тек жол жиегінен 91 миллион теңге «пайда» түсіпті. Ал мекемелермен келісім негізінде қосымша 6 миллион теңге тағы түскен. Осы қаржының 27 миллионы УАБ-ты ұстап тұруға, 16 миллионы – жалақыға. 1,2 миллионы талон сатып алуға жұмсалған. Әртүрлі қаржылық көмектерге 20 миллион теңге жұмсалған. Тек 44 миллион теңге «Благоустройствоға» қарасты жеке меншік құрылыштары мен көлік жолдарына қатысты мекемелерге аударылған. Сөйтіп, жалпыға ортақ жер – жол жиегінен түскен қаржы негізінен қаланы көріктендіруге емес, жеке адамдардың қалтасына түскен.

Бұл – «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы», заңының 120 бабы, 1- тармағын 4,5 – тармақшалары бойынша «Благоустройство» ААҚ-ның кәсіпкерлік ісіндегі заңсыздықтарға жол ашу болып табылады.» деп қалалық прокуратура жалпылама түсінік жасайды.

Алайда, бұған кім жол ашып орырғанын ашық айта алмайды. Ол, әрине, Алматы қалалық әкімшілігінің өзі екенін түсіндік.

Деректерден шошыманыз

2001 жылдың 20 тамызында Алматы қалалық прокуратуrasesы салық қызметкерлерімен бірге мынадай жерлерге тексеру жүргізілті: «Ақбұлақ» базарының маңайы. Бұл жерде таңғы сағат 9-дан кешкі 6-ға дейінгі аралықта 772 автокөлік жол жиегіне қантарылып тұрған. Олардың жиналатын қаржы көлемі мөлшермен 38мың 600 теңге болуға тиіс еді. Алайда, жұмыс соңында ақша жинаушылар 4 мың 500 теңге ғана жиналды деп мәлімдеген. Жүргізушілерге ақша төлемдері үшін 120 талон берген. 100 талон өздерінің қолдарында қалған.

Жібек жолы көшесіндегі орталық базардың алдында УАБ-тың 109 мәшинеге арналған орны бар. Тексерген кезде онда 135 автокөлік тұрған. Күні бойы бұл жерге 1080 көлік келіп, кеткен. Бірақ ақша жинаушылар осы күні 250 талон ғана сатқан. Күніне 12500 теңге жинауға тиісті еді. Шын мәнінде 5 мың теңге жиналды. Артық ақша қайда кететіні айтпаса да түсінікті.

«Заңғар» акционерлік қоғамының (бұрынғы ЦУМ) алдында 100 машинаға орын бөлгенімен, бұл жерге күні бойы 639 көлік келіп кетеді. Оларға 203 талон (10мың 150 теңге) сатылуға тиісті болса, шын мәнінде 119

талон (5 мың 950 теңге) ғана сатылған. Сонда 520 көліктен алынған ақша тағы да жеке қалталарға түсті . «Алатау» және «Алатау Бриз» базарының маңында 90 мәшинелік орын болса, тексеру сәтінде ол жерде 310 көлік тұрғаны анықталды.

«Алматы- 1» вокзалының алдындағы жол жиектерінде таңғы сағат 9 бен кешкі 6 аралығында 350 көлік тұрған. Одан түсстін қаржы 17 мың 500 теңге болуға тиіс еді. Алайда, кешкі ауысым кезінде түскен пайда 4 мың теңгені ғана құраған.

Құрылтайшысы «Благоустройство» ААҚ болып табылатын УАБ өздеріне қарасты жер телімдерін тағы басқа заңды тұлғаларға жалға өткізіп құйып, олардан да ақша жинап отыратыны жөнінде жоғарыда айтылды. Осы тұрғыдан нақты мысалдар «Тастақ» базарының маңындағы жол жиеліктерінің УАБ «Жер туралы» Заңның шектеулеріне қарамастан «Тастақ» ЖШС-ға ешқандай құжат толтырмай-ақ жалға бере салған. Сөйтіп, олармен ай сайын жаңадан келісімдер жасасып отырған. Осы келісімдер бойынша олардан өткен жылдың тамыз айында 225 мың теңге көлемінде ақша жинау жоспарланған. Ол жоспарды Алматы қалалық әкімшілігінің экономика жөніндегі комитеті ресми түрде бекітіп берген. Кейіннен бұл қаржының көлемін осы комитет 131 мың теңгеге азайтыпты.

Діл осындай жоспар «Зер» ЖШС-на да жасалынып берілген. Одан ай сайын алынатын ақшаның көлемі 118 мың теңге . Міне, қалалық әкімшілік қызметкерлерінің сыйайлас жемқорлармен ауыз жаласқанын осы деректердің өзі-ақ дәлелдеп тұрғандай.

Сонымен қоса, бұл базарлардың алдындағы жерлер тұнгі уақыттарда да пайдаланылады. Мәселен, Қазыбек би мен Исаев көшелерінің қиылысындағы уақытша автотұрақ (21 мәшинелік орны бар) тұнде де жұмыс істейді. Тексеру кезінде ол жерге 106 автокөлік қойылғаны анықташыпты. Тұнгі ақы әр көліктен 100 теңгеден жиналған.

Жалпыға ортақ мемлекет жерінен көлденең «табыс табуды» бұдан басқа мекемелер де әдетке айландырып алыпты. Қалалық прокуратура бұл былық-шылықты ашқалы да жарты жылдай уақыт өтті. Сөйтсе де өзгерген ештеңе көрінбейді. Жол жиегіндегі автокөліктерден ақша жинау ісі күннен-күнге өшіп барды. Бұған Алматы қаласының әкімі не айтар екен?

Редакциядан: Журналист көтерген мәселе тек Алматы қаласына тән болмаса керек. Басқа облыстардағы істің жайына қанығу меншікті

тілшілерімізге тапсырылды. Жеке көлік жүргізушісі ретінде осындай мәселемен бетпе-бет келгеніңіз бар ма, құрметті оқырман?

Серік Жұмабекұлы,

«Егемен Қазақстан» газеті,

15 наурыз, 2002жыл.

Заң бойынша өмір сұргің келсе, әділдіктің ақ жолындағы адамдарға арқа сүйе

Демалыс күні еді, есіктің қоңырауы сылдырып етті де, үйдегі балалардың біреуі барып есікті ашты.

«28 маусым күні №65 сайлау округіне келіп, Мақсұт Қалдыбаевқа дауыс беріңіздер» деген сөзді төргі бөлмеде отырып құлағым шалды. Сәлден кейін менің үстелімнің үстінде үш бүктелген сары қағаз жатты. Оның бірінші бетінің ең жоғарғы жағында «Мақсұт Қалдыбаев, парламент мәжілісінің депутаттығына кандидат» деп жазылыпты да, жас шамасы қырықтан жаңа асқан жігіт ағасының суреті басылыпты. Суреттің астындағы «Заң бойынша өмір сүрейік» деген сөздерге көзім түскеннен кейін «бұл азамат кім болды екен?» деген оймен бірден оның өмірбаянын оқуға кірістім.

«Жасым-қырық төртте, – деп бастапты ол өзі жайындағы қысқаша ақпаратта, – Талдықорған облысында тудым. Соғыс ардагері әкем Қалдыбайды құрмет тұтамын. Өмірден ерте кеткен марқұм анам Әуезханның әруағына сыйынамын. Отбасымыз үлкен, ынтымақтымыз. Біз ата-анамыздан он баламыз: алты ұл, төрт қыз. Мен еңбекке ерте араластым... Төрт балам бар. Ұлым өзімдей ат құмар. Тұлпарымыз «Ақсұңқар» үй-ішіміздің көніл қуанышы.

Мамандығым-зангер, әділет саласында 25 жылым, оның ішінде кейінгі 19 жыл прокуратура саласында өтті. 1996 жылдан бері Алматы қаласы прокурорының орынбасары болып істеймін».

Бұл жігіт туралы біраз мәселелер маған белгілі бола бастады. Алғашқы сәтте-ақ оның аты-жөні таныс көрініп еді. Енді есіме түсті.

Редакцияға жолданып жататын көптеген арыз-шағымдардың біразы сот, тергеу ісіне байланысты болып келетін. Міне, солардың арасында «заның бұзылуына байланысты мына іс қайта қаралуға тиісті» деген мағынадағы прокурор наразылықтары да жиі ұшырасатын. Сол наразылықтардың соңғы жағына «Алматы қаласы прокурорының орынбасары М.Қалдыбаев» деп қол қоятын азамат осы болды.

Көкейге бір күдіктілеу сұрақ оралды. «Тәп тәуір лауазымды қызметін тастап, депутаттыққа ұмтылуға не себеп болды еken? Зандылықтың сақталуын қамтамасыз ету жолындағы күресте прокурорлық пәрмен аздық етті ме?»

Таяуда осы сұрақты оның өзіне қоюдың сәті түскен. Сонда ол: «25 жылғы зангерлік ғұмырымды мен талай рет әділетсіздікпен бетпе бет келіп, талай рет жазықсыз адамдарды жазалаудан қорғаппын. Сондағы бір көзім жеткені занды жақсы білу бар да, оны өмірлік құбылыстардың қалтарыс бұлтарыстарында қателеспейт дәл қолданудың жолы бір басқа еken. Занды қолдануда қателеспей үшін ең алдымен өмірді терең білу керек. Олай етпесең доғмаға ұрынасын. Әсіресе судья, тергеуші, прокурор болып қызмет ету үшін бұл ауадай қажет. Көптеген әріптестерім осы жағынан ақсап жататына талай рет көзім жеткен. Оның үстіне жаңадан шыққан зандар өмір ағысына ілесе алмай жататынын басқалардан гөрі біздеер жақсы сезінеміз. Өйткені күн сайын неше түрлі жағдайларды бастан өткеріп жатамыз. Енді сол шала піскен зандарымыз қазақ тіліне шала аударылып келгенін көргенде жыларынды да, күлерінді де білмейсін. Сонда «әттең, мынау өмірде әркім өз қолынан келетін іспен айналысса, дәл мұндай келеңсіздіктерге жол бермес еді-ау!» деп күйінетін кездер де болады. Парламенттің міндеті заң шығару ма, онда неге тек білікті зангерлер Парламентте отырмайды? Үкіметтің міндеті сол зандарды мұлтіксіз орындау ма, ендеше онда неге ұйымдастырушылық қабілеті мықты, адал адамдар отырмайды? Сол сияқты басқа салаларда да...

Мен өзім жақсы заң жаза алатынымды ашық айтайын. Біреулер мұны мақтаншақтық десе, дей берсін. Шындығы солай. Өйткені өзімді-өзім талай рет сынап көрдім және қазақ тілінде заң шығарудың үлгісін басқаларға

танытқым келеді. Тәуелсіз еліміздің мемлекеттік тілі менің өз ана тілім, анамның тілі бола тұра, сол тілде сауатты заң жаза алмау деген сүйекке таңба сияқты. Осы үшін ғана беделді қызметімді тастап, Парламентке баруға бел будым. Бұр парламенттің қайта сайлануына да бір жыл уақыт қалды. Алайда, шындал жұмыс жасағысы келген адам үшін бір жыл өте көп уақыт. Қырықтан жаңа асқан қызулы шағымда өзімді тағы бір рет төс темірдің үстінде шындал көрсөнм дегеннен басқа ой жоқ. Халыққа үйіп-төгіп уәде бергім де келмейді. Мен дұрыс та сауатты заң шығару арқылы ғана қылмысты құрықтауға, балаларымыздың болашағын қорғауға, зейнеткерліктердің зейнет ақысын түгел қайтаруға, табиғи байлықтарымызды талан-таражға түсірмеуге, құлдырап кеткен экономиканы көтеруге, тағы басқа толғақты мәселелерді шешуге әбден болады деп түсінемін,» – деп сөзін аяқтаған оған басқадай сауда қоюды жөн деп санамадым.

Алайда, «Сұңқар» атты сәйгүлікті баптап жүрген одан атбекілік, аңшылық, серілік өнері жайында толығырақ сұрамағаныма сәл өкініп қалдым.

Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан» газеті

Занды сақтау – арды сақтау

Қазақстан Республикасының Бас прокуроры, Қазақстанның халық депутаты Жармахан Тұяқбаевпен сұхбат

– Жәке, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің жетінші сессиясында «Қазақстан Республикасының прокуратурасы туралы» Заң қабылданды. Бұл Заңның бұған дейінгі заңдан өзгешелігі қандай? Осы жағын қысқаша әңгімелей кетсеңіз.

– Қазіргі мынау қатерлі кезеңнің қыншылықтарына байланысты жаңадан заңдар қабылданып жатқаны белгілі. «Қазақстан Республикасының прокуратурасы туралы» Заң да уақыт талабынан туындал отырған

қажеттіліктердің бірі. Жалғыз біз ғана емес, бұрынғы КСРО құрамындағы басқа республикаларда да осындай үрдіс байқалады.

Біздің қазіргі қабылдаған заңымыздың бұған дейінгі қолданылып келген прокуратура туралы заңдан айырмашылығы қандай дегенге келетін болса, мұнда әрине ілгерілеу баршылық. Солай болуга тиісті де ғой, өзі.

Прокуратура органдарын құру, үйлестіру, ұйымдастыру жүйесіне біршама толықтырулар енгізілді. Оның бәрі заңда көрсетілген, сондықтан мұның бәрін түгелдей тізбелеп шығудың қажеті жоқ шығар деп ойлаймын.

– **Әрине. Бұл жерде тек өзіңіз маңызды деп есептелетіндерге ғана тоқталсаныз...**

– Сессияда Бас прокурордың өкілеттілігі, бұл қызметке келетін адамның жас мөлшері мен шығу тегі туралы біраз ойлар айтылды. Кейбір депутаттар Бас прокурор қызметіне жиырма беске толған азаматтарды қоюға болады десе, енді біреулері бұл отыз бес жастан кем соқпау керектігін алға тартты. Ақыры, соңғы пікірге келісті. Сонымен қоса Бас прокурорлыққа республика территориясында ең аз дегенде он жыл тұрақты тұрған, қазақ және орыс тілдерін бірдей менгерген азамат қана ұсынылады деп шешілді. Бұл да құптарлық жайт.

– **Жалпы мұндай қызметкетек республиканың төл перзенттері тағайындалуы керек деп тұра айтсақ, бірдене бұлініп қалар ма еді?**

– Қайдам, осындай ой-пікірлерді құрметті депутаттарымыздың арасына дауысқа салған кезде мұндай мәселелер өтпей қалып жүр ғой...

– **Иә, сонымен жаңа заң сіздерге несімен құнды?**

– Прокуратура қызметкерлерін әлеуметтік-материалдықжағынан қамтамасыз ету бұл заңда біршама шешімін тапқандай. Прокурорлармен тергеушілердің жыл сайынғы еңбек демалысы 30 жұмыс күнге дейін ұзартылды. Сондай-ақ олардың прокуратурасаласында қызмет атқарған мерзіміне байланысты 45 күндік еңбек демалысы мерзімі де белгіленуі мүмкін.

Прокурорлармен тергеушілер енді қала маңындағы және жергілікті жолдардағы транспорттың барлық тұрлерін (таксиден басқа) тегін пайдалануға қақылы. Қызмет бабымен сапарға шыққанда жол жүру құжаттарын кезектен тыс ала алады. Демалыс орындарына бара қалған жағдайда жолақылары да тегін төленеді. Осы заңың 62-бабының 5-ші тармағында: «Халық» депутаттарының жергілікті Кеңестері, олардың атқарушы және өкімші органдары прокурорлар мен тергеушілер қызметтеріне жаңадан сайланған адамдарға жеке тұрмысқа жайлы пәтер немесе үй түрінде алты ай ішінде тұрғын үй беруге міндettі», – делінген. Егер мұның бәрі дәл осылай жүзеге асса, біздің қызметкерлердің жағдайы жаман болmas еді.

- **Халқымыз мұндайда «алмақтың да салмағы бар» деген. Қазіргідей қылмыс көбейіп, заңсыздық белең алып тұрганкезенде үкіметіміз де, қарапайым көпшілік те өздерінізден үлкен үміт қүтеді.**
- Оны жақсы түсінемін. Қолдан келгеннің бәрін жасауға тырысадамыз...
- **Сөйтсе де қылмыс көбеймесе, азаяр емес...**
- Қылмыстың осыншама өсіп кетуіне жалғыз прокуратура кінәлі деп ойлайсыз ба?!.
 - **Ендеше, осы мәселенің басын бір ашып алайықшы.**
 - Жақсы.«Балық басынан шіриді» деген нақыл да бар біздің қазақта. Қазіргі шиеленіскең саяси жағдай, әлеуметтік-экономикалық саладағы қыыншылықтардың негізгі себебі басқару жүйесіндегі кемшіліктерден болғанын несіне жасырамыз. Демократия, жариялыштық деп жүріп бей-берекетсіздікке жол беріа алдық. Сөз көбейді, іс азайды. Заң, жарғылар қағаз жүзінде қалып қойды. Қылмыстың қитұрқылары көбейе түсті.
 - **Міне, осы арада прокуратураға өкпелеуге біздің қақымыз бар сияқты. Заңың орындалуын қадағалау тікелей сіздердің міндеттеріңіз. Қажет деп тапсаныздар кез келген лауазымды адамның үстінен қылмысты іс қозғай аласыздар. Ендеше оған не бөгет...**
 - Қылмыстың қозғау оңай. Ал оны дәлелдеу жағы бір басқа. Бұл жерде қылмысты ашу мен қылмысты дәлелдеу деген ұғымның ара жігін ажыратып алған жөн. Мәселен, милиция қызметкерлерінің негізгі міндеті қылмыска тосқауыл қою, қылмысты ашу болып табылады. Сол ашылған қылмысты дәлелдеу, яғни қылмыс жасаған адамның кінәсін мойнына қойып, оны сотқа жіберу тергеушілердің міндеті. Мұнан кейін іс сотта қаралып, сот үкім шығарады. Осы аралықтарда шалағайлыштардың салдарынан заң бұзылуы мүмкін. Прокурорлық қадағалау міне осы жерде ауадай қажет.
 - **Кешіріңіз, прокуратура істі өзі тергеп сотқа өткізген соң, сотта тағы айыптаушы болып отырады. Сонда прокурор заңың дұрыс орындалуын қалай қадағаламақшы?**
 - Сұрағыңыз өте орынды. Бұл мені де көптеп ойландырып жүрген жайттардың бірі.

Кейінгі кезде арнайы тергеу комитетін құру керек деген ой жиі айтылып жүр. Прокуратура туралы заң қабылданар кезде сессияда да осы төңіректе әр түрлі пікірлер туындаған. Мен өз басым жеке тергеу комитетін құруды жақтаймын.

Оның бірінші себебі, жаңағы өзініз айтқан прокурордың өзі істі тергеп, сотта өзі айыптаушы болуы. Шынында да прокуратура өзі тергеген істің сот

алдынан қайта тергеуге қайтарылып жатқанына мүдделі емес. Ендеше, істің әділ шешілуіне қандай кепілдік бар?

Екіншіден, право қорғау орындарының бәрінде, милицияда, МХК-де, тергеу жұмысы жүргізіледі. Ол орагандардың әрқайсысының өзіне жүктелген міндеттері бар. Жаңа айтқандай, милицияның басты мақсаты — қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету, қылмысты ашу. Ал мемлекеттік Қауіпсіздік Комитетінің міндеті не екені өздеріңізге белгілі. Сондықтан олар тергеуді, күдікті адамның кінәлі немесе кінәсіз екендігін анықтауды көбінесе сол басты мақсатқа бейімдеп жүргізеді. Ол барып тергеудің шалағай жүргізуіне әкеліп соқтырады. Сөйтіп, тергеушілердің кәсіби деңгейінің арттыруына, олрадың процессуалдық тәуелсіздігіне нұқсан келтіреді.

— Сондағы басты мақсат дегеніңіз, ол қандай мақсат ? Редакциямызға келіп түсіп жатқан хаттардың көбісінде «тергеушілер ұрып-соғып мойындаатты» деген жан айқайлары жиі естіледі. Бұған не дер едіңіз?

— Тергеушілер ұрып-соғып мойындаатты деген, ол бекер сөз. Бұл арада алдын ала тергеу деген нәрсенің басын ашып түсіндіре кетейін. Мысалы, қылмысты іздестіру тобының қызметкерлері күдікті бір адамды ұстады дейік. Енді олар оны мойындаатып, қылмысты ашуы керек. Ол үшін әркімдерді куәға тартады. «Қылмысынды мойындаамасаң бәлен жылға сottаласың!» деп қорқытады. Ұрып-соғуы да мүмкін. Өйткені, милиция бастығының рұқсатымен күдікті адамның үстінен қылмысты іс қозғатқан қызметкер енді «мынаның қылмысы жоқ екен» деп қайтадан алып келсе, бастығы оны мәндайынан сипай қоймайтыны белгілі. Сондықтан ол күдікті адамды қалайда мойындаатып, істі тергеуге өткізуге мүдделі. Себебі, милицияның басты мақсаты қылмысты ашу, ал істің қалай тергеліп, заңың мұлтіксіз орындалуына олар тікелей жауапты емес.

— Жақсы, іс тергеушіге өткізілді дейік. Айыпкердің кінәлі немесе кінәсіз екенін дәлелдейтін енді сол. Қысқасы, адам тағдыры соның қолында.

— Қылмысты іздестіру тобының қызметкери тергеушіге іспен қоса айыпкерді алып келгенде өзі көбінесе соның қасында отырады. Ол жерде «мынау мені ұрып-соққаннан кейін енді еріксіз мойындаадым» деп айыпкер айта ала ма? Олай десе тергеуші істі қабылдамауы мүмкін. Ондай жағдайда айыпкер қайтадан бұрынғы «қожасының» қолына түседі. Сосын еріксіз мойындаап тынады. Егер тергеуші күдікті адамның қылмысқа қатысы жоқ екеніне көзі жетсе, неге оны босатуға шешім қабылдамасқа...

Мәселенің мәнісі сонда, тергеуші де милицияның бастығына бағынышты гой. Милиция бастығы: «мынау былай дейді, ал сен не айтып тұрсын?!» деп өзіне дүрсе қоя берсе, ол еріксіз бастықтың айтқанына көнбеске амалы қайсы. Сөйтіп тергеуші де алғашқы айыптау қорытындысының жетегінде кете барады.

– **Осының бәрін өзініз тайға таңба басқандай біліп отырыз.**
Мұндайға қарсы неге бітіспес курес ашпайсыздар?

– Мен бұл сөздің бәрін шартты тұрде, болжаммен айтып отырмын. Дәл сондай заңсыздықтың үстінен түссек, ешкімді аяmas едік. Көрдіңіз бе, сіз де, біз де бәрін іштей ғана сеземіз. Алайда, көзге көрініп тұрған ештеңе жоқ. Сондықтан да тергеушіге дербестік беріп, жеке тергеу комиссиясын құру керек деп жүр емеспіз бе. Онсыз ештеңе де өнбейді.

– **Әйтсе де, істі дұрыс жүргізгенбен тергеуші жазаға тартылыпты, сотталыпты дегенді естімеген сияқтымын.**

– О не дегеніңіз. Бізде ондай істер жеткілікті . Бірақ мен үшін бұл мақтанаарлық көрсеткіш емес. Сондықтан цифrlармен ауыз толтырғым келмейді. Біле білсеңіз, қылмысты дәлелдей алмаудың да өзі қылмыс, кешірілмейтін күнә. Адам тағдырынан қымбат дүниеде ештеңе жоқ қой.

– **Кейінгі жылдары жазықсыз сотталып кетіп, соңынан ақталып шыққандар тарапынан редакцияға арыз-шағым көптеп келеді. Бір байқаганым, 1985 жылға дейін мемлекет мүлкін талан-таражға салған шаруашылық басшылары жауапқа жиі тартылыпты. Былай қарасаң, дәл сол адам өзі жеке басына ештеңе иемденеңгендей көрінеді.**

– 1985 жылға дейінгі жағдай әкімшілдік-әміршілік жүйенің қыспағындағы кезең еді. Ауданның немесе облыстың бірінші хатшысы не айтса, сол жүріп тұрды. Заң орындарының кейбір қызметкерлері олардың уысынан шыға алмай, осалдық танытқандықтары да шындық. Ол кезде жеке меншіктен ғері социалистік меншікті көздің қарашығындаңай сақтау басты мақсат болатын. Міне, соның салдарынан талай шаруашылық басшылары орынсыз жазаланды. Мемлекет қаржысын жеке өзі пайдаланбақ түгілі, оны үнемдеп, еңбекшілердің ынталандыру үшін 5-10 сомды артық жұмсағаны үшін құғынға ұшырағандар, тұрмеге отырғандар аз ба?

1987 жылы осы жөнінде арнайы қаулы қабылданып, шаруашылық басшылары талан-таражға түске қаржыны жеке бас пайдасына жаратқаны анықталмаса, оны ақтау керек деп шешілді. Ондайлардың көбісі қазір ақталып та жатыр.

– **Ал енді жекешелендіреміз деп жүріп, жеткен жеріміз мынау. Бұрынғы бұрынғы ма, түйені түгімен жұтатындар шықты. Қазіргі кезде коопeração, ассоциация, корпорация, ауукцион, биржа дегендер пайда**

болды. Оларды кімдер қаржыландырып, тауарды қайдан алыш жатқанын түсіну қын. Бар байлық солардың қолында. Алыпсатарлық туралы қылмыстық бапты алыш тастадық. Енді не істейміз?

– Шындығын айтсам, мені де қатты толғандырады, Шет елден үйренудің жөні осы екен деп кез келген нәрсені ойланбай қабылдай салуды әдетке айналдырық. Сосын ол туралы жалпылама, болбыrlау заң шығара саламыз. Ол заң қалай жүзеге асатыны туралы жете ойланбаймыз. Сосын: «Ұрлап жатыр, әкетіп жатыр, право тәртібін қорғау органдары қайда қарайды?» – деп айқайлап шыға келеміз.

Мысалы, бұдан екі жылдай бұрын алыпсатарларға қарсы күресті күшету туралы заң шыққан. Бір қараған адамға ол заңын әрі дұрыс сияқты әсер ететін. Бірақ алыпсатардың көлденең табатын табысы 100 сомнан аспаса оны жауапқа тартуға қақымыз жоқ болыш шықты. Оның үстіне ол затты көлденең пайда табу үшін сатып алғанын дәлелдеу қажет делінді. Өстіп те саудагерлермен күресуге бола ма? Ал мына кейінгі баға еркіндігі дегенге келейік. Нарықтық қатынастың жөні осы екен деп кім қолындағы бұйымды қаншаға сатса да еркіндік бердік. Ол бұйымның қайдан алынғандығы жайлы тіпті сөз жоқ. Жағдай қындалап бара жатқан соң, күнделікті тұрмысқа қажетті тағамдардың бағасына шек қойылды. Баяғыда сөйту керек еді. Енді сол көрсетілген бағадан артық сатқан адамды біз жауапқа тарта аламыз. Біле білген адамға нарық заңының өзі осылай фой...

– **Қылмыстық кодекстен алыпсатарлар тұрмақ «ату жазасын» да алыш тастай жаздаған жоқпыш ба? Жәке, осы бір қатаң үкім тіралы өз пікіріңізді білгім келеді.**

– Бұл жазаны қолдану әр түрлі жағдайға байланысты. Алайда, қасақана адам өлтірген қылмыскерге тек ату жазасын қолдану керек. Онсыз жазықсыз бұл дүниеден өткен адамның обалын өтеу мүмкін емес.

– **Ал, адамның өмір сүру құқығы жағынан келгенде бұл біздің қоғамға жат құбылыс болыш шықпай ма?**

– Әсіре гуманизм жетегіне ереміз дееп жүріп жеткен жеріміз осы. 70 жылдан астам уақыт бойы күткен «коммунизміміз» күндердің күнінде ғайыптан пайда ьола қалса, дәл сол күні бұл қылмыстық бапты Қылмыстық Кодекстен алыш таставу қынға соқпас...

– **Манадан бері сұраймын деп ұмытып отыр ем. Прокуратура белгілі бір іс бойынша сотқа наразылық білдіретін кездері аз емес. Алайда, сөйте отырып кейде сол наразылықтарын прокуратураның өзі орта жолдан қайтарып алатындары несі? Мұндайда қоңілге еріксіз күдік туады...**

– Ондай оқиғаның кездесетіне рас. Әр нәрсенің өзінің себеп салдары бар ғой. Кейде бір істі қарап шығып, айыпкердің қылмысы толық емес дәлелденбегенін топшылайсың. Сосын наразылық білдіруге тура келеді. Бірақ сол екі арада айыпкердің қылмысын дәлелдейтін жаңа бір деректер табылып қалады. Наразылықты орта жолдан қайтарып алудымыздың себебі содан.

– **Газет беттерінде тергеуден кеткен ағаттықтар, сот үкіміндегі әділетсіздіктер туралы сын мақалалар жиі жарық көреді. Оның сіздереге тигізер көмегі бар ма?**

– Баспасөзде жарияланған сын-мақалаларға біз қатты көңіл бөлеміз. Сол мақалаға өзек болған оқиғаға байланысты істерді міндettі түрде алғызып алыш, қайта қараймыз. Бір өкініштің сол, журналистің тілге тиек еткен дәйектемелері көбінесе өзінің жеке пікірі мен бір сәттік көңіл-куйдің әсерінен аспай жатады. Сосын оған қарсы жауап береміз. Алайда, олар бұған қанағаттанбай қайтадан мақала жазады. Біз қайтадан жауап қайтарамыз. Сөйтіп итіс-тартыс ұзаққа созылады. Шындығын айтсам, кейбір журналистер осыны өздерінше үлкен бедел санайтын сияқты. Мұны мен «атың шықпаса жер өртенің» кері деп білемін. Егер бізбен ақылдасып алыш барып мақала жазса қой демес едік. Әділдік қашанда жеңеді. Ең бастысы, занды сақтау керек. Ал занды сақтау – арды сақтау деп түсінген жөн.

– **Жәке, соңғы сұрақ. Бас прокурор ретінде, тіпті қарапайым адам ретінде көкейінізде жүрген өкініштеріңіз, реніштеріңіз болмауы мүмкін емес. Сол жөнінде бір екі ауыз сөз айта кетсөніз.**

– Ондайлар бар ғой, бар... Бұған байланысты ойларымды кейін бір кездескенде айтارмын...

– **Жарайды, уақытыңызды бөліп, пікір алысқаныңызға рахмет.**

– Журналистермен жүздесуге қай кезде де дайынмын. Менің алдыма келіп, кіре алмай кеткен газет қызметкерлері болған емес. Сіздерге дегенде есігіміз ашық.

**Серік Жұмабекұлы,
«Халық кеңесі».газеті,
3 наурыз 1992 жыл.**

Зан жолындағы күрес – ар жолындағы күрес

Биылғы 28 қантарда Алматы қалалық прокуратурасы өткен жылда жасалынған жұмыстардың қорытындысы жайында кеңейтілген алқа мәжілісін өткізді. 30 қантар күні қала прокуроры Жақсылық Байтұқбаев журналистермен кездесіп, біраз деректерді ортаға салды, көпшілікті толғандырып жүрген сұрақтарға жауап қайтарды. Осы кездесуден кейін біз ол кісіге арнайы жолығып, сұхбаттасқан едік. Әңгіме ұйымдастырылған қылмыс пен жемқорлық, лауазымды адамдар мен құқық қорғау қызметкерлері тарарапынан жасалатын қылмыстар төнірегінде өрбіді.

– **Жәке, мұндай алқалы жиындар сіздерде жылда өтеді, жылдық қорытынды жасалынады. Бірақ Сіздің жолғы баяндамаңыз өте қатқыл естілді, сын көп айтылды. Бұл нені аңғартады? Сырт қараған адамға прокурорлардың жұмысы босаңсып кеткендей әсер қалдырады екен.**

– Сын түзелмей, мін түзелмейтіні белгілі. Кез келген мекеменің ішкі жұмысы кездесетін кемшілік басшылық тарарапынан қатаң қадағаланбаса жұмыстың босаңсып кетуі. Ал занылықты қадағалау органды болып табылатын прокуратура қызметкерлеріне ешқашан босаңсуға болмайды. Босаңсу – мен үшін қылмыспен тең. Ондайға жол берілмейді. Ал жұмыс жүрген жерде бірен-саран кемшіліктер кетпей тұrmайды. Оны дер кезінде жоймасан, соны үлкен өкінішке соқтырады. Бүгінгі ауыр сындарды ауыр дерптің алдын алу деп білген жөн.

–Дегенмен Алматыда ауыр қылмыстар азаймай түр ғой. Әр бас қосу кезінде бұл жөнінде айтылудай-ақ айтылып жатады. Салыстырмалы түрде келтірілген кейбір жағымды көрсеткіштер жанынды жадыратта алмайды. Әсіресе құқық қорғау саласының адамдары тарарапынан қылмыстар жасалынғанын естігенде кәдімгідей тұнілетініміз рас.

– Тұңілменіздер. Сіздер тұңілсеніздер басқалары қайтпек? Одан да аңы да болса шындықты айтуға үйренейік. Ал тындаңыз. Өткен жылы қылмыспен тікелей күрес жүргізуге тиісті 43 қызметкердің үстінен қылмыстық іс қозғалды. Оның 9 сottалды. Бұған дейін ашылмай келген кісі өліміне байланысты 16 қылмыс ашылды. Тәртіп сақшылары еш жерге тіркелмей, жасырып келген 523 қылмыс белгілі болды. Оны жасырын қызметкерлердің 73-і тәртіптік жазаға тартылды, үшеуінің үстінен қылмыстық іс қозғалды.

– «Қылмыстық іс қозғалды» дегенге де құлағымыз әбден үйреніп алған. Оның соны не болып тынғаны жөнінде біле бермейміз.

– Мен алқа мәжілісінде дәл осы мәселе бойынша біраз аудандық прокурорларды сынға алғанымды өзініз естідіңіз. Откен жылы Алматы қаласындағы аудандық прокурорлар тарапынан 656 қылмыстық іс қозғалса, оның 79-ы (12 пайзы) қайта қараған кезде қысқартылып тынды. Аудандық прокурорлар мемлекеттік мекеме басшыларының үстінен қылмыстық іс қозғай салуды әдетке айналдырған. Мұны олар жақсы жұмыс істеудің бір көрінісі деп түсінетін сияқты. Іс-әрекетте қылмыстың айқын белгісі болса бір сәрі. Бұл прокуратура қызметкерлерінің басқа саламен өзара тығыз байланысты жұмыс жасай алмай жатқандығын аңғартады. Алдағы уақытта мұндай кемшілік үшін өз қызметкерлерімізді қатаң жазалайтын боламыз. Жиналыста әр прокурорды орнынан тұрғызып тұрып қатаң ескерту жасауымызға тұра келді.

– Эрине, дегенмен жетістіктеріңіз де аз емес екенін байқадық. Жыл қорытындыс бойынша бірер сөз...

– Откен жылдың шілде айында Алматы қаласының әкімі Иманғали Тасмағамбетовтың қатысуымен үйлестіру кеңесінің алқалы жиынын өткізгенбіз. Оған қалалық мәслихаттың хатшысы мен депутаттары, жергілікті атқарушы билік пен мемлекеттік органдардың басшылары, жоғарғы оку орнының ректорлары мен мектеп директорлары, қаладағы денсаулық сақтау мекемелерінің бас дәрігерлері, қоғамдық және діни ұйымдардың өкілдері шақырылып, Алматы аумағында қылмыстың алдын алудың 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы талқыланды. Осы жерде ұйымдасқан қылмыс пен жемқорлыққа қарсы құрес шаралары жөнінде тың жобалар дүниеге келді. Азаматтардың конституциялық құқығын сақтау, прокуратура тарапынан жазықты адамды қамауға рұқсат беру, қылмысты тіркеу, ашу сияқты мәселелер жаңа қырынан талқыланды. Бас прокуратура тарапынан біздерге берілен нұсқаулар мен тапсырмаларды жүзеге асыру мақсатында откен жылы 12 рет алқа мәжілісін өткізіпіз. Онда прокуратуралық қадағалау, шұғыл іздестіру әрекеттері мен іс-түссіз жоғалып кеткендерді табу, бюджет қаржысын қымқыру сияқты 34 мәселе қарапды. Ал қала әкімдігінде откен 7 ведомствоаралық жиналысқа қала прокуроры да шақырылып отырды. Жалпы бұл басқосулардың үшеуі қалалық прокуратураның үйітқы болуымен откенін айта кеткеніміз жөн.

- Жәке, өткен жылды Алматы қаласында шулы оқиғалар аз болған жоқ. Жоғарғы оқу орындарының ақылы бөліміндегі студенттер жылдық ақыларының, кейбір тұрғындар коммуналдық төлемдерінің көтерілуіне ашық наразылық білдірді. Жеке үйлерін бұзып, орнына жаңа үй салуға қарсылық білдірушілер де арагідік бой көрсетіп қалды. Кезінде бос жатқан жерге заңсыз баспана салып алғандар біраз әуреге түсті. Бұл текетіресті жағдайларға сіздер қандай заңдық баға береді аласыздар?

– Қалалық прокуратура бұл оқиғалардың бел ортасында жүрді десем, артық айтқандығым емес. Студенттердің құқығын сақтау тұрғысында жоғарғы оқу орындарының басшыларына біздің тараапымыздан 5 рет үйгарым жіберілді. Соның арқасында 5 мыңнан астам студенттің бұзылған құқығы қалпына келтірілді. Жоғары оқу орындарының ректорларымен 110 рет түсініктеме жұмыстарын жүргізіппіз. Сейтіп жағдайдың ушығуына жол бермедік. Сондай-ақ кезінде заңсыз басып алынған жерлерге үй салушылармен де тиянақты шаралар өткізілді. Нәтижесінде 3 мыңнан астам отбасына жер телімдері қайта заңдастырылып берілді. 80 мыңнан астам адам сол тұрып жатқан жерлеріне қайта тіркеліп, сайлау тізіміне ілікті. Қалалық прокуратураның тікелей араласуы нәтижесінде «Шаңырақ», «Әйгерім», «Дархан» сияқты шағын аудандар қаланы дамытудың 007-2009 жылдарға арналған Бас жоспарына енгізілді. Қаланың шет аудандарын қыс қарсаңында жылумен, жарықпен қамтамасыз ету ісіндегі заңсыздықтар да қалалық прокуратураның назарына тыс қалған жоқ. Ал «Ақжол құрылыш» ЖШС жұмысшыларына әкімшілік тараапынан ұзак жылдар бойы төленбей келген 1 млн. 300 мың теңге прокуратураның араласуы арқылы иелеріне берілді.

– Өткен жылдың басында лауазымды адамдардың, әсіресе мемлекеттік қызметтегі адамдар арасындағы сыйайлас жемқорлыққа қарсы құресті қүшету жөнінде Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың Жарлығы шықты. Осы бағытта қандай жұмыстар жасалынды?

– Елбасының бұл Жарлығына орай Бас прокуратураның №68 бүйріғы шықкан болатын. Бүйріқ негізінде біздер 67 ретт прокурорлық қадағалау жұмыстарын жүргіздік. Нәтижесінде 60 лауазымды адамның үстінен қылмыстық іс қозғалды. 143 адам әкімшілік жаупкершілікке тартылды. Қалалық ҰҚҚ мен прокуратура қызметкерлерінің бірлесе қимылдауының нәтижесінде «Корғас» кеденінде бопсалалаумен айналысып келген ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелері құрықталды. Түрксіб ауданының судьясы Е.Омаров сottалды. Статистика агенттігі төрағасының орынбасары Ю.

Шокоманов, Әуезов аудандық сотының судья Р.Рысмағамбетованың істері сотта қаралып жатыр. Ауыр қылмыстармен айыпталып, сот үкімін күтіп отырған қылмыскерлердің аты-жөндерін тізе беруге болады.

– Сіз есепті баяндамаңызда 5 миллиард теңгені қымқырган «Наурызбанк» АҚ-ның лауазымды қызметкері жайында, 18 млн. теңгені қымқырган «Шағын кәсіпкерлікті дамыту» ЖАҚ –тың бас бухгалтері С.Байболова, 300 млн. теңгенің салығын жасырған кәсіпкер Ибрагимов жайында, тағы басқалар тұрғысында ашық аттыңыз. Ал енді құқық қорғаушылар тарапынан жасалынған қылмыстар да аз емес сияқты. Олардың да атын атап, түрін түстей кеткеніңіз дұрыс сияқты.

– Азаматтардың конституциялық құқығына қол сұққан 43 қызметкер әкімшілік жазаға тартылғандығы жөнінде жоғарыда айттым-ау деймін. Олардың ішінде 14 прокуратура қызметкері бар. 13 полиция қызметкерінің үстінен қылмыстық іс қозғалса, 11-і сотталды. Олар – Әуезов аудандық ПБ қызметкерлері Әбілов, Хамзин дегендер. Медеу аудандықі ПБ қызметкерлері Б.Әбілазимов, Е.Нұрбаев дегендердің істері тергелуде. Таяуда сотқа өткізілуге тиісті. Жалпы, өткен жылы 314 құқық қорғаушылар тәртіптік жауапкершілікке тартылған...

–Алматыда қылмыс жасап, шетелдерде жасырынып жүрген қылмыскерлер жайында де кезінде баспасөз беттерінде жазылған еді. Бұл жөнінде қандай тың дерек бар?

–Бұған дейін Бас прокуратура арқылы шет елдегі әріптестерімізге 20 рет ұсынысы жібергенбіз. Нәтижесі жаман емес. Өткен жылы Пәкістанда жасырынып жүрген Ильмахунов деген баскесер мұнда әкелінді. Ол жылы Алматыда үш шетел азаматын өлтіріп, бой тасалап үлгерген. Оның алдында, яғни 1996-1999 жылдары ол Сирияда, Иранда лаңкестік әрекеттерге қатысқан. Қыргыстанда жасырынып жүрген Элиев, Тажмаков, Даутукаев деген қылмыскерлер де Қазақстанға қайтарылды. Олардың Алматыда қарулы топ құрып, қарақшылықпен айналысқаны да белгілі болатын. Жалпы, шетелдерге 19 қылмыстық істерді жібергенбіз. Алдағы уақыттарда Қазақстанда қылмыс жасап шетелдерде бой тасалап жүргендердің бәрі қайтарылады деп ойлаймын.

–Жақа, айта берсек, әңгіме көп. Кейінгі кезде ипотекалық несие төнірегінде де сыйайлас жемқорлық өріс алып бара жатқандай. Бұл жөнінде қандай тың деректер келтіре аласыз?

–Біздер Алматы қалалық тұрғын үй басқармасындағы заңдылықтың сақталуын жіті қадағалаудамыз. Соған қарамастан өткен жылы 20-дан астам заң бұзушылықтар анықталды. Тұрғын үй алуға қақысы жоқ адамдармен жасалған 14 келісімнің күші жойылды. Прокуратураның ұсынысы негінізінде ипотекалық несие бөлімінің бастығы С.Қайыргелдинаға сөгіс жарияланды. Жалпы қай мәселеде болмасын азаматтырдың өздері табандылық танытқандары дұрыс қой. Қазір пара алған адаммен қоса пара берген адам да қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Егер шенеуніктер қызмет бабын пайдаланып, пара беруге мәжбүрлесе, дереу тиіс орындарға хабарлау керек. Мен азаматтарды осыған шақырамын. Ал өздері жалынып жүріп әлдекімдерге пара беріп, мәселесін заңсыз жолмен шешіп алғаннан кейін әр түрлі әңгімелерді судай сапырады. Олай еткенше әділдік үшін құреске шық. Заң жолында құресу – ар жолында құресу деп білемін. Өйткені заңның жолы – ардық жолы емес пе? Сіз қалай ойласыз?

– **Егер дәл солай ойламасақ, бұған дейінгі әңгіменің мәнісі де болmas еді. Қызметіңізге сәттілік тілеймін. Раҳмет!**

Кәсіпкерлерді қыспактаушыларға да құқық бар

Газетіміздің өткен санындағы (12 қараша 2004 жыл) Алматы қаласы әкімшілігі шағын бизнес департаментінің директоры С.Тұржановпен болған сұхбатта тексерушілер кәсіпкерлерге көмектесудің орнына оларды теспей сорып жатқаны, ал құқық қорғаушылар осы саладағы заң бұзушылықтың алдын алудың орнына соның тезірек бұзылуын қүтіп отыратыны айтылған болатын.

Осы мәселеге байланысты біз Алматы қаласының прокуроры Сәттібек Онғарбаев мырзаның да пікірін көпшілікке ұсынғанды жөн көрдік. Биылғы жылдың 9 айы ішінде өздері тарапынан атқарылған істер жөніндегі деректерді тілге тиек ете отырып, прокурор былай дегенеді:

- 2004 жылдың соңы 9 айы ішінде Алматыдағы әртүрлі шаруашылық нысандарына қатысты 21 мың 928 рет тексеру актілері толтырылған. Ал 2003 жылдың осы мерзімге сәйкес 9 айы ішінде 11 мың 163 тексеру актілері толтырылыпты. Яғни бұлтырғы мен салыстырғанда биылғы тексеру көрсеткіші 49 пайызға өссе түскен. Осы актілердің 15 мың 478-і шағын кәсіпкершілікке қатысты. 2003 жылдың бұл көрсеткіш 7 мың 714-ке жетіп тоқтапты. Яғни кәсіпкерлерді тексеру ісі бұлтырғы осы уақыт мерзімімен салыстырғанда биыл 50 пайзға көтерілген. Енді мына деректерге назар аударайық. Бұл 21 мың 928 актіні Алматыдағы 38 тексеру органы жүргізген. Осы тексерушілердің жұмыстарын Алматы прокуратурасы қадағалау тәртібімен тексергенде кәсіпкерлер мен жеке адамдардың, занды тұлғалардың құқықтары аяқта басылып, небір өрескелдіктерге жол берілгені анықталды. Сіздердің газеттерінізге сұхбат берген С.Тұржановтың шырылдайтындей жөні бар.

- Ендеше осы заң бұзатын тексерушілердің аты – жөндерін атап, түсіндірген де дұрыс шығар.

-Жақсы. Қалалық прокуратураға «Альфа – Банк» деп аталағын ашық акционерлік қоғамның төрағасы Алматы қаласы салық комитетінің үстінен шағым түсірді. Тексерे келгенде мынадай келеңсіздіктер анықталды. 2003 жылдың 9 желтоқсанында Алматы қалалық салық комитеті «Альфа-Банктің» жұмысын толықтай тексеру жөнінде ұйғарым шығарады. 2004 жылдың 23 қаңтарына дейін тексеру жұмыстарын жүргізген олар тиісті мерзімде тексеріп үлгермегендіктен бұл істі тағы 30 күнге созу жөнінде қосымша қосымша ұйғарым шығарыпты. 2004 жылдың 4 наурызынан 22 сәуірге дейін банкің жұмысын тоқтата тұру жөнінде тағы да қосымша ұйғарым шығарады. Бұдан кейін қалалық салық комитеті басқармасы бастығының орынбасары А.Шоқанов тексеру тізгінін тікелей өз қолына ала отырып тағы 22 күн тексеру жүргіген. Ұзын саны «Альфа-Банкке» 80 күн тексеру жүргізіліпті. Бұл - заңға сыймайды. Бірақ 2004 жылдың 25 мамырында қалалық салық комитеті тағы қосымша ұйғарым шығарып, тексеру жұмыстарын 10 күнге ұзартыпты. Бұл енді заң бұзушылықтың нағыз өзі. Дереу наразылық келтірдік те, заңсыз тексеруді тоқтатқызыдық.

Сондай-ақ «Мерей 2030» ЖШС-ның директоры Ш.Қалиева мемлекеттік сәулет-құрылымың бақылау қалалық департаментінің бастығы

М.Әдібаеваның үстінен қалалық прокуратураға арыз түсірді. Тексере келгенімізде департамент бастығы М.Әдібаева қызметтік міндетін асыра пайдаланып Ш.Қалиеваның үйіндегі сауда орнын трактормен бұзғызып тастағаны анықталды. М.Әдібаеваның үстінен қылмыстық іс қозғалды.

Ал О.Федориананың арызы бойынша тексеру жүргізгенімізде Алматы қалалық кедендейк бақылау департаментінің қызметкерлері Ж.Қалиев, Е.Уақбаев, Е.Мәдиев, Ш.Байқадамов тарапынан «Саламат», «ЗЕР» кәсіпорындарына заңсыз тексерулер жүргізілгені белгілі болды. Нәтижесінде кеденшілердің бір қызметкері әкімшілік жауапкершілікке тартылды.

- Осы арада аудандық прокурорлар жұмысына да тоқталып отсаны?

- Қаладағы аудандық прокуратуralар тарапынан жүргізілген тексерулер жайындағы деректерді тізе берсек газет беті көтермейтін шығар. Дегенмен мына бір істерді айтпасқа болмас.

Жеке кәсіпкерлердің немесе заңды тұлғаларды тексеруші органдар тексеруді бастар алдында оларды екі апта бұрын ресми түрде ескертулері керек. тексеріп болғаннан кейін бұған дейінгі және қазіргі тексеру қортындысымен қоса қолданылған шараларды да көрсетуге тиісті. Сонымен қатар кәсіпкерлер бұл шешіммен келіспесе шағымдануларына құқылы екендіктері түсіндіріледі, бұл жөніндегі тексеру кітапшаларына жазылады. Өкінішке орай, «Гофротара», «ПГ Пенопласт», «Сонар», «Жанна», «У Азизы» деп аталатын кәсіпорындарды тексерушілер заң талаптарын өрескел бұзған.

Тұрксіб ауданының прокуроры осы аудандығы санитарлық - эпидемиологиялық бақылау басқармасының 5 қызметкеріне тәртіптік шара қолданды.

Әуезов ауданындағы санэпидемиология қызметкерлері А.Әбішева, Д.Мақажанова, А.Ахметова, С.Смағұлова, Д.Сұханберлиева, тағы басқалар өз қаулыларымен бірнеше шағын кәсіпорындарды жауып тастаған. Заң бойынша үш күнге ғана жабуға құқығы бар. Ал одан көп уақытқа жабу үшін сот шешімі керек. Жоғарыда аттары аталған тексерушілер сот шешімінсіз-ақ өз дегендерін жасап жүре берген.

-Кәсіпкерлерді тексерушілер жыл сайын қысқартылып жататын сияқты. Бірақ олардың саны жыл сайын көбейе түсетіні несі?

- Мына қызықты қараңыз. Елімізде сәулет-құрылыс жұмыстарын қадағалайтын арнайы мемлекеттік құрылыс комитеті бар. Үкіметтің қаулысымен 2002 жылы осы комитеттің Алматыдағы аумақтық басқармасы құрылған. Ал оның алдында Алматы әкімшілігінде мемлекеттік сәулет-құрылыс бақылау департаменті жұмыс істеп жатқан. Осы екі мекеменің міндеттері бірдей. Ендеше біреуі жайылып немесе екеуі біріктірілуі тиіс. Олай етілмейді. Қазір екеуі қатар жұмыс істейді. Бұл аз болғандай. Алматы ішкі істер бас басқармасындағы санитарлық-ветеринарлық және табигат қорғау бөліміне де құрылыстарға тексеру құқығы берілді. Сөйтіп Алматыдағы құрылыс саласы нағыз былық - шылықтың ордасына айналды.

Соңғысын прокурорлық наразылық келтіру арқылы жаптырдық-ау. Ал қалған екеуі сол қалпында «өз мінеттерін» атқаруда. Осындай егіз тексерушілер әлі де баршылық. Көбісін өысөарту немесе бір - біріне қосу қажет.

Ал енді кәсіпкерлікті тірке, рұқсат беру, тағы басқа мәселелермен айналысатын «Жылжымайтын мүлік орталығы» деп аталатын мекемедегі қағазbastылықтарға тыйым салатын кез келді. Олай етпесек жемқорлық пен женұшынан жалғасу әрекеттері азаюдың орнына өрши түсетіні сөзсіз.

Соңғы айтарым – қазіргі лауазымды шенеуліктер үлкен мінберден немесе баспасөз беттерінде сөйлей қалса бар кінәні басқаларға аударуга тырысатыны байқалып жүр. Мен Алматы прокурорларының жұмысында да кемшіліктер бар екенін жасырғым келмейді. Кәсіпкерлерге көмектесу ісінде енжарлық танытуға ешкімнің қақысы жоқ. Зандылықтың сақатуын қадағалау прокуратуралық басты міндепті. Олай болса әрқайсымыз занды сақтау – арды сақтау деп түсінгеніміз жөн.

- Ұақытыңызды бөліп пікір бөліскеніңізге көп рахмет.

**Серік Жұмабекұлы,
«Қазақстан Zaman» газеті,
26 қараша 2004 жыл.**

Құрылтайшысы – екеу, қожайыны – біреу...

Бұл өзі бұрындары кездеспеген жағдайлардың бірі болды. Әдетте газеттің үстінен арыз сирек жазылады. Жамыбл облысы Қордай ауданында 1994 жылдың сәуір айынан бастап қазақ және орыс тілдерінде «Новости Кордая» - «Қордай жаңалықтары» деген атпен аудандық газет шығып келеді екен. Құрылтайшылары – Қордай аудандық әкімшілігі мен «Сұлтан Тегі Импекс» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі. 2001жылғы таралымы – 6706 дана. Қазақшасы – 2125, орысшасы – 4281. Оның алдындағы жылдардың көрсеткіштері де жаман емес. Аудандық газет үшін бұл, әрине үлкен жетістік.

Құрылтайшыға қарсы шыққан

Аудандық газеттің оқырамандары атынан бір топ адам қол қойып, «Егемен Қазақстан» газетіне арыз жазыпты. Сонда олар не айтады дейсіздерғой. Олар былай дейді: «Біздің арыз беру себебіміз, еліміз Қордайды айтып отырмыз, бүлініп барады. Сүттей ұйып отырған ауданға Садықов Мұрат Сұлтантегі деген кәсіпкер лаң салуда. Бір газеті бар, сонымен жүртты үркітіп, қорқытып, ойна келегнін істеп жатыр...».

Бұдан кейін олар Садықов өзінің газетін кәсіпорын басшыларымен келісіп, асттыққа баспа-бас (бартерлік) жолымен халыққа күштеп жаздыратынын айтады. «... Тіпті ауанды облыста озық етіп отырған, кеше ғана аудан әкімдерінің ішінде алғашқылардың бірі болып Құрмет Орденін тағып қайтқан Құрманғали Ормановты жағасынан ала бастады», – дейді олар.

Өзінің құрылтайшысына қарсы шыққан, аудандық газеттің батылдығына таңдануға болатын да сияқты. Газет аудан әкімінен бастап, аудандық сот, прокуратурасымен қоса басқалардыңда кемшіліктерін бетіне айтып, «сойып» салады екен. Қазіргі қыын жағдайда қарапайым халық басшылықты сынағанды ұнатады. Сын мақала жазған жуңрналисти нағыз батыл адам ретінде қабылдайды. Әрине газет сынның ұнатпайтындар да бар. Оны әділетсіз сын деп есептейді. Олай болса олар ел іші бүлініп барады деп шырылдап «Егемен Қазақстанға» арыз жазғанша сотқа жүгінгендері дұрыс емес пе. Сондықтан біз бұл арызды тексермесек те болар еді. Себебі кез келген газеттің шығуына рұқсат ететін, сосын оны арнайы тіркеуден өткізетін орын бар. Ол – Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігі. Егер газет (басқа да ақпарат құралдары) Қазақстан Республикасының Бүқаралық ақпарат құралдары тұралы заңын бұзса, осы заңның 13 бабы негізінде» соттың шешімі бойынша тоқтатыла тұруы немесе тоқтатылуы мүмкін».

Сондай-ақ азаматтың немесе заңды тұлғаның ар-намысына, қадір – қаситіне немесе іскерлік беделіне нұсқан келтіретін мәліметтер бұқаралық ақпарат құралдарында таратылса, олар сол бұқаралық ақпарат құралына тегін теріске шығаруы тиіс.(19-бап.2-бөлім). Сондай-ақ, ел-іші бүлініп бара жатса аудан басшылары қайда қарап отыр деген сұрақ туады. «Айтпақшы ұмытып барамыз Садықов 6200 газетін Бішкектен контрабандалық жолмен 3 жыл шығарды. Растаможка жоқ, НДС жоқ, декларация жазылғаны белгісіз», деген сөздерді оқығанда тағыда таңдандық. Аудандық газет шет елде басылады да, ауданға әкеліп таратылады. Мұндайға ауданың құқық қорғау органдары қалайша жол берген? Осы және тағы басқа сұрақтар бізді еріксіз іссапарға шығуымызға итермеледі.

Әкімнің әңгімесі

Қордай ауданының әкімі Құрманғали Уәлиевке осы аудан тұрғындары атынан «Егемен Қазақстанға» жазылған арызды оқыттық. Сосын өз пікірін сұрадық.

«Новости Кордая» – «Қордай жаңалықтары» гаезттері 1994 жылдың сәуір айынан бастап, шыға бастады. Ол кезде ауданың жағдайы өте қыын еді. Сондықтан бізге кәсіпкер Мұрат Садықов қол ұшын созып, аудандық газетті бірлесіп шығаруға келісім берді. Газетке шығатыншығынды бірге бөлісіп көтеретін болдық. Мұны уақытша шара деп білдік. Басылымды ресми түрде екі құрылтайшының атынан тіркеттік. Сосын Мұрат газетті шығара бастады. Арнайы куәлік алдым деді. 1999 жылы газетті қайта тіркеуден өткізді. Сол кезде кәне куәлікті әкел көрсет демеппін. Біздер өйткені өте сыйлас адамдар едік. Мен оған сендім. Сөйтсем ол мені алдап келіпті. Кейінгі кезде аудан басшыларын бірде дұрыс, бірде бұрыс сынай бастады. Мұраттың мұнысын түсінбедім. Газеттің бағыты да басқа жаққа бұрыла бастады. Бірде газеттің тіркелі туралы куәлігін тексертсем, онда аудан әкімшілігінің құрылтайшылығы жайында ешнэрсе жазылмапты. Осы кезден бастап, яғни биылғы жылдың қантарынан бері олар аудан әкімшілігін газеттерінде құрылтайшы ретінде көрсетпейтін болды. Сөйтіп бір-бірімізден іргемізді аулақ салдық. Енді әкімшіліктің өз газетін жеке шығармақшымыз.

-Бұған дейін осы газетте сіздерді сынаған сын мақалалар жөнінде не айтар едіңіз?

-Әрине, олар бізді біржакты сынады. Бұл жөнінде халықтың өзі айтар.

Мені міндетім елдің әл-ауқатын көтеру, аудан шаруашылығын жолға қою. Кесіпкердің жеке газетімен айтысып-тартысып, сөз жарыстырып жатуға уақытym жоқ, – деп әкім сөзін қысқа қайтарды.

Шаруашылық басшыларының айтқаны

Қордай ауданы «Талапты» өндірстік кооперативінің бастығы Қуанар Төкешов:

-Біз негізіген егін шаруашылығымен айналысамыз, – дей келіп, өз жұмыстарынан біраз ақпарат берді. Сосын бірден Мұрат Садықовтың мәселесіне ауысты:

- 1999 жылдың 4 маусымы күні «Сұлтан Тегі Импекспен» келісім шартқа отырғанбыз. Онда оның газетін 2000 жылға жаздыру мәселесі қозғалған. Газеттің бір жылдық бағасы – 1500 теңге. Біз оның 200 данасын халықта жаздыруға мінеттеме алдық. Барлық сома – 300 мың теңге болды. Қолма-қол ақша халықта жоқ. Сондықтан ақшаның орынына 40 тонна жүгері береміз деп келістік. 300 мың теңгеге шаққанда жүгерінің әр киләсі 7 теңге 50 тиын тұрады. Алайда сол жылы ая арайының қолайсыздығына байланысты келісілген 40 тоннаға 16 тонна 200 килә жүгері жетпей қалды. Берешегімізді 2000 жылдың 15 мамырына дейін қайтаратынымыз туралы ауызша да, жазбаша да ,уәде бердік. Бұған Садықов ешқандай жауап қайтармады, қарсылықта білдірmedі. Бірақ бес айдан кейін ол бізді сотқа берді. Сот Сұлтан тегі Импектің пайдасына бізден 2 миллион теңге қып берді, – Қордай аудандық сотының 2000 жылғы 13 маусымдағы шешімін ұсынды. Сот шешімінде екі жақ №10 келісім-шартқа қол қойғандығы айтылған. Егер шартта көрсетілген келісімді мерзімді екі жақ бір-біріне тиесілі затты ,немесе ақшаны кешіктірсе, сол күннен бастап, әр күн сайн жалпы соманың 10 мөлшерінде айып салынатындығы жазылған. 1999 жылдың 16 қарашасынан 2000 жылғы 12 мамырдың арасында 177 күн бар. Міне осы қундер үшін «Талапты» өндірстік кооперативі « Сұлтан Тегіне» 2 миллион 594 мың 633 теңге айып төлеуі керек. Сот заң бойынша «Талаптыдан» қарсы жаққа 2 миллион теңге өндіру жөнінде шешім шығарған.

- Келісім шартқа қол қойғанда оның төменгі жағындағы 10 пайыз айып жөніндегі пунктке назар аудармаппиз, – дейді , Қ.Төкешов.

- Келісім шартқа қол қоймасақ олар бізді газет бетінде сынай береді.Сосын келісуге мәжбүр болдық.

- Сыннан неге қорқасыздар? Әділетсіз сынаса, жаза жапса, олар да заң алдында жауап береді ғой.

- Газеттің әрбір мақаласы үшін соттасып жүретін бізде уақыт бар ма? Оның үстіне аудандағы жалғыз газет болған соң жазылыш едік. Оқырмандар алдағы жылға бұл газетке жазылмаймыз деп қарсылық білдіруде, – деп өндірстік басшысы 200- ге жуық адам қол қойған тізімді ұсынды. «Талапты» өндірстік кооперативті ұжымның атынан Жамбыл облыстық сотына кассациялық шағым да жазылышты. Онда олар аудандық газетке жазылу ,

жазылмау ісі өз еріктерінде екенін айтады, оған күштеп жаздыру заңсыздық деп түсіндіреді. Соған қарамастан «Талапты» ұжымы «Сұлтан тегіне» 23 тонна 800 килә жүгөрі өткізгенін оның құны 178 мың 500 теңге тұратынын, осы ақша 7 айға 200 жылдың 1 тамызына дейін жазылған аудандық газет бағасына дәл келетінін көрсетеді. Өздері әрең күн көріп отырғанда аудандық газет үшін 2 миллион теңге айып төлей алмайтындықтарын білдіреді.

Басқа басшылар не дейді?

Бұдан кеін біздер «Ақбұлтын» өндірістік кооперативінің басшысы Александр Занохаға жолықтық. Ол кісі «Новости Кордая» газетінің бетіндегі сын мақалалардың ешқайсымен келіспейтіндігін жасырмады.

- Бұл қазіргі аудан әкіміне қарсы әдейі ұйымдастырылып отырған шаралардың бірі. Сондықтан алдағы уақытта осы газетті жаздырып алу мәселесін ойланудамыз. Қарапайым халыққа аудан басшыларын құбыжық етіп көрсететіні ыңғайсыздау болып тұр. Салыстырмалы түрде қарасақ, біздің ауданың жағдайы өзгелерге қарағанда көш ілгері екенін көпшілік жақсы біледі.

- Газетті күштеп қорқытып жаздырады дегені рас па?

- Мені ешкім күштеп қорқыта алмайды.Мұрат Садықовпен арақатынасым жақсы. Алайда оның кейінгі қылышқтарын түсіне алмадым...

Сапа Қордай фирмасының басшысы Олег Шукиннің Сұлтан тегіне деген өкпесі қара қазандай екен. Газетке жазылыу мәселесінен басқа да деректерді тілге тиек етті. Диктофонға жазылған ол сөздерді қалам ұшына іліктірғенді жөн көрмедік. Олай етсек тақырыптан ауытқып кететін түріміз бар. Аудандық газеттегі сын мақалаларда шаруамыз жоқ. Оның дұрыс, бұрыстығын анықтау соттың ісі. Оқырмандар оны әділетсіздік деп тапса, сотқа жүгінуге ақыл-кеңес береміз. Бұдан кейін Қордай аудандық сотының төрағасы Есен Егізбаевқа кірдік.

«Новости Кордая» – «Қордай жаңалықтары» газетіндегі сын мақалаларға байланысты сіздерге талап-арыздар түсті ме? – деп сұрадық.

1997 жылы екі талап арыз болған. Біз олардың біреуін қанағаттандырыпсыз. Сот шешімі бойынша газет жәбірленушіден кешірім сұраған...

Прокурор хабарламасы

Қордай ауданынғы бұрынғы прокуроры К.Д.Сейітжановтың Жамбыл облысының прокуроры К.Д.Төлегеновтың атына жазған хабарламасының көшірмесі қолымызға тиді. Онда 1994 жылдың наурыз айынан бастап, «Новости Кордая» – «Қордай жаңалықтары» газетінің құрылтайшылары Қордай аудандық әкімшілігі мен «Сұлтан Тегі Импекс» ЖШС екендігі соған байланысты 1999 жылдың 10 наурыз күні әкімшілік тарапынан газетке дотация ретінде 150 мың теңге бөлінгендігі туралы жазылған.Оған дейін де әкімшілік газетке әртүрлі көмектер көрсетіпті. Ақша қолдарына тие салысымен екі күннен кейін «Сұлтан тегі» ЖШС аудандық газет «Новости

Кордая»- «Қордай жаңалылықтары» қайтадан тіркеуден өткізген. Сол жолы аудан әкімшілігін құрылтайшылықтан шығартып тастапты. Сөйтіп, бұған дейін аудан әкімшілігінің, яғни жартылай мемлекеттің қаржысымен жарық көріп келген аудандық газет енді осылайша жекеленеді. Алайда, әкімшілкі де құрылтайшы ретінде газет сонында көрсетіп отырады. Прокуратура тексеріп, нәтижесін әкімшілікке хабарламағанда, жекешелендірілген газет мемлекет қаржысымен қашанға дейін шыға берері белгісіз екен.

Кеден салығын төлемепті

Қордай кеден бекетінің бастығы Жарқынбек Ахметов «Новости Кордая» – «Қордай жаңалылықтары» газеттері кедендік рәсімдеуден ешқашан өтпегендігін мәлімдеді. Соған қарамастан редакция атынан Жамбыл облысы бойынша кеден басқармасының бастығы Б.Құлжановтың атына хат жібердік. Ол кісі өзі қол қойған мынадай жауап хат алдық.

«Сіздердің 02.05.2001 жылы бізге жолдаған хат № 091 хаттарыңызға орай мынаны хабарлаймыз: «Қордай кеден бекетінде «Қордай жаңалылықтары» – «Новости Кордая» газет өнімдері рәсімделмеген. Кеден басқармасы осы дәйек бойынша тексеру жүргізуде».

Кездесуге келмеді

Іссапар кезінде «Сұлтан тегі Импекстің» бастығы Мұрат Садықовқа жолығу үшін жұмыс орынына іздел барғанбыз . «Алматыда жүр қашан келетінін білмейміз», – деген жауап алдық. Сосын газеттің бас редакторы В.Бочковқа жолықтық.

-Газетке жаздыру ісі қаржы мәселесін Мұрат Сұлтанұлының өзі шешеді. Мен шығармашылық жұмыстарға жауап беремін . Газет сыннымен келіспейтіндер өзірге бізді сотқа берген жоқ. Олай болса, біздер шындықты жазып жатырмыз да, – деген әріптесімізге сәттілік тілеп қоштастық.

Алматыға келеген соң , Мұрат Садықовпен телефон арқылы сөйлесіп , өзіммен жолыққымыз келетінін ескерттік.

-Онда ,өзім барайын күтіңіздер, – деді. Қай күні ,қай сағатта келетініне дейін айтты. Күттік. Келмеді. Бірнеше күннен кейін тағыда телефон шалдық

-Адвокатыммен ақылдасып едім: Несіне олардың алдына ақталасың? – деді. Сіздер бәрібір біржақты тексересіздер ғой, – деген жауап алдық.

-Екі жақты бірдей тексеру деген осы емес пе. Сіздің келуіңізді ғана күтіп отырмыз.Уәде еткен уақытта келмединің ғой.

-Егер шындықты жазатын болсаңыздар , онда барайын , -деп Мұрат тағыда қай күні қай сағатта келтінін айтты. Күттік. Келмеді. Ақыры іссапардан көрген – білгенімізді сол күйінде қағазға түсірдік. Егер Мұрат Сұлтанұлының жауаптары екінші жақтан естілгенде мақаламыз бұдан да қызықтырақ шығар ма еді деген ойымызды да жасырғымыз келмейді. Айтпақшы Қордай ауданы әкімшілігінің өз газеті шыға бастапты дегенді естідік. Ол «Қордай Шамшырағы» деп аталады екен.

Ірыс ынтымаққа барады

Біздіңшे бәрі түсінікті болды-ау деймін. Тек бірнәрсені ескеркіміз келеді. Мемлекет саясатын дұрыс жүргізу барысында, билік басындағыларға ресми басылым қашанда кажет екені шындық. Оны жоғарғыдағы мысалдан-ақ байқауға болатын сияқты. Демократияның жолы осы екен деп әкімдер тым қарапайымдылық пен сенгіштікке жол бермегені дұрыс- ау. Адами тұрғыдан бұл жақсы қасиет шығар. Ал ел билеу ісінде өкіндірер тұстары аз емес екенін байқаған шығарсыздар.

Біз бұл даудың басын ашып, бір жағына шығудан аулақпыз. Ол үшін құзырлы мекемелер бар. Біздің назар аудармағымыз бір ғана мәселе – баспасөздің бүгінгі қоғамдық өміріміздегі алар орны, оның береке- бірлікті баянды етудегі рөлі. Бұқаралық ақпарат құралдарындағы демократиялық үрдістердің белең алуы, нарық жағдайында қыншылықтан шығу үшін сан түрлі тәсілдерді қолданып жатуы ,әрине құптарлық. Бұл орайда өздері қол қоятын қағазындағы дұрыстап оқып та алмайтын бейқамдығын пайдаланып кетуден де тайынбайтын. Сөйтіп , ондайларды ойып тұрып айыпұл өндіруге тырысатын іскерлікті де, бәлкім түптің түбінде түсінуге болар. Тек қалайда жүртшылықтың қызығушылығын туғызамыз деген оймен, онды-солды, жөнді-жөнсіз соқтығу, сөйтіп, халықты қайткенде де билік орындарына қарсы қоюға тырысу, айналып келгенде ағайынның арасын ашып алушан да, айылын жимайтын ұрыншақтық басты бағыт болып кетпегені керек.

Ырыс тек ынтымаққа баратынын ұмытпайық.

Қылмыспен құресудің жолдары көп

Қазақстан Республикасының Халық депутаты, Семей облыстық ішкі істер басқармасының бастығы, генерал-майор Мұрат Қалматаевпен әңгіме.

– **Мұрат Дүйсенбіұлы мен таяуда сіздің облыста арнайы іссапармен болып қайттым. Сіз ол кезде Алматыда, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің кезекті сессиясында едіңіз. өзіңіз болмасаңыз да облыстық Ішкі істер басқармасындағы азаматтармен біраз жұмыс**

жасаудың мүмкіндігі туды. Көкпекті, Жарма сияқты алыс аудандарға дейін барып, түкпірдегі ауылдардағы участекелік инспекторлардың хал-жағдайларына дейін таныстым, қарапайым халықтың сіздерге деген көзқарастарын да білуге тырыстым...

– Иә, қалай екен, біздің жұмысқа көңіліңіз толды ма?

– **Сырт көз сыншыл, десек те, бір іссапар барысында бәрін біліп қайту мүмкін емес қой. Сондықтан көрген-білгендерімді тағы бір ой елегінен өткізе отырып, өзіңізben пікір алысқанды жөн көрдім.**

– Дұрыс екен... Ұмытпасам, өткен сессия кезінде де сіз маған бір рет жолығып, ұйымдастырылған қылмыс жөнінде әңгіме жүргізсек деген сияқты едіңіз. Бірақ, ол жолы уақыттыңың ыңғайы болмаған.

– **Шынымды айтсам, бұл жолы да сізben сол тақырыпта әңгіме қозғағым келеді.**

– Ол жайында айта берсе әңгіме көп. Неше түрлі себеп-салдар да алдымыздан шығады... Экономиканың құлдырауы, нарықты қатынастың өзіндік қыындығы, қабылданған зандардың орындалмауы, мемлекеттің құрылымдағы кемшіліктер тағы басқаларды тілге тиек етсек, айта-айта жауыр болған ойларды қайта қозғағандай болып көрінбейміз бе?

– **Кез- келген нәрсе жөнінде әркімнің өз пікірі болатындығы белгілі. Халық ұалаулысы ретінде, ішкі істер саласының көрнекті қызметкері ретінде Сіздің пікіріңіздің орны бөлек деп түсінемін.**

– Бұл сөзіңіздің де жаны бар. Олай болса қазіргі қабылданып жатқан зандардың жүзеге асуы жөнінде айтып көрейін. Қазақта «Ата алмаған мылтығынан көреді» деген нақыл бар. Кейбіреулер өздері істің байыбына бара алмаған соң, «әттең мынандай заң болса», «мына заңың мына жері дұрыс емес» деп құр босқа даурығатындей көрінеді кейде. Мұны мен ішкі істер саласына байланысты айтып отырмын. Ал, солар жеке өз мүддесіне келгенде «Занда тиым салынбағанның бәріне рұқсат» деген принципті алдына тарта қоятынын қайтерсің?! Ендеше, занда бәрін бүге-шігесіне дейін көрсетіп береді деп қол қусырып отырудың керегі жоқ. Бұрынғы зандар да жетісіп тұрғаны шамалы еді ғой. Шында жұмыс істеймін дегендерге бұл сұлтау емес. Егер істеген ісің тек халық игілігіне бағытталса, занға қайшы келмесе, тайсақтамай өздігінен шешім қабылдай білген жөн.

– Енді, осы ойыңызды өз тәжірибен байланыстыра айтсаныз?...

– Мейлін, тәжірибе бөлісу мақсатында ғана бірер мысал келтірейін. Егер ол басқаларға да қажет деп білсеңіз жазарсыз, болмаса өзіңіз білерсіз.

Біздің Семей қаласында 380 мынданай адам бар. Ғылыми түрғыдан алып қарағанда 1000 адамға бір күзет қызметкерлерінен (ППС) келуге тиіс екен. Сонда біздің қалада осы қызмет саласы бойынша 380 милиционер болуға тиісті. Бірақ, дәл қазіргі кезде олардың саны бізде 156 ғана. Олай болса, әрбір күзет қызметкерлеріне 1000 адамнан емес, 2455 адамнан келеді. Мұндай да не істеу керек? Біз қаланы өз қызметімізге байланасты шартты түрде 14 шағын ауданға бөлдік те, оған ішкі істер басқармасына қарасты әр саланың жеке-жеке өкілдерін бекітіп қойдық. Содан кейін тағы бір айта кететін нәрсе, бір ауданға қылмыстық іздеушілер тобын, тағы сол сияқты бөліп таstadtық. Нәтижесінде бүкіл облыстың ішкі істер басқармасындағы милиционерлер өздерінің негігі міндеттерімен қоса, қылмысты ашуға да қатысатын болады. Үстеріне әскери үлгідегі арнайы киім киген ішкі істер органдарының қызметкерлері қай жерде, қандай жағдайда болмасын қылмыстың алдын алуға, әрі басты борышым деп түсінгенде ғана халық алдында беделі артады.

– Озық тәжіриbenі бірден өмірге енгізу оңай шаруа емес. Сіздің жанағы жұмыс тәсілінізге ішкі істер министрлігіндегі басшылар қалай қарар екен?

– Бұл тәсілді мен соншалық озық тәжірибе дегім келмейді. Сәл ойланған жұмыс істеген адам үшін мұндай жұмысөдістерін табу түк те қиын емес. Эйтсе де, әрбір қадамыңа күдіктене қарайтын басшылар да кездесіп қалады. Осы орайда тағы бір мысал келтіре кетейін.

Семейде еңбекпен түзеу колониясының саны – екеу. Аты «еңбекпен түзеу» деп аталғанымен заты басқаша екенін несіне жасырамыз. Сондықтан бұл мекеменің де ішкі тірлігіне өзгеріс енгізетін уақыт баяғыда-ақ жеткен. Эрине, мұндағы тәртіп қатал болатыны белгілі. Алайда, сол қатал тәртіп адам тәрбиесіне негізделіп жатса, сөз басқа. Кейде орынсыз қаталдықтың өзі тәрбиеленушінің бойына қатыгездік пен кекшілдік қасиеттерін құйып жататынын байқай бермейміз. Мәселен, колонияда отырған адамдар үйіне бір айда бір-ақ рет хат жазуға немесе сәлем-сауқат алуларына рұқсат етіледі.

Тұған-туыстарымен кездесіп түруға да белгілі бір уақыт өлшемі тағайындалған. Міне, осының бәрі адамның дұрыс жолға түсіне жаксы әсер ете ме? Жоқ, қайта іштей қарсылық тудырады. Сотталғандарды қоғамнан, қарапайым адамдардан мұлде аластатьп, жатбауыр болып шығуына әсерін тигізетін ескіліктің қалдығы десекарттық айтқандығымыз емес. Мен осы қағиданы өз бұйрығыммен бұзып, сотталғандар өз үйіне қанша рет хат жазамын, сәлем-сауқат аламын десе де, тұған –туыстарымен қанша рет жүздесемін десе де рұқсат бергіздім. Бірақ, осы ісім үшін кезінде өзім де жазалана жаздадым. Енді, бұның соны бәрі дұрыс екен деп жатқан жоқпыз ба?

– Сіз Семей облыстық ішкі істер басқармасына бастық болып барадан бұрын республика Ішкі істер министрлігінде белді қызметкердің бірін атқарғандығының білеміз. Одан бері де біраз уақыт өтті. Бұгінгі күн талабы тұрғысынан қарағанда ПМ-нің қазіргі жұмыс тәсілін қалай бағалар едініз?

– Қазіргі кезде қай салада да кемшілік іздесе, жетіп артылады. Бұрын бәрі орталықпен басқарылып, Мәскеуге жалтақтап үйренген біздер енді ғана өз аяғымыздан тұрып келе жатқандаймыз ғой. Дегенмен, солай екен деп кемшілікке көзжұмбайлышпен қарау – қылмыспен тең.

Республика ішкі істер министрлігіндегілер көбінесе: «Осыншама қылмыс ашылды, осыншама қылмыс жасалынды» деп құрғақ деректер жинаумен ғана шектелетіндей әсер қалдырады кейде. Ал, сол деректердің ар жағында қандай курделі мәселелер жатқанына жете көніл бөлінбейді. Жылдық қорытынды есепте де, алқа мәжілістеріндегі баяндамаларда да осындай сарын байқалады.

Бір жерде ауыр қылмыс жасалынды десе бәрі қопарыла солай қарай аттанады. Сөйтіп жүргенде екінші жақтан одан зорғысы шығады. Бұл- ескі тәсіл. Осыдан келіп күштердің ара салмағы бұзылады. Мысалы, қылмысты іздестіру тобы мен экономикалық қылмысқа қарсы күрес тобының адамдары басқа салаларға қарағанда екі есе көп. Ал, ПМ-нің штабында бар жоғы 20 шақты адам істейді. Штаб дегеніміз – нағыз ұйымдастыру, сараптап-саралау(анализ жасаушы) қызмет орталығы деп түсінем өз басым. Оның бастығы министрдің орынбасары болғанын қалар едім.

Сондай-ақ, бізде басқарушы адамдар тым көбейіп кеткен. Мәселен, облыстағы бір учаскелік инспектордың қанша бастығы бар екенін білесіз бе? Ерінбей тыңдасаңыз, санап берейін: Облыстық ішкі істер басқармасының

бастығы, оның үш-төрт орынбасарлары, қоғамдық тәртіпті сақтау бөлімінің бастығы, оның екі орынбасары, ауданды ішкі істер басқармасының бастығы, оның екі орынбасары, бір аға инспектор. Сонда бір участекелік инспектордың үстінен он бір-он екі адам қадағалайды екен.

– Сол участекелік инспекторымыз жергілікті шаруашылық басшысына тағы тәуелді. Себебі, оған жалақы беретін, көлік болетін – шаруашылық басшысы. Ендеше, участекелік инспекторымен бірге басқалары да соның қалтасына түсіп кетті деген сөз ғой. Міне, «қалтадағы милиционер» деген ұғым қайдан шығады?

– Амал бар ма? Жағдай солай болса, не істейміз?

– Көзіңзге мақтағаным емес, сіздің облыстағы ел сақшыларының жағдайы жаман емес сияқты. Бір байқағаным, қалада тәртіп бұзушылық күрт азайғандай әсер етті.

– Мақтанарлықтай жағдайымыз шамалы. Өсіресе, пәтер тонау әрекеттері жиілеп тұр. Осыған байланысты халық арасына шығып, олармен жүзбе-жүз тілдесіп, сәтті ойлар сағатын өткізіп тұрамыз. Бұл әдіс те өз нәтижесін бере бастады. Әр қызмет саласындағы байланыстарды күшетуге күш салынуда. Ол жөнінде жоғарыда айттым. Мысалы, МАИ қызметкерлері болсын, өрт сөндірушілер болсын милиция киімін кигеннен кейін бәрі де кез-келген қызметтің алдын алыш, оны ашу басты міндетім деп білуге тиісті.

– Мұрат Дағсенбіұлы, мен сізге соңғы сұрағымды қойып, әңгімемізді аяқтасам ба деймін. Сіз Тәуелсіз Қазақстан Республикасының бүгінгі милиционерлерін тек қылмысқа қарсы құресушілер ретінде ғана емес, оларда адам ретінде, азамат ретінде қандай дәрежеде көргіңіз келеді?

– Милиционерлер өздерін тек «алып кел, шауып келді» ғана білетін орындашымын деп білсе ол – милиционер емес. Ең бастысы – көкірегі ояу, көзі ашиқ, саясаттан да, мәдениеттен де толық хабары бар, кез-келген ортада өзін зиялды қауымның өкілі ретінде таныта білетін азаматтар ғанаел сақшысы болуға лайық деп түсінемін.

– Уақытыңызды бөліп тілдескенізге рақмет.

«Сақшы» - «На страже» газеті,

Семей – Алматы. 29.04.93ж.

Қара қылды қақ жарғанға не жетсін

Республика Прокуратурасы сот актілерінің заңдарга сай келуін қадағалау басқармасының бастығы, аға заң кеңесшісі Жақсылық Ісқақұлы Байтұқбаевпен сұхбат.

- Аумалы-төкпелі оқиғаларға толы жетпіс жыл артта қалыпты. Осынау кезенде ел басына нелер келіп, нелер кетпеді. Әділ заңымыз көпе-көрінеу аяққа тапталып, адамның басы алланың добына айналған сәттер де аз емес. Оқырмандар атынан сіздерді бүгінгі мерекелерінізben құттықтай отырып, әңгіме аринасын өткен күндер өрнектеріне қарай бұрғым келіп тұр. Оған қалай қарайсыз?

- Несі бар, солай-ақ етейік. Әр нәрсенің өткені, бүгінгісі, болашағы бар емес пе. Соның бәрі қоғамның дамуымен тікелей байланысты. Ал қоғамнан тысқары тұрған ешкім жоқ. Бүгін жетпіс жылғы мерекесі атап өтілетін республика Прокуратурының қызметі жөнінде де осыны айтуға болады. Жаңа өзінің айтып өткендей, осынау кезендерде небір аумалы-төкпелі оқиғалар өтті, әділ заң аяққа тапталды, адамның басы алланың добына айналды дедіңіз.

- Кешіріңіз, сіздерді мерекелерінізben құттықтаймын деп отырып қөнілдерінізге кіrbің түсіріп алған жоқының ба? «Көніл кірі айтса кетеді» деген, осындайда бір іштей арылыш алғанға не жетсін.

- Эрине, шындық бәрінен де жоғары. Откенге есеп бермей, бүгінгінің биігіне шығу қыын. Бұдан жетпіс жыл бұрынғы жүріп өткен жолымызға бір сәт сын көзімен қарар болсақ, кейде көмейге аңы запыран келетіндей.

Нәубат жылдары үш миллионнан астам халқымыздан айырылдық деп журміз. Енді бұған 1937-38 жылдар мен 1953 жылдар арасындағы зұлматтың кесірінен шет елдерге босып кеткен 3 миллион 333мың қазактарды қосыныз. Ашаршылық жылдардың касіреті бөлек әңгіме. Ал халықтың басына тұған зұлматтың (репрессия) себеп-салдарына үңілетін болсақ, таяқтың бір ұшы заң орындарына, әсіресе заңдылықты қадағалауға тікелей міндетті прокуратураға да тиеді. Осы арада прокуратура қайда қараған деген сұрақ қоюыныңға болады.

- **Дұрыс айтасыз. Сол сұрақты сізге қойды деп есептеңіз.**
- Ол үшін республика прокуратурының бұдан жетпіс жылғы тарихының кейбір бұрқасынды белендерінен сыр суыртпақтап көрейік.

Зұлмат жылдары құқ қорғау органдарының бәрі үкімет пен партияның қолындағы қолшоқтарға айналып кеткені белгілі жайт. Былайша айтқанда, сол кездегі темір құрсаулы құрылымның құрбаны болды. Мысалы, аудандық прокурорлардан бастап республика прокурорына дейін міндетті тұрде партия комитетінің мүшесі немесе бюро мүшесі болуға тиісті еді ол уақытта. Мұнан кейін прокурорлар жергілікті басшылар алдында көгендереген қозыдай құй кешпегенде қайтеді. Осыған байланысты мына бір деректерге оқырман

назарын аударайын. Мысалы, 1928 жылы 27-тамызда Орталықтың нұсқауы бойынша ҚазЦИК-тің, Совнаркомның, Қазақ Автономиялық Республикасының «Байлардың мүлкін тәркілеу туралы», 13-қыркүйекте «Ірі және жартылай феодал байлардың мүлкін тәркілеуге қарсы әрекет көрсеткендерді қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы» деген үш қаулысы бірінен кейін бірі жарыққа шығыпты. Бұдан соң қорасында бес қойы бар адам да бай, 500 қойы бар адам да бай деп есептелініп, жандеттердің қанды шенгеліне ілініп кете барған. Адам құқын аяққа таптаудың ең сорақы түрі осы ғой. Әділетсіздікке қарсы тұрып, жазықсыз жандарды заңсыз әрекеттерден қорғауға тырысқан қашшама прокуратура қызметкерлерінің мойнына қыл бұрау түсті. Жоғарыдағы қаулылардағы «байлардың мүлкін тәркілеуге қарсы әрекет көрсеткендерді...» деген сөз прокуратура қызметкерлерінің өзін ауыздықтап, ұстай үшін әдейі жазылған. Себебі, біреудің мүлкін тәркілеп, өзін қамауға алу үшін алдымен прокурордың рұқсаты (санкция) керек. Сол кезеңде туған халқымды тепкіге бермеймін деп жүріп көптеген прокуратура қызметкерлері қыршынынан қыылғанын бүгінде екінің бірі біле бермеуі де мүмкін. Ол үшін тағы да бір мысал келтірейін. Осынау нәубет жылдары, қанды зұлмат жылдары республика бойынша 56 прокуратура қызметкерлері ұзақ мерзімге бас бостандығынан айырылып түрмеге қамалса, 12 прокурор ату жазасына кесілген. Кезінде жазықсыз құрбан болған әріптестерімізді ақтау жөнінде қазір көптеген жұмыстар жүргізіп жатырмыз. Бұл мәселені таяуда республиканың Бас прокуроры Жармахан Тұяқбаевтың, біздің алдымызға басты міндеттердің бірі ретінде қойды. Жұмыс жасалынып жатыр. Іс он нәтижесін берері сөзсіз.

- **Тек прокуратура қызметкерлері ғана емес, зұлмат жылдары опат болғандардың бәрін ақтап алсақ қандай ғанибет...**

- Сөз бар ма?! Менің манадан бері айтайын дегенім де осы мәселелерге байланысты «зұлмат (репрессия) құрбандарын ақтау туралы» заң жобасын дайындау үстіндеміз. Құдай ондап, осы заң сәтімен дүниеге келсе кезінде тағдыр тәлкегіне ұшырап, жер шарының түпкір-түпкіріне тарыдай шашырап босып кеткен 3 миллионнан астам қандастарымыздың туған жерге қайтып оралуына мол мүмкіндік туады деп білемін.

- **Бұл жалғанда жазықсыз жазаланғаннан ауыр қасірет жоқ шығар. Мұндайда жаңа өзіңіз айтқандай, қара қылды қақ жаруға тиісті заң қызметкерлерінің мойнына түсетін жүктің де салмағы жеті батпан. Осыдан төрт-бес ай бұрын республиканың Бас прокуроры Жармахан Айтбайұлы біздің газетке берген бір сұхбатында «Занды сақтау-арды сақтау деп білемін» дегені есімізде. Ол кісі бұл сөзді жазаның ең қатал түрі-ату жазасына байланысты айтқан сияқты болған. Осы бір қатал үкім жайында өзіңіз не ойлайсыз?**

- Жалпы мынау қылмыс дегенің-улкен қасіреттің бірі. Бұл жерде жәбірленушінің де, жәбірлеушінің де өміріне балта шабылды деп білген жөн. Ал бұл жалғанда адам өмірінен қымбат ештеңе жоқ. «Бәрі де адам үшін,

адамның игілігі үшін» деген гуманистік қағида ешбір қоғамға жат емес. Адам құқын қорғау жөніндегі халықаралық комитетінде бұл дүние жүзіндегі маңызды мәселелердің бірі ретінде қаралады. Соған қарамастан, көптеген елдердің қылмыстық заңдарында ату жазасы қолданылатыны рас. Бізде де бұл жаза күні бүгінге дейін қолданылып келеді, әлі де қолданыла беруі тиіс деп ойлаймын. Бірақ қандай жағдайда қолданылуы тиіс? Ол жөнінде әңгіме бір басқа. Бұған дейін бұл жаза мемлекет мүлкін аса көп мөлшерде талантаражды салғандарға, Отанын сатқандаға, 30- йыншы, 50- інші жылдары тіпті бір қап бидай ұрлағандарға да қолданылып келді. Бұл-мана өзініз айтқандай, «адамның басын алланың добына айналдырған» дөңайбат саясаттың кесірі. Қазіргі өркениетті заманда мұндай қатыгездік-тағылыштың бір түрі болып шығады.

- **Жақа, біздің әңгімеміз прокуратура саласының өткен өмірінен бүгінгісіне ойысып келе жатқан сияқты. Осыған байланысты таяуда қабылданған «Республика Прокуратурасы туралы» жаңа заңға тоқталған кетсеңіз. Бұл заңның бұрынғы заңдардан өзгешелігі неде, сіздердің жұмыстарының өзгешелігі де?**

- Егеменді республикамыз Прокуратура туралы жаңа заңды қабылдағанға дейін 1979 жылы 30-қарашада шыққан КСРО Прокуратурының соңғы заңын пайдалануға тұра келген. Ол заңның сипаты қалай екені түсінікті. Онда ең алдымен мемлекеттің мүддесі қорғалған. Яғни, мемлекет мүддесі адм мүддесінен жоғары тұрды деген сөз. Осы заң негізінде Орталық Комитет, тағы басқа өкілетті органдар қаулы қабылдайтын, біздер оны мұлтіксіз орындауға тырысатынбыз. Ал мына өз заңымыз біздің аяқ-қолымызды құрсаудан босатқандай әсер етті десем, артық айтқандық емес шығар. Бұл заңда ең алдымен адам құқын қорғауға жол ашылған. Сондай-ақ, заңдылықты қадағалауға тиісті прокуратура органдары енді басыбайлықтан құтылған сияқты. Егер жаңа заңның 1-бабына назар салсаңыз, онда Қазақстан Республикасының Прокуратурасы тек Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің алдында есеп беріп отыратындығы айтылған. Ал Жоғарғы Кеңес-халық трибунасы, бірден-бір демократиялық басқару жүйесіне кепілдік беретін өкілетті орын. Енді мына 3-бапты оқып көрейікші. Онда: «Прокуратура заңның ұстемдігін, Қазақстан Республикасында заңдылық пен құқық тәртібінің бірлігін, нығайтылуын қамтамасыз ету мақсатында іс-қимыл жасайды» деп жазылған. Бізге керегі де осы ғой.

- **Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің соңғы сессиясына жаңа Конституцияның жобасы қаралып, халық талқылауына ұсынылды. Конституция жобасы мен Прокуратура туралы заңның негіздері осында өзіндік үйлесімін тапқан ба, қалай ойлайсыз?**

- Менің бір байқағаным-жаңа Конституцияның жобасындағы «Прокуратура» деп аталатын 18- тарау төрт-ақ баптан тұрады екен. Керісінше, сот жөнінде біраз мәселелер қамтылған.

Конституция жобасын қазір талқылап, біз де өз ұсыныстарымызды даярлап жатырмыз. Дегенмен, өз тарапынан мынадай бір мәселелерді алдын ала айта кетейік. Жобаның 12-бабындағы: «Қылмыстық қудалауды, қылмыстық істердің анықталуы мен тергелуін қадағалауды, сotta мемлекеттік айыптауды және сот шешімдерінің орындалуын қадағалауды, сотта мемлекеттік айыптауды және сот шешімдерінің орындалуын қадағалауды прокуратура органдары жүзеге асырады» делінген. Осы сөйлемдегі «мемлекеттік айыптауды» деген сөздің орнына «мемлекеттің атынан айыптауды» деп өзгертуен дұрыс. Себебі, қылмыскерді мемлекет айыптамайды, мемлекеттің атынан прокурор айыптайды. Сондай-ақ, «сот шешімдерінің орындалуын» деген сөзден кейін «сот актілерінің заңдарға сай келуін және жоғары қадағалауды прокуратура жүзеге асырады» деген сөйлемді қосқан онды болар еді. Өйткені, прокуратураның ең басты бір міндеті- сот актілерінің заңдарға сай келуін қадағалау емес пе. Прокуратура туралы заңда осылай айқын жазылған. Ендеше жаңа Конституцияда да солай көрсету керек. Тағы бір айтайын дегенім: «жоғары қадағалау» деген сөзді кіргізуңдің де өзіндік мәні бар. Бізде қазір өрт сөндіруді қадағалау, техникалық жағынан қадағалау деген салалар бар. Олар іс барысында дүдемалды жағдайлар туғанда бәрі бір прокурорлық қадағалауға жүгінуге мәжбүр болады. Сондықтан әр нәрсені өз атымен атай білуге үйренейік.

- **Жаңа, сізбасқаратын Басқарма-сот актілерінің заңдарға сай келуін қадағалау деп аталады еken. Енді осы өз салаңыз бойынша қысқаша мағлұмат берे кетсөніз.**

- Біздің Басқарма негізінен сот үкімі шыққаннан кейін кассациялық шағым бойынша келіп түскен істерді қарайды. Мұндай шағымдарды көбінесе қорғаушылар, сottалушының туыстары немесе айыпкер өзі түрмеде отырып жазады. Егер заң бұзылғанына көзіміз жетсе, сол іс бойынша үкім шығарған соттың үстінен қарайтын сотқа наразылық келтіреміз. Бұдан кейін іс қайта тексеріледі. Адам жазықсыз сottалса, ақталады, жазықты болса үкім күшінде қалады. Мысалы, өткен жылы республика бойынша азаматтық істерден басқа соттарда 58 мындағы қылмыстық істер қаралып, ол бойынша үкім шықты. Оның ішінде 1 мың 420 халық сотының, 100-ге тарта облыстық соттардың үкімдері заңсыз деп табылып, бұзылды. Соның ішінде 730-дан аса қылмыстық іс бойынша шығарылған сот үкімдері прокурорлардың наразылығымен заңсыз деп табылды. Қалалық, аудандық халық соттары жүргізген 1мың 730, облыстық соттар жүргізген 200-ге тарта қылмыстық істер бойынша үкімдер өзгерілді. Мұнда да прокурорлардың үлесі зор. Жалпы өткен жылы 405 адам ақталып шықты.

- **Осының бәрі өзініздің тікелей қарамағыныңдағы, жергілікті жерлердегі прокуратура қызметкерлерінің ыждағатты енбектерінің арқасында қол жеткен табыстар ғой. Олай болса, бүгінгі 70 жылдық мерекелерінің қарсанында ел құрметіне бөленіп жүрген заң өкілдерінің аттарын атап өтетін сәттер де туған сияқты.**

- «Жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын» деген бар. Бізде есімдерін мақтанышпен айтуға тұратын қызметкерлер жетерлік. Мысалы, Талдықорған облыстық прокуроры А. Нұрмамбетов, Қарағанды облыстық прокуроры Е. Өтебаев, Жамбыл облысы Мерке аудандық прокуроры М. Исаев, Семей облыстық прокурорының бөлім бастығы Р. Кузьменко, Солтүстік Қазақстан Мамлют аудандық прокурорының орынбасары А. Көшекова, тағы басқа зангерлерді бүгінгі мерекесімен құттықтай отырып. Сіздердің газеттеріңіз арқылы оларға зор денсаулық, семьяларында бақыт, жұмыстарында табысты еңбек тілеймін.

- **Әңгімеңізге рахмет. Қара қылды қақ жарып, әділет жолында талмай еңбек ете беруінзге мен де сізге тілекtestіk білдіремін.**

**Серік Жұмабекұлы,
«Халық кеңесі» газеті,
10 шілде 1992 жыл.**

IV тарау. Сот

«Зорландым» деп өтірік зорыққан қыздар Құқық қорғаушылар тарапынан неге қолдау табады?

Кейінгі кезде бұл да ақша табудың құралына айнала бастаған тәрізді. Қыз бен жігіт алғашында көңіл жарастырып, «ойнап-күліп», жүріп жатады. Эрине, мұндайда алдымен «қалталы» жігіттер «қармаққа» ілінеді.

Қыз одан бірде қылымси, бірде ашық сұрап, «өтемақысын» алып тұруы мүмкін. Әр нәрсенің шегі бар, күндердің күнінде бұлардың «айырылышатын кездері де жақындейды. Міне, осы уақытта қыз тарапынан кәдімгі сатқындық басталады. Ол «төсекойнақ» сәтіндегі «бұлтартпас айғақтарды» қолына түсіріп алады да, заң органдарына қарай тұра жүгіреді. «Ойбай, мені зорлады!» дейді. Тергеу басталады, іс сот-дәрігерлік сарабынан өтеді. Бұдан кейін төсек рахатын еркін пайдаланған жігітке шарт қойылады. Бәленбай мың долларды айтылған мерзімде қыздың қолына әкеліп салуға тиісті болған жігіттің шарадай басы шақшадай болады. Ал егер шартты орында маса, «қыз зорланды» деген сарапшылардың қорытындысы шыға салуы оп-оңай. Одан кейінгісі айтпаса да түсінікті...

Тергеу мен сот тұжырымдамасы

1997 жылдың 27 қазан күні Жаркент қаласының тұрғыны Еркебұлан Құрманиязов өзінің танысы Ашировтың туған күніне қонаққа келеді. Сол күні тұн ортасынан аяу бергенде елмен бірге қайтады. Жолда ол осы кештен бірге шыққан бұрынғы класстас қызы, қазіргі кезде Алматыда жоғарғы оқу орындардың бірінде үздік студент атандып жүрген Наташаны (аты-жөнін

әдейі өзгертіп алдық. С.Ж) шығарып салмақшы болып келіседі. Ол оны сол күні туған ағасының үйіне күш қолдана отырып зорлайды. Зорлағанда да ерекек пен әйелдің қарапайым қарым-қатынасынан ауытқып, айуандық, жабайы әдіспен зорлайды. Мұны №165 сот-дәрігерлік сараптау қорытындысы «айғақтайды». Тергеу мен сот тұжырымдамасы әзірге осындай. Бұл айтылғандардың бәрі шындыққа сая ма, саймай ма оны төменде баяндалатын жайттан байқайсыздар деп ойлаймын.

Жігіт айтады:

Маған таңылған бұл айыптың ешқайсысын мойындармаймын. Туған күн тойынан шыққаннан кейін Наташа екеуіміз менің туған ағамның үйіне келдік. Үйде екеуімізден басқа ешкім болған жоқ. Отрып шарап іштік. Мен үйде киетін киімдерімді ауыстырып кидім. Наташаның жанына келіп отырдым. Ол менің өзіне үйленуімді қалады. Өйткені біз бұған дейін талай рет көніл жаразтырғанбыз, талай күндерде төсек рахатын бірге бастан өткергенбіз. Екеуіміз екі ұлттың өкілі болғандықтан мен оған болашақта үйлене алмайтынымды білдірдім. Бұдан кейін ол мені төсек қарым-қатынасына шақырды. Соны немен біткенін білмеймін, ұйықтап кетіппін. Таңтертең оянсан, Наташа кетіп қалыпты. Жәй кетпеген, менің ішкі киімдерімді, шалбарымммен қоса, оның қалтасындағы 25 мың теңгені де ала кетіпті.

28 тамыз күні Наташаның әпкесін кездестірдім. Ол түнде Наташаның мойнындағы алқасы жоғалып, өзі үйге соққыға жығылып келгенін айтты. Бұлар менен ақша талап етіп отырғанын түсіндім. Емдегуге көмектесейін дедім.

30 тамыз күні Наташа алып кеткен заттарымды алмақшы болып, оның үйіне келдім. Бірақ шешесі қызыымды зорладың деп маған дұрсе қоя берді. Егер 20 қыркүйекке дейін 2 мың доллар әкеліп бермесен, сотқа беремін деп қорқытты. Мұны естіген әкем келесі күні Наташаның шешесіне барды. Әкеме де маған айтқанын айттыпты. Әкем ешқандай ақша бере алмайтынын, ондай ақшасы жоқ екенін айттыпты. Дәл сол күні, яғни 1997 жылдың 31 тамызында Наташа өзін мені зорлады деп ішкі істер бөлімінде арыз түсіріпті. Бұдан кейін мені милицияға шақырды да, түсініктеме алыш қоя берді. Ал, 20 қыркүйек күні менің үстімнен қылмыстық іс қозғалыпты. Бір таңқаларлығы, бұл мерзім Наташаның шешесінің 2 мың доллар әкеліп бересің деген күнімен дәл келетіндігі.

Қыз айтады:

Туған күн салтанатынан шығып, жанымдағы дос қызыиммен үйге қайтып келе жатқанмын. Сол кеште бірге болған жігіттер соңымыздан қуып жетті. Еркебұлан мені құшақтап, жеке алыш шықты. Дос қызыым мен оның жанындағы жігіт алға озып кетті де, біз сондарынан келе жаттық. Жолдағы бір үлкен үйді айналып өте бергенімізде Еркебұлан мені мойнынан қылғындырып, басымнан бірнеше рет ұрып жіберді. Көз алдым қарауытып бара жатты. Есімді жиғанымда бір үйдің есігінің алдында тұрғанымды байқадым. Ол есікті ашып, тұтқасынан ұстап алған екен. Мен ол жерден

кетуге асықтым. Мені тағы ұрды. Есімнен айырылып қалдым. Сәлден кейін есімді жиганымда тыр жалаңаш жатқанымды байқадым. Ол мені аузымнан зорлауға кірісті. Мен қарсылық білдірдім. Бетімнен бірнеше рет ұрып жіберді. Сосын аунап түсіп, арт жағыма шықты. Тік ішегімнің қатты ауырғанын сездім. Ал үйге келгенімде құны 15 мың теңге тұратын алтын алқам жоғалғанын көрдім.

Сот-дәрігерлік сараптамасы

Арада 3 күн өткен соң, 30 тамыз күні Наташа сот-дәрігерлік сараптамадан өткен. Ондай сараптау әрине, тергеушінің арнайы қаулысымен тағайындалады. «Жаркент аудандық ауруханасында сот-дәрігерлік сарапшысы болмағандықтан, қызды екі гинеколог дәрігер қарады. Оның қорытындысы амбулаторлық картада жазылды» деп көрсетілген кейіннен қайта өткізілген сот-дәрігерлік сарапшылар комиссиясының қорытындысында.

Ал сонда адам тағдырының шешуші кілтіне айналған, осы екі гинеколог жазған қорытындыда не делініп еді? Онда: «Үлкен дәретке отырғанда тік ішегінің айналасы ауырады. Бет-аузында көгерген дақтар бар. Қыздың абыройы төгілмеген. Тек ішектің шығар аузы жеңіл сызаттанған. Басқа еш жеріне зақым келмеген» деп қана жазылған. Осы анықтаманың авторлары сотта куә ретінде былай деп жауап беріпті: «тік ішектің шығар аузындағы жеңіл сызат қатты қағазды пайдаланғаннан да болуы мүмкін».

Адвокат айтады:

Егер жоғарыдағы дәрігерлерлік анықтамаға мүқият көз салсақ, онда қыздың зорланғаны жөнінде ештеңе жазылмаған. Сот сарапшысы емес, жәй дәрігерлердің осы корытындысы (мөрі жоқ, кімнің бергені көрсетілмеген) қалайша қылмысты іске, сот шешіміне негіз болған?

Кейіннен ресми түрде сұрастырып білгенімде соңғы жүргізілген сот-дәрігерлік сарапшыларының комиссиясы шығарған қорытындыларының бәрі жалған екендігіне көзім жетті. Себеі, Наташа 29 тамыз күні алғаш рет гинеколгқа қаралғаннан кейін (оның өзі күмән тудырады) еш жерге өтініш айтып бармаганы, дәрігерге көрінбегені белгілі болды. Ол жөнінде анықтамалардың барлығы қолымызда. Бір-бір данасы редакцияға да тапсырылды.

Ал соңғы, яғни Құрманиязов Еркебұланды 3 жылға сottaуға негіз болған

№165 сот-дәрігерлік сарапшылар комиссиясының қорытындысына оған бірнеше дәрігерлік анықтама берген болып шығады (мұның жалған екенін, ол дәрігерлерге қыз қаралмағанын жоғарыда айттық). Соның өзінде «қыз зорланды» деген мұнда бір де сөз жоқ. Тек қатты соққыға жығылды делінген.

Оны соққыға кім, қашан, қалай жығыпты дегенге не тергеуші, не сот тергеуі жауап іздемегені танғалдырады. Сөйте тұрып, Құрманиязов қызды соққыға жыққаны үшін емес, жабайы әдіспен зорлағаны үшін (аузынан, тік

ішектен) қылмыстық Кодекстің қыз зорлау жөніндегі бабымен 3 жылға сотталып кете барған. Бұған не дейсіз?

Қорытынды

Шынында да оқиға 1997 жылдың 27 тамызында (куәлардың айтуынша тамыздың 25-нен 26-на қараған түні) болса, 17 қыркүйек күні ғана барып сол жерді тергеушілер тексеруге кірісіп, айғақты заттар іздепті. Дәрігерлік сот-сараптау жұмысын өткізу туралы тергеушінің қаулысы 3 қыркүйек күні ғана шығыпты. Ал Наташаға алғаш рет берілген дәрігерлік анықтама 29 тамыз күні жазылған. Бұл керегарлықты қалай түсінуге болады?

1997 жылдың 27 қыркүйегінде Е.Құрманиязовты тұтқындау жөнінде қаулы шықты. Бірақ бұл қаулыны кім шығарғаны тағы белгісіз. Мұнда ешкімнің аты-жөні көрсетілмеген. Бұл істің осылай аяқталуына милиция қызметкерлері мұдделі болған сияқты. Мәселен, аудандық ішкі істер бөлімі бастығының орынбасары Қ. Сыдықов істі өз өндірісіне алмай жатып-ақ сарапшы Қасымовты жауапқа шақырған. Бұдан кейін 4 қазан күні сот-дәрігерлік сарапшылар комиссиясын құру туралы қаулысын шығарған.

Қасымов бұған дейінгі өз жауабында тергеуші Мылтықбаевтың қаулысы негізінде қызды мұқият қарап шығып, ешқандай зорлау белгісін таба алмағанын ашық айтады. Бірақ сот шешім шығарапда бұл жауапқа көңіл бөлмеген. Сондай-ақ бірнеше күннен кейін Наташаның дәрігерлік кітапшасы (амбулаторная книжка) пайда болып, жоғарыдағы сарапшының қорытындысы оған жазыла қояды. Сарапшы Қасымов қыздың дәрігерлік кітапшасын қайдан алған? Бұл оның тарапынан қылмысты іске жататынын ескерте кетейік. Себебі, емханада сақтауға тиісті кітапшаны ол өздігінен іздең тауып алып отыр. Сот-дәрігерлік сарапшысына бұлайша өздігінен әрекет етуге болмайтыны Қылмыстық кодексте қатаң қаралған.

Қыз зорланғаны рас болса, алдымен милицияға бармай, неге бірден гинеколог дәрігерге барды? Сарапшы Қасымов неге сол гинеколог дәрігердің алғашқы жүрдім-бардым қорытындысын басшылыққа алды. Кейіннен құрылған сот-дәрігерлік сарапшылар комиссиясы да алғашқы қорытындылардың маңайынан айналып шыға алмай, соларды қайталаумен шектеліп отыр. Соңғысындағы сәл өзгешелік – қыз басынан қатты соққы алған деген қосымша қорытынды ғана. Ендеше қыз зорланды деп біреуді бас бостандығынан айыруға қандай негіз бар? Наташа кейіннен өзінің сотқа берген өтінішінен бас тартқан екен. Бірақ оған судья тарапынан көңіл бөлінбеген. Неге? Сұрақ көп, жауап жоқ.

Панфилов аудандық сотының шешімі кассациялық арыз негізінде Алматы облыстық сотының алқасында қаралып, өзгеріссіз қалдырылған.

Олай болса бұл істі Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты қадағалау тәртібімен қайта қарап, бір әділдігін айтуда тиіс. Онсыз көңілдегі күдік ұлғая бермек. Соттағы солақай шешім дер кезінде дұрысталғанға не жетсін.

«Егемен Қазақстан» газеті.

Ажал мен абақтының арасында

Қасақана кісі өлтірілді, қылмыскерлер қолға түсті, тергеу аяқталып, іс сотқа өтті, өлім жазасы сұралды, үкім шықты. Төменде осы оқиғалар түгелдей баяндалады.

1998 жылдың 17 қыркүйегінде сағат 11.00-де басталуға тиісті сот мәжілісі түстен кейінге қалдырылды. Себебі, қылмыскерлерді мұнда әкелуге тиісті айдауылдар (конвой) үлгере алмай жатыр екен. Осының өзінен-ақ Алматы қалалық және облыстық соттарында бір күнде қаншама қылмыстық істер қаралатынын аңғару қын емес сияқты.

Түстен кейін, сағат 3-ке 10 минет қалғанда сот залына келіп кіргем. Сол жақтағы темір тордың ішінде үш адам отыр. Оның екі жағына қарулы құзет қойылған. Мәжіліс басталғанға дейін мына адам өлтірушілерді енді сырттай зерттеуге кірістім.

Меніңше, анау төр жақтан бері санағандағы біріншісі Құдияров Сейтқан болуы керек. Сәл тістене ернін жымқырып-жымқырып қояды. Қылмысты ұйымдастыруши осы екені түр-тұлғасы мен өткір шегір көзінен байқалғандай. Бұған дейін бұларды сот-медициналық сараптауға жіберу туралы шешім шыққан. Сот қаулысының осы жөніндегі көшірмесіне көз жүгірттім. Жасы 31-де. Оңтүстік Қазақстан облысы Түркстан қаласында туған. Эйелінен ажырасқан. Білімі орта, жұмыс істемейді.

Ал, мынау ортадағы сілімтіктеу қара жігіт Сибанов Мереке екені даусыз. Дәл кенірдегінің үстінен кесіп өтіп барып, оң жақ мойын түстан біткен пышактың ізінен бірден таныдым. Милиция қызметкерлерінің қолына түсken сэтте қорыққанынан өзін-өзі өлтірмекші болып, кенірдегін орып жіберіпті деп естігенмін. Ол жайындағы әңгіме кейінірек. Бұл жігіт Солтүстік Қазақстаннан. Жасы 31-де. Бойдақ, білімі орта.

Оның бергі жағындағы, шашын тақырлап алғызып тастаған адам ол, әрине Атабаев Ерлан. Жасы 33-те. Мұның білімі жоғары көрінеді. Бұған дейін эйел зорлаймын деп қылмысқа тартылғаны бар. Бірақ ол жолы ақыл-есі дұрыс-бұрыстығын анықтау үшін сот-дәрігерлік сараптаудан өткізуғе тұра келген. Алматы қаласындағы Республикалық клиникалық сот-психиатриялық аурухананың соңғы сараптамасы бойынша осы үш қылмыскердің де ақыл естері дұрыс екендігі туралы анықтама беріліпті. Сондықтан да осы мәселеге байланысты біразға дейін тоқтап қалған қылмыстық іс, міне, бұғін қайта жалғасып отыр. Мәжіліс Алматы облыстық сотының судьясы К.Ш. Шалбаеваның төрайымдық етуімен басталып кетті.

Қылмысқа дайындық

Бірнеше күнге созылған сот мәжілісіне қатыса отырып, қылмыскерлердің өз сөздерінен, куәлардың берген анықтамаларынан, прокурор мен судьялардың, қорғаушылардың қойған сұрақтарына қайтарылған жауаптардан түйген ойларым төмендегідей.

1997 жылдың желтоқсан айының ортасы. Қыс қаһарына міне бастаған шақ. Алматыдағы Сейфуллин көшесінің әр жерінде шоғыр-шоғыр болып тұратын жұмысқа жалданушыларға көпшіліктің көзі үйренгенелі қашан.

Жұмыссыздардың бар ойлайтыны бір күнге болса да әлдекімге жалданып, етеп нәпақа табуға. Осындай іспен біраздан бері айналысып жүрген С.Құдияров енді қылмыстық жолмен бірден мол пайда табуға бекінді. Бұл ойын алдымен қасындағы М.Сибановқа айтып көріп еді, ол қарсылық білдірmedі. Сосын екеуі ақырын жоспар құруға кірісті. Ол жоспар бойынша бұлар машина ұрлап, сатуға тиіс. Қастарына тағы бір адамды ертіп алса жақсы-ақ болар еді. Үш адам бір кісідей қимылдаса, жүргізушіні тыптыр еткізбеуге әбден мүмкіндік бар. Көп кешікпей қастарына Е.Атабаев қосылды.

Қыстың қысқа күні ұясына батқаннан кейін бұлар Сейфуллин көшесімен жоғары жүріп отырып, Абай даңғылының қылышына келді. Зулаған жеңіл көліктердің біріне қол көтерген. Бір «Жигули» тоқтай қалды. Бұл жілігі татымайтын ескілеу дүние болып шықты. Жібере салды. Міне, бір жап-жаңа «Волга» жақындал келеді. Құдияров алдына жүгіріп шығып, елбелектей, сүмдық бір оқиға болып қалғандай қол көтерді. «Волга» тоқтады. Жүргізушіні қалай көндіргені белгісіз, үшеуі сәлден кейін жапырлай машинаға кіріп, отырыса-отырыса қалысты. Жолақысы үшін 300 теңгеге келіскең Құдияров жүргізушінің қасына, Атабаев көзінен от шашып, жүргізушінің желке тұсына жымысқылана жайғасты. Ал, Сибанов онымен қатар отырғаны айтпаса да түсінікті.

Құдияров сол жылғы жазда жоғарғы Каменка кенішінің тау жақ жиегіндегі біреудің саяжайында жалданып жұмыс істеген. Қазір онда ешкім жоқ. Есігіне құлып салынбайтын. Құдияров жүргізушіні өзі білетін жолдармен солай қарай бағыттады.

Қылмыс әлемі де кешірмейді

Ол саяжай жол жиегінде орналасқан еді. Дәл тұсына келгенде Құдияров жүргізуіге «Тоқта!» деген әмір берді де оның бүйіріне пышақты тақай қойды. (Сот тергеуі кезінде пышақ мәселесін қылмыскерлер бұлтаққа салып бақты. С.Ж.) Осы кезде тышқан аңдыған мысықша бұғып отырған Атабаев оны арт жағынан қосқолдай қылғындырып, орындықтың арқалығына жапсыра тұсті. Сибанов та қарап қалмай, өз міндетіне кірісті. Ол машинадан атып шығып, жүргізуі жақтың есігін ашты да, қолындағы ауыр затпен оны басынан ұрып-ұрып өтті. Сөйтті де, өздерінен әлдеқайда еңселі, кесек денелі, әп-әдемі жігітті қарсыласа алмастай халға келтіріп алғаннан кейін біреуі шаштан, қалған екеуі қолтықтан ала сүйреп қараңғы саяжайға алып кірді. Әлсіреген жігітті түкпірдегі бөлмедегі орындыққа әкеліп отырғызды. Сол кезде қапыда қарақшылардың қолына түскен хирург-дәрігер, екі баланың әкесі, 30-ға әлі жетпеген Мұхамедияр Ысмайылов етеп есін жиып, тілге келді.

— Жігіттер, машина керек болса алындар. Еш жерге шағымданбаймын, іздемеймін де. Тек жанымды қинамаңдаршы. Мен – адам жанының арашашысы – дәрігермін ғой...

— Бізге ақша керек!

— Ақша керек болса үйге жүріндер. З мың теңгем бар еді сендерге берейін...

Үйіне алып барып мұны аман қалдырсақ, ертең бәрібір милицияға айтады, қолға түсеміз, - деген Сибановтың қорқынышты сөзін естіген қарақшылар «Дәрігер болмақ түгіл періште болсан да!...» деп жазықсыз жанды басқа-көзге тепкілей жөнелді.

«Әттен, ер жігітше қарсы келуге де жарамадындар-ау, әйтпегенде ендігі үшеуің үш жерде сілейіп қалар едіндер...» деп ойлауға ғана шамасы жеткен Мұхамедиярдың көз алдында мына дүние шыр айналып бара жатты. Алматыға арман қуып келіп, аспирантураға түсіп несі бар еді. Міне, енді қыршын ғұмыр қыылыш кетуі әбден мүмкін.

Қарақшылардың бірі есік алдында жатқан кір жаятын жіпті алып келіп, алдымен Мұхамедиярдың аяғын, сосын қолын артына қаратып байлады. Құдияров өзі бұрыннан білетін әдіспен жіптің тағы бір ұшын байлаулы аяқтың арасынан өткізіп байлап, оның ұшын тұзақтап әкеп, мойынға салды. Манағы еңселі бейне енді артқа қарай екі бүктеліп, домаланды да қалды. Құдияров осы үйдің астындағы терендігі 2,5 метрге жететін жертөле (погреб) бар екенін жақсы білетін. Соның қақпағын ашты. Темір саты сол баяғы күйінде орнында тұр. Үңіліп қарап еді, арғы жағы көрдей қараңғы екен. Желтоқсанның бүкіл ызғары осы жертөлеге жиналғандай-ақ ызғарлы леп бірден бетке ұрды. Тұла-бойы тітіреніп сала берді.

Біраз шаруа тындырып тастағандай болып, аһілеп-үһілеген үш жігіт сәл дамылдалап, темекі тартуға отырысты. Сонын байлаулы жатқан жігітті айыздары қанғанша тағы тепкілеп алғаннан кейін енді оның көзін мұлдем жоюға бет алды. Қиналған дене енді артқа қарай бүгілген аяғын қимылдата бастап еді, мойындағы тұзақ өз-өзінен кенірдектен буындыра жөнелді. Қырылдай дем алды.

— Қой, отыра береміз бе, қайтайық, - деді бір қарақшы.

— Мынаны осылай тастап кетсек, шешіліп кетіп жүрмей ме?

Бұл сұраптарға жауапты іспен қайтаруды жөн көрген Құдияров бүктетіліп жатқан денені жертөлеге қарай сүйрей жөнелді. Қалған екеуі де көмеккө тұра ұмтылысты. Сонын байлаулы адамды басымен төмен қаратып бір тенті де, қараңғы үнгірге қарай салдыр-гүлдір домалатып жіберді. Жертөленің қақпағын іштен аша алмас үшін оның ұстін кереуettің басымен, тағы да сондай ауыр заттармен бастырып таstadtы. Сөйтіп, бұлар қылмыс әлемінің өзі кешірмейтін сорақылық жасады. Олардың «заңы» бойынша қылмыскер қандай жағдайда да дәрігерлер мен адвокаттарға қол көтеруге, өлтіруге болмайды екен.

МАИ-дың өзі майып болды

Сол күні түнде Алматының көшесін арлы-берлі ойқастап жүрген «Волганы» МАИ қызметкерлері бірден байқады. «Тоқта!» деген белгі беріп еді, ол бағынбай өте шықты. Дереу ізге түсken. Тар көшелерді тасалай қашқан қарақшылар бір бұрышта аяғы ауыр әйелді де қағып кетті. Қуып келе

жатқан МАИ-дың мәшинесі де сәлден кейін апатқа ұшырап, екі қызметкер ауруханаға жеткізілді. Алайда, оларға көмекке келген басқа МАИ қызметкерлері қарақшыларды ұзаққа жібермей, «Волганың» жолын бөгеген. Симанов пен Құдияров есікті ашып, қаша жөнелді. Атабаев үлгемейтінін біліп, мәшиненің ішінде қалып қойды. «Мен пассажирмін ғой» деген екен, оны тәртіп сақшылары жібере салыпты. Ал, Симанов сол бойы құтылып кетті де, Құдияров қолға түсті. «Волга» мәшинесі МАИ-дың айып алаңына қойылған.

Арызды қабылдамады

Ертеңінде Мұхамедияр Ысмайыловтың әйелі Алматы қаласы Әуезоа аудандық ішкі істер басқармасына келіп, өзінің күйеуі бір сөтке бойы хабарсыз кеткенін, іздеу қажеттігін айттып, арыз берген. Бірақ, сол күні кезекшілікте отырған тәртіп сақшысы бұл арызды қабылдамай қойыпты. Бұдан ешқандай нәтиже шықпаған соң, Мұхамедиярдың жұбайы К.З. Оңғарбаева бірнеше күннен кейін Алматы қаласының прокуроры Е.С. Мерзадиновтың атына төмендегідей арыз түсірген.

«Мен марқұм М.М.Ысмайыловтың әйелі Оңғарбаева К.З. сізге мына жағдайды мәлімдеймін, - депті ол арызында. – Менің күйеуім 1997 жылдың 15 желтоқсан күні Алматы қаласындағы Сарыбай атындағы көшениң 63-пәтерінде тұратын қарындасты Ысмайылова Мәдінаның үйінен үстел алыш келемін деп кешкі сағат 4.00-де өзінің 402 АРМ нөмірлі мәшинесін мініп кеткен бойы қайтып оралмады. Мен 1997 жылдың 16 желтоқсан күні кешкі сағат 16.00-де күйеумнің қарындасты Ысмайылова Мәдінамен бірге келіп, Әуезов аудандық ішкі істер басқармасына күйеуім мәшинесімен қоса жоғалып кеткені жайында арыз жаздым. Бірақ мұндағы қызметкерлер бүгін мереке күні екенін және басшылар жоқ екенін айттып, арызымды қабылдамады. Шұғыл өкілетті қызметкер Елемесов негізгі деректерді қағазына түртіп алды да, қаладағы басқа органдардан сұрап білемін деп шығарып салды.

1997 жылдың 17 желтоқсан күні күндізгі сағат 10.30-да күйкуімнің қарындасты екеуміз тағы келіп, күйеуімнің жоғалғанына әлі үш күн отпегендігіне байланысты тағы арыз ұсындық. ПБ бастығы Кондаковтың араласуы арқасында сол күні сағат 12.00-де әйтеуір арыз қабылданды.

1997 жылдың 18 желтоқсанында білдік, 1997 жылғы желтоқсанның 15-інен 16-на қараған түні мәшине ұсталынып, айып алаңына қойылыпты. Рөлде отырған Құдияров деген біреу Ақсай аудандық милиция бөлімшесіне әкелініп, қамалыпты. Алайда, Әуезов ауданының прокуроры қайта-қайта қысым көрсетіп болмаған соң, өкілетті уәкіл Дарабаев оны келесі күні қамаудан босатып жіберіпті. Енді белгілі болып отыр, сол Құдияров жанындағы сыйбайластарымен бірге менің күйеуімді жоғары Қаменқадағы саяжайжа қол-аяғын байладап, мойнынан қылғындырып өлтіріпті. Оңтүстік Қазақстан облысында қолға түскен Құдияровтың айтуы бойынша өлі дene енді ғана табылды. Тергеу

жүргізіп жатқан – Алматы облыстық ішкі істер басқармасы. Мені қинайтыны мына жағдай:

1. 1997 жылдың 16 желтоқсан күні менің арызыымды Әуезов аудандық ішкі істер басқармасының қабылдамай қойғанына байланысты қызметтік тексеру жүргізулеріндегі сұраймын.

2. 1997 жылдың 17 желтоқсан күні менің арызыымды екінші рет қабылдамай қойған кезекшінің кім екенін анықтауды сұраймын.

Осының бәрін тексереп отырып тексеру жүргізгеннен кейін мына адамдарды қылмыстық жауапқа тартуларынызды өтінемін:

а) Құдияровты босатып жіберген Ақсай аудандық милиция бөлімшесінің қызметкері Дарабаевты;

б) Құдияровты босату жөнінде қысым көрсеткен Әуезов ауданының прокурорын;

Ал, Құдияров мәшинемен қолға түсердің алдында-ақ қашама қылмыс жасағаны белгілі еді ғой:

а) машинаны заңсыз айдалап кету;

б) оны ұстауға тырысқан екі МАИ қызметкері жол апатына ұшырап, ауруханаға түсті;

в) Құдияров МАИ қызметкерлерінен қашып келе жатып аяғы ауыр әйелді қағып кеткен.

Егер дәл сол күні, менің күйеуім жоғалғаны туралы хабар түскен сэтте милиция қызметкерлері өз міндеттеріне немісіз, жауапсыз қарамағанда қылмыскер Құдияров дер кезінде ұсталар еді. Менің күйеуім дер кезінде табылып, бәлкім өлмей қалар ма еді. Сөйтіп, менің екі балам жетім қалмас еді ғой.

Сізден өтініп сұрарым, осы негіздерге сүйене отырып, ішкі істер органдарының лауазымды адамдары мен бандиттік топтың арасындағы байланысты анықтап, тексеру жүргізеңіз екен.

К.3. Оңғарбаева

Бұл хат әрине, бірнеше күннен кейін, яғни Құдияров қолға түсіп, қылмыс ашылғаннан кейін жазылып отырғандығын байқаған шығарсыздар. Оңғарбаева осы арызын ішкі істер министрлігіне, Бас прокуратураға, Әділет министрлігіне, тағы басқа жерлерге жолдаған. Олардың көбісі «хатыңызды алдық, тексеріп жатырмыз, жауабын сосын береміз» деген сияқты жалпылама жауаптармен шығарып салыпты. Ал, 1998 жылдың 20 ақпанында Оңғарбаеваға Ішкі істер министрлігінен келген мына хат назар аударапты:

«Сіздің күйеуіңіз М.М.Ысмайловтың із-түссіз жоғалып кетуіне байланысты Алматы қаласындағы Әуезов аудандық ішкі істер басқармасына өтініш жазғаныңызда ондағылар өтінішіндегі қабылдамай қойғандығы туралы мәселені қарадык.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің хаттарды қабылдау реті мен тіркеу, есепке алу, ішкі істер органдарына келіп түскен қандайда бір қылмысты оқиға жөніндегі сұыт хабарлар мен

өтініштерді дер кезінде шешу жайындағы бұйрық пен нұсқауды өрескел бұзғандығы үшін Әуезов аудандық Ішкі істер басқармасындағы милиция майоры М.И. Ахметовке қатаң тәртіптік шара қолдануды Алматы қаласы ішкі істер басқармасы бастығына қатаң тапсырдық.

Қазіргі кезде С.А. Құдияров, Е.А. Атабаев, С.Б. Сибанов тұтқындалған, қамауда отыр. Оларға Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 76-2-бабы, 3-бөлімшесі бойынша айып тағылған. Бұл қылмыстық істің тергеу қорытындысы сізге кейін қосымша хабарланады.

Тергеу департаменті
Бас тергеу басқармасы
Бастығының орынбасары
В.И.Свечников

Бұл жауапқа қарағанда Оңғарбаеваның арызынан кейін милиция қызметкерлері дереу қылмыскерлерді ұстап, апыр-жұпыр іс тындырып тастаған сияқты. Шынында солай ма? Оған көз жеткізу үшін асықтай ұлын жоғалтып, жетім қалған екі немересін бауырына қысып, келінің қалай жұбатарын білмей, аh ұрған асқар таудай әкенің ауыр үніне құлақ түріп көрелік.

Дүшпаның да тілемейтін ауыр тауқымет

— Ұлымның із-түссіз жоғалып кеткені туралы хабар маған 18 желтоқсанда келіп жетті. Қызылордадан дереу Алматыға аттандым. Келе сала Алматы қалалық ішкі істер басқармасы бастығының орынбасары И. П. Шегайдан мән-жайды сұрадым. Ол жарытып ештеңе айта алмады. Бар жасаған көмегі – Әуезов аудандық ішкі істер басқармасына тапсырма беріп, қозғау сала бастады. Сосын Әуезов аудандық ішкі істер басқармасына келдім. Мұндағылар тіпті жайбарақттық танытты. Бұдан кейін сол ауданның прокуроры Тілеу Жаңғарашев дегенге жолықтыйм. Ол кісі бұл оқиға жөнінен тіпті бейхабар екен. «Ойпырмай, адам жоғалғалы міне, үш күн болды. Сендер қылмыстық іс қозғамаушы ма едіндер ?!» -, деймін күйініп. Осыдан кейін ғана қылмыстық іс қозғалып, Қанат Досмағамбетов деген тергеуші іске кірісті. Бұлардан естіп-білгенім – ұлымның автокөлігі 16 желтоқсан күні түнде көшеде ұсталып, МАИ-дың айып алаңына қойылған. Автокөлік рөлінде Сейтхан Құдияров деген қылмыскер болған. Алайда, С. Құдияров 17 желтоқсан күні кешке қарай қамаудан босатылыпты. Босатқан Әуезов аудандық Ішкі істер бөлімінің милиция қызметкери Ерлан Дарабаев. Оның айтуына қарағанда, Әуезов аудандық прокуратурасынан екі-үш рет қылмыскерді босату жөнінде тапсырма беріліпті. Құдияров әлі қашып, жасырынып жүрген көрінеді. Қылмыскерді іздел табуға тікелей өзім атсалысуыма тура келді. Милицияда көлік жоқ, көлік болса, оған құяр жанармай жоқ. Әйтеуір, сылтаулары таусылмайды. Өз ақшама көлік жалдап, оларға мінгізіп қойдым. Бүкіл құжаттарды көбейту шығындары мен оны тиісті жерлерге тарату жұмыстарын да өз мойныма алдым. 21 желтоқсан күні Құдияровтың әйелі арқылы ол Оңтүстік Қазақстан облысында тұратын

туысқандарына кетуі мүмкін екендігі анықталды. Екі милиция қызметкерлерінің жолақысы мен жатын орнына, тәулікті азық-тұліктеріне ақша беріп, қоржындарын азық-тұлікке толтырып, қылмыскерді ұстап әкелу үшін поезға шығарып салдым. Іссапар қуәлігін, қару-жарактарын алғанымен оларда ақша жоқ екен. Қайтейін, ұлымның өлігін табу үшін ештеңеден аянбадым. Олардың қасына ұлым Ғарифолланы да қостым. Қалайда Құдияровты өлтірмей тірі әкелуді қатты тапсырдым. Өйткені, ұлымның денесі қайда жатқанын анықтауымыз керек. Сөйтіп, Чиркина деген ауылдан 23 желтоқсан күні Құдияров қолға түсіп, 24 желтоқсанда ұшақпен Алматыға әкелінді. Олар маған сол жақтан хабарласқан соң, пойызды қойып, ұшаққа билет алындар деп ұлым Ғарифоллаға тапсырған өзім едім. Әуежайдан күтіп алуға тиісті бұл жақтағы милициялар келмеген соң, таксиге ақша төлеп, қылмыскерлер мен милицияларды өзім қалаға алып келдім. С.Құдияров 24 желтоқсан күні ұлымның мәйітін жоғары Каменканың арғы жағындағы саяжайлардың бірінен тауып берді.

Баламның денесін алып елге апарып жерледім. Осы жылдың 5 қаңтарында Алматыға келіп, істің тексерілу жайларын білсем, менің арызым Әуезов айдандық ішкі істер бөлімінен Қарасай ауданына 30 желтоқсан күні өткізіліпті. Бірақ ешқандай іздестіру жұмыстары жүргізілмеген. Бұдан кейін аудандық ішкі істер бөлімінің бастығы Жанай Сүлейменов пен Каменка милиция бөлімшесінің бастығы Ахмет Тағиев мырзаларға наразылығымды білдірдім. Олар маған «Сіз кімсіз соншама?» дегендей сыңай танытты. «Мен бұған дейін сендер сияқты милиция бастықтарын әскери тәртіппен алдымға қазықтай қақшытып қойып, жұмыс есебін тыңдайтын аудан әкімі болғанмын» дегеннен кейін ғана олар райларынан қайтты. Сөйтіп, 6 қаңтардан бастап жұмысқа кірісті. 8 қаңтар күні Ерлан Атабаев қолға түсті. Үшінші қылмыскер Мереке Сибанов жасырынып жатқан жеріне милиция қызметкерлері кіріп келгенде өз кеңірдегін орып жіберіпті. Ол ауруханада ұзақ емделді. Енді мен оның өлмей қалуын құдайдан тіледім. Егер ол өліп қалса, Құдияров пен Атабаев бар қылмысты соған аударып, өздері құтылып кетуі әбден мүмкін еді ғой. Менің ол тілегім орындалды, міне үш қарақшы сот алдында отыр» -, деп сөзін аяқтаған Мұхитдин Ұсмайылов қарақшылардың ең жоқ дегенде біреуіне өлім жазасы берілетініне күмәнданбады.

Сот залында құда күткендейміз

Бұл қылмыстық іс 1998 жылдың 17 қыркүйегі мен 5 қазан аралығында Алматы облыстық сотының судьялары К.Ш. Шалбаева (төрайым), З.Г.Журбаева, Ш.О. Сейітовтың қатысуымен өтті.

Әдеттегідей сот тергеуі кезінде үш қылмыскер әртүрлі құлыққа басып, бірде жынды адамдарға ұқсағысы келсе, бірде о бастағы жауаптарынан тайқып, «тергеу кезінде тергеуші қысым көрсетті, соның айтуы бойынша бәрін жазып бердік» деп бас сауғалауға тырысты. Алайда бұл өтіріктерінің бірі де сот мәжілісінде дәлелденбеді.

Біз көбінесе қанішердің қолынан өлген баланың әкесі Мұхитдин Ісмайловқа назар аудара бердік. Мына қанішерлерді дәл қарсы алдында көріп, қалай шыдап отыр екен?

Неткен жүйкесі мықты адам еді. Тіпті, қылмыскер қолға түскен кезде оны өлтіріп алманадар деп өзі оның өміріне араша түскенін қайтерсін.

Сот мәжілісі әр күн сайын екі сағатқа жуық кешігіп басталып, жәбірленуші жақ түгілі біздің өзіміздің жүйкемізге тие бастады. Бірде сот төрайымы Күләш Шәріпбаевың бөлмесіне арнайы кіріп, мұның себеп-салдарын сұрағанымда ол кісі:

— Білесіз бе, қылмыскерлерді сот мәжілісіне әкелетін айдауылдар бізге бағынбайды. Олар ішкі істер қызметінің құрамында. Кейде айдауылдарға жалынуымызға тура келеді. Тіпті менің жұмысым жүруі үшін оларға ақша төлеген кездерім де болғанын несіне жасырайын. «Көлік жоқ, бензин жоқ, адам жетіспейді» деген себептерді алдымызға тартады. Мүмкін солай да шығар. Міне, осы мәселені шешетін кез жетті. Меніңше, қылмыскерді сотқа әкелу жұмысын сот жүйесінің өзіне жүктеген дұрыс сияқты. Сізден сұрайтыным, бұл жайында да газетке жазыңызыбы. Бәлкім жоғары жақтағылардың құлағына жетсе, ойланар, - деп ағынан жарылған судьяны түсіндім. Шынында да бұл жоғарғы сот төрағасы, ішкі істер министрі, тағы басқа лауазымды адамдардың шұғыл қолға алатын шаруасы екені даусыз. Эйтпесе адам қанын төккен қылмыскерлерді сот залында құда күткендей жолдарына қарап, әлсін-әлсін терезеге үңіліп, сырттан олардың төбесі көрінсе «келе жатыр, келе жатыр!» деп қуанатын күйге түскенімізді несіне жасырайық. Эрине күткен еңбегің босқа кетпей, сот мәжілісі дер кезінде басталғанын қалайсың да. Ал, үстеріне айбынды манти киіп, мемлекет атынан үкім шығарғалы отырған судьялар осы келенсіздік үшін жәбірленушілердің алдында өздерін кінәлі сезінетіндей, төменшіктемесе екен деп тілейсін.

Үкім

Міне, асыға күткен үкім де шықты-ау. Құдияров 15 жылға, Сибанов пен Атабаев әрқайсысы 13 жылға бас бостандықтарынан айырылып, жазасын жалпы режимдегі колонияда өтейтін болды.

Қыршын кеткен ұлы Мұхамедиярдың әруағының алдында өзін кінәлі сезінгендей еңсесі түскен арыстай әке аh ұрып, залдан шығып бара жатты.

- Соттың бұл шешіміне риза емеспін. Баламды тірідей көміп өлтірген жауыздарға лағынет айтып, өлім тілеймін. Бұлай болатынын білгенде...Әй, бұлар әлі талайдың түбіне жететін айуандар ғой. Кассациялық шағым жазамын. Жоғары соттан қылмыскерлерге өлім жазасын сұраймын, - деп үнсіз бұрылып кетті.

Соңғы сөз

Айтпақшы, үкім шығарар алдында қылмыскерлерге соңғы сөз берілетіні белгілі ғой. Бұл жолы да солай болды. Құдияров пен Сибанов сотқа ешқандай тілектері жоқ екенін айтты. Ал, Атабаев:

- Мені атындар. Абақтыдағы өмір – өмір емес. Одан да өлгенім артық! – деді. Иә, ажал мен абақтының арасында үлкен айырмашылық бар екенін енді анғара бастағандаймын.

Жұмабекұлы Серік
газет???????????

Дербестік даралану – емес дейді Қазақстан
Республикасы Жоғарғы соты төрағасының бірінші орынбасары Мақсұт
Сұлтанұлы НӘРИКОВ.

Тәуелсіздік алған жас мемлекетіміздің келешегі бүгінгі экономикалық, саяси және құқықты реформаның жүзеге асуымен тікелей байланысты екендігі әмбеге аян. Осыған орай құқықты реформа туралы мемлекеттік арнайы бағдарлама жасалынып, оны Президентіміз бекітіп те берді. Бірақ, дәл қазіргі жағдайда бұл бағдарламаның болашағы бұлыштырылау сияқты. Себебі, құқық қорғау органдарының өзара ауызбірлігі ведомствоның шамшылдық салдары десе, енді біреулері жеке адамдардың арасындағы келіспеушіліктен болып отырған құбылыс деп топшылайды. Мәселенің мәнісіне терең бойлау үшін осы саладағы білікті мамандардың әрқайсысына сөз бергенді жөн көрдік. Сонымен, әріптестер бір-бірімен пікір-сайысқа түскісі келсе, «Егemen Қазақстанның» есігі ашық.

Мақсұт Сұлтанұлы, таяуда отken Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының пленумында сөйлеген сөзінізді мұқият тындаған едім. «Қазақстан Республикасындағы сот құрылышы және судьялардың мәртебесі» жайында заң жобасын дайындастыздар. Оған ұйытқы болғанда өзініз көрінесіз. Бүгінгі әңгімемізге арқау болатын сол заң жобасы екенін іштей сезір отырған шығарсыз. Эйтседе, алдымен сіздің билік жайындағы пікірінізді білгім келеді.

Бұл сұрағыңызға раҳмет. Өйткені, билік жайында мен былтыр да дәл осылай пленумда өз пікірімді ортага салғам. Сол ойды қайта қозғауға түрткі болдыңыз. Билік деген ұғымның аясы кең. Мемлекет бар жерде белгілі бір жүйе болуға тиісті. Сол құрылымдық жүйе жұмыс істеуі үшін оның механизмдері жасалады. Сол механизмдердің әрбір буыны үлкендей-кішілі билік тұтқалары арқылы қозғалысқа түседі. Бұл – кәдімгі табиғи құбылыс, өмір заңы, жаратылыс заңы. Енді осы қағиданы мемлекеттік тұрғыда алып қарасақ, биліктің ең биігі мемлекет басшысының қолында екен. Дұрыс, мемлекетті бір адам басқарғаны жөн. Бізде ол қазір – Президент. Жаңа Конституциямызда солай көрсетілген. Яғни, Президент мемлекет тағдыры үшін жауап беретін бірден-бір адам.

Сондай-ақ, Конституцияда мемлекет билігі тағы да үш билікке бөлінетіндігі жазылған. Бұлар – заң шығару билігі, атқарушы билік және сот билігі екені белгілі. Осы арада анықтай кететін бір мәселе бар. бағынбайтын мемлекет ішіндегі мемлекеттей ұғынып өздерінен-өздері үрейленетін тәрізді.

Оның да себебі жоқ емес. Өйткені, Конституцияда Президент атқарушы билікке тікелей басшылық ететіні айтылған. Міне, осыны біржақты түсінетіндер Президентті тек атқарушы билікке ғана байлаң қойғылары келеді. Парламенттегі кейбір депутаттар ауанынан осыны аңғарамыз. «Біз депутаттыз, Президентті сынап, кінәлап, оған айтқанымызды істете аламыз» дегендей кеуде соғушылар кездесіп қалатыны рас қой. Ондай адамдар Конституцияның кейбір бабтарын жете түсінбейді немесе түсінгісі келмейді деп ойлаймын.

Егер, Конституцияны мұқият оқысақ, жоғарыда аталған үш биліктің басын біріктіріп, үйлестіріп отыратын тағы бір билік бар екенін белгілі болады. Ол – мемлекет басшысының қолындағы билік. Жоғарғы Кеңес қабылдаған зандарға қол қоятын, бекітетін – Президент. Жоғарғы сottың төрағасына үміткер адамдарды таңдал, Жоғарғы Кеңеске ұсынатын, сол үміткерді кері шақырып алатын да Президент. Олай болса, екінші сатыдағы үш билік бір-бірінен мүлдем дара тұрған құрылымдар емес. Бірақ сот билігі шынайы дербестікке әлі жеткен жоқ. «Қазақстан Республикасындағы сот құрылышы және судьялардың мэртебесі туралы» заң жобасы осы дербестікке қол жеткізу, үш билікті теңестіру мақсатында туған құжаттардың бірі. Өзіңіз ойлаңызышы, Египет пирамидасының бір қабыргасы қалған екеуінен қысқа болса, ол баяғыда-ақ қирап қалар еді. Ал біздің мемлекеттік құрылым сол пирамида зандылығына негізделген сияқты. Билік жөніндегі пікірім осындаі.

Өздеріңіз дайындаған занда Әділет министрлігі жайында бір ауыз сөз айтылмапты. Оның себебін қалай түсіндірер едіңіз?

Мұндай зандарды әдетте, Әділет министрлігі дайындал, парламентке ұсынады. Конституция бойынша Жоғарғы сottың да өздеріне қатысты заң жобасын дайындал, парламентке ұсынуға қақысы бар. Осы қақымызды пайдалана отырып, өзімізге қатысты заң жобасын жасадық. Жобаны жасауға әділет министрінің орынбасарлары мен жауапты қызметкерлері, құқық қорғау органдарының өкілдері, Президент аппараты мен Министрлер қабинетінің өкілдері, ғалымдар қатысты. Бұл заң Республика Конституциясы негізінде жасағанын баса айтқым келеді.

Енді Әділет министрлігі жайында тоқталайын. Қазіргі кезде Жоғарғы сottың кадр мәселесін, шаруашылық-әлеуметтік мәселелерін тікелей әділет министрлігі шешеді. Жоғарғы сот төменгі сottардың іс жүргізу (процессуалдық) жұмыстарын ғана қадағалайды. Мұндайда үшінші билік – сот билігі жайында сөз қозғаудың өзі ыңғайсыз ғой. Атқарушы билік иесі – Министрлер кабинетімен заң бойынша тең дәрежеде тұруға тиісті. Жоғарғы сottы екінші биліктің бір тармағы – Әділет министрлігіне тәуелді етіп қойған соң, одан қандай дербестік, билік күтүге болады?

Біз дайындаған заң жобасының 10-бабында Жоғарғы сottың, сottардың жұмысын ұйымдастыру жөніндегі Бас басқармасы және облыстық, Алматы қалалық сottарының тиісті басқармалары құрылатындығы айтылған. Олар сottарды қаржыландыру, материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз ету, сот өндірісімен, сот статистикасын

жүргізумен және тағы басқа жұмыстармен айналысады. Соттардың кадрларға мұқтаждығын және тиісті сот лауазымына қажетті үміткерлер тобын анықтайды. Бұдан кейін ол тізім Жоғарғы сот кеңесіне жіберіледі. Сот кеңесінің шешімінен кейін бұл ұсынысты республика Президенті бекітеді. Сөйтіп, кадр мәселесін дербес шешудің мүмкіндігі туады. Тағы да қайталап айтайын, дербестік – даралану емес. Себебі, Жоғарғы сот кеңесінің құрамына аталған үш биліктің өкілдері мен қоса мемлекет басшысының, заңгерлер қоғамының өкілдері кіретін болады. Заң жобасында олар нақты көрсетілген. Сондықтан үшінші биліктің жөні осы еken деп, Жоғарғы сот мемлекет ішінен мемлекет құрып жатқандай үрейленуі орынсыз.

Жаңа заң жобасында халық заседательдері туралы да ештеңе айтылмапты. Оның себебі неде?

Дұрыс айтасыз, бұл заңда халық заседательдері туралы айтылмаған. Өмірдің шындығы тұрғысынан қарасақ, сот ісінде халық заседательдерінің көмегі өте аз екендігін байқар едік. Біріншіден, ол адамдардың арнайы заң білімі болмағандықтан судьялардың айтқанына бас шұлғып отыра бергеннен басқа пайдасы шамалы. Тек сол үшін ғана қаржы шашудың керегі не? Екіншіден, қазір халық заседательдерін сотқа әкелудің өзі қыын. Олар негізгі жұмысынан босай алмайды. Өндірістің көбісі жекешелендіріліп кеткен. Сотқа қатысқан уақыттары үшін халық заседательдеріне кеңес дәуіріндегідей ақша төлемейді. Үшіншіден, әділ үкім шығару үшін соттың өзіне жеке билік беруді жөн деп білдік. Аса ауыр қылмыстар қаралған кезде ғана оған үш судья қатыстырылатыны заң жобасында қарастырылған. Мәселен, Америкада, Американы мысалға алып сөйлейтін әдетке айналды ғой, сот ісіне 12 заседатель (суд.присяжные) қатысады. Кейінгі жылдары олар мұның санын жетіге түсіріпті. Жалпы, әлемдік тәжірибеде халық заседательдерін азайту белгісі байқалады. Бұл тегіннен-тегін болмаса керек...

Сіздер дайындаған заң жобасының 11 бабында «Прокурор соты қаралатын іске тараптар тенденция мен іс жүргізуға сайысуышылық принциптері негізінде қатысады» делінген. Сонда прокурорлық қадағалау, наразылық келтіру сияқты міндеттер қайда қалмақ?

Прокуратура – кез-келген саладағы заңдылықты қадағалайтын мемлекеттік оргон. Сот ісінде прокурор ешкімді жақтамайды, тек заңдылықтың сақталуын қадағалайды. Егер, сот тарапынан заң бұзылса, жоғарғы сатыдағы сотқа наразылық келтіреді. Сол наразылық негізінде біз істі қадағалау тәртібімен қайтаруға міндеттіміз. Дәл осылай адвокатта сот ісіндегі өзі келіспейтін мәселелер бойынша наразылық келтіруге құқылы. Бірақ адвокаттың наразылығы бойынша істі қадағалау тәртібімен қайта қайта қарау, немесе қарамау біздің өз еркімізде. Әрине, сот тарапынан өрескел бір заң бұзушылық көрініп тұрса, істі қадағалау тәртібімен қайта қараймыз. Бұл жерде айтайын дегенім, сот ісінде адвокат жәбірленушіні немесе айыпкерді жақтап судьямен сайысқа түссе, прокурор заңдылықты сақтау жөнінде сайысқа түседі. Алайда, екеуінің құқығы тен дәрежеде емес. Мына заң жобасында екеуінің құқығы тенестірілген. Осыны кейбір прокурорлар

түсінбей, өздерінің құқығына қол сұғылғандай байбалам салуда. Прокурор сот ісіне қазір де сайыскерлік тұрғыда қатысады. Сосын заңдылықты қорғау құқығын пайдаланып, өзінің наразылығын келтіреді. Эйтседе, Конституция бойынша тәменгі соттың ісін қадағалау құқығы тек жоғары сатыдағы соттардың өзіне ғана берілген. Ендеше, біз бұл конституциялық құқығымызды неге пайдаланбауымыз керек? Сот реформасы осыны талап етеді.

Жаңа заң жобасымен танысу барысында көніл жылыштарлық баптарға да көзім тұсті. Осы заңның авторы ретінде ең негізгі өзгешеліктермен бүгінгі күннің талабына сай жасалды деген баптарға тоқтала кетсөніз.

Бұл заңды қолына алып қараған кез-келген адам алдымен 17-18 – баптарға назар аударап еді. Ол баптар «Би (татуластыру судьясы) өкілеттігі», «Би мәртебесі» деп аталады. Енді осы билер дегеніміз не, ол немен айналысады деген сауалдарға тоқтала кетейін.

Билер – халықтың қатысуымен жергілікті маслихат жиналысы, жергілікті әкімшіліктің араласуымен құрылған сот участкесі аумағында сот әділдігін жүзеге асырады. Билер сот участкесі аумағында тұратын азаматтардың арасындағы азаматтық – құқықтық дауларды, жеке қылмыстық істерді, сондай-ақ, сот участкесі аумағындағы әкімшілік істерді бірінші истанциясына қарайды. Осы заңның 53-ші бабының талаптарын бұзған жағдайда бидің өкілеттігі кері шақырып алу жолымен мерзімінен бұрын тоқтатылады. Би – ең беделді адам болуға тиіс. Ол үш жылға сайланады. Биге қоятын талаптар мен судьяларға қойылатын талаптар бірдей десе де болғандай. Мәселен, би болып ең беделді адам сайланса, судьялыққа бұған дейінгі қызметінде кіршіксіз атаққа ие, жасы жиырма беске толған, жоғары заң білімі, зангер мамандығы бойынша екі жылдық стажы бар, сотта бір жыл сынақтан өткен, мамандық емтиханын тапсырған Қазақстан азаматы сайланған алатындығы осы заңның 54-бабында нақты көрсетілген. Ал енді «Судьяларға тиіспеушілік», «Судьялыққа кандидаттарға қойылатын талаптар», «Судьяларды сайлау мен тағайындау тәртібі», «Судьяның өкілеттілігін тоқтата тұру», «Дәрежелеу алқаларының және Жоғарғы сот кеңесінің жұмыстарын ұйымдастыру» деп аталатын баптар әрбір талқылауларда жаңарап, толықтырылып отырды. Ол жайында айта берсек

Түсінікті, ол жайында айта берсек әңгіме ұзаққа созылады. Бізде бұған дейін де сот құрылысы, судьялардың мәртебесі жөнінде, Республиканың Жоғарғы соты туралы, тағы басқа заңдар қабылданған болатын. ал мына заң жобасы солардың бәрінің басын біріктіретін, болашақта бір ғана сот құрылысына негізделген заң екенін плenумда сойлеген сөзінізде де, одан кейін журналистермен жүздескенде де баса айттыңыз. Қағаз жүзінде бәрі жақсы-ау, бірақ осы заңды жүзеге асыратын судьялардың жеке басына ой-өрісі мен білімге көнілі толмайтын жәйттер көп. Өзініздің жазып жүрген еңбектеріңізben таныспын. Дегенмен, қазақ зангерлері арасында теория мен

практиканы қатар ұштастыра білетін мамандар, судьялар аз сияқты. Ол жайында не айтар едіңіз? «Шәкіртсіз ұстаз тұл» дегендей, төменгі буындағы соттардан ертен ізбасарларыңыз шығады деп ойлайсыз ба?

Судья болып істеу оңай емес. Біздегі судьялардың көбісі практиктер. Таза ғылыммен айналысатын ғалым, зангерлер де аз. Алайда көп жағдайда теория мен практиканың үйлеспей жататыны белгілі. Бұл екеуін қатар алып журмедің деп тағы ешкімді кінәлай алмайсың. Ол үшін алдымен талант керек. Талант – туа бітетін қасиет. Егер, осы талап деңгейінен қарап болсақ, мен әзірге Шымкент облысы, Сарыагаш аудандық сотының төрағасы Есберген Алауов деген азаматтың есімін айтар едім. Өзі жас жігіт. Газет беттеріндегі ойлы мақалаларына тәнті болып отырамын. Сонымен қоса ол ғылыми еңбектер де жазып жүр. Бір-екі кітабы да жарық көрді-ау деймін. Таяуда кандидаттық диссертациясын қорғапты деп естідім. Жұмысында да үлгі аларлық істері жетерлік. Мен осы жігітті мысалға келтіре отырып, басқа әріптестерге де ой тастағым келеді.

Баспасөз өкілдерімен жиі араласқан дұрыс. Өзіңнің олқылықтарынды көріп, өзінді-өзің іштей шындаудың бір жолы осы. Әрине, көркем шығарма жазатын, жалпы шығармашылық жұмыспен айналысатын судьялар баршылық қой. Дегенмен, мына өтпелі кезенде, құқықтық реформаны жүзеге асыру кезеңінде сол қабілетіміздің біразын негізгі мамандығымызға қарай бұрсақ, нұр үстіне нұр болар еді.

Ашық әңгімеңізге көп рахмет.

Әңгімелескен Серік Жұмабекұлы
Егемен Қазақстан

Әкімнің әміршіл, соттың солқылдақ болғанынан сақтасын

Былтыр желтоқсаның 8-інде «Егемен Қазақстан» газетінің бетінде Батыс Қазақстан облысындағы іссапар барысынан «Жайықтың жағасында жайсаң ел бар» деген тақырыпта мақала жазған едік. Онда Теректі ауданының бұрынғы әкімі Темірболат Баевовтың басынан өтіп жатқан шыргаланды оқиға жөнінде біршама баяндалған. Оған жазықсыз жала жабылғандығы, сөйтіп сот алдында өзін қорғап қалғандығы, соның бәрінен «үйытқы» облыс әкімшілігі Баевовке айып төлеуге мәжбүр болғандығы айтылған.

Бұдан кейін Темірболат Баевов өз қызметіне қайта орналасу жөнінде сотқа талап арыз жазғанын да білетінбіз. Осыншама уақытқа дейін созылған бұл істің нүктесін сот қояр деген үмітпен әліптің артын бағуға тұра келген. Міне сот соңғы сөзін айтып тынд. **Бірақ, осы сөздің өзі тағы да сөзбүйдага ұласатын түрі бар.** Оған көз жеткізу үшін назарларыңызға төмендегі құжаттарды ұсынсақ та жеткілікті деп ойлаймыз. Онда былай делінген:

«Орал қаласы 27.06.95 ж

Сот шешімінің көшірмесі

«М.Т.Баевовті бұрынғы қызметіне қайта орналастыру және еріксіз жұмыссыз жүрген күндерінің ақысын өндіріп беру туралы».

Қазақстан Республикасы Азаматтық іс жүргізу кодексінің 188-194 баптары және Еңбек туралы кодекстің 130-131 баптарына сүйене отырып, сот мынадай шешім қабылдады.

Баевов Темірболат Мұхамбетқалиұлының талап арызы қанағаттандырылып, ол Батыс Қазақстан облысы Теректі ауданының әкімі қызметіне қайта орналастырылсын.

1994 жылдың қараша айынан бастап 1995 жылдың шілде айына дейінгі аралықта еріксіз бос жүрген күндері үшін 26 мың 887 теңге, адвокат жалдағаны үшін жұмсаған 10 мың теңгесі Баевовтың өз пайдасына өндіріліп берілсін. Облыстың әкімшілікten 3 мың 688 теңге бюджет кірісіне алынсын.

М.Т. Баевовтың бұрынғы қызметіне қайта орналастыру және бір айлық жалақысын төлеу жөніндегі шешім шұғыл түрде орындалуға тиіс. Қарсы жақ бұл шешімге қанағаттанбаса, 10 күн ішінде Батыс Қазақстан облыстық сотына шағымдануға, қарсылық білдіруге мүмкіндігі бар.

Судья Бахирева»

Дәл сол қуні осы шешімді шұғыл түрде жүзеге асыру жөнінде қалалық сот «Орындау қағазын» толтырып, оны облыстық әкімшілікке жолдаған, облыстық әкімнің бірінші орынбасары В. Мясников мырза оған былай деп жауап қайтарыпты:

«Орал қалалық сотының сұльясы Г. Бахиреваға .

Облыс әкімі Қ.Қ.Жақыповтың Алматыда іссапарда жүруіне байланысты Т.М.Баевовты бұрынғы қызметіне қайта орналастыру жөніндегі сот шешімін әкім қайта оралғанша тоқтата тұруларыңызды сұраймын. Зан бойынша бұл мәселені тек әкімнің өзі ғана шешуге құқысы бар».

Бірінші орынбасардың «Заң бойынша» дей отырып, заңды құрметтеуге тырысқаны жөн ақ. Алайда, Тәуелсіз Қазақстан мемлекеті атынан шығарылған сот шешімі бәрінен жоғары екенін естен шығарғаны өкінішті. Мейлің, бірінші басшының келуін күтсін ақ дейік. Ол кісі 30 маусымда Қазақстан Республикасы халықтар ассамблеясының екінші сессиясынан кейін көп кешікпей облысқа қайтқан шығар. Осы аралықта, яғни 27 маусым мен 7 шілде аралығында сот шешімін орындауга мүмкіндік бар еді той. Заң бойынша алдымен сот шешімі орындалады, сосын қарсы жақ оған келіспесе, солардың шағымы негізінде он күннен кейін іс қайта қаралады.

Бірақ, облыстық соттық төрағасы Р.Рысқалиев мырза он күнге жеткізбей ақ қалалық соттың шешімін бұзып беріпті. Оның себебі әкімнің Алматыдан келмей жатқанына байланысты және «Заң бойынша» болса бір сәрі. Облыстық соттың төрағасы қол қойған құжатта қалалық соттың шешімін тоқтата тұру себебі енді басқаша сипат алыпты. Төраға бұл шешімнің көшірмесін облыс әкімі К.Қ.Жақыповтың атына жолдай отырып, онда былай делінген екен:

« Т.М.Баевовтың бұрынғы қызметіне қайта орналастыру жөнінде Орал қалалық сотының 1995 жылы 27 маусымдағы шұғыл түрде орындалуға жататын шешімін тоқтата тұру жөніндегі Батыс Қазақстан облыстық әкімшілігінің өтінішін қарап, Теректі ауданының қазіргі әкімі Н.Журавлевтің кезекті еңбек демалысында жүруіне байланысты бұл шешімді Азаматтық іс жүргізу кодексінің 323-бабы негізінде тоқтаттым».

Ал редакцияға жазған арызында Т.Баевов өзінің жұмыстан қалай алынғаны жөнінде былай деп жазған еді. «1994 Жылдың 15 қараша күні облыс әкімінің бұйырығымен жұмыстан алындым. Не үшін алынғанымды айтқан жоқ.тол кезде мен ауырып жатқам...»

Заң бойынша қарасақ, бұл әрине, дұрыс емес. Бірақ дәл сол заң бойынша демалыста жүрген Журавлевті кері шақырып алуға да мүмкіндік бар емес па? Бұл заң бойынша емес, «сценарий» бойынша Т.Баевовты қалай да бұрынғы жұмысына орналастырмадың амалы тәрізді. Сонымен, заң бойынша көрсетілген қассациялық шағым мерзімі – 10 күнде өте шықты. Облыстық сот бұл істі қайта қарауға шешім шығарды. Бұған дейін де Баевовтың төңірегін шұқаша «зерттеп» шыққан құқық қорғау қызметкерлері бұрынғы жүріп өткен жолдарын енді «бинокльмен» қайта қарауға мәжбур болуы мүмкін.

Сот шешіміне Елбасының өзі құлақ асып, заңдылық жолында нені болса да құрбан етуге даяр тұрғанда, бір облыстағы мына бір шырғалаңның бітпей қойғанын қарасаңызшы.

«Егемен Қазақстан» газеті,
18 шілде 1995 жыл.

Жазықсыз сотталсам да ақталмадым

Жазықсыз сотталсам да ақталмадым деп арыз жазған адамның тағдырына заң орындары неге немқұрайлы қарады екен?

Биылғы жылдың 14 сәуірінде «Жаппай саяси қуғын-сүргіндер құрбандарын ақтау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қүшіне енгені белгілі. Заңын 5-бабында: «Мынадай саяси себептермен адамдардың бәрі ақталуға жатады: а) мемлекеттік және басқа қылмыстары үшін сотталғандар...» деп көрсетілген. Осы мақалада сөз еткелі отырған оқиға «тоқырау» кезеңінің соңғы жылдары болған.

Ол уақытта бірінші басшыға қарсы бірауыз сөз айтсаң «қүйрығыңа қалжауыр байланып» кете баратынсың. Әсіресе шаруашылық басшыларын әп-сәтте орнынан қағып түсіріп, есеп-қисап құжаттарынан бір кілтипан таба қою, сөйтіп оны абақтыдан бір-ақ шығару түкке тұрмайтын.

Қазақ КСР қылмыстық кодексінің 151-1-бабы «Жоспардың орындалуы туралы есептеуге артық қосып жазған және оны басқа түрде бұрмалаған» адамды мемлекетке қарсы әрекет еткен қылмыскер ретінде қарайды екен. Ал мемлекетке қарсы әрекет ету деген сөз ол кезде социализмге қарсы әрекет етүмен бірдей еді ғой. Ендеше, қылмыстық кодекстің осы бабымен айыпталып, үш жылдай тұрмеде отырып шыққан біздің кейіпкеріміз саяси қуғын-сүргіндер құрбандарына жата ма, жатпай ма? Әрине, ол жөнінде соңғы сөзді заң орындары айтуға тиісті. Бірақ, ол адам кезінде мұлдем жазықсыз сотталған болып шықса ше? Онда заңсыздыққа жол берген, бүгінде өз орындарында отырған кейбір лауазымды кісілерге де таяқтың бір ұшы тиіп кеттетіні сөзсіз. Сондықтан да ол «Жазықсыз сотталған едім?» деп қанша жерге арызданғанымен шындықты дәлелдей алмайтынына көзі жеткен соң, еріксіз редакцияға арыз жазуға мәжбүр болған.

Құжаттар не дейді?

Менің қолымда қазір үш құжат бар. Оның бірі – 1987 жылғы 10 желтоқсанда Қазақ КСР Жоғарғы сотының президиумына республика прокурорының орынбасары А. Н. Ефимовтың келтіріген наразылығы. Бұл наразылықта 1985 жылғы 18 қарашадағы Шымкент облыстық сотының үкімін, оны өзгеріссіз қалдырған Қазақ КСР Жоғарғы сотының ұйғаруын бұзып, қазақ КСР қылмыстық кодексінің 76-5, 143, 151-1-баптары бойынша 12 жылға сотталған М. Нұргазиевтің, тағы басқа адамдардың істерін қайта тергеуге жіберу сұралған.

Бас прокурордың орынбасары А. Н. Ефимовтың атынан келтірілген бұл наразылықта М. Нұргазиевтің қылмысқа ешқандай қатысы жоқ екені, оның жазықсыз сотталғаны жан-жақты дәлелденгендей. Қайта тергеу барысында М. Нұргазиевтің толық ақталып шығатынына сеніміңіз бекі түседі. Бұған наразылық келтіріп отырған прокурордың да көзі жете бастаса керек, дәл сол күні бұл туралы Нұргазиевтің жұбайы А. Нұргазиеваның атына жеделхат салып та жібереді.

Тұрмеде жатқан отағасын асыға күткен ананың төзімі таусыла бастаған сэтте, тұра сегіз айдан кейін оған А. Н. Ефимовтың тағы бір жеделхаты (09. 08. 88) келеді. Онда да сол бұрынғы жауап: «М. Нұрғазиев жөніндегі сіздің арызыңыз қаралуда. Қазір бұл іс бойынша наразылық келтіріп отырмыз, нәтижесін кейін хабарлаймыз».

Менің қолымдағы екінші құжат

– Жоғарғы сот президиумының 1988 жылғы 18 қыркүйектегі қаулысы. Осы қаулы бойынша М. Нұрғазиевтің 76-5-бап бойынша айыбы дәлелденбеген деп табылып, қылмысы 148-баппен дәрежеленеді. Енді ол «мемлекеттік және қоғамдық мұліктерді ерекше мәлшерде ұрлаған» адам емес, «...зұлымдық ниетпен біле тұра құжаттарға өтірік мәліметтер енгізген» адам болып шығады. Ал 151-1-баппен айыпталуы дұрыс деп табылған. Сөйтіп, оның бас бостандығынан айырылу мерзімі 12 жылдан 4 жыл 6 айға төмендетілген. Алайда, бұл шешім Нұрғазиевті қанағаттандырмайды. Кесімді мерзімді өтеп шыққаннан кейін ол, жер-жерге шағымдана бастапты.

Менің қолымдағы үшінші құжат – М. Нұрғазиевтің редакцияға жазған арызы.

«Мен № 303-ПМК-ға бастық болып келгенде бұл мекеменің шаруашылығы кері кетіп, жоспар орындалмай жатыр екен, - дейді ол арызында. –Мұны жолға қоюдың әртүрлі әдістерін қарастыруға тұра келді. Ең алдымен жұмысшыларды тұрғын үймен қамтамасыз етуге, жоспарда бар болғанмен әлі ірге тасы да қаланбаған құрылымы жұмыстарын тез арада бітіруге бар күшті жұмылдырық. Бұған дейін бұзылып, қулауға шақ тұрған кірпіш зауыты енді жыл сайын 5 миллионнан астам кірпіш шығаратын болды. Ұжымда қатаң тәртіп орнаттым. Алғашқы жыл табыспен аяқталды».

Бірақ, оның осынау онды істері Мақтаарал ауданының сол кездегі бірінші хатшысына ұнамай жүріпті-міс. Тырнақ астынан кір іздел, жиналыстарда бұл оған жиі-жиі «тиісуді» шығарады. Бір-екі рет көпшіліктің көзінше ол да бірінші хатшының бетін қайтарып тастайды. Бұдан кейін Нұрғазиевтің соңына шам алыш түсушілер көбейе бастаған. 1983 жылдың тамыз айында «Южколхозстрой» тресінен келген тексерушілер мұның мекемесін төрт айдай шүқшия тексереді. Жағдайды ушықтыра тұсу үшін бе, кім білсін, дәл осы кезде трест бастығы мұнымен келіспестен ПМК-ға тағы бір бас инженерді өзі тағайындалады. Бұрыннан істеп жүрген бас инженерді жұмыстан босатпайды. Сөйтіп, бір мекемеде екі бас инженер пайда болады. Жүйкені тоздыра ұзакқа созылған тексеру мен қос бас инженердің әлегі М. Нұрғазиевті ақырында ауруханаға түсіріп тынады. Ол ауруханада жатқанда тексеру қорытындысы шығып, оны трестің кеңесінде қарауды үйғарады. Жүргі ауырып ауруханада жатқан Нұрғазиевті жеделхат арқылы жиналысқа шақырады. Әрине, оның дәл сол сэтте келе алмайтыны белгілі. «Жығылған үстінен жұдырық» дегендей ол жоқта сыртынан өздері кесіп-пішіп, тексеру қорытындысын прокуратураға өткізеді. Арада аз уақыт өткеннен кейін Нұрғазиевтің орнына жаңа бастық тағайындалады. «ПМК-ға жаңадан келген бастық Г. Ержанов – Славян банкінің бастық баласы еді, ал ПМК-ның

үстінен қарайтын рест бастығы Бегімбетов – Мақтаарап ауданының бірінші хатшысы М. Көлбаевтың жақыны еді» дегенді айтады арыз иесі.

«Сонымен 1984 жылдың қаңтар айында ауруханадан шыққаннан кейін ауданың бірінші хатшысына келіп:

— Мен ауруханада жатқанымда сыртымнан тағдырымды шешкендеріңіз қалай? – деп сұрадым.

— Ісің тергеуде жатыр, біткен соң көреміз,-деп ол кісі мені шығарып салды», – дейді Нұргазиев. Онан кейін ол бес айдай жұмыссыз жүреді. Тек, мамыр айында ғана Көлбаев оны ауылшаруашылық инспекциясының инспекторы етіп тағайындалды. Алайда, тергеу жалғаса береді. Бір күні аудандық «Мақтаарап» газетінде «Нұргазиев қазынаның 80 мың сом ақшасын жеп қойыпты» деген мазмұнда мақала жарық көреді. Ол аз дегендей, сол жылдың қараша айында өткен үлкен бір жиналыста аудан басшысы Көлбаев көпшіліктің көзінше: «Нұргазиев одактық іздеуде жүр» деп жар салған екен. Мұны ести сала Нұргазиев тағы да бірінші хатшының өзіне келеді. Бірінші хатшы: «Мұны маған прокурор айтты», - дейді. Прокурордан сұраса, ол: « Мұны маған милицияның бастығы айтты» деп жалтарады. Ақыры соңында Нұргазиев және осы іске қатысты біраз адамдар сотталып тынады.

Енді прокуратураның алғашқы наразылығына келейік. Өкінішке орай, 1987 жылдың 10 желтоқсанында жіберілген бұл наразылық жоғарғы соттың құзырына жетпей, орта жолдан қайтарылыпты. Исті қайта қарауға А. Н. Ефимовтың екінші рет келтірілген наразылығы себеп болған. Осы жерде оқырманға ептең түсінік бере кеткен жөн. Прокурор наразылығы жәй ғана қатынас қағазы емес. Онда тергеу жұмыстары мен сот үкімі заңдылық түрғыда тағы бір сараптан өткізіліп, жіберілген қателіктер мен кемшіліктер нақтылы қөрсетіледі. Исті қайта қарағанда осы құжат негізге алынады. Ал енді А. Н. Ефимовтың бірінші рет келтірілген наразылығында не жазылып еді, ол неге орта жолдан қайтарылды? Бұл сауалға жауап беру үшін сол наразылықтың өзін табу керек. Біраз іздегеннен кейін біз оны да қолға түсірдік. «жазықсыз сотталдым» деп шырылдан жүрген азаматтың о баста тағдырын дұрыс шешпекші болған да, келешекте оның толық ақталуына көмектесетін де осы құжат болуға тиіс-ау деген ой келеді. Ендеши, сәл шегініс жасай отырып, редакцияға жасалған арыз берін прокурор келтірген наразылықтан түйген ойларды сабактастыра баяндаңыз көрейік.

Алғашқы айыптаулар

Ауруханадан шыққаннан кейін Нұргазиев бес айдай жұмыссыз жүргенін, 1984 жылдың мамыр айында ғана ауылшаруашылық инспекциясына жұмысқа орналасқанын жоғарыда айтқанбыз. Бұл кезде тергеу де қызу түрде жүріп жатқан. Сол жылдың 19 желтоқсанында ол қамауға алынады. Қандай себеппен дейсіздер ғой.

Нұргазиев ПМК-да бастық болып жүрген кезінде мұнда жұмыс істемеймін адамдардың атына ақша жазып, өзі алғып отырыпты. Оның бұл

қылмысын осы мекеменің қызметкерлері – Жұрқабаев, Краниди, Жұмақұлов, Қасқабаев дегендер дәлелдейді. «Бұл жөнінде мен ештең білмеймін, кадр бөлімінің аға инспекторы М. Г. Пак деген азаматқа ешқашан да ондай нұсқау берген емеспін,-дейді Нұргазиевтің өзі. –Адамдар жұмысқа тұрар кезде алдымен прорабпен немесе мастермен келіседі. Егер олар жұмысқа қабылдағысы келсе, жаңадан келген жұмысшының өтінішін кадр бөліміне өткізеді, ондағылар оған дәрігерлік тексеруден өтуге жолдама береді. Егер бәрі дұрыс болса, мен сонында ғана өтінішке қол қоямын. Ал жұмысшыларға еңбекақы төлеу жөніндегі құжатты мекеменің бас инженері бекітеді. Сонда мен қалайша артық адамдарды жұмысқа қабылдап, оларға өтірік еңбекақы жазамын? Оның үстіне бұл құжаттарда мениң бірде-бір қолым жоқ қой...»

М. Нұргазиевтің мойнына 13 мың 727 сом қойылып, оның сотталуына себепкер болған бұл айыптың дұрыс емес екендігі, алдын-ала және сот тергеулері де шалағай жүргізілгендігі прокурор келтірген алғашқы наразылықта жан-жакты дәлелденіпті. Онда 1982-1983 жылдары № 303-ПМК мен Киров атындағы АТП-ның арасында жасалған келісім-шарттар түгелдей орындалғандығы, олардың бір-біріне бір тын да берешек еместігі көрсетілген. Ал жалған құжаттар жасау жолымен мекемеде жұмыс істемейтін адамдардың атына ақша жазылды, оны Нұргазиев өзі иемденді деген айып та тергеу барысында дұрыс дәлелденбегендігі осы наразылықта баса көрсетілген. Сондай-ақ, Шымкент облыстық соты істі қарап, үкім шығарада алғашқы тергеуде басқадай, сот тергеуінде тағы бір басқа жауап берген елудей қуәгердің сезне мән бермеген, істің анық-қанығына көз жеткізу үшін сараптау жұмыстарын жүргізбеген. Осы талаптардың барлығы дұрыс жасалғанда Нұргазиев жазықсыз сотталмас па еді, кім білсін? Себебі, оған тағылған екінші айып та негізсіз екені прокурор наразылығында нақты дәлелденіпті. Ол- 1983 жылдың мамыр айында № 303-ПМК 30 мың сомның құрылыш жұмысын орындағандығы жайында.

М. Нұргазиевті тергеуге алып, қамауға себеп болған «жұмысшылардың жалақысына» байланысты кінәні мойнына қою қынданап бара жатқан соң, оған тағы бір айыпты тапсыру қажет болған сиятқы. 1985 жылдың ақпан айында ПМК-дағы өндірістік технология бөлімінің бастығы Сатыбалдиев Киров автокөлік кәсіпорнының бастығы Бектөреевке барып, 1983 жылдың мамыр айында осы екі мекеменің тапсырысы бойынша жасалған жұмыстарға кезінде еңбекақы төленбегенін, енді соны беруін талап етеді. Қамауда жатқан Нұргазиевтің қылмысын қоюлата түсу үшін бір нәрсе қажет болып тұрғанын ол да түсіне қойса керек: «Ол жұмыс кезінде толық бітпеген, ақша төленбейді» дейді. Сөйтіп Нұргазиевтің үстінен 30 мың сомға байланысты тағы бір іс қозғалып жүре береді.

«Ал мұның шын мәнісі былай», - дейді Нұргазиев өзінің шағым-арызында, - 30 мың сомға жасалған жол-құрылыш жұмысы толық орындалған. 1983 жылдың мамыр айындағы жұмыс қорытындысы туралы мәліметте бұл «№ 2-форма» түрінде көрсетілген. Жұмсалған қаржы 30 мың сом екені рас. Сөйтіп ол біткен жұмыс ретінде сол жылдың жоспарына

қосылған. Алайда, екі жылдан соң, яғни 1985 жылдың ақпан айында осы мәліметтегі «№ 2-форманы» әлдекімдер «№ 3» деп үстінен қаламмен қасақана түзетіп жіберіпті». Бұл екі цифрдың арғы жағында не тұрғанын қарапайым адам түсіне бермеуі мүмкін. Сондықтан оған да түсінік бере кеткен жөн.

Егер осы құжат «№ 2-форма» деп толтырылса, жұмыс толық біткен, о баста есептеліп бекітілген 30 мың сомға сай жасалған жұмыс болып шығады. Егер ол «№ 3-форма» деп көрсетілсе, жұмыстың толық бітпегендігі, яғни, Киров автокөлік кәсіпорны № 303 ПМК-ға 30 мың сомды толық төлемеуге тиіс. Міне, Нұрғазиевті су түбіне жіберудің тағы бір амалы осылай табылған. Менің қолымда қазір осы құжаттың (реестрдің) алғашқы түп нұсқадан түсірілген фотокөшірмесі бар. Ондағы мәшинкемен басылған «Ф-№ 2» деген жазудың «2» саны шынында да қара сиямен «3» деп өзгертиліпті. Мейлі, оны Нұрғазиев немесе басқа біреу әдейі өзгерту дейік. Бірақ, тергеу барысында 30 мың сомның жұмысының толық біткені, яки бітпегені арнайы комиссиямен тексерілуі, сөйтіп Нұрғазиевтің қылмысы бұлтартпас дәлелдер арқылы мойнына қойылуы керек еді ғой. Иә, бұл шара Нұрғазиевті айыптау үшін, сотқа қажетті құжаттар жинау үшін үстіртін түрде жасалған сияқты.

Енді ойлап қараңыздар, егер Нұрғазиев 20 мың сомның жұмысы толық орындалды деп жалған мәлімет берсе де оны орындаған адамдарға еңбекақы, сыйақы, тағы басқалар төленбеуші ме еді? Сонда ғана ол мемлекет қаржысын талан-таражға түсірген адам болып есептелмей ме? Алайда мұның бірі де тергеу барысында толық дәлелденбегендігі прокурор келтірген алғашқы (10.12.87) наразылықта ашық айтылған. Соған қарамастан Жоғарғы сот «1993 жылдың мамыр айында №303 ПМК Киров АТП-сының тапсырысы бойынша жол жөндеу жұмыстырын жүргізген. Сол кезде Нұрғазиев жалған құжат жасау арқылы бітпеген істі бітті деп көрсеткен. Ол жұмыс 30 мың сомға бағаланған. Мұны АТП-ның бастығы Бектөреев анықтайды, Нұрғазиев те оны жоққа шығармайды» деген қорытындыға келеді.

Сөйтіп, он екі жылға сottaлған Нұрғазиевтің жазасын өтеу мерзімі енді 4 жыл 6 айға төмендетіледі.

1983 жылдың мәліметіне кімдер әдейі өзгерту енгізгенін, ал істелінген жұмысқа төленуге тиісті 30 мың сом кезінде неге алынбағанын ешкім анықтағысы келмегені түсініксіз. Жұмыс шынымен-ақ толық орындалып, сол жылдың мәліметіне енгізілгені рас болса, №303 ПМК-ның есеп-шотына АТП тарапынан ақша аударылмауы мүмкін емес. Мұның неге бұлай болғаны Нұрғазиевтің өзіне де, бізге де әзірге беймәлім. Егер ақша сол жасалған жұмыстар үшін алынды деп есептегенің өзінде ешкімге бір тын еңбекақы төленбегендігі, мемлекетке бір тын да залал келмегендігі неге ескерілмеген?

Осыны түбіне жетіп анықтамайынша, көнілдегі күдік сейілмейді. Сондықтан да бұл жөнінде тәптіштей жазып, шұқшия зерттеуге тұра келді. Заң орындары бұған баса назар аударуға тиіс.

Серік Жұмабекұлы,

Жазылған жайдың жауабы

«Заң алдында бәріміз жауаптымыз»

«Егемен Қазақстан» газетінің 2003 жылғы 13 мамыр күнгі санында жарияланған «Заң алдында бәріміз жауаптымыз» атты С.Жұмабекұлының мақаласында көрсетілген Алматы қаласының соттарында қаралған істердің заңдылығын зерттең, сот билігінің әділдігі жөнінде айтылған пікірлердің нақтылығын анықтау мақсатында құралған арнайы комиссия жоғарыда аталған мақаланы қаралған іс материалдарымен салыстыра отырып, жан-жақты талдау жасады.

Журналистиң мақалада келтіргеніндей, «Мәселенің мәнісін түбегейлі зерттең барып сын мақала жазасың» деуі шындыққа жана спайды. Талдау барысында журналистиң өзі сөз етіп отырған істермен таныспағандығы, бұл процестерге қатыспағандығы, тек қорлына түскен кейбір материалдарға ғана сүйеніп жазғандығы анықталады.

Сот материалдары тергеу, айыптау және қорғау барысында, басты сот талқылауларында жинақталған көптеген құжаттардан құралады.

Мәселен, «**Қызды кім зорлады**» атты тақырыпта берілген С.Рақымжановтың ісі туралы автор «Қылмысқа қатысқан екі адамды тергеу орындары да, сот та іздемейді. Куәлар, заттай айғақтар жоқ екендігіне қарамастан, Рахымжанов сottалып кете барған. Сот дәрігерлік сарабының қорытындысы да солқылдақтау. Қыздың Бостандық ішкі істер басқармасына Рахымжановты «босатыңыздар, оған қояр кінәм жоқ» дегеніне қарамастан, тергеуші істі сотқа өткізген» дейді.

Біріншіден, заң бойынша қылмыскерлерді іздестіру ішкі істер органының құзырында, соттардың іздестіру жұмысына еш қатысы жоқ.

Екіншіден, жәбірленуші қыз полиция шақырғаннан кейін Рақымжанов сол қылмыс болған жерде ұсталған. Қыз да өзіне қиянат жасағанның бірі Рақымжанов екендігін оқиға болған күні тергеуде берген жауабында нақты көрсеткен. Оқиға болған күні кезекшілікте тұрған куәгер Е.Әлімбеков те тергеуде берген жауабында Рахымжановтың қызды зорлықпен басқа бөлмеге алып кеткендігін, араша түспекші болғанда Рахымжановтың «жұмысын болмасын, араласпа» деп өзін кеудесінен итеріп жібергендігін, осыдан кейін ауысым бастығына жағдайды хабарлау үшін оны іздел кеткендігін, жолай азияллық нәсілді тағы екі жігітті кездестіргенін, олардың өзіне жұдырық

жұмсамақшы болғандығын айтқан. Күзетші қызға жәрдемдесу үшін жоғарыға қайта көтерілген, бірақ жабық болғандықтан, есікті аша алмаған, сәлден соң қыздың жылаған даусын естіп, ауысым бастығына хабарлау үшін қайта жүгіріп кеткен.

Міне, осы жайлардың бәрі тергеу барысында хатталып, іс материалдарна тігілген. Эрі сезіктіден айғақты заттар табылғандығы жөнінде де хаттама толтырылған.

Сонымен қатар, істің 62-бетінде жәбірленушінің жоғарыда аталған кешірім жасау туралы арызы тіркелген. Алайда, жәбірленушінің жәбірлеушіге деген кешірімі, аяушылығы қылмысты істі қысқартуға негіз бола алмайды. Оны үкім шығарарда судья жазаны женілдету үшін назарға алуы мүмкін.

Эрі іс бойынша жасалған 04-05/109 сот-медицина сараптамасының қорытындысы да С.Рахымжановтың қылмысқа барғанын бұлтартпай дәлелдейді. Ендеше сот-медицина сарабына күмән келтіруге негіз жоқ.

Ал түрмеден жазықсызыбын деп редакцияға ашына жазған хаты заң бойынша оның жазықсыздығының дәлелі бола алмайды.

Сонымен, іс бойынша жинақталған құжаттар С.Рахымжановтың қылмыс жасағанын толық дәлелдейді.

«Шындық тұбінде шыңырау бар ма?» тақырыбында автор балдызына балта сілтеген Кенжеғали Қошым-Нофай ісінің әділдігіне, сот-медициналық сараптаманың қорытындысына тағы да күмән келтіреді. Ал іс құжаттарына сүйенсек, Кенжеғали «аулаға шық, сонда сейлесеміз» деп, балдызы Еркінді үйінен шығарып жібереді де, өзі үйінен балта алып шығып, кетіп бара жатқан Еркіннің көк желкесінен балтамен ұрады, Еркінге балта сілтегенін Кенжеғали өзі де жасырмайды, бірақ қорғану мақсатында жасадым дейді. Еркіннің желкесінен тиғен жарақат кетіп бара жатқан адамнан қорғанудың қажеті болмағанын көрсетеді.

№05-01-08 сот-медициналық сараптамасының қорытындысына қарағанда Еркіннің бас киімінде және басында шабылған жара бар. Ол сараптамаға берілген балтамен салынғандығын, сottалған Қошым-Нофайдың жәбірленушінің басынан балтаның жүзімен ұрғанын, бұл соққының салдарынан балтаның жүзі тері тұмақтан өтіп, жәбірленушіге ауыр дәрежеде ашық бас сүйек жарақатын салғанын анықтайды. Рентгенограмма оның бас сүйегі жарылып, сынғанын, операция жасалып, сүйек сыннықтарының алынғанын көрсеткен. Еркінге бас миының ауыр дәрежесіндегі жарақаты деген қорытынды диагноз қойылған.

Еркінді көк желкесінен балтамен ұрғанын Кенжеғалидың өзі де мойындаған. Куәлар да көрсетулермен нақтылайды.

Ендеше, автордың Еркін жеңіл жарақат алды, немесе, бас сүйегі бұрын жол апатынан шытынаган деуі ешбір қысынға келмейді.

Автор тіпті мақаланы бір жыл бір ай төрт күннен кейін жазып отырып, іс бойынша өзгеріс болған жоқ па еken деп, ең болмағандың туыстарынан да хабар алмаған.

Аталған іс Қошым-Нофайдың қорғаушысы Б.Қошымның келтірілген шағымы бойынша 2003 жылы 13 қаңтарда Алматы қалалық сотының қадағалау алқасында қаралып, №2 Әуезов аудандық сотының 2002 жылғы 9 сәуірдегі үкімі, Алматы қалалық сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасының қаулысы өзгертілген. Қошым-Нофайдың әрекеті Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 24-бабының 3-бөлімі, 96-бабының 1-бөлімінен, яғни кісі өлтіруге оқталды деген айыптан 103-бабының 1-бөліміне аударылып, яғни қасақана ауыр дәрежедегі дене жарақатын салған деп дәрежеленген. Осы бап бойынша қарастырылған жазаның ең төменгі шегі 5 жылға бас бостандығынан айырылып, жазасын жалпы режимдегі колонияда өтеуге тағайындалған .

«Қытай азаматтығын қайта алмақшы» атты тақырыпшада айтылған Жұмабекұлы мен Мәсімов арасындағы азаматтық дауға байланысты сот бұйрығы 2002 жылдың 29 тамызында Оразанбай Жұмабекұлының арызы негізінде шығарылған. Қазақстан Республикасы Азаматтық істерді жүргізу кодексінің 147-бабының 1-бөліміне сәйкес, сот борышкер Мәсімовке сот бұйрығын жіберген. Ол өзінің заңда белгіленген құқығын пайдаланып, 10 күн ішінде сот бұйрығын бұзу туралы қарсылығын жолдаған.

Сот Қазақстан Республикасы Азаматтық істерді жүргізу кодексінің 148-бабына сәйкес борышкерден келіп түскен қарсылық негізінде сот бұйрығының күшін жойып, ол туралы ұйғарым шығарған және талап қоюшыға бұл мәселені талап ету өндірісі тәртібімен шешуге болатындығын түсіндірілген. Іс құжаттарына қарағанда, О.Жұмабекұлы ол құқығын пайдаланбаған.

Соттың тарапынан заңдылық қатаң сақталған, талапкердің Қытайға қайта кету жөніндегі шешіміне ықпал ететіндей ешқандай заңсыздық жіберлімеген.

**М. Әлімбеков,
Алматы қалалық сотының төрағасы.**

«Егемен Қазақстан» газетінің 2003 жылғы 13 мамырдағы 113-нөмірінде жарияланған «Заң алдында бәріміз жауаптымыз» деген мақалада жергілікті соттар қараған істер бойынша сот үкімдеріне Жоғарғы Соттың

назар аударуын көрсетіп, шыққан сот үкімдерінің заңдылығына күмән келтірлген. Осыған орай төмендегі мән-жайларды түсіндіреміз.

Процессуалдық заң тәртібі бойынша Жоғарғы Сот төменгі сатыдағы соттардың қабылдаған сот қаулыларының заңдылығын іске қатысуышылардың шағымдары немесе өтініштері болғанда ғана тексереді. Жоғарғы Сот өз еркімен төменгі сатыдағы соттардың ісіне араласуға құқығы жоқ. Аталған сот істері бойынша Жоғарғы Сотқа шағым түспеген.

Ал сотталғанға рақымшылық заңын қолдану судьяның жеке көзқарасынан туындағайтын, мемлекеттік ізгілік тұрғысынан қаралатын заң актісі. Егер сотталушыға қолданылатын санкцияның бабы заңға сай келетін болса, онда сот оны қолдануға міндетті.

Жоғарғы Сотта қазіргі уақытта республикадағы сот өндірісін алқа билерді қатыстырып қарауды енгізу мәселесіне байланысты іс-шаралар қарастырылуда. Қылмыстық істер жөніндегі сот өндірісін алқа билерді қатыстырып жүргізудің тұжырымдамасы жасалынды, оны Президент қолдады. Процессуалды заңнамаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізудің жобасы дайындалды.

**Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
қылмыстық істер жөніндегі алқасының төрайымы**
Р.Юрченко.

Жалған ақша жасаушылар сottалды

Тенгеміздің тағдыры тәлекекке түсे бастады

Мұның бәрін жасап жүрген – өзіміздің қазақтың жігіттері. Тәуелсіздігіміздің бір белгісі, қасиеті болып табылатын теңгеміз алғаш дүниеге келгенде «ұзағынан сүйіндір» деп іштей тебіренбекендер аз шығар. Басқа елдің ақшаларының құны құлдырап немесе қолдан жасаушылар оны «қуыршаққа» айналдырып жатқанда теңгеміз жайында жаманат шықпағанына тәубә деуші едік. Енді, міне, ол қуанышымыз да ұзаққа бармады. Қаскөйлер теңгеміздің жалған түрін жасап шығарып, оны айналысқа жіберген. Бұл алаяқтар өзіміздің тексіз ұлдарымыз болып шықты.

1992 жылы Алматы мемлекеттік университетінің көркемсурет және графика факультетін бітіргеннен кейін Жұмашев Талғат тек коммерциялық жұмыстармен айналысқан. Осы тірліктермен жүріп, өз айтуы бойынша, 1996 жылы қарызға қатты батып қалады. Міне, осы кезде өзінің бір курстасы арқылы бір мекеменің ғылыми қызметкері Құрманбаев Мырзалимен танысады. 1997 жылдың көктемінде женіл автокөлікте келе жатқанда жүргізуші оған 2000 теңгелік ақшаны көрсетіп, оның қолдан жасалынған ақша екенін айтады. Жұмашев сол жалған ақшаны одан жалынып-жалбарынып отырып сұрап алады. Дереу М. Құрманбаевқа келіп, сол ақшаның көшірмесін қалай жасауға болатынын сұрайды. Себебі, Құрманбаев - компьютердің білікті маманы.

Алғашқыда ол Жұмашевтің бұл ұсынысынан ат-тонын ала қашқанымен, кейіннен келіседі. Келіскенде де осы жалған ақшаларды жасауға арнайы құралдар, яғни компьютердің асай-мүсейлері түгелдей табылса ғана бұл іске кірісетіндігін айтады. Компьютердің керек-жарақтарын Жұмашев арнайы дүкендерден сатып алғып келеді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Алматы қаласы және Алматы облысы бойынша департаментінің тергеушісі Жанділда Жақыповпен осы жөнінде сөйлескенімізде ол кісі былай деген еді:

— Бұл істі ашу өте қыынға түсті. Алдымен біздің із кесушілер жалған ақшаның шығу төркінін анықтауға кірісken. Айналымға түсіп кеткен жалған ақшаны кім әкеліп дүкенге өткізді? Ол қай банкіден алынды, қай банкіге келіп түсті? Қандай құралдар арқылы жасалды? Қай аймақтарға таратылған? Міне, бұл сұрақтарға жауап іздеу қалың шөптің арасынан ине іздеумен бірдей болатын. Соған қарамастан біздің жігіттер 1998 жылдың 4

наурызында кешкі сағат 19 шамасында Жұмашев басқарған қылмыстық топтың мүшелерін бұлтартпас айғақтарымен қоса қолға түсірді. Тергеу барысында олар өз қылмыстарын толық мойындағы.

1998 жылдың 23 маусымында жасалынған сарапшылар қорытындысы бойынша Жұмашевтің қалтасынан табылған 2000 теңгелік ақша бұған дейін оларды тінту кезінде табылған қағаздар мен компьютерлік техникаларды қолдана отырып жасалынғаны анықталды. Сөйтіп, Жұмашев пен Құрманбаев бастаған қылмыстық топ (қалған мүшелерінің аты-жөндерін әзірге атамаймыз) аз ғана уақыттың ішінде 1 миллионға жуық жалған теңгені шығарып, айналымға қосып үлгерген. Бұлар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 235-бабы 3-тармағымен және 206-баптың 3-тармағымен айыпты деп саналды. Бұл баптар бойынша 3 жылмен 8 жылдың арасында бас бостандығынан айыру шаrasы қарастырылған.

Әзірге осы қылмыстық топ мүшелерінің екеуіне Алматы қаласы Медеу аудандық соты үкім шығарды. Т.Жұмашев -2 жылға, М.Құрманбаев -1 жыл 6 айға бас бостандығынан айырылды.

Теңгеміздің тағдырын тәлекекке түсіріп, жалған ақша жасап жүрген тағы екі-үш топ қолға түсіпті дегенін естідік. Тергеу жүріп жатыр. Оның мәнжайы алдағы уақытта белгілі болады.

**Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан»,
16 ақпан 1999 жыл**

Жең ұшынан жалғасқан судьялар үшінші білікке сенімсіздік тұгызыады

Қаңтардың 25-і күні Алматыда Республика судьяларының екінші съезі болып өтті. Мұнда Жоғарғы соттың төрағасы, республика Судьялар одағының төрағасы М.С.Нәрікбаев осы уақытқа дейін атқарылған жұмыстар мен сот жүйесіндегі шешімін күткен мәселелер жайында өз ойын ортаға салды.

— 1996 жылдың 16 желтоқсанында алғаш рет ашылған судьялардың бірінші съезінде сіздер мен біздер басқа демократиялық мемлекеттерде орын алғып отырғандай, тек сот қана сот әділдігін жүзеге асыруы тиістігін, сот бақылауындағы мемлекеттің өзі оның әлеуметтік маңызын ең жоғарғы деңгейде көтеріп, сот әділдігін жүзеге асырудың тәуелсіздігіне толық кепілдік жасауға міндеттілігін атап өткен едік, — дей келіп, Жоғарғы сот төрағасы өткен жылда республика соттарында қаралған қылмыстық және азаматтық істердің сапасына тоқталып өтті.

Жағымды жаңалықтар жетерлік. Бірақ сот ісіндегі бір ғана әділетсіз шешім қаншама адамдардың тағдырын күйретіп кетеді десеңізші. Олай болса, соттардың ешқашанда қателесуге қақысы жоқ. Осы түрғыдан келгенде Төрағаның баяндамасы қатқылдау шықты. Өткен жылы Жамбыл, Шығыс Қазақстан, Маңғыстау, Қызылорда, Атырау, Алматы облыстық соттарында жұмыс өте мардымсыз болыпты. Яғни, бұл соттар шығарған шешімдердің жартысына жуығы Жоғарғы сот тарапынан бұзылып, өзгерілген. Сондай-ақ заңсыз соттау соракылықтары орын алған.

Ал, Атырау, Қарағанды, Батыс Қазақстан облыстарында керісінше, қылмыскерді заңсыз ақтау әрекеттері белен алған. Қарағанды, Павлодар, Алматы облыстық соттары қылмыскерлерге өте жеңіл жаза беріп, жалпақшешейлік танытқандарды да осы арада қатты сынға алынды.

Съезде сөз алған республика әділет министрі Бауыржан Мұхамеджанов мырза судьялардың өзі сыйбайлар жемқорлармен жең ұшынан жалғасып, қылмыс жасағандықтарын аяусыз әшкереледі.

Мәселен, Ақмола облысы Қоғалжың аудандық сотының судьясы С.Б.Жұсіпов, Қызылорда облысы Байқоңыр қалалық сотының судьясы Б.А.Тәжімбетов, Өскемен қаласы аудандық сотының судьясы Т.А.Қасымбекова, Қызылорда облысы Сырдария аудандық сотының судьясы С.К.Ахметқалиев, Оңтүстік Қазақстан облысы Сайрам аудандық сотының судьясы М.К.Жұбатов сияқтылар ұйымдастың қылмыстық топтармен ауыз жаласам деп жүріп, әртүрлі мерзімге бас бостандықтарынан айырылып, сотталып тыныпты.

Қазіргі кезде 9 судьяның үстінен қылмыстық іс қозғалып, тергеу жүріп жатса, 3 судьяның қылмыстық ісі сотта қаралуда.

Өткен жылы 46 судья өзінің ар-ожданы мен судья деген қастерлі атқа кір келтіргені үшін қызметтерінен аластатылған. Оның 15-і өз қызмет орнына сай емес деген айыппен қызметтен босатылса, төртеуі сот айыптау қортындысы күшіне енуіне байланысты, он бесі өз еркімен, оның он бірі

қызметіне сай емес деген құжат дайындалып жатқанын біліп, алдын ала «өз еріктерімен» жұмыстарынан шыға қойыпты. Олар мыналар: Солтүстік Қазақстан облысы Целинный аудандық сотының судьясы С.Н.Шевченко, Шығыс Қазақстан облысы Шемонайха аудандық сотының судьясы В.Д.Гинц, Ақтөбе облысы Мартұқ аудандық сотының судьясы М.Ж.Наурызов, Жамбыл облысы Тараз қаласының судьясы Т.Гриценков, Ақмола қалалық сотының судьясы Н.И. Имишева, Шығыс Қазақстан облыстық сотының судьясы Т.С.Ескендіров, тағы басқалар.

Ал түсті металдарымызды контрабандалық жолмен шетелге әкетушілерді ақтап шешім шығарған Талдықорған қалалық сотының судьсы Р.Ж.Биділданов деген адамның орнынан алынғанын елдің бәрі білсе керек. Өйткені ол жөнінде және тағы басқалар жөнінде баспасөз беттерінде мақалалар жарық көрген.

Басқа-басқа, дәл судьялардың материалдық жағдайы өзгелермен салыстырғанда әжептәуір жақсы екенін министр мырза баса айтып келіп, олар өздерін шетелдегі әріптерестерімен салыстыра жылап-сықтауға үйреніп алғанын да ескертіп өтті.

Қоғамнан тыс тұрған ешкім жоқ. Айлығын немесе зейнетақысын ала алмай жүрген қарапайым жүртшылықпен саластарғанда қазіргі күнге тәубә стуге тиісті судьялар жемқорлыққа барудың әртүрлі себептерін айтып ақталмай-ақ қойсын. Судья деген қасиетті ұғымнан асқақ не бар. Соны ардақ тұта білген азаматтарды ғана судья қызметіне аса талғампаздықпен тағайындауымыз керек.

Министр мырза съезде бұдан да өткір пікірлер мен толғақты ойларын ортаға салды. Алдағы уақытта бұл мәселелер жөнінде газет бетінде жеке-жеке әңгіме болатынын оқырмандарымызға ескерте кеткіміз келеді.

**Серік Жұмабекұлы ,
«Егемен Қазақстан»,
27 қаңтар 1999ж.**

Журналистті сотқа беру әрекеттерінің астарында не жатыр?

Баспасөз бетінде сын мақала жарық көрсө болды, сыналушы адам бірден сотқа арыз-шағым түсіруді кейінгі кезде әдетке айналдырып алды. Ондағы алға тартатын басты себептері – ар-ожданы мен қадір қасиеттеріне кір келіп қалыпты-мыс.

Іә, жаңа қабылданған Конститутцияда да, бұрынғы Конститутцияларда да адамның жеке басына, оның ар-ожданы мен қадір қасиетіне ешкімнің қол сұғуга қақысы жоқ екендігі және заңмен қорғалатындығы баса көрсетілген.

Жалғанда арыңа дақ түсірмей, мынау өмірде аяғынды нық басып, досынцың да, дүшпаның да көзіне тұра қарап сөйлегенге не жетсін! Бұл – екінің бірінің қолынан келе бермейтін іс. Ал өтірік айтсаң, қылмыс жасасаң, жазықсыз жандардың көз жасына қалсаң, арам пиғылмен күн көруге тырыссаң ол ісің әшкереленіп жатса, оған өзінен басқа кім кінелі?

Періште болып туған ешкім жоқ. Мына өмірдегі жақсылық пен жаманшылықтың бәрі адамның қолымен жасалады. Егер пендешілікке бой алдырып жаңсақ бассаң, ол үшін өкініп арыңың алдында тазарғың келсе, бұл әрине, адамдығыңың белгісі. Өкініштің сол соңғы жылдары осы ар-ождан деген қасиетті ұғымды бет-перде тұтып, оны есе қайырудың құралына айналдыра бастағандар қатары азаймай тұр. Шындал келгенде газетте жарық көрген сын мақалалардың байыбына бармай жатып, айыппұл «өндіріп берулерізді сұраймын», деп сотқа жазатындардың мақсатын түсіну тіпті де қыын емес.

Сын мақаланың байыбына бару деген не сөз? Алдымен соның басын ашып алайық. Әдетте, редакцияға арыз шағым келіп түседі. Редакция «Баспасөз және бұқаралық хабарлама құралдары туралы» Заң негізінде оны тиісті орындарға тексеруге жібереді. Тиісті орындардан ресми жауаптар келсе, көпшілікке хабардар етеді.

Ал ресми орындар газет сыйнына құлақ аспаса, жауап бермесе ше? Жасыратыны жоқ кейінгі кезде бұл сұмдық әдетке айналды. Демократиямен мен жариялышты, пікір алуандылығын желеу етіп кім не жазбайды?» деген немқұрайлыққа бүгінде көпшілік бой алдыраған. Осы немқұрайлықтың салдарынан талай шындықтың беті ашылмай, журналист көтерген әлеуметтік мәселелердің маңызы көмекіленіп сонында журналистиң өзін әуре сарсанға салу әрекеттері басталады. Бұл жариялыштың жаршысы, халықтың айнасы болып табылатын баспасөздің тілін кесудің, аяғына тұсау салудың бірден-бір амалы ма деп те қаламыз.

Баспасөз, жалпы бұқаралық ақпарат құралдары шешім шығарып, шара қолданатан әкімшілік орны да, немесе біреуді қамауға алып тергейтін, сосын үкім шығаратын заң орындары емес. Алайда осылардың ешқайсысынан әділдік таба алмаған адамдар басқа барада жері, басар тауы қалмаған соң,

соңғы үмітін арқалап редакцияға арыз-шағым жазады, құшақ-құшақ құжаттарды алға тартады. Мұндайда журналист қандай бағыт ұстануы керек?

Журналист жағдаймен толық танысқаннан кейін, оған өз көзқарасын білдіреді. Мақала тиісті орындарға тексерілуге жіберіледі. Тексеруге берудегі мақсат не? Мақсат – дұрыс шешімін таппаған мәселеге тиісті орындардың қайта назарын аудару, тексерілмей жатқан іс болса, оған қозғау салу, заң бұзылса, қара қылды қақ жара отырып, әділдігін айтуға, айтқызуға тырысу екені айтпаса да түсінікті. Журналистердің осындай әрекеттерінің арқасында жазықсыз жала жабылғандар мен жапа шеккендердің талайы ақталып, жемқорлар мен алпауыттар заң алдында жауап беруге мәжбүр болғанын көзі қарақты оқырман жақсы білуге тиіс. Ол, әрине бөлек әңгіме.

Ал енді журналистті сотқа тартқызып, ар-ождан деген қасетті ұғымды бет-перде тұту арқылы өзін ақтауға тырысушилардың пиғылы не екенін осы уақытқа дейін аңғара алдық па? Жоқ. Өзімнің азды-көпті тәжірибеме сүйене отырып, оларды мынадай бірнеше топқа бөліп қарастырғанды жөн көрдім.

Бірінші – газетте жарық көрген сын мақалаға ешқандай жауап қайтармай, тым-тырыс жатып алыш, арада жылдар өткеннен кейін «ар-ожданы» аяқ астынан ояна кететіндер. Бұл уақыт ішінде шұлы мәселенің ізі суып сол кездегі кінәлілер мен күәлар басқа жаққа ауысып, құжаттардың өңі айналып шыға келуі әбден мүмкін. Мұндайда күненің жүгі женілдейді оны қайта дәлелдеу де қынданай түседі. Дәлелденбегеннен кейін ешкімді айыптай алмайсың. Сөйтіп, сыналған адамға баспасөз бетінде жазықсыз жала жабылғандай әсер етеді. Сонында бұрынғы жазған мақаласы үшін журналистті айыптау, қудалау әрекеттері басталады. Ар-ожданың «орнына түсірген» адам енді өзіне моральдік зиянның құнын даулап, сотқа жүгінеді. Заң бойынша айыппұл мөлшерін сот белгілейді. Бірақ журналистті алдын ала ықтарып алу үшін, он миллионнан жиырма миллион теңгенің арасында айыппұл өндіріп беруді арыз берушінің өзі талап ететін болып жүр. Ақшаның құнсыздануын да қатаң есепке алады. Сөйтіп «кең қапшығын» дайындал қойғанын да ескертуден ұялмайды.

Екінші – лауазымы жоғары, құрығы ұзындау, қалтасы қалындау, «тамырын» тереңге жайған «мықтылар» газет дабылы бойынша келген тексерушінің «ыңғайын» тауып алады да, сонаң соң ар-ождан үшін айқасқа шығады. Себебі, оның ар-ожданы өте қымбат тұрады. Одан түскен «олжаның» өзімен-ақ кішігірім бір кесіп орынды сатып алуға мүмкіндік бар екен. «Алтын көрсе, періште жолдан таяды» дегендей, тегіннен-тегін келіп жатқан ақшаның жолын кім бөгесін. Мұндайда тексерушілердің өзі қарсы жақты қолдап кететіндерінде көріп жүрміз.

Үшінші – өзінің кемшілігі мен жасаған қылмысының дәлелденгені, дәләлденбегеніне қарамастан журналистің әр сөзінің астарынан ар-ожданға қатысты мағына іздең, алдын-ала байбалам салушылар, сотқа арыз түсірушілер. Олар да журналистті ықтырудың басты қуралы – айыппұл мөлшерін неғұрлым көбірек талап ету деп біледі.

Төртінші – «тисе терекке, тимесе бұтаққа» деп арызды жан-жаққа тоғытатындар. Олар редакция өкілдерімен осы істі қарауға тиісті судьяның үстінен де арызды қарша боратады. Ақырында, қисынға келмей тұрса да талап-арызын сottың іс-қарау өндірісіне қабылдаттырып, істің қаралуына қол жеткізеді.

Бесінші – шын мәнінде өзінің ар-ожданын қорғаушылар, әділдік іздеушілер. Егер редакция тарапынан ағат кеткен тұстар болса, істі сотқа бермей-ақ, өз қатесін мойындауға даяр екенін қалың оқырман жақсы білуге тиіс. Заң талабы да сондай. «Жаңылмайтын жақ жок, сүрінбейтін тұяқ жок» дегендей, қалам ұстаганның бәрі не періште, не көріпкелі бар әулие емес қой.

Алайда, кейінгі кезде аға газет «Егемен Қазақстанның» бетінде жарық көрген сын мақалаларды жөн-жосықсыз «теріске шығаруға» күш салушылар көбейіп бара жатқанын несіне жасырамыз. Дәл көзіргі сәтте осы редакция алты-жеті адаммен қатар соттасуда. Олардың әр қайсысы редакциядан орта есеппен 6-8 миллионнан астам айыппұл талап етіп отыр. Бәрін қосқанда ұзын саны 50-60 миллион теңге болып шыға келеді екен. Сөйтіп «ар-ождан» мәселесін кейбіреулер күн көріс құралына айналдырмақшы. Жалғыз «Егемен Қазақстан» ғана емес, мемлекеттік бюджетте отырған редакцияларды тырп еткізбей «тізгінде» ұстап отырудың аса оңтайлы, тиімді әдісі әлдекімдер үшін әзірге осы сияқты.

Баспасөз өкілдерін кез-келген арызданушының алдында жығып беріп қарап отырсақ, әлеуметтік әділеттік жайында сөз қозғаудың өзі болашаққа қыынға түсері ақиқат. Бұған жол бермес үшін алдымен «Баспасөз және басқа бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңды қайта қарау керек-ақ. Бұл заңда газет бетінде жазылған, радиодан айтылған, теледидар арқылы әшкере болған қылмыстар мен келенсіз жәйттерге тиісті мекемелер міндетті түрде жауап қайтаруы және қажетті материалдармен журналисттерді кедергісіз, әрі толық таныстыруға міндетті екендіктері баса көрсетілуі ләзім. Қазіргі қолданылып жүрген заңдағыдай журналисттің «сөйтүге, бүйтүге қақысы бар» деп күлблітелендірудің түкке қажеті жоқ. Несіне жасырамыз, сот залынан репортаж беруге тиісті журналистке дыбыс жазу құралдарын пайдалануға рұқсат бермеген судьяны да өз көзімізben көргенбіз. Әділ заңның өкілі заң білмесе, не заңға бағынғысы келмесе басқадан не сұрайсың? Бұдан кейін журналист тек қаламымен алдындағы ақ қағазға ғана жүгінуге тұра келеді. Бірақ сол қаламның ұшын қайыруға тырысуышылар жан-жақтан «қылыштарын» жаландатып шыға келетіні тағы бар. Олар әділдік үшін айқасқа шығып жатса, көнеки. Тек, осының астарында үлкен былықшылықтар жатпаса игі деген күдік көңілге еріксіз ұялайды.

Таяуда «Горизонт» газеті әлеуметтік сауалдама жүргізіп құқық қорғау органдарына жүртшылықтың қаншалықты сеніммен қарайтындықтарын анықтады. Сонда прокуратураға – 30 процент, - сотқа 41 процент, милицияға 3 процентқана жүртшылық сенім білдіретіні белгілі болды. Ал Президент Нұрсұлтан Назарбаев «Заңдылықты баянды ету – жалпы мемлекеттік іс» атты таяуда жасаған баяндамасында соңғы жарты жылдың ішінде 3203 милиция

қызметкерлері өрескел заң бұзғаны үшін жазаланғанын, оның ішінде 253 адам қылмыстық жауапкершілікке тартылғанын айта келіп: «Оларды әшкерелеп, ашық сот процестерін үйимдастыру керек. Сөйтіп, халық мұндай сұмдыққа қарсы күрестің турақты жүргізілетінін біletін болсын» деген еді.

Егер баспасөзді қайдағы бір күдікті адамдардың «ар-ожданына» бола бұғаулап ұстасақ, халық нені біледі. Ендеши, жариялылықтың жөні осы еken деп сын мақалалар мен хабарларға көз жұмып қарау – қылмыспен тең. «Откеннің бәрі сорақы емес, оның жақсы жақтарында ала білейік» деп жүрміз фой. Сол алуға тұрарлық жақсы жақтың бірі – ресми басылымдардың үніне құлақ түріп, ондағы сыннан дереу нәтиже шыгаратын бұрынғы партиялық әдісті қайта жаңғыртсақ, бізді коммунист болып кеттің деп ешкім жазғыра қоймас.

Баспасөз – мемлекеттік іс. 1917 жылғы революцияның атасы: «Ұшқаннан» жалын лаулата жүріп, дүниені төңкергенін де ұмытпайық. Бұл да өткеннің сабағы және баспасөздің анау-мынау қарулы құштерден де жоғары тұрғанын айғақтайды. Олай болса, журналисттерді көрінген көк аттының тауына беріп қоймай, Баспасөз туралы заңға шұғыл түрде өзгерістер енгізу жағын қарастырғанымыз жөн. Онсыз журналистер ашық сотқа шыға алмайтынын өмірдің өзі дәлелдеп берді. «Сот» деген сөздің бұл жерде бірнеше, әрі дұрыс мағынасы бар еkenін ескерте кетейік.

Егер қажет десеніздер «ар-ожданы» құштілердің аты жөндерін атап кетуге болар еді. Бірақ олардың «сот іс қарағалы жатқанда баспасөз арқылы қысым жасады» деп екінші арыз жазылуына себепкер боламыз ба деп отырған жайымыз бар. Алайда «құмырсқадан қорыққан егін екпейді» дегендей бұған қарап, біз енді сын мақала жазбайды еken деп түсініп қалмаңыздар. Бұл әзірге басы ғана.

Жұмабекұлы Серік,
«Егемен Қазақстан»,
29-қыркүйек 1995 жыл

Заң алдында бәріміз жауаптымыз

«Шындық іздеп шарқ ұрдық» деп редакцияға арыз жазғандардың сөздерінде күдік пен сенім қатар жатқандай.

«Әділдік деген жоқ. Шындық іздеп шарқ ұрма. Бәрін сатып алуға болады!».

Редакцияға келіп түскен осындай арыз-шағым иелері бұл пікірлерді нақты құжаттар арқылы дәлелдеп алдыңа тастағанда не дерінді білмейтін кездер де болады екен.

Мұндайда мәселенің мәнісін түбекейлі зерттең барып сын мақала жазасың. Кейде сол шағымданушының жазғандарын өз атынан жариялауға тұра келеді. Оның нәтижесі кейде онын туып жатады. Кейде керісінше, кейбір судьялар газет бетінде аты-жөндері жағымсыз жағынан аталғанға кәдімгідей ренжіп, ер-тоқымы бауырына түскен аттай тулайтындарын қайтесің. Сонда әркімнің шындық, әділдік туралы түсінігі әр түрлі болғаны ма? Заң алдында бәріміз жауапты емеспіз бе?

Судья – сол әділ заңын білгірі, әрі оны бүрмаламай жүзеге асырушы адам. Ендеше неге бір-біріне ұқсас оқиғаларға әр түрлі үкімдер мен шешімдер шығарылады. Сөзіміз жалаң болмас үшін осы жағдайларды енді нақты деректер арқылы дәлелдеп көрелік.

2000 теңге = 3+1 жыл

Шығыс Қазақстан облысы Аягөз аудандық соты (судья – Томпақовап Н.) биылғы жылдың 23 қаңтары күні Нұралинов Айдын мен Садықов Төлеубек деген жігіттерге тонаушылық әрекеттері үшін алғашқысына - 3 жыл (қатаң режимде), екіншісіне – 1 жыл (жалпы режимде) бас бостандығынан айыру жазасын тағайындалты.

А. Нұралинов мұның алдында ұрлық жасап 1 жылға сотталған. Бірақ рақымшылық заңына жатқызылып, жазаны өтеуден босатылған. Арада 1 жыл өтпей жатып жаңа қылмысқа ұрынып отыр. Оқиға былай болған.

Ол өткен жылдың 20 қыркүйек күні біраз арақ ішіп алған соң Аягөз қаласындағы бір мөлтек ауданда Қасымжанов Асқар деген досын кездестіреді. Кешкі сағат 8 шамасында Садықов Төлеубек, Тоқтағоржин Төрегелді деген жігіттерге ұшырасады. Олар да «қызулау». Тағы да арақ ішкілері келеді. Ақша жоқ. Бұлардың көзі Қасымжанов Асқардың үстіндегі үстіндегі жаңа күрткаға түседі. «Күртканы дүкенге кепілдікке өткізіп, арақ алып ішейік» дейді. Ол көнбейді. Біреуі оны шапалақпен тартып жібереді. Онсыз да әлжуаздау Асқар құлайды. Осы кезде олар күртканы шешіп алып кете бергенде полиция келіп қалып, Нұралинов Айдын мен жәбірленуші

Асқар Қасымжановты бөлімшеге апарады. Әдеттегідей тергеу жүреді. Іс сотқа өтеді. Соттың шығаратын үкімі жоғарыдағыдай.

Осы іс жөнінде редакцияға арыз жазған А. Нұралиновтың қорғаушысы Н.Нұралиновтың пікіріне құлақ түрсек, тергеу де, сот талқылауында да көп заң бұзушылық болған тәрізді.

Солардың ең негізгісі – жәбірленуші, бүгінде марқұм болған Қасымжанов Асқар (кейін ол ауырып дүниеден қайтқан) өлер алдында «Нұралинов Айдын менің жан досым. Ол маған қол көтермек түгіл мен үшін отқа түсуге дайын адам. Мені ұрып, қорткамды тартып алған ол емес, осыны заңт орындарына жеткізіндер» деп ата-анасына аманат етіп айтып кетіпті. Ата-анасы, әпкесі оның бұл аманатын орындал, 2002 жылдың 10 қарашасында жазбаша түрде Аягөз аудандық сотына, прокуратурасына қарсы арыз түсіреді. Нуралиновқа кінә тақпауларын өтінеді. Екінші дәлел – А.Нұралиновтың ауру адам екендігіне байланысты. Дәлірек айтқанда ол 1997, 2000, 2001 жылдары әр түрлі жағдайларға байланысты басынан жарақаттанып, миы шайқалған. Алғаш рет жарақаттанғанда ғана толық емделген, қалған жарақаттарын емдепеген. Соның салдарынан кейде есте сақтау қабілетінен айырылып қалады.

«Осы екі мәселеге байланысты құжаттар сотқа өткізілгенімен, ол ескерілмеді» дейді А. Нұралиновтың қорғаушысы. Қорғаушы бұдан басқа да қарсы дәлелдер келтіріп, қылмысқа нақты қатысы бар жігіттердің аты-жөндерін атайды. Біз бұл жерде олар туралы пікірімізді ірке тұрамыз. Себебі, соңғы сөзді сот айтуға тиіс.

Әйткені іс қайта қаралғалы жатыр. Ал біздің айтпағымыз – бірге арақ ішіп отырып, бірін-бірі шапалақпен тартып қалғаны үшін екі адамның топтасқан тонаушылар ретінде оп-оңай сотталуы. Сонда олар 2000 теңгелік куртканы жанында тұрган адамнан алу үшін алдын-ала келісіп, арнайы топ құрған боп шығады. Бір байқағанымыз, тергеуде де, сотта да Асқардың курткасын заттай айғақ ретінде ешкім іске тіркемеген, сараптаудан өткізбеген.

Әкесінің айтуына қарағанда, Асқар сол күні кешкісін куртканы өзі киіп үйге келген. Бұл жерде әлі де анықтауды қажет ететін деректерді тізбектей беруді жөн көрмедік. Мақсатымыз – әділ сотқа деген сенімдерін жоғалтқан адамдардың арыз- шағымдарын мысалға келтіре отырып, сот үкімдерін бір-бірімен салыстыру, сөйтіп, бүгінгі сот жүйесіндегі қарама-қайшылықты көпшілік назарына ұсыну ғана. Сондықтан осыған кереғар екінші үкімге назар салыңыздар.

Алты адамның өліміне кінәлі

Осынау қайғылы оқиғаға оралғым жоқ еді. Бұл жөнінде былтыры 8 жылдың 8 қаңтарында «Бес оқушы өртөніп кетті» деген тақырыпта мақала жазғанбыз. Алматы облысы Ұйғыр ауданының орталығы Шонжыда өткен қысқы олимпиадаға барып, білім жарысына түскен 11 класс оқушылары – Гүлзира, Гаунар, Альбина, Кербез, Ардақ атты қыздар кешкісін ауылға қайтар көлік болмаған соң бір «Москвичті» жалдап мініп келе жатқанда қарсыдағы «Бензовозға» соқытығысады. Нәтижесінде жүргізуші М. Амановпен бірге бәрі өртөніп кетеді. Ал «Бензовоздың» жүргізушісі Оразбеков Аманбай мас екен. Сондай-ақ ол бензин құйылған цистернаның қақпағын да жаппаған. Соның салдарынан соқтығыс кезінде лықсыған бензин «Москвичтің» үстіне құйылады. Өрт шығады. Мас жүргізуші оқиға болған жерді тастай қашады. Шырылдан жанып жатқан алты адамға пысқырып та қарамайды.

Бұл айтып отырғанымыздың бәрі тергеуде де, сотта да толық дәлелденген. Сөйтіп, 2002 жылдың 19 сәуір күні Алматы облысы, Ұйғыр ауданының соты Оразбеков Аманбайды 15 жылға соттаған болатын. Бірақ Алматы облыстық сотының төралқасы бұл істі аппеляциялық жолмен қайта қарап, А.Оразбековтың бас шарасын өзгертуен, оны дереу қамаудан босатқан. Себебі ол Қазақстан Республикасының 10 жылдығына байланысты рақымшылдық заңына жатқызылған. Сонымен алты адамның өліміне себепкер болған жүргізуші 15 жылға сотталғанымен қазір бостандықта.

Қызды кім зорлады?

2001 жылдың 11 ақпан, яғни жексенбі күні кешкі сағат 11 шамасында Алматыдағы қазақ аграрлық университетінің бір аудиториясында А. есімді (толық аты-жөнін әдейі атамай отырмыз- С.Ж) бір қызды үш жігіт зорлап кетеді. Олардың біреуі – осы оқу орнының күзетшісі – Рахымжанов С.М. деген жігіт күдікті ретінде қамауға алынады. Ал қалған екі жігіт күні бүтінге дейін белгісіз күйінде қалып отыр. Оларды Рахымжанов танымайды екен. Бірақ тергеу орындары да, сот та оларды іздемейді. Куәлар, заттай айғақтар жоқ екендігіне қарамастан, Рахымжанов сотталып кете барған. Сот дәрігерлік сарабының қорытындысы да солқылықтау.

Тергеу жүріп жатқанда зорланды деген қыз өзі екі күннен кейін Бостандық аудындық ішкі істер басқармасына мынадай өтініш жазыпты: «По поводу ранее написанного заявления хочу пояснить, что в настоящее время никаких претензий к Рахымжанову не имею, прошу его освободить». Осыған қарамастан, тергеуші істі сотқа өткізген. Бостандық аудандық соты 2001 жылдың 29 мамырында С.Рахымжановты 5 жылға бас бостандығынан

айыруға үкім шығарған. Қазір ол жазасын өтеп жатыр. Жазықсызыбын деп редакцияға ашына хат жазыпты.

Көкнәр еккен құтылды

Оңтүстік Қазақстан облысы, Қазығұрт ауданы, Шарапхана елді мекені, Махамбет аулының тұрғыны Спарбеков Абдрахман редакцияға былай деп хат жазады:

«12.06.02 жылды аудандық прокуратура мен аудандық полиция қызметкерлері бірігіп өткізген тексеру кезінде біздің ауылдағы Каюпов И. деген адам қолға тұсті. Ол өз үйінің ауласындағы 29 м.кв. жерді бетон дуалмен қоршап, ішіне апиынды көкнәр өсімдігін еккен. Өсіп тұрған есірткіні құқық қорғаушылар жұлдып алғып, біргіндеп санағанда 1379 дана болған. Олардың әрқайсысынан ең аз дегенде 1 грамнан апиын алынғанда 1379 грамм апиын шығады. Сабағымен қоса қаптағанда 5 қап (20 кг.) апиын болар еді. Бірақ осы адамды соттамағандарына қайран қаламыз...»

А.Сапарбековтың жазғанының бәрі шындық екені тергеушінің айыптау қорытындысында да, Қазығұрт аудандық сотының үкімінде де көрініп тұр. Тек сөл ғана шындыққа жанаспайтын бір жері бар. Ол – И.Каюповтың ҚР ҚҚ-ның 262-бабы 2-бөлімі «в» тармақшасы бойынша сотталғандығы. Бұл бап бойынша 3 жылдан 8 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған. Соған сәйкес Каюпов 3 жылға кесілген. Бірақ белгіленген жаза бойынша Каюповқа ҚР ҚҚ-ның 63-бабы қолданылып, жаза шарты деп саналған. Сөйтіп ол 2 жылға сынақ мерзіміне шыққан. Сот залында оның бас шарасын өзгертіп, қамаудан босатқан.

Енді редакцияға хат жазған А. Сапарбековтің пікіріне тағы назар салайық. «Егемен Қазақстан» газетінде Қызылорда облысының прокуроры Төлегеновтің «Қазаннан қақпа кетсе...» атты мақаласы жарияланған. Онда Мадлер деген азамат 8877 грамм марихуанамен ұсталып, 7 жылға сотталғандығы жазылған. Ал «Түйе торға тұсті» деген осы газеттегі тағы бір мақалада В.Хегай деген азамат 1417 грамм марихуанамен ұсталып, 9 жылға сотталғаны туралы жазылған.

Ал И. Каюпов 5 қап (20 кг) апиынды көкнәрмен ұсталып отыр. Сонда қалай болғаны?

Шындық шыңырау түбінде ме?

Өткен жылы осы газете «Жазықсыз жанды түрмеге жабу...» деп аталағын мақала жарияланған болатын. Онда жездесі мен балдызы арасында,

яғни Кенжеғали мен Еркіннің арасында жанжал шығып, біріншісіне қорғаныс мақсатында балта сілтегендігі, нәтижесінде Еркін басынан жеңіл жарақат алғандығы жөнінде жазылған.

Дәрігерлік сот сараптамасы оның бас сүйегі шытынағандығы, миы шайқалғандығы жөнінде анықтама берген. Сөйтіп, Кежеғали кісі өлтіруге оқталды деген айыппен 8 жылға сottалып кете барған. Бірақ Еркіннің бас сүйегі дәл сол жанжал кезінде емес, бұдан бірнеше жыл бұрын жол апаты салдарынан шытынағандығы, миы шайқалғандығы жөнінде деректер Алматы қаласы Әуезов аудандық сотына тапсырылғанымен, ол назарға алынбаған.

Қарсы жақ осы іс бойынша әділдік ізден шарқ ұрып жүргенін білеміз. Әзірge нәтижесі белгісіз.

Қытай азаматтығын қайта алмақшы

Таяуда «Егемен Қазақстанда» «Әділдік үшін арпалыс» деген мақаламыз жарық көрді. Оның кейіпкері Орзанбай Жұмабекұлы. Екі күннен кейін Алматы облысы, Іле аудандық сотының шешемі мен облыстық соттың оның бекіткен қаулысын қуаттаған Жоғарғы соттың ұйғарымын алып келіп алдымызға таstadtы. Апелляциялық мақсатта жазылған біздің мақаламыздың жәбірленушіге көмегі тимегенін түсіндік.

О.Жұмабекұлы Мәсімовтің алаяқтығын дәлелдей алмайтындығына көзі жеткен соң қалай да 200 мың долларын қайтарып алу үшін Медеу аудандық сотына жеке талап-арыз түсіріпті. Обалы не керек, Медеу аудандық сотының судьясы нотариуспен куәландырылған қолхаттың негізінде Мәсімовтың Алматыдағы пәтерінің Орзанбайға алып беру жөнінде шешім шығарыпты.

Бұл жөнінде ҚР Бас прокуратуrasы былай деп хабарлайды: «2002 жылы тамыздың 28-i күні Алматы қаласының Медеу аудандық соты Мәсімовтен Оразанбай Жұмабекұлының пайдасына 3 миллион 850 мың теңге өндіру туралы сот бүйріғын шығарып, ол қазіргі кезде орындалуда».

Бірақ Мәсімов бұл шешімді күшіне кіргенге дейін, он күн ішінде сотқа қарсы арыз түсіреді. Онда ол қолхатты Оразанбайдан қорыққанынан жазғанын баяндайды. Соған байланысты Медеу аудандық соты өз бүйріғын кері қайтарып алады. Енді бұл іс қашан шешілері әлі белгісіз.

Оразанбай бұл жолы бізге өзімен бірге куәгерін де қоса еріте келіпті. Ол кісі Мәсімов деген адам Орзанбайға қолхатты өз еркімен қашан, қалай жазып бергенін және Оразанбайдың қолын сыртынан қойып, өзін алдаң әр түрлі қағаздарға бұған да куәгер ретінде қол қойғызығанын жан-жақты әңгімелеп берді. Біз оның сөздерінің бәрін диктофонға жазып алдық.

Енді Оразанбай Жұмабекұлы бұл жөнінде халықаралық сотқа жүгінбекші. Бірақ Қазақстан халықаралық мүше емес. Сондықтан елім деп

еңіреп келген Орзанбай қайтадан Қытай мемлекетінің азаматтығын қабылдауға мәжбүр. Сөйтіп, ендігі жерде Орзанбайдың Қазақстанда тапталған құқығын Қытай мемлекеті халықаралық сотта қорғауға келісіпті. Міне, біздегі әділ соттардың елге әперген абыройы осы.

Сөз соңы

4 сәуір күнгі халыққа жолдауында Президент Нұрсұлтан Назарбаев «Алқабилер институтын кезең-кезеңмен енгізу жайын да ойластыру қажет» деп тегіннен-тегін айтпаған сияқты. Жоғарыда көлтірілген мысалдарды осы тұргыда оқырманға ой тастау үшін жазып отырмыз. Оларды бір-бірімен салыстырып байқарсыздар. Шын мәнінде бізде өзі әділ сот деген бар болса, олар қандай болуы керек? Шындықтың түбіне жету біздің қогамда шынымен-ақ қыындан кеткені ме? Бұл саударға бірден жауап беру оңай емес, әрине. Дегенмен, салымыз суға кетіп, әрекетсіз отырмауымыз керек. Шамамыз келгение шындықты айтуга тырысайық. Үақыт өтеді, өмір өзгереді. Сондықтан бір әділдіктің бар екеніне сенейік, ағайын!

**«Егемен Қазақстан» газеті,
13 мамыр, 2003 жыл.**

Көршіден келген кесел

Құқық қорғаушылардың тәлкегі мен сот – дәрігерлік сарабының әлегінен кейін асқындағы түсті. Сау адамды мүгедек еткен оқиғаның ақ-қарасын ажыратар құжаттарда көп сыр бар.

Бұған дейін тергеу жұмысындағы кемшіліктемен прокуратура, сот, сот – дәрігерлік сарабы жұмысындағы шалағайлыштар мен көпе – көрнеу заң бұзушылықтар жөнінде талай рет жазған едік. Ондайда олар көбінесе бір – біріне сілтеп, әрқайсысы өздерін ақтап, әртүрлі себептер айтып, газет көтерген мәселенің жүгін жеңілдетіп жіберуге тырысатын. Тіпті болмай бара жатса, журналист істің байыбына терең бойламаған деген қарсы пікірлер де айтып жататын.

Ал мына төмендегі оқиғадан қылмысты ашуға, қылмыскердің әділ жазасын беруге тиісті органдардың бәрі бірігіп бір істі қалай «шешіп отырғанына» күә боласыздар. Бұл жолы журналистік пайымдау жасамай-ақ, құқық қорғаушылардың әрқайсысы өздеріне тиісті істі аяқтап, сосын қол қойған құжаттарды ғана назарларыңызға ұсынғанды жөн көрдік.

Оқиға

Қылмыстық іс қозғауға негіз болған жағдайды редакцияға шағымданған Жолдасова Айханымның арызынан үзінді келтіру арқылы баяндағанымыз дұрыс.

«Мен бес баланың анасымын. Жоғары білімді дәрігермін. Он бір немерем бар. Еңбек стажым 30 жылдан асады. Қазіргі кезде Алматы облысы, Талғар ауданы «Красное поле» амбулаториялық емханасында әйел дәрігері болып қызмет істеймін. Екі жылдан бері заң орындарынан, Мұсатаевтардың отбасынан зәбір көруім сіздерге арыз жазуға мәжбүр етті.

Біз Мұсатаевтар отбасымен көрші ретінде өте жақсы қарым-қатынаста тұрып жатқан едік.

1997 жылдың 28 мамыр күні Мұсатаев Жұбатқан біздің үйге келіп, өзі ауырып жүргенін айтЫП, көмек сұрады. Өйткені менің жолдасым «Красное поле» емханасында бас дәрігер болатын. Ол Мұсатаевтың ауруын тексеріп көрген соң оған емханада жатып емделуге кеңес берді. Содан кейін Мұсатаев Талғардағы аурухананың терапия бөлімінде емделе бастады. Қажетті дәрі – дәрмектің тізімін баласынан бізге беріп жіберіпті. Менің ұлым Бауыржан «Айсберг» фирмасының филиалы ретінде жекеменшік дәріхана ашқан. Мұндағы дәрілер арзан болғандықтан, оның үстіне сыйлас адамымыз жаны қысылыш, көмек сұрап жатқандықтан барлық дәрілерді өзім апарып бердмі. Дәрінің акшасын (3253тенге) кейін қайтарамын деді. Мен келістім. Содан 18 қыркүйек күні кешкі сағат сегіз шамасында қарыз ақшаны сұрап Мұсатаевтардың үйіне бардым. Себебі біздің

дәріханаға жоғары жақтан тексеріс келіп, ақшаның орнын дереу толтыру керек болды.

Үйінде отбасымен шай ішіп отырған Мұсатаев Жұбатқан мені көре сала теріс айналды. Мен тізе бүккеннен кейін келген шаруамды айттым. Сол-ақ еken Жұбатқан : «Ақшанды қайтарғанмын, неге мені мазалай бересің?!» -, деп дүрсе қоя бергені. Одан мұндай жауап күтпеген мен қатты сасып қалдым. Содан кеткелі жатқанымда Жұбатқанның қызы Қарлығаш менің жағама жармаса кетті. «Әкем саған ақшаны берген!» , деп қабырғаға тақап, соққының астына алды. менің онымен тіресуге шамам жетпеді, себебі мен үшінші топтағы мүгедек адаммын. Сол үйдің анасынан көмек сұрадым. Бірақ ол көмектеспеді. Бір кездे Қарлығаш жұдырығымен аузыма ұрғанда тісім сынып, аузымнан қан бұрқ ете қалды. Шашымды жұлып, орамалымды лақтырып, бетімді тырнап тастады. Осы сэтте сол үйдің баласы Асқар келіп, одан мені әрең ажыратып әкетті. Қарлығаш мені ұра бастағанда Мұсатаев Жұбатқан «милиция шақырамын» деп шығып кеткен. Мен есіктен сыртқа беттегенде Мұсатаев қасына бір орыс шалын ертіп кіріп келе жатыр еken. Ол кісіні қуә ретінде акт жасау үшін шақырғанын білдім. Ертеңінде, 19 қыркүйек күні тісім қатты ауырған соң емханаға барып көріндім. Оны растайтын құжаттарым бар. Арада 8-9 күн өткеннен кейін өзіміздің учаскелік милиционер келіп түсініктеме алды. Сөйтсем, Мұсатаева Қарлығаш арызданған еken. Содан 1997 жылдың 17 қарашасы күні соттың жүзін көрдік».

Міне, болған оқиғаның ұзын- ырғасы осы. Енді сотқа дейін, соттан кейін осы жағдай қалай өрбігенін құқық қорғаушылардың өз құжаттарынан үзінді келтіре отырып баяндап көрелік.

Тергеу амалы

«Талғар аудандық ішкі істер бөлімінің бастығы, милиция полковнигі Е.А. Тезекбаевқа рапорт.

Менің қолымда Талғар қаласының Малькеева көшесінің №18 үйінде тұратын, 1976 жылы туған Мұсатаева Қарлығаш Жұбатқанқызының арызы бар екенін сізге құлағдар етемін. 1997 жылдың 18 қыркүйегі күні кешкі сағат он шамасында Жолдасова Айханым деген әйел оның үйіне келіп ұрыс –керіс шығарғанын, соңында өзін таяқта жыққанын жазады. Бірақ сот-дәрігерлік сарабының қорытындысы қолыма түспей жатқандықтан істі сотқа жіберуге мүмкіндік болмай отыр. Сол себепті бұл істі соза тұруға рұқсат беруінізді сұраймын.

Милиция аға лейтенанты Т.Бектібаев

10.10. 1997»

Сот-дәрігерлік сарабы

1.Акт №186. «1997 жылдың 3 қазан күні сот-дәрігерлік сарапшысы Т.Ю.Мирзопоязов (Жұмыс стажы 16 жыл, 1-категориялы дәрігер) Талғар аудандық ПБ-нің қызметкері Т.Бектібаевтың жолдауы бойынша Жолдасова Айханымды дәрігерлік тексеруден өткізді.

Сарапшыға Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 55-бабы және Қылмыстық кодекстің 187, 193-баптары қатаң ескертілді. Сараптау жұмысы кезінде дәрігерге Г.К.Наводилова да қатысып отырды...

Болған жағдай 18.09.97 жылы көршілері ұрған

Қорытынды:

1. Жәбірленуші А.Жолдасованаң сол жақ құлағының түбіне сызат түсken. Төменге иегінің сол жақтағы бір тісіне ұру салдарынан зақым келген. Зақымдану мерзімі оқиға болған уақытпен дәл келеді, жеңіл жарақатқа жатады.

Сот- дәрігерлік сарапшысы Т.Ю.Мирзопоязов»

2. Акт №193 Қорытындысы:

«...Жәбірленуші Қ.Мұсатаеванаң оң жақ және сол жақ білектеріне қатты соғу салдарынан сызат түсken. Зақымдану мерзімі оқиға болған уақытпен дәл келеді, жеңіл жарақатқа жатады.

Сот-дәрігерлік сарапшысы Т.Ю.Мирзопоязов»

Алдын ала тергеу аяқталды

«Талғар қаласы, 10 мамыр 1998 жыл. Талғар АПБ-нің анықтама жүргізу бөлімшесінің анықтаушысы, милиция лейтенанты Камалов Р.М ҚР ҚК-нің 257-бабының 1-бөлігімен Жолдасова Айханымға №2820 қылмыстық іс бойынша жүргізілген алдын ала тергеу аяқталды, жиналған дәлелдемелер айыптау қорытындысын шығару үшін жеткілікті деп тауып Талғар АПБ-де ҚР ҚДЖК 273,275- баптарының талаптарына сәйкес, бұл жөнінде айыпкер Жолдасова Айханымға жарияладым және оған істің барлық материалдарымен жеке өзі немесе қорғаушы арқылы танысуына, сондай-ақ жүргізілген алдын ала тергеуді толықтыру жөнінде өтініш жасауға құқы бар екенін түсіндірдім.

Істің материалдарымен танысып шыққан айыпкер қояр талап-арызымен жоқ деп жауап берді».

Айыптау қорытындысы

Алдын ала тергеуде А.Жолдасоваға мына төмендегідей айыптар тағылған:

«Жолдасова А. 18 қыркүйек 1997 жылы сағат кешкі 22-лер шамасында Талғар қаласы Малькеевка көшесіндегі №22 а үйде тұратын Мұсатаев Жұбатқанның үйіне барып, үй иелерінің ешқандай рұқсатының дөрекі түрде баса-көктеп кіріп, бұзақылық әрекетімен, үйде отырған азаматтарды көренеу

қадірлемей «дәрінің ақшасын бер» деп Мұсатаев Жұбатқанға айқайлай бастаған. Жолдасованың бұзакылық әрекетін баспақ болған Қарлығаш Мұсатаеваға балағат сөздер айтып, соның ар-намысына тиіп, ұрып, мойнындағы алтын алқасын, құлағындағы сырғасын, сағатының бауын жұлып алыш, барлығы 3 мың теңгелік зиян келтірген. Одан әрі қылмыстық әрекетін тыймай, үйдегі адамдарды қадірлемей, ерекше әдепсіз түрде Мұсатаева Қарлығаштың денесінің әр жерінен ұрып, оған сот-дәрігерлік акт бойынша «жеңіл» түрдегі дene жарақатын салған. Яғни, өзінің әрекеттерімен ҚР ҚК-нің 257-бабының 1- тармағында көрсетілген қылмыстық әрекеттерді жасаған...»

(Осы қылмыстық іс бойынша айыпталған Жолдасова Айханым өзіне тағылған айыпты мойындағы. Ол кісінің жауабы жоғарыдағы «Оқиға» бөлімінде айтылғандармен сәйкес келетіндіктен қайталағанды жөн көрмедік. – С.Ж.).

Ал жәбірленуші ретінде жауап берген Мұсатаева Қарлығаш, күе ретінде жауап берген Мұсатаев Жұбатқан, Дәuletәлиева З, Васильев И, Трегубов В. дегендер Жолдасованы кінәлайды. Тергеуші сондай-ақ сот-дәрігерлік сарабының қорытындысын, беттестіру хаттамасын, тағы басқа материалдарды дәлел ретінде ала отырып, мынадай қорытындыға келіпті:

«...Яғни, ол (Жолдасова А. деп түсінеміз. –С.Ж.) көнігі бұзакылық әрекетімен мазмұны жағынан ерекше әдепсіз іс-әрекет жасаған. Бұл қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу бітті, айыпкердің кінәсі толық дәлелденді.

Талғар АПБ-нің анықтама жүргізу бөлімшесінің анықтаушысы, милиция лейтенанты Камалов Р.М».

Прокурордың қаулысы

«...Аталған іс аудандық соттың қарауына жатады. Қылмыстық істі қысқартуға немесе тоқтатуға негіз жоқ. Іс бойынша қажетті дәлелдер толық жиналған. Айыпкердің қылмыстық әрекеті дұрыс дәрежеленген. Алдын ала тергеу орны ҚІЖК-нің талаптары бойынша дұрыс жүргізілген. Айыптау қорытынды ҚІЖК-нің талабына сәйкес орындалған...»

Талғар аудандық прокуроры,
Заң кеңесшісі Алмабеков Ж.Н.»

Судьяның қаулысы

Алматы облысы, Талғар аудандық соты (төрағалық етуші Абденбеков Е.М.) 1998 жылдың 16 қарашасында бұл жөнінде мынадай қаулы шығарды:

«...А.Жолдасованың қылмыстық ісін қайта тергеу үшін Талғар аудандық прокуратурасына жіберуге»

Үкім

Әлбетте, қайта тергеу жүрді, аяқталды. Іс тағы да сотқа өтті.

Талғар аудандық соты (төрағалық етуші Нұрманов Ш.Н.) 16 маусым 1999 жылы ашық сот мәжілісін өткізіп, үкім етті:

«Жолдасова Айханымды ҚР ҚҚ-нің 257-бабасы 1-тармағымен тағылған айыптарын және 105-бабымен қылмысқа тартуға, оның әрекетінде мұндай қылмыстарды жасаған белгісі жоқ болғандықтан ақтауға...»

Себеп

Сот үкімінің анықтама бөлімінен үзінді келтіреміз:

«... себебі Алматы облыстық алқалық сот – дәрігерлік сарапшыларға және Қазақстан Республикасының орталық алқалық сот-дәрігерлік сарапшыларының қорытындысында былай деп көрсетілген. «Қ.Мұсатаеваның денесіне түскен жарақат женіл дене жарақатына жатады. Бірақ мерзімдері 18 қыркүйек 1997 жылы болған оқиғамен сәйкес келмейді. Атап айтқанда Алматы облыстық және республикалық сарапшылары сарапшы Мирзопоязовтың 10 қазан 1997 жылғы және 2 наурыз 1999 жылғы қорытындыларында көрсетілген мерзімдерді теріске шығарып, жәбірленушіге қорытынды бергенде сол жарақаттардың көлемін, терендігін көрсету қажет болса да, көрсетпегендігін анықтады. Оны сарапшының өзі сот тергеуінде мойындады. Енді ол жарақаттың көлемін, терендігін тексеру және мерзімін анықтау мүмкін емес. Өйткені одан бері екі жыл өтіп кетті» деп көрсетті.

Осымен қатар сот тергеуінде сұралған куәлар және жәбірленушінің өзі де Жолдасова оны ұрмaganын айтты. Жедел жәрдем дәрігері Болотаева Г.Б. жәбірленушінің үстінен немесе қолынан дене жарақатын көргенім жоқ, не көргенімді жедел жәрдем журналына жаздым деп жауап берді.»

Прокурордың наразылығы

Алматы облыстық сотының қылмысты істер жөніндегі алқасына:

«...сот өз үкіміне өзі қарама-қайшы шығып отыр және алдын ала тергеу орындары ҚР ҚҚ-нің 105 –бабы бойынша Жолдасоваға айып тақпаған. Сондықтан сот өзі Жолдасованың іс – әрекетін қайта дәрежелеген жағдайда ҚР ҚҚ-нің 257 –бап 1- тармағы бойынша ақтау үкімін негізсіз шығарып отыр. \

ҚР ҚДЖК-нің 328,427 – баптарын басшылыққа ала отырып сұраймын:

Талғар аудандық сотының 16.06.1999 жылғы ... А.Жолдасова жөніндегі ақтау өзгертіп, ҚР ҚҚ-нің 105-бойынша қалдырутынызды.

Талғар аудандық прокуроры Алмабеков Ж.Н.»

Өзгеріссіз қалдыруды

3 тамыз 1999 жылы Талғар аудандық прокурорының кассациялық наразылығы бойынша Алматы облыстық сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасы Талғар аудандық сотының А.Жолдасоваға қатысты шығарған үкімін қарап, ол үкімді өзгеріссіз қалдыруға қаулы етті. (Төрағалық етуші – Н.Р. Бейсенова, судьялар – Л.Т. Мерекенов, К.Ш. Шалабаева).

Қарсы арыздар

Сөйтіп, дәрігер А.Жолдасова көршісі Мұсатаев Жұбатқан қысылған кезде оған қолұшын беремін деп жүріп өз басы дауға қалды, қаншама уақытын, денсаулығын жоғалтты. Алайда сонында ол кінәсі жоқ деп табылып, сот үкімімен ақталды. Енді ол жалақор Қ.Мұсатаева мен оның әкесі Ж.Мұсатаевтың, өтірік анықтама жазған сот-дәрігерлік сарапшысы Т.Мирзопоязовтың, істі ушықтыра түскен тергеуші Р.Камалов пен судья Бердібаевтың, зандылықты қадағалаушы прокурорлар А.Ибраев пен К.Умаровтың үстінен іс қозғауды талап етіп, қарсы арыздар жазады. Оған төмендегідей жауптар келіпті.

Прокурордың жауабы

« ... Сіздің Талғар аудандық прокуратурасына жолдаған арыздарыңыз бойынша тексеру жүргізіліп, төмендегі жағдайлар анықталды:

... аудандық прокуратурасының қызметкерлеріне келсек, қылмыстық істі тексерген прокурордың көмекшісі Ибраев А. жұмыстан шығып кеткен, ал қылмыстық істің айыптау қорытындысын бекіткен және сотқа жолдаған прокурордың орынбасары К.Умаров та жұмыстан шығып кеткен.

Сондықтан прокуратура қызметкерлерінің жаупкершілігін шешуге мүмкіндік жоқ.

Талғар аудандық прокуроры Алмабеков Ж.Н.»

Полицияның жауабы

« Сіздің 30.03.2000 жылы жазған хатыңызға мына төмендегідей хабарлаймыз. Талғар аудандық сотының 21.10.99 жылғы қаулысымен қозғалған № 1-638 санды қылмыстық іс бойынша Алматы облыстық ПБ-нің АБ-сы тергеу жүргізіп, ҚР ҚК-нің 129, 105-баптарымен қылмыс құрамы дәлелденбеуіне байланысты Мұсатаев Ж, Мұсатаева Қ. Үстерінен ҚР ҚІЖК-нің 37-бабының 2-бөлігін қолданып қылмыстық іс қысқартылған, 04.03.2000 жылы.

Алматы облысы ПБ-нің АБ-ының бастығы полиция полковнигі Р.Х.Ишкенов»

Тергеушінің жауабы

« Сізге мынаны хабарлаймыз. 20.01.2000 жылы ҚР ҚК-нің 352-бабы 1-тармағы бойынша азамат Мирзопоязов Тимурға қатысты қозғалған №447 қылмыстық іс оның іс-әрекетінде қылмыстың құрамы болмағандықтан қысқартылды...

Қазіргі уақытта бұл қылмыстық іс зандылығын тексеру үшін Алматы облыстық прокуратурасында жатыр.

Алматы ПБ-нің тергеу қызметінің тергеушісі, полиция лейтенанты Тұрысбеков М.С.»

Полицияны сотқа берді

Онсыз да үшінші топтағы мүгедектігі бар А.Жолдасова осы сергелдеңің салдарынан екінші топтағы мүгедектік күйге түседі. Ал оған кінәлілерді құқық қорғау органдары жауапқа тартпады. Олай болса екі жылдан астам уақыттан бері шеккен материалдық және моральдық шығынды А.Жолдасова мен Алматы облыстық ішкі істер басқармасының өзінен өндіріп алу үшін оларды сотқа береді.

11 ақпан 2000 жылды Алматы облысы Іле аудандық соты (төрағалық етуші судья Тоқтахунов Н) мынадай билік шығарды:

«Жолдасова Айханымның пайдасына Алматы облыстық ішкі істер басқармасынан 161 мың 174 теңге өндіруге.

Жолдасова Айханымның пайдасына Алматы облыстық ішкі істер басқармасынан моральдық залал ретінде 100 мың теңге өндіруге...»

Сот билігін орындаамады

Сот билігінен кейін тұра 10 күн өткен соң Алматы облыстық ПБ-ге Іле аудандық сотынан орындау қағазы (исполнительный лист) жіберілді. ПБ-дағылар прокуратурадан көмек сұрады:

«Алматы облысының прокуроры, үшінші сыныпты заң кеңесшісі Ф.Қ.Өтебаевқа!

А. Жолдасованың Алматы облыстық ПБ-дан моральдық және материалдық шығын өндіріп алу жөніндегі Іле аудандық сотының шешімін тоқтата тұруынызды сұраймын. Біздің ойымызша, бұл ақшы ПБ-дан емес, Алматы қаласындағы сот-дәрігерлік сарабының муниципалды бюросынан өндіріліп алынуға тиісті. Себебі, олардың қызметкерлері бір іс бойынша екі түрлі сараптау қорытындысын шығарған, ал бұл қарама-қайшылық сот іс қарағанда жөнделмеген.

Алматы обл. III бастығының орынбасары, полиция полковнігі Н.Қыдырқожаев.»

Прокурор полицияны қолдады

Мұны біз Алматы обл. ПБ анықтау басқармасының бастығы Р.Ишкеевтің Жолдасоваға жазған жауабынан көреміз:

«А.Жолдасова! ... Іле аудандық сотының шешіміне Алматы облыстық прокурорды залалды Алматы облыстық ПБ-нан емес, Алматы сот – дәрігерлік сараптама бюросынан өндіру туралы наразылық келтірген... Арызыныздығы аталған мәселені шешу үшін сіз Алматы облыстық прокуратурасына немесе облыстық сот-дәрігерлік сараптама бюросына өтініш етуіңіз қажет»

Прокуратурага да арызданған еді

Ол жақтан мынадай жауап келді: «А.Жолдасова! Облыстық прокуратура сіздің Ж.Мұсатаев пен Қ.Мұсатаева және Т.Мирзопоязовтың үстерінен берген арызынызға сәйкес, олар жөніндегі қылмыстық іс материалдарын Алматы облыстық ішкі істер басқармасынан сұратып алып, тексертті. Тергеуші

М.С.Тұрысбеков сарапшы Т.Мирзопоязовтың іс-әрекетінде қылмыс сипаты болмағандықтан қылмыстық істі қысқарту туралы қаулы шығарған. Шығарылған қаулы заңды болғандықтан тергеушінің шешімімен облыстық прокуратура келісті.

Ал Ж.Мұсатаев пен оның қызы Қ.Мұсатаеваның үстерінен жинақталған қылмыстық іс бойынша ... көрсетілген мән-жайлардың бәрін жан-жақты, толық және сапалы түрде тексеру үшін Алматы облыстық ішкі істер басқармасына жіберіліп, бақылауға алынғанын хабарлаймын.

Алматы облысының прокуроры Ғ.Қ.Өтебаев»

Ақшаны төлемеуге себеп табылды

О баста Мұсатаевтар мен сарапшы Т.Мирзопоязов жөніндегі қылмыстық істерді қысқартқаны өздерінің басына таяқ болып тигенін кейін түсінген Алматы облыстық ПБ қызметкерлері енді Мұсатаевтардың ісін қайта тергеу үшін прокуратура өздеріне қайтарып бергеніне қатты қуанған сыңайлы. Қуанғандары соншалық, сот қаулысын орындау жөніндегі департаменттің бастығына жазған қатынас қағаздарында олар Мұсатаевтар мен Жолдасованың фамилиясын шатастырып алған тәрізді. Тіпті, әдейі шатастырып, сот блігінің жүзеге асуына уақытша болса да кедергі жасай түру үшін, Жолдасованы қылмыскер ретінде көрсете түру үшін де осылай жасалуы мүмкін ғой. Сондықтан орыс тілінде жазылған бұл құжатты сол күйінде назарларыңызға ұсынайық:

« Начальнику Департамента Комитета по исполнению судебных постановлений МЮ Республики Казахстан Онгарбаеву К.К!

Направляем постановление об отмене постановления о прекращении уголовного дела в отношении Жолдасовой А. По ст. 105 и 129 УК РК

Одновременно сообщаем что расследование по данному уголовному делу проводится управлением дознания УВД Алматинской области.

Заместитель начальника УВД Алматинской области полковник полиции Н.К.Агибаев»

Бұдан кейін материалдық және моральлызыздың ПБ-дан өндіру ісі уақытша тоқтай тұрады. Енді Алматы ПБ қызметкерлері Мұсатаевтардың (бәлкім Жолдасованың шығар кім білсін, жоғарыдағы қатынас қағазында сол кісінің фамилиясы жазылған ғой.-С.Ж.) мәселесін қалай шешері әзірге белгісіз. Жолдасоваға төленуге тиісті 261 мың 174 теңге кімнің мойнына ілінетіні де беймәлім. Тағы да бір-біріне сілтеу басталды. Белгілісі сол – ол бәрібір мемлекет бюджетінен, яғни, сіз бен біздің қалтамыздан өндіріледі.

Айтпасқа болмайтын сөз

Айханым Жолдасова мына сергелденен әбден шаршағанын, өмір бойы мүгедек болып қалғанын осы мақала жазылып біте бергенде

редакцияға келіп жылап отырып айтқан еді. Ол кісі осы әбігерді о баста-ақ тоқтату жөнінде құқық қоргаушыларға арызданған екен. Олар көнбенті.

Екі әйел үрсысып қалды. Бұл мәселені ушықтырмай, ағайынгершілікпен-ақ шеше салуға болар ма еді? Әрине, болар еді. Енді міне, бүгін осы бір түкке тұрмайтын қақтығысқа бола НБ, прокуратура, сот, сот орындаушылары, сот-дәрігерлік сарапшылары, тағы басқа органдар ең төменгі сатысынан бастап облыстық деңгейге дейін айналысада. Басқа істейтін жұмыс жоқтай екі адамды бір-біріне айдал салып, өздері қағаз жазумен айналысып отырғандай әсер қалдырады. Құқықтық реформаны жүзеге асырудагы «жанкештілігіміз» осы болса, жетіскең екенбіз. Бұған Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі, Бас прокуратура мен Жоғарға Сот, Ішкі істер министрлігі не жауап айттар екен?!

Алматы облысы.

**Серік Жұмабекұлы,
«Егемен Қазақстан», 4 том**

Қарпып қалуға асыққан

«Тұранбанктың» бұрынғы басшылары енді бас сауғалауда

«Адам көзі топыраққа ғана тояды» деген рас- ау, нарықты экономиканың өтпелі кезеңін ұтымды пайдаланып қалуға тырысып жүрген алпауыттар өздері тойса да, көздері ештеңеге тояр емес. Олардың алдарынан бір данғыл жол ашылғандай. Заң- закүнге пысқырап та қарамайды. Керек десен, оның осал тұстарын кез-келген зангерлерден артық «менгеріп» ұлгерген. Бірақ «Тұранбанктың» бұрынғы басшылары бұл жолы Бас прокуратураның құрығынан құтыла алмады. Жоғарғы сот алқасының (коллегиясының) қорғаштауынан да ештеңе шықпады. Өкініштің сол, «Тұранбанк» акционерлік банкісі төрағасының орынбасары Коржов Андрей «аңқау» соттың арқасында шетелге қашып кеткен. Ал, банк төрағасы Бейсенов Ораз келесі соттың шешімін қүтіп, бостандықта жүр. Егер А. И. Коржовтың осы кеткеннен қарасы көрінбесе, істің соңы сиyrкүймешақтанып бітуі де мүмкін. Дәл солай болса, онда біздің егеменді еліміздің беделіне де нұқсан келері сөзсіз. Мұндай былық-шылық бүгінде мемлекет құрлымын да жайлап алған десек, артық айтқандығымыз емес. Осынау дерптің күні бұрын алдын алмасақ, соңы бір сұмдыққа соқтыруы әбден мүмкін. Сондықтан да бұл жөнінде бұкпесіз жазып, шындықты ашық көрсетуге тура келеді.

Аталмыш банк туралы не білеміз?

Бұрынғы КСРО кезінде. КСРО мемлекеттік банкісімен қоса салалық өндірістер мен шаруашылықтарды ақшамен қамтамасыз етіп отыратын Мемлекеттік-салалық банкілер де жұмыс істеген. Оған жататындар - «Сбербанк», «Внешэкономбанк», «Агропромбанк» және «Промстройбанк». КСРО мемлекеттік банкі сияқты бұл салалық банктердің де әр одақтас республикаларда, облыс, аудандарда мемлекеттік жүйелері қалыптасқан.

1990 жылдың соңында, яғни, бір орталыққа бағынған КСРО құрлымы әлсіреп, нарықты экономика өмірімізге дендереп енде бастаған кезде Қазақ ССР Министрлер кеңесі Төралқасының шешімімен Қазақстандағы «КСРО Промстройбанкі» акционерлік коммерциялық банк болып қайта құрылды. Оның негізгі құрьылтайшысының бірі Қазақ ССР Министрлер Кеңесінің өзі еді. Сөйтіп бұрынғы «Промстройбанктің» 23 миллион 800 мың қаржысы «Тұранбанкке» берілді. Онымен қоса осы банк орналасқан жер, ғимарат тағы басқа дүние-мұліктер банктің пайдалануына тегін қалдырылды.

1991 жылдың 7 ақпанында шақырылған алғашқы құрьылтай конференциясында «Промстройбанктің» аты өзгертиліп, ол акционерлік-коммерциялық «Тұранбанк» деп аталды. Осы жында «Тұранбанктің» жарғысы қабылданды. Онда Республика үкіметінің мұндағы өкілі банктің мемлекеттік кеңесшісі болып есептелінеді деген шешім дүниеге келген. «Тұранбанктің» бұл жарғысы 1991 жылдың 22 мамырында Қазақ ССР мемлекеттік банкісі арқылы арнайы тіркеуден өтті. Бұдан кейін «Тұранбанктің» өрісі кеңеje түсті. Оған Республикадағы 86 министрлік пен ведомство, ірі-ірі мемлекеттік өндіріс ошактары мен құрлыс, жол

қатынастары, тау-кен өндірістері, ауыл шаруашылық үйымдары мен алып индустримальды аймақтар құрылтайшы болып кірді. Қысқасы, 1991 жылы ресми тіркеуден өткен кезде «Тұранбанктің» айналымдағы қорының процентін мемлекет қаржысы құрады. Ол 1992 жылы 84.1 процент болса, 1994 жылдың 1 ақпанына дейін сәл төмендеп, 61 процент болған.

Еліміздегі экономиканы тұрақтандыру мақсатында Республика үкіметі «Тұранбанктен» ештеңесін аямаған. Бұл үшін оған мемлекет бюджетінен және бюджеттен тыс қаржы-несие айналымын жүргізуге кеңінен мұрсат берілген. Былайша айтқанда, «Тұранбанк» үкімет агентствосы ретінде іске кірісken. Үкімет тараапынан коммерциялық банктеге бөлінген барлық ақшаның 20 проценті тұрақты түрде «Тұранбанкке» де бөлініп отырды. Егер мұны нақты сандармен көрсетсек, 1991-1992 жылдары 269 миллион, 1993 жылы 1275,3 миллион рубль осы банктің есеп-шотына аударылғанын байқаймыз. Сөйтіп, «Тұранбанк» мемлекет пен акционерлердің арқасында байыған үстіне байып бара жатты. Тергеу құжаттарына қарағанда «Алтын көрсе періште жолдан таяды» дегендег, бұл банктің бұрынғы басшылары енді

Несие үшін пара алып

Қылмыстық жолға бет бұрды.

1991 жылдың 1 шілдесінде швед фирмасы «Евромин А Б» Павлодар қалайы зауытынан «глинозем» деп аталатын шикізат сатып алу үшін шартқа отырған. Бірақ ол үшін тек рубльмен есеп айырысуға тұра келген.

«Евромин А Б»-ның Қазақстандағы бас өкілі С.Югай 1,5 миллиард рубльді ешкімнен таба алмаған соң, «Тұранбанк» төрағасының орынбасары А. Коржопен женұшынан жалғасуға кіріседі. Коржов оны «Тұранбанктің» бірінші басшысы О.Бейсеновке жолықтырғаннан кейін іс оңай шешілген.

1992 жылдың 31 шілдесі күні бұлар № 64 келісім-шартқа қол қояды да, қысқа мерзымге өсімсіз (беспроцентный кредит) қайтарыммен алғашқы 500 миллион рубльді Югайға беріп кеп жібереді. Бұл қызыметі үшін Бейсенов одан 80 мыңнан астам доллар, Коржов 34 мыңнан астам доллар пара алған. Яғни, бірінші жолы Югай бұларға 115 мың долларды лақтырып таstadtы деген сөз.

Арада екі айдай уақыт өткеннен кейін, бір қыркүйекте Югайға тиесілі тағы бір 500 миллионды беріп қойыу үшін екінші шартқа (№76) қол қойылады. Екі күннен кейін Югай осы шартқа қосымша №1 шарттың құжаттарын дайындалғаннен кейін, олар бұған да қол қойып үлгереді. Сөйтіп, өсімсіз қайтарыммен 1,5 миллиард рубльді қалтасына басқан Югайдың көңілі бір тыншиды.

Соңғы екі шартты дайындалғаннан кейін, бір миллиард рубльді оңай жолмен шығарып берген «еңбегі» үшін ол Коржовтың қолына 136 мыңнан астам долларды ұстаратқан. Ал, бірінші басшы Бейсеновтың «үлесі» бұдан әлде қайда қомақты - 309 мың доллар, Сондықтан ол бұл ақшаны Швейцария банкісінде күні бұрын өзінің ұлы бейсенов Асқардың атына ашылып қойылған №1004600-есеп-шотқа аударуды өтінеді. Югай бұған сөзсіз

келіседі. Сол жылдың 1қазан күні алғашқы 150мың доллар Бейсенов Асқардың Швейцария банкісіндегі есеп-шотына келіп түскен. Югай енді қалған 159 мың долларды Асқардың атына аудару ниетімен әрекет ете бастағанда, бұл істің беті ашылып қалады. Алдымен қолға түскен Коржов

Тергеуде тыпты ете алмаған.

1992 жылдың қараша айында Алматы қалалық прокуратуrasesы «Тұранбанктің» жұмысын тергеген кезде біз жоғарыда айтты кеткен № 64 және №76 шарттар жөніндегі құжаттардың былық-шылығы шыға бастады. Онда «Тұранбанк» тарапынан «Евромин А Б»-ге алғашқы екі қарыз (кредит) қысқа уақытқа әр жыл сайын 90 процент өсімді қайтарыммен, ал, ұзақ уақытқа әр жыл сайын 180 процент өсімді қайтарыммен берілді деп кейіннен жазылғаны анықталды. Шын мәнінде бұл қарыздар шетел фирмасына өсімсіз қайтарыммен берілгені тексеру барысында дәлелденді.

«Тұранбанк» тарапынан бұлай жасаудағы мақсат не еді? Оны жете түсіну үшін аздаған есеп-қисаптық талдау жасауға тура келеді.

Югайға алғашқы 500 миллион берілген кезде 1 доллардың курсы 150 рубльге тең болатын. Бірақ Бейсенов пен Коржов есеп айырсыу құжаттарында рубльдің 1 долларға қатысты курсын 145 деп көрсетеді. Міне, осы құжатқа енбекен 5 рубльді 1 долларға шаққанда 115 мың доллар шыға келеді. Оны бұлар қалай бөлісіп алғанын жоғарыда айттық.

Ал, екінші (500миллион) және үшінші (500миллион) қарыз беру кежінде бір доллардың курсы 220 рубльге тең болған екен. Бұл жерде де бұрынғы әдіс қолданылады. Есеп айырсыу құжатында 200 рубль үшін 1 доллар деп жазылады да, оның сыртында қалған 1 миллиардтың ішіндегі әрбір 20 рубль, 1 доллар есебімен Бейсенов пен Коржовтың қалтасына түскен. Мұны тағы да есеп-қисапқа салып байқасаңыз, 445 мыңнан астам доллар шыға келеді. Бейсеновкке тиесілі - 309 мың, Коржовқа тиесілі 136 мың доллар осының ішінде(бұл екі санды ққайта қоссаңыз 445мың шығады).

Бір ескерте кететін нәрсе, Бейсенов Асқардың Швейцария банкісіндегі есеп-шотына соңғы 159 мың доллар аударылып үлгірілмегендіктен , бұл ақша тергеуде «алуға ниет етілген пара» ретінде қарастырылуда. Сонда Бейсенотың нақты алған ақшасы -230 мың доллар(80мың+150мың), Коржовтың алғаны 170 мың доллар (34мың+136мың).

Тергеу кезінде бұл адамдардың қылмысы қалай дәлелденгені жөнінде баяндаپ жатпай-ақ қояйық. Мұның бәрі бұлтартпас айғақтар арқылы көрсетілген. Эйтседе осы іс сот алдынан қайта тергеуге жіберілді. Неге?

Сот солқылдақтық танытты ма?

Бір қарағанда солай да сияқты. 1994 жылдың 27 мамырында Қасымтай Нұжановтың төреғалық етуімен осы істі қараған Республиканың жоғарғы соты қылмысты .стер жөніндегі алқасының(коллегиясының) ұйғарымы қисынға келмейтінін алдын-ала айта кеткен жөн. Бұған қарсы Республика бас прокурорының орынбасары В.Ф.Шведюктің келтірген наразылығы да орынды. Жоғарғы сот төреалқасы (президиумы) осы наразылық бойынша жоғарғы сот алқасының шешімін қарап шығып, дәлелденіп тұрған қылмысты

істі қайта тергеуге жіберудің ешқандай қажеттігі жоқ екендігін анықтады. Сонда Қ.Нұржановтың төреғалық етуімен ұйғарым жасаған жоғарғы сот алқасы мұндай қисынсыз қадамға неге барды және неге сүйенди деген сауал туатыны белгілі. Оған қысқаша тоқтала кетсек, мынандай екен :

1. Жоғарғы сот алқасы «Тұранбанктың» о баста мемлекет қаржысының яғни бұрынғы «Промстройбанктің» негізінде дүниеге келгенін ескермей, оны түбебейлі жекеменшік банк ретінде қарастырып, Бейсенов пен Корожвты қызымет бабын пайдаланып, мелекет мұлкін талан-таржыға салған лауазымды адамдар емес, жекеменшік иелері, ендеше олар не істеймін десе өз еріктері деген жалпақшешейлікке жол берген.(осы мақаланың алғашқы тарауында «Тұранбанктың» қалай құрылғаны, оған қаншама миністірліктер мен ведомстволар акционерлер болып кіріп, есеп-шотына қаржы құйғаны жайында айттық).

2. Исті қайта тергеуге жібере отырып, сот алқасы Бейсенов пен Корожвтың Югайдан аса көп мөлшерде пара алғандығы тайға таңба басқандай көрініп тұрсада көзжұмбайлышқа жол берген. Сот тергеуінде Корожвқа байланысты қылмыстар назардан мұлдем тыс қалған десе де болғандай.

3. Сот тергеуінде Югай бұрынғы жауаптарынан тайсақтап, әртүрлі анықтамалар бере бастаған. Оның әрбір солқылдақ сөзіне сене бермей, әділ сот бұл жерде Югайдың әрекетін басқа қылмыстармен тікелей қатыстыра, жинақтай қарауы керек еді. Өкінішке орай, олай етпеген. Ақыр сонында бұл-Югайдың кінәсі толық дәлелденбеген деген сыңаржақ тұжырым жасауға әкел соқтырган.

4. О. Бейсеновтың ұлы-Бейсенов Асқар мен куәгер Волков А.дегендерге бұл кезде іздеу салынып жатқан. Сондықтан оларды сот мәжілісіне әкелу мүмкін емес еді. Шет елдерде қашып жүрген күдіктілерді ұстап әкеле қоймадың деп сот тарапынан прокуратура тергеушілеріне дәл осы арада кінә тағудың, соған бола істі қайта тергеуге жібере салудың жөні жоқ. Керек десеңіз, куәгерлер мен күдіктілерді сот мәжілісіне әкелу –соттың тікелей өз міндетіне кіреді. 5. Өкініштің сол, бұл қағиданы да сот есте ұстамаған, өзім білімдікке салынған. Қызмет бабын пайдалану арқылы мемлекет мұлкін талан-таржыға салып, сыйбайластық пен жемқорлықтың жолына түсken «Тұранбанктың» бұрынғы басшылары Бейсенов пен Коржов жоғарғы сот алқасы іс қарағанға дейін қамауда отырған. Сот алқасы істі қайта тергеуге жіберіп қана қоймай, екі айыпкерді босату жөнінде шешім қабылдағанын қайтерсіз? Әрине, олардан ешқайда қашып кетпейтіндіктері жөнінде қолхат алыныпты. Республика бас прокурорының орынбасары В.Ф Шведюк мырза жоғарғы сот алқасының бұл шешімімғи көліспегендігі жөнінде жоғарғы сот төреалқасына наразылық келтіруінің басты себебі осы болатын. Прокурордың бұл ұсынысы төреалқа тарапынан қолдау тапты. Ис қайта тергеуге емес, басқа сот құрамының қарауына берілді. Бірақ мұны ести сала бостандықта жүрген.

Коржов шетелге қашып кетті.

Енді оны қолға түсірудің өзі өте қынға соғып тұр. Осы сүйт хабарды ести сала бас прокурордың орынбасары Владимир Федороич Шведюк мырзаға арнайы жолыққан едім. Ол кісі өзінің қарамағындағы жауапты қызметкерлерінің бірін шақырып, «Тұранбанктегі» былық-шылықта байланысты жинақталған құжаттардың біразын алдыртты. Онымен толық танысып шыққан кез-келген адам мынадай

Тұжырым

Жасай алады деп ойлаймын.

«Тұранбанктегі» жасалған қылмыс жалғыз-жарым емес, бүкіл қоғамды жәйлап бара жатқан ауыр дерптің бірі екеніне дау жоқ. «Қорқыт дегенде осылай қорқыт деп еп едім?» дегендей, шетел іскерлермен байланыс жасағанда өзінмен қоса оларды да қылмыстық әрекетке тарт, сөйтіп заңың осал тұстарын өзінің ыңғайыңа қарай икемдеп пайдалана бер деп кім айтыпты? Мұны көрген шетелдіктер Қазақстан мемлекетіндегі іскерлермен тек пара беру арқылы ғана сөйлесуге болады екен деген пікірге келетіні сөзсіз. Сонда, нарықты экономика жолымен елімізді гүлдендіреміз деп жүріп күндердің күнінде құрдымға кететініміз ешкімнің жаңына батпағанығой. Бұл азаматтар халықтың обал-сауабы туралы ойлады ме екен? Қарапайым еңбекшілердің табанақы, маңдай тері есебінен құрылған қаржыны сұліктей сорып алып, енді бас сауғалап жүрген Коржов сияқтылар арамызда әлі де жетерлік. Заңың әр тармағын әр жаққа бұра тартып, солқылдан отырған сотымыздың түрі анау. Әлде осал зандарды дүниеге әкелген жоғарғы кеңеске өкпелейміз бе?

Бейсенов сот мәжілісінде көз жасын көл етіп, 1937 жылы әкесі де зобалаңға үшырағанын, енді оның баласы да соның аяғын құшқалы тұрғанын айтқанында жәй адамдар түгілі, заседательдің бірі көзіне жас алса, судьяның да көңілі босаған көрінеді. Ендеше, халқымыздың (Бейсенов пен Коржов та халқымыздың бір өкілі ғой) тағдырын тәлекекке салмаудың бірден-бір жолы-заман ағымына сай сауатты зандарды дүниеге әкелу, оның мұлтіксіз орындалуын қатаң қадағалау болып саналады.

Бірақ қылмыскерлер әділ жазадан құтылмауға тиіс.

«Егемен Қазақстан» газеті

Өрімдей қыздың өлігін қорлап, ит пен құсқа жем қылғандар да жазаланбады.

Жазықсыз жанның қанын төгу, қанышерді қылмыстық жауаптан құтқарып жіберу бүгінде әдетке айналғандай. Ең қауіптісі сол – бұған да етіміз үйреніп бара жатқан сияқты.

Осынау қанды оқиғаға байланысты қылмыстық істі журналистік зерделеуден өткізгеннен кейін қолға қалам алудың өзі қыныға түсті. «Шіркін-ай, мөлдіреген әп-әдемі қыз еді-ау!» -, деп аһ ұрған ағасының үні құлағымнан кетер емес. Ал, қайғыдан еңсесі езілген әкеден ол жайында қазбалап сұрауга дәтім бармады. Сосын бейкүнә қыздың суретін сұратып алдым. Ол міне, алдарыңызда тұр.

Суретке қарап отырып, «Атты еken қандай адам көзі қышп» деген өлең жолдары еріксіз ойға орала береді. Аң еркесіне осылай аяушылық білдірген адамзат ұрпағы енді мұншама қатыгездікке барғаны несі еken деп қынжылмасқа амалың қалмайды. Жыртқыш та өз тұқымына дәл бұлай айуандық жасамас, сірә.

Жә, болары болды дейік. Бірақ қылмыскерге жаза кесерде сот журегінің селт етпегені қалай? Бейкүнә қыздың өлігі қорланғаны былай тұрсын, ол өзін-өзі өлтірген, яғни ит өлімімен өлген деген тұжырым жасапты. Алайда сот үкімімен танысып шыққан адам бұған нақты айғақ таба алмайды. Ендеше, әділ сотымыз тірілердің атынан әруақ алдында шынымен-ақ күнәға батқаны ма?

Есі дұрыс пенде себептен-себепсіз өзіне-өзі қол жұмсамаса керек. Индира Пірімжановың қазасына тікелей кінәлі адам Елубаев Талғат екені анық. Судья С.Баймахановтың төрағалық етуімен өткен Қызылорда облыстық сотының ұйғарымында да бұл айқын көрініп тұр. Онда былай делінген:

«Алдын-ала тергеудің анықтағанында, 1993 жылдың 19 тамыз күні тұнде Елубаев Талғат өзінің саяжайында Пірімжанова Индираны күш қолдана отырып зорлаған. Бұл қорлыққа шыдай алмаған Индира сол жерде асылып өлген. Ертеңінде Елубаев өз қылмысын жасыру мақсатымен жолдасы Әбдікәрімов Берік екеуі қыздың сүйегін жеңіл мәшиненің қорабына салып, адам аяғы баспайтын жерге апарып, бетін жаппастан лақтырып тастаған».

Сот мәжілісінде Елубаев бұл қылмысын жартылай мойындаған тәрізді. Ол онда былай дейді:

«Пірімжанова Индирамен 1993 жылы тамыз айының басында танысқам. 19 тамыз күні кешкі сағат 7.00-де кездесуге келістік. Бұл жерге Әбдікәрімов Берікпен бірге Сандыбаева Гүлжан деген қыз да келді. Төртеуміз Беріктің мәшинесімен біздің саяжайға бардық. Онда тұн ортасына дейін отырып, көңіл көтердік, ішімдік іштік. Біраздан кейін Берік қасындағы қызды алып, өз саяжайына кетті. Кетерінде жылдам арада қайтып оралам деген. Индира екеуміз жалғыз қалған соң мен оған өз көнілімді білдірдім. Ол қарсы болмады. Төсек рахаты кезінде ол маған дейін де басқа ереккепен болғандай әсер етті. Осы ойымды айтып едім ол ешқашан жеңіл жүріске

бармағанын айтып, ант-су ішті. «Енді маған үйленбейсің бе?» деп қатты ренжіді. Сөйтті де үйге қайтуға асықты. Берік қайтып оралмады. Тұн ішінде қайда барамыз, жатып ұйықтауға кірістік. Әлдекандай дыбыстап ояна келсем, Индира төсеніш матаны жыртып жатыр екен. Себебін сұрадым. «Қажеттілік» үшін деді. Сосын мән бермедім. 10-15 минуттен кейін сыртқа шыққанымда ол аулада асылғалы жатқанын көрдім. «Мұның не?» деп үйге алыш кіргенімде алғашқыда «қатты қорықтым» десе, кейіннен «қалжындағаным ғой» деп жауап берді. Таңертең оянғанымда Индира келесі бөлмедегі терезенің жақтауында асылып тұрды...».

Елубаев Талғаттың бұл сөзін Әбдікәрімов Берік пен Сандыбаева Гүлжан да бекіте түседі. Олар ертеңінде мәшинемен қайтып келе жатып, жолда Талғатпен қарсы ұшырасқан. Тұндегі оқиғаны бұл екеуі Елубаевтың өз аузынан естиді. Есінеп-күсінеп отырған Сандыбаева оған тіпті мән бермепті. Сандыбаеваны үйіне апарып тастағаннан кейін екі жігіт қайта оралып, өлікті мәшиненің қорабына салған да, айдаладағы бір топ шенгелдің арасына жасырған.

Енді Индираның әкесі Тыныштықтың сөзіне назар салайық.

Ол кісінің айтуына қарағанда, Индира 19 тамыз күні кешке, Талғатпен кездесуге барап алдында әпкесі Ләззатқа оның мекен-жайын, үйінің телефонын жазып қалдырыпты. Бұл жолы Талғатпен ара-қатынасын мұлдем үзетінін де ескерткен.

Мұны естіген әкесі таң атысымен Елубаевтың үйіне барады. Келсе, Талғат та, Индира да жоқ. Сосын ізден жүріп Елубаевтардың саяжайын тапқан. Олар мұнда да жоқ болып шығыпты. Қөршісінен сұрастырганда саяжайға өткен түнде ешкім келмегенін айтыпты. Сағат 11-ге таман Елубаевты өз үйінің алдында жолықтырған Пірімжанов одан Индираны сұрағанда, ол қорыққанан қол-аяғы дірілдеп, орнынан да тұра алмай қалыпты. Сол күні түстен кейін бұл істі қолға алған тергеуші С.Оразов құдікті адамдар – Елубаев пен Әбдікәрімовтың саяжайын тексеруден бас тартқан қөрінеді. «Оның себебі, Елубаев Талғат осы тергеушінің туған жиені болса, Әбдікәрімов оның туған құдасы екен», - дейді Тыныштық Пірімжанов. Қызылорда қалалық милициясының «ыждаһатпен» іздестіруі нәтижесінде Индираның сүйегі 38 күннен кейін, яғни 26 қыркүйек күні топ шенгелдің арасынан әрең табылған. Сүйектің жатқан жерін Елубаевтың өзі қөрсетіпті.

Қылмыс ашылды, қылмысқер өз ісін мойындағы. Алайда бейкүнә қыздың қалай, не себептен өлтірілген күні бүгінге дейін белгісіз.

Әдеттегідей, сот-дәрігерлік сарабы жүргізілген. Жаздың ыстығында көмусіз қалған мәйітте не қалушы еді, сарапшылар тек бұл өліктің Пірімжанова Индираның екенін анықтаумен ғана шектелген. Одан арғыға шамалары жетпепті. Сүйектің кейбір жерлері мүжілген. Бұл – өліктің ит-құсқа жем болғанын айғақтайды. Марқұмның мандай тісінде бір белгі болған екен, оны да әлдекімдер қағып тастапты. Ал, Елубаевтың саяжайынан табылған көрпеше мен төсеніштегі қан дағы кімдікі екені тағы белгісіз. Оны енді Индираның қанымен салыстыру да мүмкін емес. Не керек, марқұмның

онсыз да қор болған сүйегі 25 қарашаға дейін көмілмей, екі ай бойы прокуратураның подвалында жаткан да қойған. Бұл аз болғандай марқұмның сүйек-саяғы 26 қараша құні Алматыдағы сарапшыларға жіберіліпті. Перзентінің сүйегін арулап, жер қойнына тапсыруды армандаған әке байғұс алыш-ұшып Алматыға келеді. Келсе, сарапшылар: «Қызыңыздың сүйегі анау темір жәшіктің ішінде жатыр. Бірақ облыстық прокуратура онымен бірге қажетті құжаттарды жіберменті. Өзірге бұл темір жәшікті ашуға құқымыз жоқ» деп жауап қайтарыпты. Мұны естіген әке сол жерде есінен танып қала жаздаған. «Прокурор Жұбанханов Талаптың жағасынан алайын деп күйініп қайтадан Қызылордаға аттандым. Ол мениң келе жатқанымды естісе керек, дереу сол құні демалысқа шығып кетіпті», - дейді ол кейіннен. Пірімжановтың бұл сөзіне қарап, жүйкесі аса мықты адам екен деп ойладым. Егер оның орнында басқа біреу болса, дәл сол құні Жұбанханов жер астына кіріп кетсе де... кім біледі?

Ақыры осы жылдың 1 ақпан құні ол қызының сүйегін Алматыдағы сарапшылардың қолынан алыш, қара жердің құшағына тапсырып тынған. Адам мәйіті қорланғанына қарамастан дәрігерлер жазықсыз жанның неден өлгенін бәрібір анықтай алмапты. Индираның әкесі мұны ақшага сатылғандардың әрекеті деп топшылайды. Оның ойынша, қылмыскерлер жас қызды зорлап, қорлап өлтіргеннен кейін қанқұйлы істерін жасыру үшін әдейі айдалаға апарып, ит пен құсқа жем қылған сияқты. Сондай-ақ, бұрынғы «партократтардың» балаларын соттың өзі жазалауға қорқып отыр деген пікір айтады. Жәбірленуші жаққа, жалпы көпшілікке теріс пікір туғызу заң орындары үшін үлкен кемшілік.

Индира қандай жағдайда қазаға ұшырағанын сот-дәрігерлік сарабы анықтай алмады. Дегенмен, ол өзін-өзі асып өлтірді деуге қандай негіз бар? Тіпті солай болғаның өзінде оны өлімге итермелеген кім? Эрине, Елубаев Талғат. Біріншіден, ол қыздың арын аяққа басты, намысына тиетіндей қорлау сөз айтты. Екіншіден, Әбдікәрім қайтып оралды деп оны үйіне жібермеді, алдады. Бұған дейін басқа жерде қонып қалу әдетінде жоқ қыз бала үшін мұның өзі үлкен қылмыс сияқты көрінуі әбден мүмкін. «Өлімнен ұят қүшті» дегенді пір тұтып өскен жас қыз дәл сол сэтте қатты қиналыс үстінде болғаны рас. Мұны сот мәжілісінде Елубаев та жоққа шығармаған тәрізді. Олай болса, оның бұл қылмысы қылмыстық кодекстің 92-бабына (Адамды өзін-өзі өлтіру халіне жеткізуі) дәп келіп тұр. Жаза – бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру болып табылады.

Алғашқыда Елубаевты 101-баптың IV-тармағымен айыптағанымен, «қыз өзі қарсы болмапты» деген жалаң сөзді желеу етіп, сотымыз сыйпайы қамшылап өте шыққаны анық байқалады. Себебі, әйел зорлау әрекеттері ауыр зардаптарға соқтырса, бұл бап бойынша қылмыскерді өлім жазасына кесуге де болады. Бірақ алдын-ала тергеу кезінде де, сот тергеуі кезінде де Елубаевтың бұл қылмысы дәлелденбеген. Соған қарап Елубаевты судан таза, сүттен ақ адам ретінде актап жіберген соттың әрекетін түсіну қын. Егер

Елубаев дәл сондай адам болса, кісі өлімін неге жасырды, неге дер кезінде қыздың ата-анасына, заң орындарына хабарламады.

Қылмысты біле тұра жасырған адамды қылмыстық кодекстің 195-бабы бойынша жауапқа тартуға, қажет болса оны екі жылға бас бостандығынан айыруға мүмкіндік бар екенін сот қалайша естен шығарған?

Тіпті ол адамның өзі қылмысқа қатысы болмағанмен, қылмыс жасалатынын алдын-ала біле тұрып, заң орындарына хабарламаудың өзі қылмыс деп есептелінеді. Мұндай әрекет 196-бап негізінде айыпталынып, үш жыл мерзімге бас бостандығынан айыруды қарастырады. Осы баптар бойынша жалғыз Елубаев Талғатты ғана емес, Әbdікәрімов Берікті де, Сандыбаева Гүлжанды да жауапқа тартуға толық мүмкіндік бар еді.

Әbdіkәrіmов өз көлігімен қыздың өлігін айдалаға апарып тастауға көмектескен, қылмыстың ауырлай түсуіне себепкер болған жанның бірі. Ал, Сандыбаева қайғылы қазаны естісе де оған шыбын өлген құрлы мән бермеуі, әйел заты ретінде селт етпеуі жан түршіктіреді. Осыған қарап бұлардың қолы да қанға малынған ба деген күдік туындаиды. Әйтпесе, кеше ғана ойнап-құліп өздерімен бірге отырған жолдастарының өлігі бүгінде айдалада шіріп, ит пен құсқа жем болып жатқанын біле, сезе тұра қалайша жайбарақат жүргүге болады? Өлікті қорлаудың бұдан асқан түрі болmas, сірә.

Ендеше, өлікті қорлау қылмыстарына қарсы қолданылатын 216-бапты неге оларға қарсы қолданбасқа? Егер солай етсек, бұл адамдар ең жоқ дегенде үш жыл мерзімге сотталуға тиіс екен. Өкінішке орай, сот мәжілісінде бұл жөнінде әңгіме де қозғалмапты.

Адамзат рухына қарсы жасалынған мұндай айуандыққа көзжұмбайлықпен қарап, әділетсіз үкім шығарған судья үшін де қылмыстық жаза бар екенін осы арада ескерте кеткіміз келеді. Ол – қылмыстық кодекстің 191-бабы. Онда былай деп жазылған: «Судьялардың пайдақорлықпен немесе өз бастарының басқа мақсаттарын көздең, біле тұра әділетсіз үкім, шешім, үйғарым немесе қаулы шығаруы – үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. Нақ осындай әрекеттер ауыр зардаптарға әкеп соқтырса, үш жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады».

Біздің ойымызша, судья С.Баймахановтың төрағалық етуімен өткен Қызылорда облыстық сотының қылмыскер Елубаев Талғатты ақтау жөнінде шығарған үкімі ауыр зардаптарға соқтырып отыр. Әйткені, өлігі ит пен құсқа жем болған, он екіде бір гүлі ашылмай жатып қыршынынан қыылған Индираның қазасын енді ештеңемен толтыра алмайсың. Ал, оның сонында аңырап қалған әке мен шеше, туған-туыс, бауырлар көз алдарында күні бүгінге дейін көлбендей жүрген қылмыскер Елубаев ит пен Әbdіkәrіmовтерді көріп, күніне мың өліп, мың тірілетіні сөзсіз. Ендеше, қылмыскерді жазадан босатқан судья да күнәға батты дей беріңіз. Сондықтан, бұл істі аяқсыз қалдыру – қай-қайсымыз үшін де ар алдындағы ауыр күнә.

Олай болса, жәбірленуші жақтың Жоғарғы сотқа шағымданғаны немесе шағымданбағанына қарамастан осынау қылмысты істі қайта тексеру керек. Өйтпесек, заңдылықты сақтау, құқықты мемлекет құру жөнінде сөз қозғаудың өзі бекер болып шығар еді.

Серік Жұмабекұлы,

Сот дербестігі туралы айтылар ойлар аз емес

Іссапар кезінде Талдықорған облыстық сотының төрағасы Серік Байбатыров мырзамен арнайы жолығысып, сот реформасы, құқықты мемлекет құру жолында жасалынып жатқан істер жайында пікір белісken едік. Бұдан үш жыл бұрын бұл кісі «Қазақстан Республикасындағы сот құрылышы және судьялардың мәртебесі» туралы заң жобасын жасауга қатысқанын да жақсы білетінб із. Бұгінде осы заң жобасы жайында әр түрлі әңгімелер айтылуда. Ендеше сол заң жобасы авторларының бірі не айтар екен, назар салып көрейік.

— Мен алғашқы сайланған Жоғарғы Кеңестің депутаты болған кезімде осы заң жобасын дайындау жөніндегі комиссияның құрамында едім. Заңгер ретінде бұл жұмысқа өз үлесімді қостым деп ойлаймын. Шындығын айтсам, бұл заң жобасының кейбір баптарымен, тармақтарымен о баста-ақ келіспегем.

— *Сол жөнінде нақтылай айтсаңыз?*

— Мысалы, заң жобасын дайындау үстінде судьялар іс жүргізген кезде арнайы киім үлгісін (манти) киіп отыруы керек деген ұсыныстар айтылды. Осынау европалық дәстүр бізге қабыспайтынын ешкім ойлағысы келмеді. Егер мен алыс аудандардағы сот ісіне қатысатын болсам, жаңағы айтқан киім үлгісін өзіммен бірге алып жүруім керек. Жол бойында оны киіп жүре алмайсың. Бұктеліп, сөмкеге салынған киімді барған жерде маған кім үтіктең, дайындал береді? Егер өзіміздің ұлттық дәстүріміз түрғысынан қарасақ, біздің бұрынғы билеріміз мұндай киім үлгісін кимеген. Билер сайысы кезінде сөз кезегін алу үшін немесе тоқтам айтудың белгісі ретінде ортаға қамшы тасталып отырған. Бұл дәстүрді де бұгінгі күнге қолдануға келмейді. «Дәстүрдің озығы бар, тозығы бар» дегенді де ұмытпаған дұрыс-ау.

- *Жоғарыда аталған заң жобасының соңғы толықтыруында осы билер жайында «Би өкілеттігі», «Би мәртебесі» деп аталатын баптар бар екен. Оган қалай қарайсыз?*

- Меніңше, бұл да қазіргі уақыт талабымен қабыспайтын құбылыс болып шығады. Неге дейсіз ғой. Ойлап қараңызы, ең беделді адамды би етіп сайлағанның өзінде де оның сөзі қылмыскерге өте қояр ма екен? Әсіресе, қаладағы тіршіліктің жөні бөлек. Онда тіпті көршініздің қандай адам екенін білмейсіз. Мұндай жағдайда биге лайық беделді адамды іздел табудың өзі қыынға түседі. Ауылдық жерлерде бәлкім бұл әдісті қолдануға болар... Соның өзінде қайдам... Қатаң тәртіптің, заңның күшімен қылмысқа тосқауыл қою қыындал тұрған қазіргі кезенде қазакы дәстүрдің күшімен бәрін орнына келтірем деу, аңғалдық сияқты. Республикада өз ұлттымыз азшылыққа айналып тұрғанда сот құрылышындағы ата салтымыз басқаларға жүре қояр ма екен? Ал заң бүкіл республика азаматтары үшін жасалынады.

— *«Қазақстан Республикасындағы сот құрылышы және судьялардың мәртебесі» туралы Заң жобасы сот дербестігін жүзеге асыру мақсатында жасалынганы белгілі. Сот дербестігі, судья мәртебебесі деген ұғымдарды өзіңіз қалаң түсіндірер едіңіз?*

— Аудандық сот та, облыстық сот та, Жоғарғы сот та мемлекет атынан үкім шығарады. Сот дербестігінің бір кепілі осы. Өйткені, оның ісіне араласуға ешкімнің хақысы жоқ. Жоғарғы деңгейдегі соттар төменгі деңгейдегі соттардың іс жүргізу мәселесіне тек қадағалау тұрғысынан ғана араласады. Нұсқау, бұйрықтар бере алмайды.

— *Қадағалау тұрғысынан деген сөздің магынасын екінің бірі біле бермеуі мүмкін. Сондықтан бұл жөнінде нақтырақ айтқан дұрыс сияқты.*

- Мысалы, аудандық сот іс қарап, шешім шығарды дейік. Айыпкер немесе жәбірленуші жақтың біреуі бұған қанағаттанбай облыстық сотқа кассациялық шағым жазуы мүмкін. Біздер бұл істі қадағалау тұрғысында аудандық соттан сұратып алып, істі облыстық сот алқасында қараймыз. Егер аудандық сот тарапынан кеткен кемшіліктер, заңсыздықтар болса, істі қайта тергеуге, қайта қарауға жібереміз. Яғни, біз бұл жерде соттың ісіне қадағалау тұрғысынан араластық...

— *Ал аудандық сот облыстық соттың ұйгарымымен келіскісі келмесе ше?*

— Ондай жағдайда аудандық соттың төрағасы облыстық соттың төрағасына өз пікірін айттып, ұсыныс (представление) жазады. Егер ол жақтан да қолдау таппаса, Жоғарғы сотқа ұсыныс түсіреді. Сөйтіп, өз дегенине жетуіне оның толық мүмкіндігі бар. Соттардың дербестігін анықтайтын бір белгі осы.

— *Соттардың Әділет министрлігінің ықпалынан құтқармайынша үшінші билік сот билігін жүзеге асыру мүмкін емес деген пікірлер кейінгі кезде жсі айтылып жур гой.*

— Бұл пікірге мен қосылмаймын. Әділет министрлігі соттарға ешқашан ықпал еткен емес, ете алмайды да. Керісінше, Әділет министрлігі соттарға қызмет етіп отыр. Оларды кадрмен, қаржымен, керекті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ететін осы министрліктің құрылымдары. Мен өзім осы жұмысқа дейін облыстық әділет басқармасының бастығы болып істедім. Сонда жергілікті әкімшілікпен келісе жүріп, облыстық соттан бастап аудандық соттардың бәрін көлікпен қамтамасыз еттім. Өйткені, ол менің басты міндеттім болатын. Егер әділет басқармасы болмаса, соттардың өзі барып әкімшілікке алақан жаяр еді, сөйтіп оған тәуелді болып шыға келер еді.

— *Соттар бұл тұргыда әкімшілікке тәуелді болмағанымен, енді Әділет министрлігіне тәуелді жағдайга түседі гой. Оның үстінен олар кадр мәселесін шешсе...*

— Кадр іріктеуде әділет басқармасы бізге қолғабыс жасағанымен, облыстық соттың тәрағасымен келіспей тұрып, ешбір аудандық сотты орнынан ала да, тағайындан да алмайды. Сот дербестігі дегенді тек Әділет министрлігінен бөліну деп ұқсақ, қатты қателескеніміз. Егер дәл солай етсек, сот құрылымының прокуратурадан айырмашылығы болмайды. Төменгі буындағы соттар жоғары буындағы соттардың айтқанын мултіксіз орындал, тәуелділіктің қамытын мойнына ілері сөзсіз. Ойлап қараңыз, егер аудандық соттардың тәрағасын тағайындал, орнынан алатын болсам, тағы басқа ұйымдастыру, шаруашылық жұмыстарын мен шешсем, онда олар менің айтқанымнан шыға алмай қалады. Мұндай жағдайда олар менің шешіміммен келіспей көрсін. Жоғарғы сотқа ұсыныс жазбақ түгілі «Байтал түгіл бас қайғының» кебін кимей ме? Сондықтан Әділет министрлігі атқарушы биліктің бір тармағы, ал сол атқарушы билікпен қатар тұруға тиісті сот билігі Әділет министрлігіне тәуелді жағдайда отыр деген пікірге, тағы да айтайын, қосыла алмаймын. Уақыттың өзі осы құрылымның қажет екенін бірнеше рет дәлелдеп берді де. Енді оны тағы да жоққа шығармақшымыз. Олай етсек, соттар дербестігінен мұлде айрылып, екі жақ тәуелділікте, жергілікті әкімшілік пен жоғарыдан төменге негізделген темірдей сот құрылымының шеңберінде қалып қояды.

— *Сот құрылышы, сот реформасы жайында әңгіме қозгалғанда Төрелік сот пен Конституциялық сот туралы айтпай кету мүмкін емес. Өйткені, бұл жайында да таласты пікірлер бар екені рас.*

— Бұл жөнінде мен Жоғарғы соттың қазіргі ұстанған бағытын қуаттар едім. Төрелік сот мәселесіне тоқталайын. Төрелік сот құрылымы бізде облыстық деңгейде ғана жасақталған. Аудандық төрелік сот деген жок. Облыстық төрелік соттың шешімін аудандық сот орындаушылары (суд, исполнитель) жүзеге асырады. Осының өзінен-ақ Төрелік соттың қоғамдағы орны көріне бастайды. Бұлай еткенше, сол аудандық соттың өз мекемелердің арасындағы дауларды шешкені әлдеқайда тиімді емес пе? Әсіресе, мұның қарапайым халыққа тиер пайдасы көп. Жергілікті жерде-ақ шешілетін даулар үшін сонау бір қыырдан облыс орталығына ат сабылтудың қажеті қанша? Қазір бір облыста екі соттың төрағасы, оның қос-қостан орынбасарлары, бірнеше аппарат қызметкерлері жұмыс істейді. Оған енді республикадағы үш сот құрылымының аппаратын қосыңыз. Бюджет тапшылығы бүйірден қысып тұрғанда халықтың қаржысын далаға шашу деген осы шығар.

Конституциялық соттың өзінде он бір судья бар. Ал, оларға қаншама адам қызмет етеді. Егер көрші елдерге, оның ішінде Ресейге көз салсақ, ондағы Конституциялық соттың құрамы жеті судьядан тұрады еken. Жалпы соттардың өзі конституциялық заңдардың сақталу жолында қызмет етеді. Кез келген заң тармақтары Конституциядан бастау алады. Конституция бұзылғанға дейін жасалған қылмысты істер жалпы соттарда қаралады. Ал, Конституция күнде бұзыла бермейді. Бұзылған жағдайда осы мәселені арнайы қарайтын Конституциялық палатаны Жоғарғы соттың жанынан құрса, жетіп жатыр ғой. Он бір судьядан тұратын біздің Конституциялық сотымыз осы уақытқа дейін парламентті таратудан басқа қандай іс бітірді? Ештеңе де...

— *Халық заседательдері жайында да әр түрлі пікірлер айтылып жүр ғой...*

— Халық заседательдерінің сот ісіне тигізер пайдасы шамалы. Бұл жайында маған дейін де осы газет бетінде пікір айтқан әріптестерімді күптаймын.

— *Соңғы сұрақ. Сот іс қарап, шешім немесе үкім шыгарғаннан кейін арыз-шағымдар жөн-жосықсыз жан-жаққа жөнелтіліп жатады. Оның біразы редакцияга да келеді, сіздер арқылы да сатылап кете береді. Осының себебі неде деп ойлайсыз?*

— Төменгі сатыдағы сот іс қарағаннан кейін жәбірленуші жақ он күннің ішінде жоғары сатыдағы соттарға шағымдануға хақысы бар. Мәселен, екі жақ 100 мың теңгеге дауласты дейік. Арыз берген адам алғашқы кездे оның он мыңын, яғни 10 процентін өкіметке төлейді. Егер арыз беруші женсе, жеңілген адам 10 процентті төлейді және даулы ақшаны иесіне

қайтаруға мәжбүр болады. Міне, осыдан кейін бұл 10 процентті төлемеу үшін арызданушы адам он күнді әдейі өткізіп жібереді де, Жоғарғы сотқа, тіпті одан да әрі қарай арызды бүркышырап жаза береді. Сөйтіп, Жоғарғы жақтан наразылық келтіріліп, іс бұзылуы мүмкін. Мұның соны әуре-сарсаңға, қағазbastылыққа әкеп соқтырады. Егер шағымданушылар қаншама рет арыз жазса, соншама рет осы 10 проценттік мемлекеттік алымды (гос.пошлина) төлейтіндей етсек, онды-солды арыз жазу да тыйылар ма еді деп ойлаймын. Мұның өзі мемлекет бюджетіне көптеген пайда әкелер еді.

— *Шынында да мұндай жағдайда біз де (редакция) қаптаған арыздардан бір жеңілден қалар ма едік.*

Секе, әңгіменізге көп раҳмет.

«Егемен Қазақстан» газеті,
3 маусым 1995 жыл.